

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 43

Частина 3

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	д-р філол. наук, проф. А.Д. Белова
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	д-р філол. наук, проф. В.Б. Бурбело; д-р філол. наук, проф. І.О. Голубовська; канд. філол. наук, проф. Н.Ю. Жлуктенко, д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України Н.Ф. Клименко; д-р філол. наук, проф. Н.М. Корбозерова; д-р філол. наук, проф. Г.Г. Крючков; д-р філол. наук, проф. О.С. Снитко; д-р філол. наук, проф. Л.В. Коломієць; д-р філол. наук, проф. Л.І. Шевченко; д-р філол. наук, проф. О.І. Чередниченко
Адреса редколегії Рекомендовано	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, Інститут філології, тел.: 239-32-58 Вченою радою Інституту філології 26.03.2013 року (протокол № 8)
Зареєстровано	Постановою президії ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу інформації видано Міністерством юстиції України серія KB № 16155-4627P від 11.12.2009 р ДК № 1103 від 31.10.02

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2013

Клименко Н.Ф., акад. НАН України, д. філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЛОВОВІРНІ КАТЕГОРІЇ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)

У статті в зіставному плані розглянуто семантичну структуру лексико-словотвірної категорії композитних темпоральних прикметників, її моделі та засоби вираження, окреслено словотвірний паралелізм похідних з семантикою темпоральності, продуктивність способів словотворення.

Ключові слова: лексико-словотвірна категорія, темпоральність, словотвірний паралелізм.

В статье в сопоставительном плане рассматривается семантическая структура лексико-словообразовательной категории темпоральных прилагательных, изучаются ее модели и средства выражения, намечаются словообразовательные параллели производных с семантикой темпоральности, оценивается продуктивность способов словообразования.

Ключевые слова: лексико-словообразовательная категория, темпоральность, словообразовательный параллелизм.

The author studies the semantic structure of lexical and word-building category of temporal adjectives in comparative aspect, its models and means of expression. The paper outlines the word-building parallels of derivatives with the semantics of temporality and the productive modes of word building.

Key words: lexical and word-building category, temporality, word-building parallelism.

Вираження часових ознак композитними прикметниками ґрунтується на двох типових сполуках основ, що виступають як 1) поєднання відмінникових відносних прикметників (другі основи слів) з першими прикметниковими основами, що їх модифікують у часових вимірах, або 2) як поєднання віддієслівних прикметникових чи віддієприкметникових прикметників та ад'єктивних основ з семами часу. Перші основи обох типів сполук перетинаються лише частково (про це далі). Типові композитні сполуки називаємо лексико-словотвірними категоріями прикметників, похідні котрих

виражають темпоральні ознаки, реалізацію яких зумовлено лексичною семантикою співвідносних з основами слів, обмежених кількісно, але повторюваних у численних одиницях. Набір їхніх часових сем охоплює ознаки, набуті в далекому минулому: *давньоболгарський, давньогерманський* або актуалізовані нещодавно: *новоукраїнський*, вимірювані приблизним часом існування (в опозиціях старий-новий, старий-молодий, ранній-пізній).

Своєрідність темпоральної семантики розгляданих ад'єктивів полягає в тому, що вони характеризують статичні ознаки, які вже сформовані, без безпосередньої апеляції до моменту мовлення і до перебігу їх формування. Точкою відліку цих ознак є констатація наявності самої ознаки, а вже відносно цього здійснюється подальший вимір її приблизного або точного часу. У композитних прикметниках з другими основами, співвідносними з відіменними прикметниками, відбувається їх модифікація за допомогою основ **давньо-, старо-, палео-, ново-, нео-**.

Ці композити зорієнтовано на окреслення періодів формування таких визначальних відсубстантивних ознак, як належність до певних етносів, мов, мовних груп, наукових, політичних течій, етапів історичного, геологічного, географічного становлення чого-небудь: *давньоарійський, давньоєврейський, давньоіндійський, давньоіранський, давньоірландський, давньокитайський, давньоримський, давньоскандинавський; старо-католицький, староперелоговий, староруський; палеоазійський, палеоафриканський, палеоботанічний; новоевропейський, новоімператорський; неоавангардистський, неопіфагорійський, неофутуристський, ньюромантичний.*

Характерною особливістю їхнього творення є наявність саме моделі основоскладання, здебільшого без мотивування словосполученням: *верхньонімецький – давньовержньонімецький, церковнослов'янський – староцерковнослов'янський, циркумфлексний – новоциркумфлексний, авангардистський – неоавангардистський*, хоча в деяких випадках можлива й така мотивація, пор.: *новий лад – новолодовий, Новий рік – новорічний, новий українець – новоукраїнський.*

Це свідчить про існування лексико-словотвірної моделі творення композитних прикметників, що мають спільну словотвірну семантику – темпоральну, яка модифікує мотиватори (афіксальні або інші композитно-афіксальні похідні) й виражена незначною кількістю основ-конкретизаторів часової ознаки.

Подібні до цього основи співвідносні з простими прикметниками, які мають сему часу і здатні утворювати лексичну опозицію, пор. антоніми: *давній* – *новий*, *старий* – *молодий*, *старий* – *новий*, *ранній* – *пізній*. Однак композитні прикметники з ними досить рідко формують пари слів, зіставлені за часовими ознаками, тобто вони можливі, але частіше лишаються нереалізованими, пор.: *ряди давньогрецький, старогрецький* – *новогрецький, ранньогрецький*, *новозавітний* – *старозавітний*, *новомодний* – *старомодний*, *новоакутовий* – *староакутовий*, *неолітичний* – *палеолітичний*, *довгочасний* – *короткочасний*, *довготерміновий* – *короткотерміновий*, *давньокам'яний* – *новокам'яний*.

Здебільшого такі похідні утворюють лише часову опозицію до слова-мотиватора: *староперелоговий, старорежимний, старозаконний, старошляхетський, нововодолазький, староцерковний* або синонімічні пари: *староболгарський, давньоболгарський, староегипетський, давньоєгипетський, староеврейський, давньоєврейський, старокримський, давньокримський*.

Це характерна риса як питомих, так і запозичених основ. У сучасній українській мові основи **палео-** та **нео-** рідко поєднуються з тими самими словами-мотиваторами на зразок *палеозойський* – *мезозойський*, *палеогеновий* – *неогеновий*. Частіше **палео-** формує опозицію до основ, що співвідносні з назвами наук, які серед інших зосереджують увагу на предметі, що вивчає найдавніший стан об'єкта: *палеоантропологічний, палеобіографічний, палеогеохімічний, палеовулканологічний, палеогеогафічний, палеоекологічний, палеозоологічний, палеорентгенологічний* або рідше характеризує райони поширення певних ознак: *палеоазійський, палеоафриканський, палеосибірський*.

Нео- спеціалізується на вираженні нових (чи оновлених) політичних, наукових течій, що сформувалися на ґрунті вже відомих і лише модифікують їх, утворюючи до них опозицію. Такі другі прикметникові складники мотивовані іменниками, що є назвами певних учень, мистецьких течій (часто за іменами їхніх засновників): *неоімпресіоністський, неолінгвістичний, неодарвіністський, неогенгелянський, неоглобалістський, неокантіантський, неоплатонічний*.

Іноді перші основи, що відрізняються своєю формою, належать похідним від різних мотиваторів. Так, **давньо-** поєднується тільки з віддієслівними прикметниками: *давнюзнайомий, давнюочікуваний*, а **давньо-** з відносними відіменниковими прикметниками: *давньокиївський, давньоюдейський*.

Деякі перші основи синонімізуються у вираженні семи часу в межах однієї лексико-словотвірної категорії, не будучи лексичними синонімами, вони означають явище, що є новим порівняно з уже існуючим. Такі відношення характерні, наприклад, для основ **нео-** і **молодо-**: *молодограматичний, молодописемний, молодотурецький*.

До виразників сем часу в складних приметниках з основами відносних прикметників потрапляє основа **ранньо-**. У цьому різновиді похідних вона поєднується з прикметниками, що усядищують семантику часу від твірних іменників, які вказують на пори року: *ранньовесняний, ранньоосінній* або на певний період суспільно-історичного чи геологічного розвитку: *ранньовізантійський, ранньодержавний, ранньокам'яновугільний, ранньопалеолітичний, ранньосередньовічний, ранньослов'янський, ранньофеодальний, ранньохристиянський, ранньоцивілізаційний, ранньочетвертинний*.

Інші дві перші основи ад'єктивних прикметників **довго-** і **коротко-**, приєднані до основ відносних відіменникових прикметників, означають субстантивну ознаку в плані тривалості часу. Іменники, що мотивують відносні прикметники, належать до тематичної групи назв часових відрізків: *вік, літа, рік, строки, термін, час* і тому перші основи вказують на приблизно довгі чи короткі часові проміжки існування предмета (в широкому розумінні слова): *довговічний, довголітній, довгорічний, короткоденний*. Похідні слова з основами **коротко-** корелюють переважно з композитними прикметниками, до складу яких входить основа **довго-**: *короткостроковий, короткотерміновий, короткочасний, довгостроковий, довготерміновий, довгочасний*.

В орбіту виразників часових ознак потрапляють основи **перво-**, **першо-**, **первісно-**, що підкреслюють початок, першість, попередність у часі чогось, названого відносним прикметником. Найменше слів з основами **первісно-**: *первіснокомуністичний, первіснообщинний* та **первинно-** *первиннопорожнинний, первиннохордовий*. Більше лексем з основами **перво-** та **першо-**. Деякі з них є стилістичними паралелями: *первоцвітний, першоцвітний*, що мотивовані іменниками на зразок *першотвір-первотвір, першоцвіт-першоцвітний*.

Серед одиниць розгляданої лексико-словотвірної групи представлено прикметник *дострокововідпускний* і кілька лексем, що є трансформами словосполучень зі складниками, які ніби підсилюють ту саму часову сему: *віковічний, вікодавний, старовічний*.

Семантику розглянутих лексем окреслено другими основами композитів, співвідносними за своєю суттю зі словами, що є синтаксичними дериватами, похідними від іменників, які виражають загальне значення відносності. Якраз воно і відкриває шлях до поєднання з конкретизаторами-виразниками часових ознак, що теж є дуже загальними орієнтирами на вісі часу – в минулому, далекоминулому, нововиникла ознака, передчасна, на ранній стадії розгортання.

Своєрідна невелика група похідних, що є наслідком глибинних трансформаційних перетворень. Ці композитні прикметники утворено від словосполучень, що виражають значення часу метафорично: *швидкокрилий, прудокрилий, прудконогий*. Адже їхню семантику не можна звести до перифраз "у якого швидко, прудкі крила чи ноги". Їх коректніше співвідносити з перифразами "який швидко, прудко літає, бігає". Ноги і крила в цих випадках указують на істот, що їх мають, за допомогою яких вони здатні так швидко пересуватися.

Численнішу групу утворюють композитні прикметники, друга основа яких співвідносна з іменниками з лексичними значеннями часу. Вони називають періоди, вимірювані годинами, добою, днями, тижнями, місяцями, роками, літами, віками, віком. У ад'єктивних композитах з такими основами темпоральність постає у вимірах **часу приблизного** / у прикметниках з основами **одно-, середньо-, рівно-, різно-, повсяк-**: *рівноденний, повсякденний, рівночасний, одночасний, різночасний, повсякчасний, різночасовий; середньовіковий, середньовічний, середньодобовий, середньоранній-середньопізній, середньорічний, середньотерміновий, середньочасовий*; а з основами **сього-, цього-, що-** та відіменниковими основами – часу минулого порівняно з подією повідомлення: *сьогоденного, цьогоденного, минулорічного, тогорічного, цьогогорічного, щорічного, щоденного, щотижневого*.

Композитні прикметники з першими основами, співвідносними з кількісними порядковими числівниками, та другими, що корелюють з іменниками – назвами періодів, передають значення часу точного: *семирічний, дев'ятимісячний, дводенний, трилітній, чотиритижневий* [докладніше про це Клименко 2009].

Виразення часових ознак у композитних прикметниках щільно пов'язане з лексичною семантикою їхніх складників. Воно властиве нечисленним першим основам (**давньо-, старо-, палео-, ново-, нео-, молодо-, ранньо-, першо-, довго-, коротко-, достроково-**) з

темпоральними семами, які здійснюють вимір у часі другого складника слова за схемою "стійка ознака, названа другою основою композита, що окреслена твірним іменником, плюс її часова модифікація "була давно, порівняно нова, з'явилася щойно, тривала довго (недовго)". Загальне значення відносності в семантиці других основ та абстрактність семантики перших основ створює підґрунтя для формування лексико-словотвірної категорії темпоральності з незначною кількістю універсальних моделей, за якими утворюються композити.

Перші основи розглянутих композитів співвідносні з простими прикметниками – виразниками часових ознак, що є переважно непохідними у сучасній українській мові: *давній, старий, новий, молодий, довгий, короткий* або є запозиченнями: *палео-, нео-* тощо.

Ядро простих афіксальних прикметників зі значенням часу формують префіксальні утворення: *дочасний, передчасний, післяжнивний, повоєнний, поденний, потижневий, помісячний, прадідів, прабатьківський, прижиттєвий, надвечірній, понадрічний, сучасний, пострадянський* тощо. До приядерних належать суфіксальні утворення з морфемами **-ов-, -н-, -ян-**, що приєднуються до твірних слів з семами часу: **іменників** *денний, вечірній, нічний, обідній, добовий, тижневий, зимовий, весняний, літній, осінній* та **прислівників**: *вранішній, тодішній, колишній, сьогоднішній, вчорашній, завтрашній*.

Неологізми засвідчують зростання в останні десятиліття кількості композитних прикметників з часовими значеннями. Продуктивними є основи **нео-**: *неоімперський, неоліберальний, неототолітарний, ново-: новосвропейський, новорухівський, ранньо-: ранньоцивілізаційний*.

Велику активність виявляє запозичений префікс **пост-**: *поств'єтнамський, постгельсінський, постелекторальний, постзаколотницький, постімперський, постімпресіоністський, постіндустріальний, постін'єкційний, постінфарктний, посткарнавальний, постколоніальний, посткультівський, постмодерний, постюгославський, постчорнобильський*. Він успішно конкурує з питомим префіксом **після-** в творенні неологічних прикметників: *післябогданівський, післябрежнівський, післявідлиговий, післякологостний, післямазепінський, післяреферендумний, післяхрущовський, післяхусейнівський*. Антонімічний з ними за значенням префікс **перед-** реалізовано в кількох іменниках – визначниках часу: *передвоєння, перечаєся*, що в сучасній мові сприймаються як неологізми, утворені від прикметників. Отже, в неологічних похідних такого типу активні префікси, механізм приєднання яких до твірних слів у прикметниках нагадує словоскладання.

По-іншому схарактеризовано ознаки часу в композитних прикметниках, друга основа яких, теж прикметникова, але співвідносна з дієсловами з тими основами, що вже названі раніше. У цьому різновиді слів велику продуктивність виявляє основа **ново-**, якій властива широка сполучуваність з прикметниками, похідними від дієслів або дієприкметників. Вони визначають результативний стан: *нововведений, нововинайдений, нововідкритий, новозаведений, новоз'явлений, новонавернений, новонароджений, новообраний, новоодержаний, новоорний, новопосталий, новопризначений, новоприйжджий, новосинтезований, новостворений, новоявлений*. Малопродуктивні серед похідних цього різновиду основи **довго-** та **коротко-**: *довготривалий – короткотривалий, довгожданий, довгоочікуваний, короткозамкнений, короткоуповільнений*.

У поодиноких композитних прикметниках з семами часу трапляються лексеми з основами **перво-**: *первозваний, первозданий, пізньо-* і *ранньо-* *пізньостиглий, ранньостиглий, давно-* *давнознайомий, давноминулий, давноочікуваний*. В останні десятиліття здобула продуктивність основа **свіжо-** зі значенням "щойно" в модифікації ознаки стану: *свіжовидоєний, свіжовимитий, свіжовипечений, свіжовипраний, свіжовипрасуваний, свіжовиритий, свіжовироблений, свіжовирубаний, свіжовичищений, свіжозварений, свіжозібраний, свіжонасипаний, свіжокопаний, свіжотесаний, свіжофарбований*.

Часові семи виражають декі інші основи в першій позиції слова, що модифікують другі віддієслівні прикметникові основи. Такі прикметники корелюють з дієсловами, які виражають рух, спрямовану на об'єкт дію або настання певного стану. Ідеться про компоненти **швидко-**: *швидкобійний, швидкодрукувальний, швидкозгаслий, швидкозмелений, швидкозношуваний, швидкольотний, швидкомовний, швидкоморозильний, швидкопідйомний, швидкокорозбійний, швидкоспілий, швидкоостиглий, швидкоспішний, швидкострільний, швидкохідний*.

Такі композитні прикметники формуються в межах лексико-словотвірної категорії, що виражає значення темпоральності за допомогою регулярного співвідношення перших основ з семами часу, які модифікують віддієслівні основи, перетворюють похідне слово в ознакове з характеристикою результативного стану або статичні ознаки дії. Обидві моделі (а) з першими основами **ново-** та **свіжо-** і б) з основами **швидко-**, **скоро-**) виявляють продуктивність у сучасній мові.

Серед темпоральних прикметників поодинокі юстапозити на зразок *вічнозелений, вічномерзлий, вічнопам'ятний, вічноюний*.

Використання перших основ у двох розглянутих моделях прикметникової лексико-словотвірної категорії темпоральності, перетинається лише частково. Частина з них спеціалізується на вираженні значень лише першої (**старо-, молодо-, палео-, нео-, достроково-**) або другої моделі (**свіжо-**). Деякі з них, що використовуються з обома моделями, в одній з них втрачають свою продуктивність. Так, основи **давньо-, довго-/коротко-, ранньо-** активно поєднуються з відіменниковими основами, а основа **швидко-** продуктивна в другій моделі. В обох моделях велика активність властива моделі **ново-**.

У новогрецькій мові лексико-словотвірну прикметникову категорію темпоральності теж представлено двома моделями творення композитних ад'єктивів: як поєднання прикметникових основ *архаіо-, палаіо-, паііо-, γερο-* та *νεο-/νιο-, καινο-*, що є виразниками прикметникової часової опозиції давній – новий, та основ з віддієслівними похідними цієї частини мови. Від української вони відрізняються своєю продуктивністю та особливостями упорядкування компонентів лексичних і словотвірних значень.

Композити з основами першого ряду *архаіо-, палаіо-, паііо-* хоча й містять семи часу давнього, проте кожна спеціалізується на вираженні свого аспекту значення, який найчастіше не дозволяє їм виступати в ролі заміників одна одної. Усі вони трапляються ще в давньогрецькій мові.

Прикметник *αρχαίος*, з яким співвідносна основа *архаіо-*, виражає значення "античний", "у далекому минулому", "стародавній", "що відбувся до епохи середньовіччя", "первісний". Цей прикметник утворює опозицію до лексем *νέωτερος* новіший, *юний* та *σύγχρονος* сучасний. У новогрецькій прикметник *αρχαίος* пов'язаний з багатозначним іменником *αρχή*. Це і початок, і засади, і основи, і влада тощо. Він став вершиною багаточленного словотвірного гнізда, до якого входять слова, частину з яких запозичено в українську мову. Серед них *архів, архістратигос, архідиякон, археологія*, які не сприймаються в українській як спільнокореневі. В новогрецькій книжна основа *архаіо-* функціонує як вільна. В українській вона має статус зв'язаної та асоціюється переважно зі значеннями "стародавній, первісний, античний". Основа **архео-** входить до складу запозичень, яких чимало в мові, що допомагає усвідомленню її як окремої частини слова. Це здебільшого терміни, що поповнюють

лексикон української мови: *архемерикс*, *археоптерикс*, *археорніс*, *археомагнетизм*, *археолого-нумізматичний*. Однак вона не стала словотворчим засобом української мови.

У новогрецькій композити з основою *архаіо-* належать переважно до іменників. Вони мають стилістично нейтральні значення, що корелюють з прикметником *античний*. Серед них мало запозичень або кальок на зразок *η αρχαιογνώσις* антикознавство від німецького *Altertumskunde* (засвідчено з 1859). Деякі з них стали інтернаціоналізмами на зразок *η αρχαιολογία* археологія, *ο αρχαιολόγος* археолог. Слова з основою *архаіо-* належать до назв абстрактних дій: *η αρχαιοκαπηλία* незаконний продаж творів (предметів) античності, *η αρχαιολατρία* схиляння перед античністю, обожнення її, осіб *ο αρχαιοπώλης* антиквар, *ο αρχαιοφύλακας* охоронець античних старожитностей. Поодинокі прикметники є наслідком композитно-суфіксального словотворення: *архайолатрико́ς* який обожнює античність, *архайологіко́ς* археологічний. Серед слів з основою *архаіо-* кілька прикметників з суфіксом *-ης*: *архайоμαθής*, який добре знає давні культури, мови, тексти, *архайопρεπής* який відповідає античному сприйняттю, звичаєві, стилю, *архайοπινής* який зберігає багато архаїчних елементів (напр. у діалектах), *архайοφανής* стилізований під античність. Деякі з них субстантивуються, утворюючи синонімічні ряди іменників: *ο αρχαιομανής*, *ο αρχαιολάτρης*, *ο αρχαιοφίλος* пристрасний любитель античних старожитностей. У цьому ряді всі три слова містять основу *архаіо-* з тією самою темпоральною семою. До них подібні *ο αρχαιοδιφής* дослідник античності, *ο αρχαιομαθής* знавець античності.

Основа *παλαіо-*, співвідносна з прикметником *παλαίος*, частково перетинається темпоральними значеннями з прикметником *παλιός* давній, старий (звичай, друг), але відрізняється від нього семами "зношений (непотрібний) та колишній": *παλιός δήμαρχος* колишній мер. І ця відмінність виразно помітна в середовищі композитів з ними. Основа *παλαіо-* – трапляється переважно в складі іменників та похідних від них прикметників, що належать до термінологічної лексики. Саме в галузі термінології вона стала інтернаціональною і в багатьох випадках повернулася в їхньому складі до новогрецької, пор. запозичення з англійської в грецькій: *η παλαιοανθρωπολογία* палеоантропологія, *η παλαιοβιολογία* палеобіологія, *η παλαιοβοτανική* палеоботаніка, *η παλαιοκλιματολογία* палеокліматологія, що властиві східнослов'янським та іншим мовам (германським і романським).

Більшість прикметників з цією книжною основою є афіксально-компаративними похідними від іменників: *παλαιοβιολογικός*, *παλαιοβοτανικός*, *παλαιογεωγραφικός*, *παλαιοεθνολογικός*, хоча можлива інтерпретація їх як похідних від відносних прикметників: *χριστιανικός* – *παλαιοχριστιανικός* християнський – давньохристиянський, *καθολικός* – *παλαιοκαθολικός* католицький – давньокатолицький.

У новогрецькій мові зміна основи *παλαιο-* на *αρχαιο-* майже неможлива. В українській такі еквіваленти існують: *давньоєгипетський* = староегипетський, *давньогрецький* = старогрецький тощо, хоча і в ній діють обмеження на сполучуваність прикметників *давній* і *старий* з певними іменниками, а тому й на перетворення цих сполук у композити, слова-згортки. Ці обмеження в багатьох випадках продиктовано різницею сем "старий, давній (за віком)" і "старий (зношений, непотрібний)".

Значно ширша сполучуваність прикметника *παλιός* з іменниками, що уможливорює творення іменних композитів. Співвідносна з ним основа *παλιο-* властива розмовному стилю і наділена активністю. Питома вага слів з нею у лексиці новогрецької мови значно переважає основу *παλαιο-* та *αρχαιο-*. Список слів з цією основою в словниках досягає дев'яти десятків: то *παλιόλογο* шкапа, η *παλιαλεπού* старий лис, то *παλιόπαπουτσο* шкарбани, ο *παλιόφιλος* давній друг, то *παλιόρουχο* лахміття тощо (Μπαμπινιώτης 2005:1319). Їй властива продуктивність, тобто здатність до творення неологізмів. Численні слова з цією основою стилістично марковані й мають позначку *лайливе* в словниках: ο *παλιόγερος* дідуган, то *παλιόσκυλο* старий собака, ο *παλιόψευτης* старий брехун. У багатьох випадках словосполучення з іменника та прикметника *παλιός*, що паралельні в двох зіставляваних мовах, не згортаються в композити: та *παλιό ρούχα* старий одяг, та *παλιά έπιπλα* старі меблі, η *παλιά πληγή* стара рана, то *παλιό κρασί* старе вино тощо *παλιός* вступає в опозицію з прикметниками *νέος* новий, *καινός* нещодавній, *πρόσφατος* теперішній. Ця лексема синонімічна прикметнику *πρώην* колишній: *παλιός βουλευτής*, *καθηγητής* колишній депутат, викладач. У матеріалі дослідження відсутні композитні прикметники з основою *παλιο-*. Можливо, її витіснила у цій функції основа *γέρο-*, співвідносна з прикметником *γέρος* старий (щодо віку), літній. Основа *παλιο-* не трапляється в інтернаціоналізмах, вірогідно, з огляду на її стилістичну маркованість та належність до розмовного стилю.

Складник *αρχαιο-* рідко реалізує модель творення прикметників зі значенням темпоральності. Її містить лексема *αρχαιοπαράδοτος* стародавній, передаваний за давньою традицією. Віддієслівний прикметник *παράδοτος* передаваний мотивовано дієсловом *παραδίδω*, як і подібні до нього за ступенем похідності прикметники *παραδοτέος*, який потрібно передати, *παραδομένος* переданий.

Протилежний до розглянутих прикметників семантичний простір темпоральних значень утворюють лексеми з основами *νεο-*, *καινο-*, *καινούριου*, *μοντέρνο-*. Вони співвідносні з прикметниками *νέος*, *καινός*, *καινούριος*, *μοντέρνος*, що містять спільні семи "новий, сучасний, найновіший". У композитних прикметниках трапляються лише основи *νεο-* та *καινο-*.

Найбільша активність та продуктивність у грецькій мові властива основі *νεο-*. Вона має широку сполучуваність з другими прикметниковими компонентами, похідними від іменників. Основа *νεο-* модифікує в часовому вимірі ознаки, що набувають відтінку нових, порівняно з тими, які вже існували: *νεογοτθικός* неоготичний, *νεολατινικός* неолатинський, *νεόπτωχος* новий бідний, *νεοφιλελεύθερος* волелюбний по-новому. Вони стосуються етнічних ознак: *νεοελληνικός*, різних наукових: *νεοθετικός* неопозитивістський, *νεοκλασιστικός* неокласичний, мистецьких *νεοεμπρεσιονιστικός*, неоекспресіоністський, *νεορεαλιστικός* неореалістичний, *νεορομαντικός* неоромантичний, суспільних течій *νεοναζιστικός* новонацистський, *νεοφασιστικός* неофашистський. Переклади свідчать про семантичний і структурний паралелізм таких утворень у двох зіставлюваних мовах.

У новогрецькій подібно до української основа *νεο-* продуктивна в творенні похідних прикметникових композитів результативного стану, поєднуючись з віддієслівними ад'ективами: *νεοδιόριστος* новопризначений, *νεόδμητος*, *νεόκτιστος* новозбудований, *νεοστρατευμένος* новомобілізований, *νεοσύστατος* новоутворений, *νεοφέρτος* новоприбулий, *νεοφύτευτος* новопосаджений.

Близькі за значенням до прикметника *νέος* лексеми відрізняються активністю використання в основоскладанні. Основа *καινο-* трапляється в структурі кількох композитних прикметників на зразок *καινότροπος*, виражаючи значення "новий" (але незвичайний). Прикметник *καινοπρεπής*, що в давньогрецькій сам був композитом і мав значення "новостворений", втратив цю сему і не використовується у сучасній мові як основа композитів.

Запозичений з французької прикметник *μοντέρνος*, що в багатьох мовах став інтернаціональним, виражаючи значення "сучасний" з відтінком "найновіший", не засвідчено в складних словах новогрецької та східнослов'янських мов.

До вираження темпоральних ознак у прикметниках-композиатах залучено інші основи, що по-своєму модифікують вимір часу. Йдеться про фреско- та прото-, перша з яких указує на те нове, яке щойно з'явилося, а друга окреслює ретроспективу ознаки, яка виникла колись, але вперше у вимірах другого ад'єктивного складника композиата.

Основа фреско- серед інших має темпоральну сему "щойно". За значенням вона еквівалентна українській основі **свіжо-**. Ця основа використовується у сполуках з віддієслівними прикметниками: фрескоασπρίσμενος *свіжопобілений*, фресκοθερίσμενος *свіжовикошений*, фресκομαγειρεμένος *свіжозварений*, фресκοξυρίσμενος *свіжопоголений* і та ін. Дещо по-іншому модифікує ознаки основа прото-, що додає до них сему "вперше": πρωτόβαλτος *вперше одягнутий*, πρωτογέννητος *новонароджений*, πρωτοδίοριστος *новопризначений*, πρωτοεμφανισμένος *новоявлений*, πρωτομάθητος *уперше вивчений*, πρωτόπλαστος *уперше схищений* тощо.

Іноді основи νεο-, πρωτο-, καινο- утворюють синонімічні похідні: νεοφανής, πρωτοφανής, καινοφανής новоявлений, раніше не бачений. Отож, йдеться про розширення семантичного простору часового виміру ознак у межах основоскладання за рахунок залучення нових основ, поєднаних з віддієслівними прикметниками у новогрецькій та східнослов'янських мовах (подібних до фреско-). Основа прото- у новогрецьких композиатах підкреслює первісність появи ознаки результативного стану, тоді як в українській цю сему виражає основа **ново-** або словосполучення з прислівником **уперше**: πρωτόκλητος *перший запрошений*, πρωτοσύστατος *уперше створений*.

Аналіз лексико-словотвірної категорії темпоральності, реалізованої двома моделями похідних складних прикметників у новогрецькій та українській мовах, підтвердив активність використання її в зіставному плані. В ролі еквівалентів зіставлення виступають семантична сітка часових ознак, властивих ад'єктивам цієї категорії, структура моделей, за якими утворюються її похідні лексеми, сукупність основ-модифікаторів часових ознак, які частково спільні в обох мовах (*αρχαιο-*, *παλιο-*, *νεο-* та інтернаціональна *μοντέρν-* **модерно -**), а також способи упорядкування ознак як опозицій в розгляданій категорії навколо сем 'давній'–'новий',

‘старий’–‘молодий’, ‘давній’–‘сучасний’ (як найновіший), що є підгрунтям синонімічних та антонімічних похідних. Вони пунктирно окреслюють часові ознаки як такі, що існують, з’явилися в період античності, дуже давно, колись, первісні та нові, найновіші, щойно виявлювані, а також у вимірах приблизних і точних часових відрізків щодо віку, часу буття тощо.

Підтверджено продуктивність використання моделей лексико-словотвірної категорії темпоральності з основами – виразниками сем часу в похідних іменниках та прикметниках, що поєднуються в композитах. Виявлено велику активність сполучення основ з часовими ознаками та прикметниками результативного стану в обох мовах, розширення лексичного наповнення аналізованої категорії та складу основ-модификаторів часу.

У простих прикметниках значення темпоральності виражено префіксами та суфіксами. Вони наділені більш абстрактними та уніфікованими значеннями порівняно з основами. Часова вісь у середовищі афіксальних похідних окреслена пунктирно ознаками, синхронними з появою твірних основ (префікс **су-** *сучасний*), передують їй (**перед-** *передпосівний*, **до-** *доісторичний*, **про-** *провісницький*), слідують за нею (**після-** *післяжнивний*, **по-** *помісячний*, **пост-** *пострадянський*), відбуваються в певні проміжки часу (**між-** *міжвоєнний*). Вони співвідносні з часовими періодами, указаними твірними основами, що корелюють з іменниками – назвами днів тижня (*недільний, понеділковий, суботний*, періодів доби *ранковий, денний, вечірній, нічний*, пір року *весняний, літній, осінній, зимовий, пообідній*, доленосних подій для людини *довоєнний, повоеєнний, міжвоєнний, післявоєнний, позиттєвий, прижиттєвий, позадавній, передноворічний, передшкільний, передвечірній* та з прислівниками часу *теперішній, колишній, позаторішній*).

Префіксальне вираження темпоральних значень у простих прикметниках виявляє паралелізм утворення похідних, що належать до іменників: укр. *передвістя*, *провість* – рос. *предзнаменоване* – грец. *το προήννομα* *застереження, осторога* – *предостережение* – η *προειδοποίησις*, *предтеча*, *попередник* – *предтеча* – *πρόδρομος*, ο *προάγγελος*, *упередження* – *предубеждение* – η *προκατάληψις*; прикметників: *зумисний* – *преднамеренный* – *προμελετημένος*, *профілактичний* – *профилактический* – *προφυλακτικός*, *передсвятковий* – *предпраздничный* – *προεόρτιστος* та дієслів: *передбачати* – *предвидеть* – *προβλέπω*, *передчувати* –

предчувствовать – προαισθάνομαι, передрікати – предрекать – προλέγω, προγγέλλω.

Багатозначні українські суфікси -н-, -ов-/ев- та грецькі -ιος, -αιος, -ικός відносять семантику похідних до твірних з часовими значеннями: денний – ημερήσιος, тижневий – εβδομαδιαίος, суботний – σαββατιάτικος, недільний – καυριακάτικος, понеділковий – δευτεριάτικος, ранковий – πρωϊνός, вечірній – βραδυνός, єстерінός, нічний – νυχτιάτικος, передсмертний – επιθανάτιος, посмертний – μεταθανάτιος. Отож, афіксальні однокореневі похідні у вираженні темпоральних значень ще щільніше, ніж композити, пов'язані з лексичною семантикою твірних, які також спеціалізуються на вираженні значень часу. У зіставлюваних мовах тематичні групи лексем на позначення темпоральних ознак виявляють багато паралелізмів афіксального та композитного способів творення похідних.

1. Клименко Н. Ф. Типологія і характерологія категорії кількості в новогрецькій та сучасній українській мовах // Українська елліністика. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 522–568. 2. Словник сучасної української мови. Т. 1–10. – К.: Наукова думка, 1970–1980. 3. Сучасний словник інішомовних слів. Укладачі О.І. Скопенко, Т.В.Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. 3. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2005.

Лучканин С.М., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНОГО РУМУНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ХХ СТ.

Специфіка румунського загальнотеоретичного мовознавства ХХ ст. зумовлена різною суспільно-політичною ситуацією в Румунії цього віку, коли лінгвістика мала розв'язувати чимало конкретно-національних завдань, передусім – обґрунтування давності румунського етно- і глотогенезу та романського континуїтету в колишній римській провінції Дакії через політичну суперечку між Румунією й Австро-Угорщиною (а потім – і хортистською Угорщиною) за Трансильванію, возз'єднану з Румунією 1 грудня 1918 р. Також у румунське теоретичне мовознавство впроваджувалася офіційна марксистська ідеологія під час правління Румунської компартії (1947-1989) з поступовим ухилом у націонал-комунізм за часів Ніколає Чаушеску (1965-1989), який,

вибудовуючи прагматичні стосунки із Заходом, не перешкоджав і розвиткові структурно-математичної лінгвістики, яку час від часу критикували в СРСР. Глобалізація та процеси євроінтеграції зумовили розвиток із 1990-х рр. когнітивної лінгвістики в Румунії.

Ключові слова: румунське мовознавство, порівняльно-історичне мовознавство, континуїтет, мовознавство й ідеологія, мовна політика, структуралізм.

Специфика румынского общетеоретического языкознания XX ст. обусловлена разнообразием общественно-политической ситуации в Румынии прошлого века, когда румынская лингвистика решала многие конкретно-национальные задачи, прежде всего – обоснование древности румынского этно- и глотогенезиса и романского континуитета в бывшей римской провинции Дакии. Это обуславливалось политическим спором между Румынией и Австро-Венгрией, позже – и с Венгрией времён диктатора Хорти, за Трансильванию, воссоединённую с Румынией 1 декабря 1918 г. Также в румынское теоретическое языкознание внедрялась официальная марксистская идеология во время правления Румынской компартии (1947-1989) с постепенным уклоном в "национал-коммунизм" Николае Чаушеску (1965-1989), который, выстраивая прагматические отношения с Западом, не препятствовал развитию и структурно-математической лингвистики, критикуемой время от времени в СССР. Глобализация и процессы евроинтеграции обусловили развитие с 1990-х гг. когнитивной лингвистики в Румынии

Ключевые слова: румынское языкознание, сравнительно-историческое языкознание, континуитет, языкознание и идеология, языковая политика, структурализм.

The peculiarity of the Romanian general theoretical linguistics of the XX century is caused by varying socio-political situation in Romania during this period, when linguistics was meant to solve many specific national tasks, primarily – argumentation of antiquity of the Romanian ethno- and glottogenesis as well as of the Romanian succession of state in the former Roman province of Dacia through a political dispute of Romania and Austria-Hungary, and later with Hungary reigned by dictator Horthy, for Transylvania, which was reunited with Romania on December 1, 1918. Also official Marxist ideology was inculcated in the Romanian theoretical linguistics during the governing of the Romanian Communist Party (1947-1989), with a gradual deviation to the national communism of Nicolae Ceaușescu (1965-1989), who, while building pragmatic relations with the West, did not prevent the development of structural and mathematical linguistics, criticized from time to time in the USSR. The globalization and

European integration processes led to the development of cognitive linguistics in Romania since 1990th.

Key words: *Romanian linguistics, comparative-historical linguistics, continuity, language and ideology, language policy, structuralism.*

Для української лінгвістики **актуальним** є історіографічне вивчення розвитку науки про мову як в Україні, так і в Румунії – нашому південно-західному сусідові, віднедавна – членові Європейського Союзу. З Румунією протягом століть пов'язувала Україну спільність історичної долі.

Основна **мета** статті полягає у всебічному вивченні й осмисленні румунського теоретичного мовознавства ХХ ст. у контексті регіональних лінгвістичних ідей, відображенні значимості румунського наукового доробку в галузі загального мовознавства, його зв'язку як із науковими ідеями епохи, так і впливу суспільно-політичного життя, що видозмінювалося в Румунії протягом ХХ ст.

Предмет дослідження – румунське загальнотеоретичне мовознавство ХХ ст. та його розвиток у зв'язку зі змінами суспільно-політичної ситуації в Румунії протягом ХХ ст. – від постановня єдиної унітарної румунської держави та возз'єднання Трансільванії з Румунією через "період комунізму" (1947–1989) і до сучасних геополітичних реалій глобалізації та євроінтеграції. **Об'єкт** дослідження – у першу чергу оригінальні тексти румунських лінгвістичних праць ХХ ст. (А. Філіппіде, О. Денсушану, С. Пушкаріу, А. Граура, Л. Валд, Й. Йордана, А. Росетті, С. Маркуса та ін.), де наявні загальномовознавчі теорії та ідеї (мова і суспільство, структура мовної системи, мова як історична категорія тощо). **Завдання** статті – аналіз загальномовознавчих теорій та ідей румунської лінгвістики ХХ ст. крізь призму видозміни політичних реалій у Румунії протягом відповідного часу. Комплексний підхід до проблеми вивчення румунських загальномовознавчих студій у контексті змінності суспільно-політичної ситуації становить наукову **новизну** нашого дослідження. Багато зі здобутків румунської лінгвістики ХХ ст. вперше в українській історії загального мовознавства потрапляють у поле зору вивчення.

Домінування порівняльно-історичного мовознавства в румунській лінгвістиці кінця ХІХ – першої половини і середини ХХ ст. зумовлено боротьбою за об'єднання Трансільванії з Румунією, що в царині культури почалася ще з діяльності Трансільванської школи кінця ХVІІІ-першої третини ХІХ ст. 1 грудня 1918 р. на вічі в місті

Алба Юлія було проголошено одностайно входження Трансільванії до Румунії, що стало можливим внаслідок поразки Німеччини та її союзників (Австро-Угорщини, Болгарії, Османської імперії) у Першій світовій війні 1914–1918, яка завершилася розпадом Австро-Угорщини. Сен-Жерменський (1919) та Тріанонський (1920) мирні договори між Австрією, Угорщиною та Румунією підтвердили об'єднання Трансільванії з Румунією, однак ревізіоністські кола Угорщини на чолі з фашистським диктатором Хорті (1920–1944) не відмовилися від спроб повернути втрачені румунські землі до складу "Великої Угорщини". Уже під час Другої світової війни 1939–1945 під тиском Гітлера та Муссоліні Угорщині 30 серпня 1940 року внаслідок Другого Віденського арбітражу таки було передано Північну Трансільванію з містом Клуж. Арбітраж викликав посилення румунсько-угорських протиріч, котрі були використані нацистською Німеччиною для посилення свого впливу в Південно-Східній Європі. Лише перемоги країн Антигітлерівської коаліції (передусім радянських військ) та повалення 23 серпня 1944 режиму румунського профашистського диктатора Йона Антонеску (1940–1944), перехід Румунії на бік Антигітлерівської коаліції, призвели до анулювання Другого Віденського арбітражу й повернення Північної Трансільванії після її тимчасової окупації радянськими військами (жовтень 1944 – березень 1945) Румунії в березні 1945. Навіть за перебування комуністів при владі в Угорщині та в Румунії до 1989 р. та входження обох країн до прорадянських структур – Організації варшавського договору та Ради Економічної Взаємодопомоги – не применшили гостроту територіальної суперечки між Румунією та Угорщиною за Трансільванію. При цьому влада обох країн часто зверталася до "історико-лінгвістичного аргументу" – першості поселення в Трансільванії та більшої поширеності там тієї чи іншої мови; підсумки цієї "філологічної суперечки" з виразною політичною підосовною відображено у виданні російською мовою в Румунії ґрунтовної роботи Стеліана Брезяну "Даксько-румунський континуїтет. Наука і політика" [Брезяну 1984].

Після закінчення Другої світової війни 1939–1945 рр. Румунія опинилася у складі керованого СРСР соціалістичного табору, 6 березня 1945 р. румунський уряд майже виключно сформували представники Румунської компартії, нечисленної у міжвоєнний період, а після насильницького зречення короля Міхая 30 грудня 1947 р. уся влада в країні на 42 роки опинилася в руках виключно компартії та її керманичів – Георге Георгіу-Дежа (1945–1965) та

Ніколае Чаушеску (1965–1989). У цей період румунська лінгвістика, як і вся румунська культура, аж до 1989 р. перебувала під ідеологічним пресом правлячої компартії, особливо в перші 20 років, а також протягом останнього десятиріччя. Як відомо, у Радянському Союзі величезного значення надавалося ідеології, тому ідеологічний прес марксизму-ленінізму став наріжним каменем радянського (а з ним і українського, після Другої світової війни – і в країнах "соціалістичної співдружності", зокрема, у Румунії, безумовно, неоднаковою мірою) теоретичного мовознавства. При цьому розуміємо "ідеологічну боротьбу" не як витіснення внаслідок великодержавної імперської мовної політики однієї (кількох) мови іншою (панівною), а "методологічно", як філософське осмислення природи мови, її системно-структурної організації, методів дослідження мови тощо. Протягом 1950–1965 рр. у загальномовознавчих працях, що виходили в Румунії – "Introducere în lingvistică" ("Вступ до мовознавства", 1958; 1965), "Studii de lingvistică generală" ("Загальномовознавчі студії" Александру Граура, 1955) [Graur 1955], "Scurtă istorie a lingvisticii" ("Коротка історія мовознавства" Александру Граура та Лучії Валд, 1961 і 1965) [Graur 1961; Graur 1965] – чимало місця відводилося аналізу "марксистської лінгвістики", "сталінських праць із мовознавства". Ситуація змінилася лише з середини 1960-х років, коли в Румунії стали активно проводитися дослідження філософії мови (праці Ал. Граура, Лучії Валд), методології мовознавства, структури мовної системи (вирізняються праці Міоари Аврам), стилістики й діалектології (праці Йона Котяну), набула поширення структурно-математична і прикладна лінгвістика, психолінгвістика (праці Георге Доки), семіотика, історія загального мовознавства. Зокрема, 1977 року побачило світ 3-є видання "Історії мовознавства" Ал. Граура та Л. Валд, позбавлене будь-якої ідеологізації, з'явилися дослідження давньоіндійського й античного мовознавства, раціональних граматик, лінгвістичних концепції Локка, В. Лейбніца, Вільгельма фон Гумбольдта, І. О. Бодуена де Куртене, П. Ф. Фортунатова, Фердинанда де Соссюра й французької соціологічної школи. Проте, як і в СРСР, ідеологізація румунського мовознавства, передусім теоретичного, зберігалася і після розриву румунського компартійного керівництва з "радянським зразком побудови соціалізму", що стався всередині 1960-х рр. (Г. Георгіу-Деж не прийняв критики культури особи Сталіна М. С. Хрущовим на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. і розпочав політику поступового дистанціювання від СРСР).

Лінгвістичними складовими цієї політики "віддалення" від "обіймів радянського ведмеда", яку став дуже поступово проводити Г. Георгіу-Деж після виведення радянських військ із Румунії у травні-червні 1958 р., були скасування обов'язковості вивчення російської мови 1963 р. та поступова заміна "ідеологічного пресу" з радянських партійних кліше на місцевий націоналізм з більшою чи меншою складовою марксистської доктрини соціалізму. Самому Георгіу-Дежу приписують крилату фразу: *Nici să nu sărim peste cal, nici să nu învîrtim sabia lui Damocles în vînt* [Șperlea 2001, 156] "Не стрибаймо ні через коня, не махаймо Дамокловим мечем з допомогою вітру", тобто варто поводити, "з великим тактом, без жодного поспіху" віддалятися від СРСР в усіх ділянках суспільно-політичного та культурного життя; при цьому зауважуємо, що для Георгіу-Дежа Дамоклів меч обертався "за допомогою вітру", що зайвий раз свідчило про малоосвіченість румунського компартійного лідера. У румунській лінгвістиці 1960–1970-х, як і в усій культурі, відбувається передусім "реабілітація" національних лінгвістичних шкіл кінця XVIII–першої третини XX ст. – Трансільванської, історико-етимологічної Т. Чіпаріу та С. Пушкаріу. Тобто, якщо при ідеологізації румунського мовознавства 1950–першої половини 1960-х рр. наголошувалося на необхідності повного розриву з минулим, з попередніми лінгвістичними парадигмами і вибудовування "марксистсько-сталінської лінгвістики", то теоретичне румунське мовознавство доби Ніколае Чаушеску (1965–1989) постійно апелює до національних лінгвістичних традицій. Відбувається активне й систематичне освоєння національної лінгвістичної спадщини, видаються й перевидаються лінгвістичні праці минулого ("Румунська граматика" Дімітріє Євстатієвича Брашовяну, *Grammatica linguae daco-romanae sive valachicae* С. Міку та Г. Шінкая, "Румунська граматика" Й.-Е. Редулеску та ін.), що були недоступні для румунських мовознавців 1950-першої половини 1960-х рр. Певною мірою подібну картину можна спостерігати і в Українській РСР 1960–1970-х рр. (серія "Пам'ятки української мови"), однак, безумовно, у Румунії процес рецепції й нового прочитання національної мовознавчої спадщини відбувався сильніше й незрівнянно ширше. Ідеологізація румунського мовознавства 1970–1980-х рр. відчувалася передусім у соціолінгвістиці, зокрема, у таких моментах, як "питання культури мови за соціалізму" (власне, це властиве й українському радянському мовознавству 1960–1980-х рр., саме з 1967 р. став виходити міжвідомчий збірник "Культура слова"), у лексикографії, дослідженні

територіальної та соціальної стратифікації мови, розвитку мови у зв'язку з історією народу. Політична зумовленість теоретико-методологічної основи румунського мовознавства другої половини 1960–1980-х рр. визначалася ідеологічною політикою Н. Чаушеску щодо "науковізації", стирання діалектів (у межах кампанії з "систематизації сіл"), "дакоманії" (перебільшення ролі дакського субстрату в історії румунської мови).

Проте румунському мовознавству другої половини 1960–1970-х рр. характерне активне звернення до тогочасної західноєвропейської й американської лінгвістики, передусім структуралізму. Показуючи яскраво виражений відхід від ортодоксальної радянської "марксистсько-ленінської" ідеології, зокрема і в теоретичному мовознавстві, румунське керівництво дозволило і навіть наполягало на широкому входженню до науки ідей, доволі далеких від марксистських постулатів класовості, ідеологічної боротьби, діалектичного матеріалізму і т. ін. Догматичний марксизм зникає, навіть починають піддаватися сумніву окремі положення марксистської філософії, набувають поширення ідеї Б. Кроче (разом зі Школою естетичного індивідуалізму К. Фосслера), екзистенціалістів Камю та Сартра і т.п. Як зазначає сучасний російський культуролог-румуніст Т. Г. Біткова, особливістю другої половини 1960–першої половини 1970-х рр. у розвитку румунської культури "став підвищений інтерес до різних течій, які вписувалися в авангардистські, модерністські пошуки західноєвропейської культури, а також відобразили прагнення до розширення можливостей реалістичної традиції" [Біткова 1999, 9]. Структурно-математичну лінгвістику румунські партійні ідеологи за Чаушеску особливо не критикували, структуралістська парадигма не вважалася за небезпечну для комуністичної ідеології. Чимало місця приділено структурно-математичній лінгвістиці в третьому виданні підручника А. Граура та Л. Валд [Graur 1977], що зумовлюється цілком прихильним ставленням до структуралізму в тодішній Румунії, де за Чаушеску структуралізм (як і в літературі авангардизм, модернізм) сприймався як спосіб увиходження румунської лінгвістики (та і всієї культури) до європейського контексту. У цьому полягає відмінність у ставленні до структуралізму в Румунії та в Україні в 1960–1980-х рр.: якщо в Україні (як і в усьому СРСР) час від часу відбувалися антиструктуралістські кампанії, то в Румунії до структуралізму ставилися як до одного з лінгвістичних методів дослідження (поруч із описовим, порівняльно-історичним,

типологічним), нам практично не потрапляли критичні зауваження в румунській лінгвістиці 1960–1980-х рр. на адресу структуралізму як "буржуазно-ідеалістичного вчення" (лише одиничні випадки критичних висловлювань на адресу структурно-математичної лінгвістики заявляв А. Граур), між тим у тогочасній українській лінгвістичній літературі вони були наявні.

З 1990-х рр. в умовах увіходження Румунії до НАТО та Європейського Союзу румунські лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія й етнолінгвістика успішно обґрунтовують маніфестацію етно-культурних особливостей румунського соціуму (вербалізація концептів) передусім на семантичному рівні мовної структури (із залученням фразеологізмів), що особливо важливо в умовах європейсько-румунського культурного співробітництва.

Висновок: румунське загальнотеоретичне мовознавство ХХ ст. відзначалося певною специфікою, зумовленою необхідністю розв'язання багатьох політично зумовлених конкретно-національних завдань – обґрунтування давності румунського етно- і глотогенезу та романського континуїтету в колишній римській провінції Дакії через політичну суперечку між Румунією й Австро-Угорщиною (а потім – і хортистською Угорщиною) за Трансильванію, возз'єднану з Румунією 1 грудня 1918 р., впровадженням офіційної марксистської ідеології в теорію мови за правління Румунської компартії (1947–1989) з ухилом у націонал-комунізм за часів Чаушеску, який, вибудовуючи стосунки із Заходом, не перешкоджав розвиткові структурно-математичної лінгвістики. Глобалізація та процеси євроінтеграції зумовили розвиток із 1990-х рр. когнітивної лінгвістики в Румунії.

1. *Биткова Т. Г.* Традиціоналізм и западничество в современной румынской культуре / Тамара Г. Биткова. – М.: ИНИОН РАН, 1999. – 70 с. 2. *Брезяну Стелиан.* Континуитет дако-румын: наука и политика / Стелиан Брезяну. – Бухарест: Ed. științifică și enciclopedică, 1984. – 124 с. 3. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a III-a revăzută și adăugită / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. didactică și pedagogică, 1977. – 275 p. 4. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. științifică, 1965. – 182 p. 5. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. Științifică, 1961. – 144 p. 6. *Graur Al.* Studii de lingvistică generală / Alexandru Graur. – București: Ed. Academiei, 1955. – 192 p. 7. *Șperlea F.* De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric / Florin Șperlea. – București: Corint, 2001. – 168 p.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ПЕРСЬКОМУ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглянуто поняття прецедентного феномена, визначено типологію та місце прецедентних феноменів у структурі мовної свідомості. На матеріалі фразеологічних та пареміологічних одиниць перської мови досліджено специфіку функціонування деяких прецедентних імен, найбільш актуальних для перського лінгвоментального простору.

Ключові слова: *прецедентний феномен, прецедентна ситуація, прецедентний текст, прецедентне ім'я, мовна свідомість, лінгвоментальний простір.*

В статье рассматривается понятие прецедентного феномена. Описана типология и место прецедентных феноменов в структуре языкового сознания. На материале фразеологических и пареміологических единиц персидского языка исследуется специфика функционирования некоторых прецедентных имен, наиболее актуальных для персидского лингвоментального пространства.

Ключевые слова: *прецедентный феномен, прецедентная ситуация, прецедентный текст, прецедентное имя, языковое сознание, лингвоментальное пространство.*

The article deals with the concept of precedential phenomena, their typology and place in the structure of language consciousness. Specific features of functioning some of the most actual for Persian lingua-mental space precedential names are examined on the basis of the Persian phraseology and bywords.

Key words: *precedential phenomenon, precedential situation, precedential text, precedential name, language consciousness, lingua-mental space.*

У межах сучасної лінгвістики з її відкритим, синергетичним характером та антропоцентричною спрямованістю співіснує велике розмаїття шкіл, напрямків, течій. Однак, останнім часом все більшої актуальності набувають дослідження, що виконуються у світлі когнітивної та комунікативно-функціональної парадигм.

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як засіб отримання, зберігання, обробки й використання знань, спрямований на

дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою інтеріоризованої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду людини [Селіванова 2006, 213]. У витоків цієї науки стояли М. Джонсон, Р. Джеккендофф, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Л. Талмі, Г. Томпсон, Ч. Філлмор, У. Чейф, Дж. Хейман, Т. ван Дейк та ін. На пострадянському просторі розвитку когнітивної лінгвістики сприяли праці таких дослідників, як: Н. Арутюнова, А. Бабушкін, Т. Булигіна, О. Воробйова, В. Дем'янков, С. Жаботинська, В. Карасик, О. Кубрякова, В. Маслова, З. Попова, К. Рахіліна, І. Стернін, О. Селіванова, Н. Слухай, Г. Яворська та ін.

Функціоналізм у лінгвістиці забезпечує дослідження мови як діяльнісного, цілеспрямованого живого організму, представленого численними мовленнєвими продуктами у відповідних актах комунікації. Функціональний підхід зароджувався як один із напрямків структурної лінгвістики у працях Ф. Буслаєва, О. Потебні, І. Бодуена де Куртене, О. Есперсена, Р. Якобсона, Л. Щерби, В. Матезіуса, Е. Косеріу, І. Мещанінова, Е. Бенвеніста, В. Виноградова та ін. На сучасному етапі різні аспекти функціонального підходу у своїх дослідженнях реалізують О. Бондарко, Г. Золотова, Г. Ільїн, М. Откупщикова, О. Падучева, О. Селіверстова, Н. Слюсарєва, С. Ширяєв, Д. Шмельов та ін. [Селіванова 2006, 648–651].

Дослідники вважають, що для вирішення цілого ряду актуальних проблем сучасної лінгвістики необхідний своєрідний синтез указаних напрямів. Співвідношення, що існує між ними, розглядають або в термінах взаємодоповнюваності, або як єдність загального і часткового, оскільки вивчення комунікативної діяльності як лінгвопсихоментального процесу передбачає виявлення і опис когнітивних просторів, що породжуються комунікантами [Селіванова 2002, 19–20].

Особливої актуальності такі дослідження набувають тоді, коли комуніканти належать до різних лінгвокультурних спільнот, адже у цьому разі має місце не лише взаємодія людей, які володіють різними мовами, а й взаємодія культур, у межах яких сформовано відмінні (частково або повністю) національні стереотипи мислення і поведінки, що істотно впливає на взаєморозуміння сторін [Стернін 1996, 97]. Головна проблема непорозуміння, яке часто виникає у процесі міжкультурного спілкування, на думку Є. Тарасова, полягає не у незнанні мов, а у відмінностях національної свідомості комунікантів [Тарасов 1996, 8].

Центральне місце у структурі свідомості комуніканта як представника певної лінгвокультурної спільноти займає *когнітивна база* – "певним чином структурована сукупність обов'язкових знань і національно-детермінованих уявлень, притаманних тому чи іншому національно-лінгво-культурному співтовариству, якими володіють всі носії того чи іншого національно-культурного менталітету" [Красних 2003, 61]. Основними компонентами когнітивної бази будь-якого лінгвокультурного співтовариства є *прецедентні феномени* – "складники концептуальної системи, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані в когнітивному й комунікативному плані" [Селіванова 2012, 108].

Уперше поняття прецедентності було сформульовано Ю. Карауловим стосовно текстових форм. Прецедентними текстами він називав "тексти, (1) значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному або емоційному відношеннях, (2) такі, що мають надособистісний характер, тобто добре відомі й широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, такі, (3) звертання до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості" [Караулов 2003, 216]. На думку дослідника, знання прецедентних текстів є "показником приналежності до даної епохи і її культури, тоді як незнання, навпаки, є передумовою відторгнення від відповідної культури" [Там само, 217].

Це визначення було взято за основу російськими дослідниками (див. праці Д. Гудкова, І. Захаренко, В. Красних, Ю. Прохорова, Ю. Сорокіна, І. Михалєвої та ін.), які доопрацювали його з лінгвокогнітивних позицій, поширивши поняття прецедентності з текстових форм на сферу мовної свідомості людини. Отже, до числа прецедентних відносять феномени: 1) добре відомі усім представникам певного національно-лінгво-культурного співтовариства; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані; 3) апеляція до яких постійно відтворюється в мовленні представників цього співтовариства [Красних 2003, 170]. І. Привалова вважає, що саме когнітивно-емотивна актуальність прецедентних феноменів детермінує учасників комунікації за принципом "свої – чужі" [Привалова 2005, 234]. На думку О. Селіванової, знання прецедентних феноменів дозволяє носіям "певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі установки й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди та можливість їхньої

переорієнтації, а також організовувати свою комунікативну поведінку та текстопородження згідно з цими культурними знаннями" [Селіванова 2012, 108].

У системі прецедентних феноменів В. Красних виділяє: національно-прецедентні (відомі будь-якому пересічному представнику національно-лінгво-культурного співтовариства); соціумно-прецедентні (відомі будь-якому пересічному представнику певного соціуму – генераційного, соціального, конфесійного, професійного) й універсально-прецедентні (відомі будь-якому пересічному представнику *homo sapiens*) [Красних 2003, 173–183]. Виділення третього типу феноменів носить доволі гіпотетичний характер і, на нашу думку, не є вже таким безперечним, адже важко уявити прецедентні феномени, добре відомі представникам усіх без винятку лінгвокультурних спільнот, що населяють нашу планету.

Всередині національно-прецедентних феноменів виокремлюють: прецедентну ситуацію, прецедентний текст, прецедентне ім'я і прецедентне висловлювання. Прецедентна ситуація (ПС) – це певна подія, яка реально відбулася в минулому і мала непересічне значення для формування певного фрагмента національної когнітивної бази. Прецедентний текст (ПТ) – це закінчений і самодостатній продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, добре відомий будь-якому пересічному члену національно-культурного співтовариства. Прецедентне ім'я (ПІ) – це індивідуальне ім'я, пов'язане із загальновідомим текстом або з прецедентною ситуацією. Прецедентне висловлювання (ПВ) – це репродукований продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу. До числа ПВ входять цитати з текстів різного характеру й прислів'я [Захаренко та ін. 1997, 83–84].

Якщо прецедентне ім'я і прецедентне висловлювання є феноменами, завжди вербалізованими у мовленні, то прецедентний текст і прецедентна ситуація "зберігаються" в когнітивній базі людей у вигляді "інваріантів сприйняття" і можуть бути вербалізовані за необхідності, причому інколи не повністю, а через якусь деталь, атрибут чи символ самого прецедентного феномена [Красних 2003, 172–173].

У цій статті ми поставили за *мету* визначити деякі актуальні для перського лінгвоментального простору прецедентні імена та розглянути специфіку їхнього функціонування. *Матеріалом* дослідження послужили фразеологічні та пареміологічні одиниці перської мови в обсязі, достатньому для ілюстрації вказаного мовно-культурного явища.

Отже, статус прецедентних мають імена, пов'язані з добре відомими усім представниками певної лінгвокультури текстами або ситуаціями. У межах цієї статті ми обмежимося аналізом функціонування декількох ПІ, пов'язаних із такими текстами, які, як правило, теж мають статус прецедентних. На нашу думку, до пріоритетних для перського лінгвоментального простору текстів належать твори перської класичної літератури – поезії Фірдоусі, Незамі, Моуляві, Сааді, Хафеза та ін., численні притчі й перекази повчально-розважального характеру (народні дагани, хекаяти) та, звичайно, священна книга мусульман "Коран".

Як зазначають дослідники, специфіка зберігання ПІ в когнітивній базі людини полягає в тому, що окрім самого вербального феномена там зберігається і певна сукупність його диференційних ознак і атрибутів, які власне й роблять його прецедентним. ПІ має певну структуру, ядро якої складають його диференційні ознаки (зовнішність, характер, прецедентна ситуація), а периферію – атрибути. [Красних 2003, 198]. Розгляньмо, які саме диференційні ознаки і атрибути актуалізовані в перських ПІ, джерелом походження яких є "Шагнаме" Фердоусі.

Імена Ростам, Сіавуша, Сограба – героїв епічної поеми Фердоусі "Шагнаме" – відомі не тільки носіям перської мови й культури, а й далеко за межами Ірану. Найбільше фразеологічних одиниць зафіксовано з іменем Ростам – найулюбленішого героя-богатиря, захисника вітчизни. У таких одиницях перш за все актуалізуються семантичні ознаки, пов'язані з мужньою зовнішністю та геройськими якостями цього персонажа. Зрозуміло, що компаративний зворот *مثل رستم* як *Ростам* уживається, коли говорять про людей високих на зріст, сильних, широкоплечих [Персидские, 347–348]. Однак, нами зафіксований інший фразеологізм, позначений розбіжностями у тлумаченні. Вислів *مثل رستم در حمام* як *Ростам у лазні* пов'язаний із традицією прикрашати передбанники громадських лазень зображеннями фольклорних героїв. Згідно з фразеологічним словником Г. Голєвої [Голєва 2000, 315], цим висловом користуються, коли говорять про людину, яка "страшна тільки на вигляд, а насправді є боягузом" (оскільки намальований Ростам не дорівнює Ростаму справжньому). Проте у словнику сучасного розмовного мовлення фіксуємо інше значення виразу – "безглузде обличчя" [Parchami 2003, 377]. Х. Корогли зазначає, що, як правило, лазні розписували малокваліфіковані ремісники, і фігури на зображеннях виходили потворними, хоч і перебільшено мужніми й

величними. Очевидно, фольклорні герої на цих розписах часто мали доволі безглуздий вираз обличчя. Проте сам Х. Корогли подає інше значення цього вислову: на його думку, так говорять про людей негарної зовнішності, але із м'язистим, добре скроєним тілом [див.: Персидские 1973, 348].

Деякі фразеологічні одиниці, що містять у собі це П, актуалізують не тільки особисті якості цього персонажа, але і його атрибути, до числа яких відносимо коня, елементи спорядження та зброї героя.

Згідно з "Шагنامه", Ростам мав вірного бойового коня на ім'я Рахш, такого ж могутнього і сильного, як він сам. У сучасному вжитку функціонує прислів'я, яке походить з поетичного рядка Аттара: رخش باید تا تن رستم کشد. *Потрібен Рахш, щоб нести на собі Ростаму*, яке вживають у випадку, коли фізично слабкі люди беруться за важку справу [Персидские 1973, 212; Anvari 2005, 568]. Ідею важкості сприйняття правди фіксуємо у поетичних рядках Санаї, які також стали крилатим висловом:

جز راست نیاید گفت، هر راست نشاید گفت / جز رخش رستم کی کشد رنج رکاب رستم؟

Не потрібно казати нічого, крім правди, [але] не кожному правду треба казати / Крім Рахша хто зможе витримати важкість стремен Ростаму? [Anvari 2005, 271].

Очевидно, синонімічним до розглянутих вище є вислів حديث رستم. *Це історія про Ростаму і його коня Рахша* [Anvari 2005, 351]. За свідченням словника сучасного розмовного мовлення, компаративний зворот مثل رخش як *Рахш* уживають, описуючи людей міцної статури, високих на зріст [Parchami 2003, 377]. Крім того, словом رخش *Рахш* метонімічно позначають високошвидкісний автомобіль [Parchami 2003, 227].

Елементи зброї Ростаму актуалізовані у прислів'ях: انگار گرز رستم را: *Наче булаву Ростаму зламав* [Anvari 2005, 118] та کمان رستم *Лук Ростаму зламав* [Anvari 2005, 888], які вживають на позначення людей, що претендують на визнання й вшанування, не зробивши нічого особливого. Лук (کمان) Ростаму активізований також у прислів'ї کمان رستم حلاج، نکشد بازوی *Не натягне рука чесальника бавовни лука Ростаму* у значенні "йому це не під силу зробити" [Anvari 2005, 1075] та в іронічному висловленні на адресу кальянщика, кальян якого не кращої якості: قلیان تو و کمان رستم این هر دو *Неможливо тягнути ні твій кальян, ні лук Ростаму* [Anvari 2005, 855].

У фразеологічному словнику Х. Анварі зафіксований фразеологізм, внутрішня форма якого, здавалося б, зовсім не має стосунку до розглядуваного ПІ: اینجا تهران است و گرز رستم گرو نان! *Тут Тегеран, і [навіть] Ростам заклав свою булаву, щоб купити хліба!* [Anvari 2005, 131] (зі скороченим варіантом – اینجا گرز رستم گرو است *Тут закладена булава Ростам* [Anvari 2005, 132]). Як бачимо, у цій фраземі семантичну ознаку дорогого життя в Тегерані – порівняно молодому місті, побудованого в 19 ст., передано із залученням ПІ з тексту, створення якого сягає Х ст., а персонажі – й того далі – періоду усної народної творчості. Тобто народна уява осмислила реальності сучасного життя за допомогою феноменів, які сягають міфологічного періоду розвитку перської словесності.

Деякі фразеологізми актуалізують не тільки особисті ознаки й атрибути героя-носія ПІ, а й ситуації, описані в ПТ "Шагنامه". Так, коли йдеться про великі труднощі, які потрібно подолати людині задля досягнення своєї мети, вживають вислів: از هفت خوان رستم باید گذشت. *Потрібно здійснити сім подвигів Ростам* [Anvari 2005, 76], який актуалізує у свідомості іранців сім подвигів, що їх здійснив герой "Шагنامه" в Мазендарані. Наведемо приклад функціонування цього вислову в сучасному мовленні:

برای گرفتن مجوز ساخت طبقه دوم خانه از شهرداری باید از هفت خوان رستم گذر کرد.

Щоб отримати дозвіл від муніципалітету на надбудову другого поверху будинку, треба здійснити сім подвигів Ростам [Голева 2000, 610].

Фразеологізм سهراب بальзам після смерті *Сограба* актуалізує інше ПІ, пов'язане з іменем Ростам, і відсилає до епізоду з "Шагنامه", у якому Ростам б'ється зі юним богатирем Сограбам, не знаючи, що той його син, і нарешті, після важкого триденного протистояння, перемагає його. Взнавши, що смертельно поранив власного сина, він впадає у розпач і посилає за чудодійними ліками до шаха Кей-Кавуса, але той, побоюючись, що батько із сином, якщо об'єднаються, скинуть його з престолу, навмисно затягує справу, і коли ліки нарешті надходять, Сограб уже помирає. На думку літературознавців і дослідників "Шагنامه", сюжет про Ростам і Сограба – один із найсильніших і найдраматичніших епізодів поеми Фердоусі, але до фразеологічного фонду увійшов лише один атрибут цієї ситуації, який став релевантним і для сучасного повсякденного спілкування – ліки, що надійшли запізно.

Згадана ПС відображена в кількох перських прислів'ях, наприклад: دریاب به هر کار که سودی نکند / نوشدارو که پس از مرگ به سهراب وقت

دهند Цінуй час у всякій справі, бо не принесуть користі / Ліки, які дадуть Сограбу після його смерті [Anvari 2005, 1118]; نوشدارو چه سود / خواهد داشت / چون شد از ملک زندگی سهراب؟ / Коли [вже] пішов з царства життя Сограб? [Anvari 2005, 1085].

Дослідники зазначають, що інколи зміст самого ПТ, апеляція до якого здійснюється через ПІ або ПВ, для носіїв певної мовної свідомості залишається невідомим або відомим у загальних рисах [Красних 2003, 190]. Це можна продемонструвати на прикладі розглянутої вище фраземи, яка у словнику сучасного розмовного мовлення М. Парчямі тлумачиться як "справа, яка не має користі" [Parchami 2003, 415], а отже, сема "допомога, яка надійшла запізно" залишається не відображеною.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо й у випадку з висловом, який містить ім'я іншого героя епосу – Сіявуша. Фразеологізм *خون سیاوش* *кров Сіявуша* апелює до того епізоду "Шагنامه", у якому Сіявуш – син іранського царя Кей-Хосрова – гине внаслідок інтриг туранського царя Афрасіяба, що спричиняє нескінченну ворожнечу між Іраном та Тураном. За свідченням фразеологічних словників, прислів'я *خون سیاوش* *кров Сіявуша* уживають, коли "пригадують старі образи, й серце закипає від бажання помсти" [Голева 2000, 233] або коли "в пам'яті оживають колишні ненависть та ворожнеча" [Anvari 2005, 435]. Однак, за словником розмовного мовлення М. Парчямі, цим висловом користуються "у розпалу сварки або сутички" [Parchami 2003, 415], що свідчить про те, що первинний зміст фразеологізму у повсякденному ужитку дещо змінився, оскільки його походження не було актуальним для більшості мовців. Очевидно, особливістю функціонування подібних фразеологічних одиниць у перському лінгвоментальному просторі є те, що справжня історія їхнього походження відома далеко не всім його представникам. Однак це не заважає останнім вільно ними користуватися, оскільки прецедентні імена, що в них фігурують, відсилають до відомого усім, бодай у загальних рисах, народного епосу.

Відомий сюжет про Біжана – ще одного героя "Шагنامه" – відтворює у свідомості іранців вислів *بیژن را از چاه در آورده!* *Витязь Біжана з глибокої ями!* Іранський витязь Біжан, потрапивши у полон до туранського царя, був закований у кайдани й скинутий у глибоку печеру, звідки його врятував могутній богатир Ростам на своєму знаменитому коні Рахші. Вислів уживають іронічно на адресу того, хто претендує на значимість виконаної справи [Голева 2000, 84]. Вислів

має варіант у вигляді риторичного запитання:!⁹ *Tu سر بیژن را از چاه آورده ای؟! [xiba] витяг голову Біжана з колодязя?! [Anvari 2005, 651].*

Прислів'я *لیلی را بچشم مجنون باید دید* *На Лейлу треба дивитися очима Меджнуна* відсилає до широко відомого в літературі і фольклорі народів Близького і Середнього Сходу сказання про пристрасне кохання. Напевно, більшості людей регіону зрозуміло, що коли говорять "як Лейлі і Меджнун", мають на увазі пристрасно закоханих. Але підґрунтя вище зазначеного вислову відоме не усім. За переказами, Лейлі або зовсім не було красунею, або не відрізнялася особливою красою, і всі намагалися напоумити Кайса – майбутнього Меджнуна, що вона не достойна його кохання. На це він відповідав, що йому байдуже до її недоліків, бо вона єдина в усьому світі мила його серцю. Тобто суть вислову у тому, що закоханий не бачить недоліків у своїй коханій. Сюжет про Лейлі і Меджнуна знайшов відображення в багатьох прислів'ях та крилатих словах, наприклад: *اگر در دیده مجنون نشینی / به غیر از خوبی لیلی نبینی (وحشی): Якби ти потрапив до ока Меджнуна, ти б не бачив нічого, крім достоїнств Лейлі (Вахші) [Anvari 2005, 99]; Он36 ТбЭ бнбУ Узне ИнП ЗУК гМджд СЗ (ИнПб) Думка про кучері Лейлі – тінь верби для Меджнуна (Бідель) [Anvari 2005, 437]; مجنون اگر شوی همه آفاق لیلی است: Якщо станеш Меджнуном, на усіх обр'ях буде Лейлі [Anvari 2005, 971]; Той, хто не є Меджнуном, не знає, якою є Лейла [Anvari 2005, 1187]. Також відомий вислів, заснований на грі слів (مجنون – безумний / безумно закоханий ігМджд – Меджнун, герой легенди), який приписується Рудаки: *مجنون داند که* *Тільки безумно закоханий знає, як було Меджнуну* [Anvari 2005, 971].*

Тепер розгляньмо специфіку функціонування ПІ, пов'язаних із текстом священного для іранців-мусульман Корану. Серед імен коранічного походження зафіксовані імена Юсефа (бібл. Йосиф Прекрасний), Якуба (бібл. Іаков), Айюба (бібл. Іов), Нуха (бібл. Ной), Гаруна (бібл. Корей, ворог Мойсея) та ін.

Відмітною особливістю функціонування коранічних імен у перському лінгвоментальному просторі є їхня здатність використовуватися як символ. У цьому випадку під час використання ПІ відбувається звертання до диференційних ознак цього імені, які складають інваріант його сприйняття у свідомості мовців. Як уже було зазначено, диференційні ознаки ПІ можуть включати характеристику об'єкта за зовнішністю, рисами характеру, а також бути актуалізовані через прецедентну ситуацію [Захаренко та ін. 1997,

91–92]. У межах цієї статті зупинимось на характеристиці ПІ Юсефа як одного з найбільш значущих для розглядуваного мовно-культурного ареалу.

Потрібно зазначити, що біблійсько-коранічний сюжет про Юсефа [див. Пиотровский 1991, 90–100] – одна з улюблених тем перської класичної поезії. З образом Юсефа – символом юнацької краси і непорочності – пов'язана чи не найбільша кількість перських фразеологічних одиниць коранічного походження, що дозволяє надати імені цього персонажа статус прецедентного. Розгляньмо, за якими диференційними ознаками воно актуалізується.

Диференційна ознака зовнішності цього ПІ актуалізована в компаративному звороті *مثل يوسف* *наче Юсеф* у значенні "гарний", "прекрасний" [Parchami 2003, 391] та у багатьох крилатих висловах, наприклад: *سراسر جمله عالم پر ز حسن است / ولی حسنی چو یوسف دلربا کو؟ (سنایی)* *Повсюди у світі повно краси / Але де та краса, яка була у Юсефа Прекрасного?* (Санаї) [Anvari 2005, 649]. Його праведність і достоїнства так само актуалізовані в багатьох пареміях: *غیر خوبی جرم* *У чому ж вина Юсефа, якщо він мав лише одні чесноти?* (Моуляві) [Anvari 2005, 820]; *صحبت یوسف به از دراهم معدود* *Поговорити з Юсефом краще, ніж мати багато диргемів* (Сааді) [Anvari 2005, 727].

Інші диференційні ознаки цього ПІ ознаки актуалізуються через відповідну прецедентну ситуацію, пов'язану з ним. Розгляньмо кілька найбільш показових у цьому плані фразеологічних одиниць.

Епізод про те, як браття із заздрощів кинули Юсефа в колодязь, а батькові сказали, що його з'їв вовк, надавши як доказ його сорочку, запламовану кров'ю вівці, відтворює вислів *یوسف ندریده* *گرگ دهن آلوده و* *У вовка паща [хоч і] скривавлена, але він не чіпав Юсефа*. Його вживають, коли говорять про людину, яку безпідставно звинувачують [Голева 2000, 501]. Компаративний фразеологізм *مثل يوسف* *گرگ* *наче вовк Юсефа* також має значення "невинна, непричетна до справи людина" [Персидские 1973, 365].

Кілька фразеологізмів актуалізують цю ПС через її атрибути – сорочку Юсефа (наприклад: *Там, де є Юсеф, хто говорить про його сорочку?* [Anvari 2005, 23]) та, особливо, – колодязь, наприклад. *یوسف از بی مهری اخوان به چاه افتاده است* *Юсеф через непорядність своїх братів потрапив до колодязя* [Anvari 2005, 1269]; *یوسف خویش را بر آرز از چاه!* *Свого Юсефа вийми з колодязя!* [Там само]. Коли страждають із вини близьких родичів, говорять: *یوسف به ریسمان برادر به چاه شد* *Юсеф по мотузці брата потрапив до*

колодязя [Anvari 2005, 1269]. Зафіксовано два майже однакових прислів'я із протилежним значенням: هر جا چاهی است یوسفی در وی نیست / *Не всюди, де є колодязь, є в ньому і Юсеф* та هر جا چاهی است یوسفی در وی هست / *Всюди, де є колодязь, знайдеться в ньому і Юсеф* [Anvari 2005, 1137]. Останній вислів використовують, коли хочуть підбадьорити людину, яка знаходиться у скрутному становищі. Відомий крилатий вислів, який належить Моуляві: هر کجا که یوسفی باشد چو ماه / *جنت است ار چه* / *Всюди, де є Юсеф, подібний місяцю, / Там рай, навіть якщо це дно колодязя* [Anvari 2005, 1162].

Епізод розглядуваної нами прецедентної ситуації, пов'язаний із продажем Юсефа на ринку в Єгипті, так само знайшов відображення у кількох пареміологічних одиницях: ما یوسف خود نمی فروشیم / *تو سیم سیاه* / *Ми свого Юсефа не продамо, / Тримай при собі своє срібло* (Сааді) [Anvari 2005, 964]; *Один Юсеф і сто покупців* / *یوسف مبر آنجا که خریدار نباشد* [Anvari 2005, 1268]; *Не веди Юсефа туди, де немає покупців* [Anvari 2005, 1269]; *یوسف ز دست ما به کلافی نمی* / *Юсефа у нас не куплять за моток мотузки* [Там само].

В останньому прислів'ї привертає увагу слово *моток* *мотузки*, яке позначає атрибут відповідного фрагмента ПС: серед покупців, які торгувалися за Юсефа, звідкись взялася стара жінка, яка теж хотіла взяти участь у торгах, хоча й не мала нічого, окрім мотка мотузки. Коли її запитали, як вона насмілюється без грошей претендувати на Юсефа, вона відповіла: "Я знаю, що мені його не продадуть, але нехай кажуть, що вона теж хотіла його купити". Це пояснення наводиться у статті на вислів: *Він جزو خریداران یوسف است!* / *Не теж серед покупців Юсефа!* [Anvari 2005, 272]. Коли приходять на ринок із незначною сумою грошей купувати щось коштовне, кажуть: *3 مотکوم مотوزکی با کلاف ریسمان برای خرید یوسف آمده است*: *прійшов купувати Юсефа* [Anvari 2005, 153].

Цей атрибут ПС актуалізований і в таких пареміологічних одиницях: *یوسف به یک کلاف خریدن ضرر نداشت*: *Юсефу не зашкодило те, що його хотіли купити за моток мотузки* [Anvari 2005, 1269]; *یوسف به* / *Якщо продам Юсефа за моток мотузки, то що [потім] куплю?* [Там само].

До числа прецедентних імен, пов'язаних із розглядуваною прецедентною ситуацією, відносимо й ім'я батька Юсефа Якуба. Як відомо, Якуб мав дванадцять дітей, але лише Юсеф завдяки своїм чеснотам досяг високого положення, що і відображено у прислів'ї: *یکیش یوسف شد. از دوازده فرزند یعقوب* / *3 дванадцяти синів Якуба лише один став Юсефом* [Anvari 2005, 63]. Образ Якуба для носіїв перської мовної

свідомості став символом страждання у розлуці з рідною людиною та постійного очікування на її повернення. Так, у словнику сучасного розмовного мовлення зафіксовано дериват *وار یعقوب* як *Якуб*, який означає "перебувати в очікуванні" [Parchami 2003, 441].

У кількох пареміях знайшов відображення той факт, що Якуб осліп, очікуючи повернення свого сина: *دیدہ یعقوب را دیدار یوسف توتیاست* (سنایی) *Панацея для очей Якуба – побачення з Юсефом* [Anvari 2005, 548]; *گم شدہ خود یعقوب (صائب)* *Знайшов у повній сліпоті свою пропажу Якуб* (Саб) [Anvari 2005, 1242]. В останньому прислів'ї можна бачити вказівку на щасливу розв'язку, коли батьку із сином-таки довелося побачитися. Коли бажають підтримати людину й запевнити її, що "все гарне ще повернеться", наводять відомі рядки Хафеза:

کلبہ احزان شود روزی گلستان، غم یوسف گم گشته باز آید به کنعان، غم مخور
مخور

Зниклий Юсеф повернеться до Ханаану, не сумуй / Хижа нездолених колись стане трояндовим садом, не сумуй.

І на останок звернімося до образу Золейхи – дружини єгипетського вельможі, який купив Юсефа на ринку і доручив дружині його виховувати. У Корані не названо ім'я цієї жінки, однак в перській класичній поезії вона фігурує саме під цим ім'ям. Золейха прославилася тим, що закохалася в юного Юсефа до безтями і намагалася схилити його до близькості. Однак, коли їй не вдалося отримати його прихильності, вона вдалася до наклепу й звинуватила його у намаганні її звалтувати. Внаслідок цього Юсефа кинули до в'язниці, де він провів кілька років. У перському пареміологічному фонді зафіксовано кілька одиниць, що апелюють до цієї прецедентної ситуації: *یوسف آن نیست که فرمان زلیخا بیرد* *Той не Юсеф, хто виконує накази Золейхи* [Anvari 2005, 1268]; *یوسف به ریسمان زلیخا به چاه رفت* *Юсеф по мотузці Золейхи потрапив до колодязя* [Anvari 2005, 1269]; *یوسفی باید که* *Потрібен Юсеф, щоб луснув базар Золейхи* (Саб) [Anvari 2005, 1270]; *یوسف به صبر خویش پیمبر شد / رسوا شتاب کرد زلیخا را (ناصر)* *Юсеф завдяки своїй витримці став пророком, / А нетерплячість Золейхи обезчестила її* (Насер Хосроу) [Anvari 2005, 1269].

Цікаво, що в перській суфійській поезії Золейха згодом стала символом безмежного кохання. У словнику сучасного розмовного мовлення зафіксований порівняльний зворот *مثل جگر زلیخا* як *печінка Золейхи*, який використовують, коли: 1) говорять про щось розірване; 2) мають на увазі темно-червоний колір (переважно тканини)

[Parchami 2003, 374]. Очевидно, за уявленнями персів, від кохання й пристрасті печінка набуває саме такого кольору.

У підсумку зазначимо, що обираючи для дослідження й описуючи наведені вище прецедентні феномени, ми спиралися, перш за все, на паремеологічний фонд перської мови, оскільки відомо, що одиниці пареміологічного фонду, реалізуючи кумулятивну функцію будь-якої мови, найкраще експлікують знання про предмети та явища реального світу, обумовлені національно-культурними стереотипами, установками, цінностями [Привалова 2005, 275]. Безумовно, отримані дані потребують перевірки шляхом залучення більшого лінгвістичного матеріалу (текстів сучасної художньої прози, публіцистики, радіомовлення, телепрограм тощо), а також шляхом опитування інформантів. У цьому полягають перспективи подальшого дослідження.

1. *Голева Г. С. Фарси-русский фразеологический словарь* / Г.С. Голева. – М.: Издательский дом "Грааль", 2000. – 648 с. 2. *Захаренко И. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов* / И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева // *Язык, сознание, коммуникация: сб. статей.* – М.: Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103. 3. *Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность.* Изд. 3-е, стереотипное / Ю.Н. Караулов. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 264 с. 4. *Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность?* / В.В. Красных. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с. 5. *Персидские пословицы, поговорки и крылатые слова* / Сост. Х. Короглы. – М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва "Наука", 1973. – 615 с. 6. *Пиотровский М. Б. Коранические сказания* / М.Б. Пиотровский. – М.: "Наука", Главная редакция восточной литературы, 1991. – 219 с. 7. *Привалова И. В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации): Монография* / И.В. Привалова. – М.: Гнозис, 2005. – 472 с. 8. *Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання* / О.О. Селіванова. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с. 9. *Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія* / О.О. Селіванова. – Полтава: доквілля. – К, 2006. – 716 с. 10. *Селіванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие* / Е.А. Селіванова. – К.: ЦУЛ."Фитосоциоцентр", 2002. – 336 с. 11. *Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры* / И.А. Стернин // *Этнокультурная специфика языкового сознания.* Отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М.: ИЯ РАН, 1996. – С. 7–22. 12. *Тарасов Е. Ф.*

Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания / Е.Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. Отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М.: ИЯ РАН, 1996. – С. 97–112. 13. *Anvari 2005*. فرهنگ امثال سخن / تألیف حسن انوری ... [و دیگران]. – تهران: سخن، 1384. 2 جلد. 14. *Parchami 2003* – پس کوچه های فرهنگی (بیش از 15 هزار کنایه – ترجمی، محب الله. اصطلاح و تکیه کلام عامیانه شفاهی). – تهران: فرهنگ ماهرخ، 1382.

Макарук Л. Л., асист.,
Східноєвропейський НУ імені Лесі Українки

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІКТОГРАМ ТА ІДЕОГРАМ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню піктограм та ідеограм, які функціонують у сучасному англійськомовному писемному дискурсі, а також аналізу їхньої структури й семантики.

Ключові слова: паралінгвальні засоби, піктограми, ідеограми, структура, семантика.

Статья посвящена рассмотрению пиктограмм и идеограмм, которые функционируют в современном англоязычном письменном дискурсе, а также анализу их структуры и семантики.

Ключевые слова: паралингвистические средства, пиктограммы, идеограммы, структура, семантика.

The article is devoted to the investigation of pictograms and ideograms which occur in modern English written discourse. A special attention has been paid to the study of their structure and semantics.

Key words: non-verbal devices, pictograms, ideograms, structure, semantics.

У ХХІ столітті англійськомовний комунікативний простір зазнав значних модифікацій унаслідок суттєвого розширення спектру засобів, які використовують у писемному мовленні. У зв'язку з цим у сучасному мовознавстві пріоритетними вважаються розвідки, що ґрунтуються на дослідженнях взаємозв'язку та взаємозалежності лінгвального та позалінгвального.

Усе це зумовлено тим, що комунікативне середовище зазнає значного впливу позамовних чинників, активно апробує нові одиниці, відводячи їм важливу роль у комунікації та вважаючи їх місткими носіями сконденсованої інформації. Більше того,

відбувається переорієнтація традиційних парадигм, які уже не можуть повною мірою окреслити специфіку інноваційних елементів.

Мовознавці ж змушені визнавати раніше невідомі форми, типи та засоби спілкування, що зумовлює **актуальність** обраної проблематики. **Об'єктом** нашого **аналізу** є різні за структурою, способом утворення та узусом піктограми та ідеограми, які стали диференційною ознакою сучасного англomовного дискурсу.

Зміна наукової парадигми продиктована не лише внутрішніми причинами мовних змін, але й зовнішніми, що пояснюється комунікативною спрямованістю індивідів, які усе частіше впливають на процес комунікації. Сучасні високі технології уможливили розширення спектру способів та засобів спілкування, у яких провідну роль відіграють паралінгвальні компоненти.

Аналіз зібраного нами корпусу фактичного матеріалу дозволяє виокремити три групи піктограм: абстрактні, іконічні та логотипні (емблемні), а також сім типів ідеограм: емотикони, цифори, знаки пунктуації, математичні символи, формули, специфічні скорочення та інші елементи.

За структурною організацією ці одиниці можна поділити на прості та комбіновані. На нашу думку, прості піктограми – це ті, які використовують без вербального супроводу, а комбіновані – вживають зі словесною складовою. Що ж до ідеограм, то до простих належать ті, які складаються з однорідних елементів, наприклад лише з цифр або знаків пунктуації: 88, :). Комбінованим є ті, до структури яких входять знаки, що належать до кількох семіотичних систем. Наприклад, використання цифр поруч із літерами: gr8.

У комбінованих паралінгвальних одиницях візуальна й вербальна частини корелюють між собою, доповнюючи одна одну, уточнюючи графічно представлену інформацію. Варто зауважити, що вербальні та паралінгвальні одиниці різняться планом вираження, однак передають однаковий план змісту, незважаючи на те, що вони є складовими різних знакових систем.

У плані вираження досліджувані паралінгвальні компоненти (піктограми та ідеограми) є багатоаспектними, оскільки можуть бути представлені за посередництвом низки різноманітних графічних елементів, які надають слову, виразу, реченню або тексту особливого конотативно-емотивного забарвлення. Проте найважливішим у цьому випадку є те, що такі одиниці можуть передавати різними способами один і той же контент. Тому, у своєму дослідженні керуємося білатеральною теорією знака, запропонованою Ф. Де

Соссюром, Ю. С. Степановим, В. А. Звегінцевим, В. І. Кодуховим, які вважають, що знак — це двостороння одиниця, яка має план вираження і план змісту [Кочерган 2006, 75].

Очевидним є також той факт, що план вираження паралінгвальних та вербальних одиниць є відмінним. Паралінгвальні компоненти мають дещо ширший "спектр виразності" завдяки тому, що під час представлення інформації продуцент використовує усі доступні засоби для досягнення максимального ефекту: видозмінює звичний знак, супроводжуючи його додатковими символами, використовує при цьому різну кольорову гаму для підсилення апеляції до аудиторії, вдається до графічної гри [Ильясова 2009].

Для лінгвістичного аналізу особливо показовими є ті графічні одиниці, поруч з якими подано вербальний текст, тобто комбіновані піктограми. Переважну частину таких піктограм супроводжує один словесний відповідник, який зазвичай пояснює їхнє значення. У більшості випадків — це узагальнена назва. Наприклад, піктограми зі схематичним зображенням людини, яка пливе у воді (рис. 1), відповідає лексема "swimming", ракетці та тенісному м'ячу — "tennis". Вважають, що додаткове пояснення у таких випадках буде зайвим, оскільки у такий спосіб порушуватиметься один із основних максимів комунікації, визначеними Грайсом — принцип релевантність. Крім того, для лаконічності автори також залучають ідеограми (цифри), які дають чітке уявлення про те, які види спорту є популярними у Британії, порівнюючи з результатами минулого опитування.

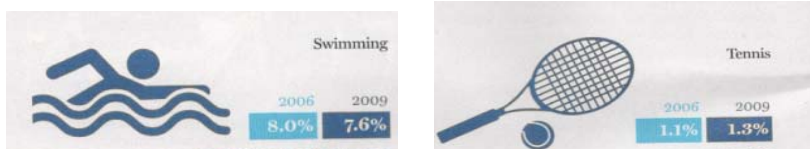

Рис. 1

[FT Weekend Magazine № 366, 2010, с. 16]

Трапляються також випадки, коли поруч із піктограмою, послуговуючись правилами компресії, пропонують її пояснення через розповідні або питальні речення у скороченій формі. Наприклад, на поданому нижче рисунку, піктограми, які використовують в одній із статей, присвяченій особистим стосункам відомих американців, супроводжують словесні відповідники — іменники, прикметники та займенники. Однак, речення, як бачимо з прикладів, за синтаксичною будовою

максимально короткі, тобто неповні, тому без графічної частини позбавлені чіткості й конкретності. Наприклад,

Рис.2 [Hello № 1085, 2009 с. 48]

У випадку, якщо поруч із словесним відповідником – лексемою, словосполученням чи реченням, не було б піктограми, то вербальний компонент міг би набути одразу кількох значень.

Досить часто, для досягнення максимальної експресивності копірайтери залучають колористичні засоби – різні кольори або відтінки одного й того ж самого кольору. Так, наприклад, якщо стосунки пари, яку описують, глибокі та інтенсивні – вони представлені за допомогою цілого серця червоного кольору, якщо вони стабільні, то серце – традиційний символ стану закоханості – забарвлене в насичений рожевий колір. Варто зазначити, що обраний колір є інтенсифікатором інформації, оскільки його яскравість і насиченість підсилює семантику та прагматику візуальних одиниць. Наступне у цьому ж прикладі серце-пиктограма блідо-рожевого кольору, що, відповідно, не дає підстав переконливо стверджувати про стійкість та безумовність стосунків пари. Хоча, як свідчить вербальний еквівалент, закохані зустрічаються постійно.

Найцікавішим є наступний приклад, який позбавлений будь-якого колористичного відтінку. При цьому автор використав ще й ідеограму, яка ставить під сумнів те, чи пара перебуває разом чи ні, тобто власне знак питання, який підсилює непевність ситуації. При цьому вербальний еквівалент, представлений через два загальні питання, повторює семантику піктограми й передає репрезентований нею сумнів та непевність щодо реального стану стосунків між людьми. Логічним виглядало б можливе продовження запропонованих питань із використанням предикативів, які б дали відповідь на запитання про характер стосунків та їхню тривалість. Так, беручи до уваги контекст, у якому запропоновано це речення, можливими були б наступні варіанти:

- 1) *Are they/Aren't they together?*
- 2) *Are they/Aren't they in love?*
- 3) *Are they/Aren't they?*

Остання піктограма є не менш показовою, оскільки символічне

серце розділене уже навпіл, проте колір лишається тим самим. У свою чергу, саме вербальний компонент уточнює значення цієї піктограми: *it's over*. Якби це речення не використовувалось поруч із зображенням, то зрозуміти, що саме завершилося, було б надто складно. Однак, із прикладу зрозуміло, що йдеться про закохану пару, яка з певних причин, припинила свої стосунки.

У наступному прикладі маємо цілу низку піктограм, які становлять візуальну складову реклами однієї із авіакомпаній, яка декларує про свої переваги перельоту.

Рис. 3–7 [The Daily Telegraph, 2009, No 48, 056, с. 3]

У цьому прикладі автори усіма можливими засобами намагаються переконати читачів, що летіти рейсами саме цієї компанії найкраще. При цьому, як бачимо з прикладів, вони використовують на рівні морфології майже усі частини мови, а на рівні синтаксису – наказові речення, частина з яких повні. Крім головних членів речення, вони містять й другорядні, які допомагають краще поінформувати читачів, донести більше інформації. Питальні речення не відповідають граматичним нормам англійської мови, через відсутність у їхній структурі допоміжних дієслів. У цьому випадку прослідковуємо явище мовної економії. Цікавим також є той факт, що запропоновані вище піктограми є полікомпонентними одиницями.

На нашу думку, подані вище приклади є досить складними для розуміння та сприйняття, тому закономірно, що їх подали з вербальними відповідниками, які розкривають зміст, закладений копірайтером. Так, рисунку 3 відповідає слово "*luggage*", причому його зміст уточнюють, вказуючи на те, що йдеться про ручний багаж. Сам рисунок нагадує скриню, яку перевозять на візку для багажу. Автори також додають, що пасажирів можуть перевозити необмежену кількість ручного багажу.

Піктограма на рисунку 8 завдяки стрілці акцентує увагу читачів на тому, що перевезення пасажирів здійснюється до головних аеропортів, сама ж стрілка, яка влучає у центр мішені на

колі для гри у дартс, символізує правильність та точність зробленого вибору.

Цікавою для структурно-семантичного аналізу є піктограма, зображена на рисунку 8. Її значення розкривається в заголовку, пізніше підкреслюється у підзаголовку, а згодом неодноразово повторюється у статті, що належить до рубрики "News" газети "USA Today". Про те, що матеріали надруковані саме в зазначеному розділі, сигналізує блакитний квадрат, який тут символічно вживають на позначення вказаної рубрики.

Щодо самої піктограми, яка складається з кількох частин, то на ній зображено людину, що стукає у двері та коло з лінією, яка заперечує або забороняє вчинення такої дії. Це саме кілька разів підтверджує й вербальний текст у різних частинах статті: *Do not knock around here*; *No-knocking lists*; *How can we forbid knocking?*

Рис. 8 [USA Today, Wed/Thur, November 25-26, 2009, 12p. (A, B) p. 1A]

У цьому випадку існує пряма взаємозалежність вербального тексту із піктограмою, яка достатньо яскраво передає інтенції копірайтерів про заборону виконання якоїсь дії, проте не дає чіткої відповіді на питання, чого саме не можна робити, тому вербальний текст є не тільки релевантним, але й необхідним.

Отже, одним із найсуттєвіших чинників, що впливає на правильне розкриття значення, яке закладено копірайтером у паралінгвальному компоненті, є контекст, який часто відіграє вирішальну роль у його конкретизації. Подібно до мовних знаків, кінцеве значення паралінгвальної одиниці визначається її дистрибуцією та комбінаторикою з вербальною частиною повідомлення. Крім того, її значення модифікують такі позамовні чинники, як фонові знання відправника й одержувачів, суспільні та екстралінгвальні фактори, соціокультурне середовище.

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – С. 299–300. 2. Ільясова С. В. Амири Л. П. Язиковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ільясова Л. П. Амири. – М.: Флинта, 2009. – 296 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *The Daily Telegraph*. – 2009. – No 48, 056. – P. 3. 2. *FT Weekend Magazine*. – 2010. – No 366. – P. 16. 3. *Hello*. – 2009. – No 1085. – P. 48. 4. *USA Today*. – Wed/Thur, November 25-26, 2009. – P. 1A.

Маковійчук Л. В., асп.,
Чернівецький національний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ "ЧОЛОВІК"
У ТВОРАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ ст.
(КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД)**

У статті розглянуто особливості лексичного вираження концепту "чоловік" в авторському стилі та встановлено статистичні параметри авторських стилів з точки зору цього критерію, їх подібності та розбіжності.

Ключові слова: тематична група, концепт

В данной статье рассмотрены особенности лексического выражения концепта "мужчина" в авторском стиле и установлены статистические параметры авторских стилей с этой точки зрения, их сходства и отличия.

Ключевые слова: тематическая группа, концепт

This article deals with lexical expression of the concept "man" in the author's style. Statistical parameters of author's style, their similarities and dissimilarities from from the standpoint of this criterion are determined.

Key words: thematic group, concept

У цій статті ми ставили за мету виявити особливості лексичного вираження концепту "чоловік" в авторському стилі та встановити статистичні параметри авторських стилів з точки зору цього критерію, їх подібності та розбіжності.

Таким чином, за допомогою статистичних методів та прийомів ми хотіли би отримати повну кількісну характеристику тексту у цілому,

визначити закономірності вживання тематичних груп концепту "чоловік" у творах різних авторів.

Матеріалом дослідження стали твори німецькомовних письменників Західної України XIX початку XX століття: М.Шпербера, Л. фон Захер-Мазоха, К.-Е. Францоza, Й. Рота.

Частотні характеристики досліджуваних нами лексичних одиниць концепту *чоловік*, які поділені за тематичним принципом, відображені у таблиці 1. Наповнюваність тематичних груп (ТГ) розподіляється нерівномірно у творах, які ми обрали для аналізу. Найчастотнішими виявилися такі групи: *за родинними зв'язками, за віковою ознакою, за професійною діяльністю, за положенням у суспільстві та військовослужбовці*.

Таблиця 1

Розподіл частот тематичних груп концепту *чоловік* у творах

Автор	Шпербер	Мазох	Француз	Рот
Т Г				
1. За родинними зв'язками	76	175	652	653
2. За віковою ознакою	46	98	387	262
3. За професійною діяльністю, родом занять	123	158	1244	733
4. За положенням у суспільстві	52	90	1034	1348
5. За національністю (походженням)	162	67	197	80
6. За взаємовідносинами з жінками	8	8	25	7
7. Стилiстично забарвлені	0	67	12	0
8. За національною свідомістю	0	0	4	6
9. За зовнішнім виглядом	0	1	25	4
10. За ознакою злочинності	41	4	151	13
11. За ознакою божественності (святості)	51	125	225	63
12. За негативними характеристиками	0	25	96	37
13. За віросповіданням	26	101	13	4
14. За людськими якостями	35	37	176	130
15. Священнослужителі (свр.)	70	53	0	0

16. Священнослужителі	0	17	327	23
17. Військовослужбовці	54	24	361	1186
18. За розумовими здібностями	3	8	10	22
19. За місцем проживання	0	3	55	9
20. Кількісна характеристика	0	0	1	0
21. За переконаннями	0	2	31	0
22. За місцем перебування (знаходження)	0	6	55	26
23. За станом здоров'я	0	16	10	45

Для оцінки коливань частот одного і того ж мовного явища, для з'ясування того, чи випадкові, чи закономірні їх збіги, існує критерій "хі-квадрат". За його допомогою можна визначити наявність як відповідностей, так і розбіжностей між розподілом частот тих величин, які аналізуються. Проте слід зазначити, що за допомогою χ^2 можна встановити тільки те, чи такий зв'язок є статистично значущим чи ні [Левицький 1989, 31]. Критерій χ^2 обчислюється за наступною формулою:

$$\chi^2 = \frac{(ad - bc)^2 N}{(a + c)(b + d)(a + b)(c + d)},$$

де N – загальна кількість спостережень, a , b , c , d – емпіричні величини в чотирипільній таблиці.

Ступінь зв'язку між ознаками визначаємо допомогою коефіцієнту взаємної спряженості Чупрова за наступною формулою:

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N\sqrt{(r-1)(c-1)}}},$$

де K – коефіцієнт взаємної спряженості, N – загальна кількість спостережень, r – кількість рядків у таблиці, c – кількість стовпчиків у таблиці. Величина отриманого коефіцієнту може набувати значення від 0 до +1.

Отже, спробуємо визначити статистичні параметри авторських стилів, їх подібності та розбіжності. Значущі зв'язки досліджуваних ТГ концепту *чоловік* наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

**Стандартні зв'язки тематичних груп концерту чоловік у творах
(χ^2 і K)**

№	Досліджувані ТГ	Шпербер	Л. Мазох	Француз	Рот
1.	За родинними зв'язками		$\chi^2=7,34$ K=0,03		$\chi^2=2,08$
2.	За віковою ознакою		$\chi^2=8,86$ K=0,03	$\chi^2=8,50$ K=0,03	
3.	За професійною діяльністю, за родом занять			$\chi^2=144,29$ K=0,11	
4.	За положенням у суспільстві				$\chi^2=230,69$ K=0,14
5.	За національністю (походженням)	$\chi^2=570,37$ K=0,22	$\chi^2=9,26$ K=0,03		
6.	За взаємовідносинами з жінками	$\chi^2=8,27$ K=0,03	$\chi^2=3,01$	$\chi^2=1,33$	
7.	Стилістично забарвлені		$\chi^2=532,19$ K=0,21		
8.	За національною свідомістю				$\chi^2=1,61$
9.	За зовнішнім виглядом			$\chi^2=19,05$ K=0,04	

10.	За ознакою злочинності	$\chi^2=60,75$ K=0,07		$\chi^2=69,75$ K=0,08	
11.	За ознакою божественності (святості)	$\chi^2=16,31$ K=0,04	$\chi^2=175,22$ K=0,12	$\chi^2=4,24$ K=0,02	
12.	За негативними характеристиками		$\chi^2=7,81$ K=0,03	$\chi^2=18,62$ K=0,04	
13.	За віросповіданням	$\chi^2=32,32$ K=0,05	$\chi^2=632,98$ K=0,23		
14.	За людськими якостями	$\chi^2=5,01$ K=0,02	$\chi^2=0,08$	$\chi^2=1,17$	
15.	Священнослужителі (євр.)	$\chi^2=522,47$ K=0,21	$\chi^2=166,10$ K=0,12		
16.	Священнослужителі			$\chi^2=315,33$ K=0,17	
17.	Військовослужбовці				$\chi^2=839,80$ K=0,27
18.	За розумовими здібностями		$\chi^2=4,32$ K=0,02		$\chi^2=2,12$
19.	За місцем проживання			$\chi^2=40,04$ K=0,06	

20.	Кількісна характеристика				
21.	За переконаннями			$\chi^2=13,37$ $K=0,03$	
22.	За місцем перебування (знаходження)		$\chi^2=14,53$ $K=0,04$		$\chi^2=15,82$ $K=0,04$
23.	За станом здоров'я				

ТГ *за родинними зв'язками* належить до однієї з найчастотніших груп нашого дослідження, проте у ній ми виявили всього два зв'язки. Для Л. фон Захер-Мазоха цей зв'язок виявився значущим ($\chi^2=7,34$; $K=0,03$), а для Й. Рота – ні ($\chi^2=2,08$), хоча варто відмітити, що саме у цього автора наповнюваність ТГ найбільша і складає 653 іменника. А у творі К.-Е. Францоza, у якого ТГ *за родинними зв'язками* складається з 652 лексем, ми не зафіксували жодного значущого зв'язку.

Приблизно таку ж закономірність виявлено стосовно ТГ *за віковою ознакою*. У творах Л. фон Захер-Мазоха та К.-Е. Францоza ми зафіксували майже однакову значущість зв'язків ($\chi^2=8,86$; $K=0,03$) та ($\chi^2=8,50$; $K=0,03$) відповідно. Проте за наповнюваність даної ТГ у кожного з авторів різна, у Л. фон Захер-Мазоха вона середня (98 ЛО), а ось у К.-Е. Францоз – найвища (387).

ТГ *за професійною діяльністю, за родом занять* встановлює високий значущий зв'язок ($\chi^2=144,29$; $K=0,11$) тільки у романі К.-Е. Францоza, де ТГ представлена однією з найбільшою кількістю лексем (1244) і тому найвищому показнику частоти вживання відповідає найвищий показник χ^2 та К.

ТГ *за положенням у суспільстві* встановлює високий зв'язок у творі Й. Рота ($\chi^2=230,69$; $K=0,14$), крім того саме у творі цього автора зафіксовано найчастотнішу ТГ.

Виявлено два зв'язки у ТГ *за національністю, за походженням*: у творі М. Шпербера ($\chi^2=570,37$; $K=0,22$) високий показник критерію χ^2 та К відповідає частотності групи у творі та у творі Л. фон Захер-Мазоха ($\chi^2=9,26$; $K=0,03$). Зв'язок зафіксований у творі Л. фон Захер-Мазоха з найнижчим показником частотності іменникових лексем та у тексті М. Шпербера, де частота вживань іменників знаходиться на другому місці серед усіх досліджуваних творів. А ось у К.-Е. Францоza, де група представлена найчастотнішими кількісними показниками, значущий зв'язок відсутній.

ТГ *за взаємовідносинами з жінками* виявила зв'язки у трьох авторів: М. Шпербера, Л. фон Захер-Мазоха та К.-Е. Францоza. У двох останніх зв'язок несуттєвий ($\chi^2=3,01$ та $\chi^2=1,33$ відповідно). Хоча частотність ТГ К.-Е. Францоza найвища. А ось високий показник критерію χ^2 та К зафіксовано у М. Шпербера, де частотність ТГ не висока, крім того однакова з твором Л. фон Захер-Мазоха (8 ЛО).

Найчастотнішою ТГ *стилістично забарвлені* виявилася у тексті Л. фон Захер-Мазоха, і тільки вона виявила найвищий показник критерію χ^2 та К ($\chi^2=532,19$; $K=0,21$) тобто найвищому показнику вживання відповідає найвищий показник критерію χ^2 та К.

Наповнюваність ТГ *за національною свідомістю* не велика, тому ми зафіксували всього один несуттєвий зв'язок у Й. Рота ($\chi^2=1,61$). Дана ТГ не зустрічається у творах М. Шпербера та Л. фон Захер-Мазоха взагалі.

ТГ *за зовнішнім виглядом* не представлена у М. Шпербера, а у Л. фон Захер-Мазоха виявлено одиничний випадок вживання. Найвищий показник частотності лексем у ТГ К.-Е. Францоza відповідає найвищому показнику критерію χ^2 ($\chi^2=19,05$; $K=0,04$).

Вживання ТГ *за ознакою злочинності* зафіксовано у текстах М. Шпербера та К.-Е. Францоza і в обох творах ми виявили два значущі зв'язки ($\chi^2=60,75$; $K=0,07$ та $\chi^2=69,75$; $K=0,08$). Спостерігається відповідність високого показника χ^2 та частоти вживання лексичних одиниць названої ТГ.

Єдиною ТГ, де виявлено три значущі зв'язки серед чотирьох творів, стала ТГ *за ознакою божественності, святості*. Найменший серед зв'язків зафіксовано у тексті К.-Е. Францоza, де частота вживання іменників найвища ($\chi^2=4,24$; $K=0,02$). У творі М. Шпербера показник критерію χ^2 не високий ($\chi^2=16,31$; $K=0,04$). Найвищий показник вживання у Л. фон Захер-Мазоха, а отже ТГ встановлює значущий зв'язок у творі цього автора ($\chi^2=175,22$; $K=0,12$). Не виявлено жодного зв'язку тільки у Й. Рота, хоча частота вживання іменникових лексем даної групи займає другу позицію серед усіх творів.

Для ТГ *за негативними характеристиками* критерій χ^2 та K у творах Л. фон Захер-Мазоха та К.-Е. Францоza значущий - $\chi^2=7,81$; $K=0,03$ та $\chi^2=18,62$; $K=0,04$. Дана ТГ не зустрічається тільки у творі М. Шпербера.

ТГ *за віросповіданням* виявила стандартний зв'язок у творі М. Шпербера, показник критерію χ^2 та K становить 32,32; 0,05. А от у творі Й. Рота зафіксований один з найвищих показників критерію χ^2 ($\chi^2=632,98$; $K=0,23$), при цьому частота вживання у творі автора складає всього 101 ЛО.

ТГ *за людськими якостями* представлена у творах М. Шпербера, Л. фон Захер-Мазоха та К.-Е. Францоza. Проте тільки у М. Шпербера виявився значущий зв'язок, показник якого становить ($\chi^2=5,01$; $K=0,02$). Несуттєві зв'язки спостерігаємо для цієї тематичної групи у творах Л. фон Захер-Мазоха ($\chi^2=0,08$) та К.-Е. Францоza (1,17). У цьому випадку для ТГ *за людськими якостями* не спостерігається прямої залежності між встановленням значущих зв'язків та частотою вживання та між частотою вживання і силою зв'язку.

Протилежна ситуація спостерігається у ТГ *священнослужителі* (євр.), де спостерігається пряма залежність між кількістю вживань та показником критерію χ^2 та К. У М. Шпербера найвищий показник частоти вживання (70 ЛО) відповідає найвищому показнику χ^2 ($\chi^2=552,47$; 0,21). Для цієї ТГ простежується залежність між частотою вживання у творах і силою зафіксованих зв'язків. Ще один значущий зв'язок було виявлено у тексті Л. фон Захер-Мазоха ($\chi^2=166,10$; $K=0,12$), а от у текстах К.-Е. Францоza та Й. Рота дана ТГ взагалі не представлена.

ТГ *священнослужителі* перегукується з попередньою та характеризується вищим показником частотності, проте у інших авторів, а саме у К.-Е. Францоza та Й. Рота. Значущий зв'язок є лише у творі К.-Е. Францоza ($\chi^2=315,33$; $K=0,17$), а от у М. Шпербера не виявлено жодного значущого зв'язку.

Найінтенсивніший серед усіх встановлених значущих зв'язків досліджуваних ТГ виявлено у творі Й. Рота у ТГ *військовослужбовці* ($\chi^2=839,80$; $K=0,27$). Для цієї ТГ спостерігається залежність між частотою вживання іменників та силою виявленого зв'язку. У текстах М. Шпербера, Л. фон Захер-Мазоха та К.-Е. Францоza не зафіксовано жодного, навіть не суттєвого зв'язку.

ТГ *за розумовими здібностями* не відрізняється високим показником частотності, у ній виявлено значущі зв'язки у творі Л. фон Захер-Мазоха ($\chi^2=4,32$; $K=0,02$). Несуттєвий зв'язок помічено у Й. Рота ($\chi^2=2,12$), хоча за частотністю вживання тематична група у Й. Рота переважає групу у Л. фон Захер-Мазоха.

Наступні ТГ, такі як *кількісна характеристика* та *за станом здоров'я* не характеризуються високою частотністю іменників, особливо це стосується М. Шпербера (0 ЛО). Нами не встановлено жодного значущого зв'язку у творах усіх авторів.

ТГ *за місцем проживання* зустрічається у творах усіх авторів крім М. Шпербера, проте утворює значущий зв'язок тільки у романі К.-Е. Францоza ($\chi^2=40,04$; $K=0,06$), у якому ми виявили також найвищу кількість іменників по даній групі.

ТГ *за переконаннями*, будучи високочастотною у К.-Е. Францоza, відповідно тільки у творі цього автора встановлює значущий зв'язок ($\chi^2=13,37$; $K=0,03$).

А от у ТГ *за місцем перебування, знаходження* значущі зв'язки спостерігаються у творах Л. фон Захер-Мазоха ($\chi^2=14,52$; $K=0,04$) та Й. Рота ($\chi^2=15,82$; $K=0,04$), а от К.-Е. Францоza, де ТГ найчастотніша, не зафіксовано жодного, навіть несуттєвого зв'язку.

Отже, у творах М. Шпербера, Л. фон Захер-Мазоха, К.-Е. Францоza та Й. Рота за допомогою суми χ^2 та К ми виявили значущі зв'язки досліджуваних нами ТГ. Із двадцяти трьох ТГ значущі зв'язки були встановлені у всіх групах окрім ТГ *кількісна характеристика* та за *станом здоров'я*. У кожного з авторів у певній ТГ ми виявили дуже високі показники критерію χ^2 :

1. У М. Шпербера в ТГ *за національністю* ($\chi^2=570,37$; $K=0,22$) та *священнослужителі* ($\chi^2=522,47$; $K=0,21$);

2. У Л. фон Захер-Мазоха – *стилістично забарвлені* ($\chi^2=532,19$; $K=0,21$), *за ознакою божественності* ($\chi^2=175,22$; $K=0,12$) та *за віросповіданням* ($\chi^2=632,98$; $K=0,23$);

3. У К.-Е. Францоza – *за професійною діяльністю, родом занять* ($\chi^2=144,29$; $K=0,11$) та *священнослужителі* ($\chi^2=315,33$; $K=0,17$);

4. У Й. Рота – *за положенням у суспільстві* ($\chi^2=230,69$; $K=0,14$) та найвищий показник всього дослідження у ТГ *військовослужбовці* ($\chi^2=839,80$; $K=0,27$)

Високий показник частоти вживання відповідає найвищим показникам χ^2 та коефіцієнта спряженості К у наступних ТГ: К.-Е. Францоз за професійною діяльністю – 1244 ЛО та $\chi^2=144,29$; $K=0,11$, Й. Рот – за положенням у суспільстві – 1348 ЛО та $\chi^2=230,69$; $K=0,14$, військовослужбовці – 1186 ЛО та $\chi^2=839,80$; $K=0,27$.

Ми виявили несуттєві зв'язки у кількох ТГ. Для твору Й. Рота у ТГ з найвищим показником частотності, був зафіксований несуттєвий зв'язок: у ТГ *за родинними зв'язками* – 653 ЛО ($\chi^2=2,08$), *за національною свідомістю* – 6 ЛО ($\chi^2=1,61$), *за розумовими здібностями* – 22 ЛО ($\chi^2=2,12$). Відповідна ситуація спостерігається у творі К.-Е. Францоza: *за взаємовідносинами з жінками* – 25 ЛО ($\chi^2=1,33$) та *за людськими якостями* – 176 ЛО ($\chi^2=1,17$). У романі Л. фон Захер-Мазоха ми також зафіксували також несуттєві зв'язки у двох ТГ – *за взаємовідносинами з жінками* ($\chi^2=3,01$) та *за людськими якостями* ($\chi^2=0,08$). У М. Шпербера немає жодної ТГ, де б ми виявили хоча б один несуттєвий зв'язок.

ТГ виокремлені нами у творі Й. Рота та К.-Е. Францоza виявилися найчастотнішими групами всього дослідження, у Й. Рота виявилась пряма залежність між частотою вживання лексем в текстах та характером зв'язку між ними. Найбільший показник критерію χ^2 знаходиться саме у творі згаданого автора.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок про те, що індивідуалізуючими статистичними параметрами авторських стилів виступають такі.

1. Найбільша вживаність усіх досліджуваних іменників виявилась у ТГ за *родинними зв'язками* (652 ЛО у К.-Е. Францоza та 653 ЛО у Й. Рота), за *віковою ознакою* (387 ЛО у К.-Е. Францоza), за *професійною діяльністю* (1244 ЛО у К.-Е. Францоza та 733 ЛО у Й. Рота), за *положенням у суспільстві* (1034 ЛО у К.-Е. Францоza та 1348 ЛО у Й. Рота), та у групі *військовослужбовці* (1186 ЛО у Й. Рота) стосується всіх авторів.

2. Найменша вживаність іменникових лексем у таких ТГ як: *взаємовідносинами з жінками*, *за національною свідомістю*, *за зовнішнім виглядом*, *кількісна характеристика* та *за переконаннями*.

3. Найінтенсивніший зв'язок був виявлений у ТГ *військовослужбовці у творі Й. Рота* ($\chi^2=839,80$; $K=0,27$) та у групі *віросповіданням у Л. фон Захер-Мазоха* ($\chi^2=632,98$; $K=0,23$)

4. Найменший показник χ^2 та K зафіксований в ТГ *за ознакою божественності* ($\chi^2=4,4$; $K=0,02$) у творі К.-Е.

5. Для досліджуваних авторів характерно вживання лексики майже всіх тематичних груп, проте у М. Шпербера з двадцяти трьох ТГ представлено всього 13, у Л. фон Захер-Мазоха відсутні ТГ *за національною свідомістю* та *кількісною характеристикою*, у К.-Е. Францоza відсутня ТГ *священнослужителі*, у Й. Рота виявлено всього 19 ТГ.

Індивідуально-авторський стиль характеризується певними особливостями лексичного вживання концепту *чоловік*. За допомогою квантитативних методів можливо виявити розбіжності та подібності вживання певних лексичних одиниць у текстах різних авторів. Нами виокремлені ТГ, які характерні для кожного автора, а також зафіксовані групи, що можна знайти тільки у одного з авторів. Кожен з авторів надає перевагу вживанню окремих ТГ. Виявлено велику кількість значущих зв'язків для ТГ *військовослужбовці*, *віросповідання*, *національність*, *священнослужителі*.

1. *Левицкий В.В.* Статистическое изучение лексической семантики: Учебное пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 155 с.
2. *Franzos K. E.* Ein Kampf ums Recht. – Berlin: Verlag Neues Leben, 1970. – 413 S.
3. *Roth. J.* Radetzkymatsch. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1996. – 404 S.
4. *Sacher-Masoch L. von.* Der Judenraphael. Geschichte aus Galizien. – Wien, Köln-Graz (Österreichische Bibliothek): Böhlau Verlag, 1989. – 495 S.
5. *Sperber M.* Wolyna. – Wien, München, Zürich: Europaverlag, 1984

СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ АКЦОНАЛЬНОГО ФРЕЙМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО РЕЛІГІЙНОГО КОНЦЕПТУ *DIVINE LOVE*

У статті досліджуються особливості дискурсивної реалізації лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE LOVE у християнському теологічному дискурсі.

Ключові слова: лінгвокультурний релігійний концепт, християнський теологічний дискурс, фрейм-структура.

В статье рассматриваются особенности дискурсивной реализации лингвокультурного религиозного концепта DIVINE LOVE в христианском теологическом дискурсе.

Ключевые слова: лингвокультурный религиозный концепт, христианский теологический дискурс, фрейм-структура.

The article deals with the peculiarities of discourse realization of lingvocultural and religious concept DIVINE LOVE in Christian theological discourse.

Key words: cultural and religious concept, Christian theological discourse, frame-structure.

Антропологічна парадигма, яка переважає в сучасній лінгвістиці, сприяла підвищенню уваги науковців до досліджень взаємозв'язку ментальних, мовних та культурних факторів у процесі осмислення людиною певних фрагментів реальної дійсності. Окреслена проблема належить до предметного кола багатьох наук, зокрема й лінгвокультурології, яка покликана вивчати вербалізовані одиниці концептуальної картини світу, які визначають особливості менталітету певної спільноти (В. А. Маслова, О. Т. Хроленко, В. В. Воробйов). Концептуальна картина світу інтегрує усі продукти мисленнєвої діяльності людини як національно специфічні "базові моделі світобачення" (О. О. Селіванова, Л. А. Лисиченко, В. А. Маслова). Натомість мовна картина світу фіксує засобами вербального вираження найсуттєвіші для її носіїв прояви власного внутрішнього світу та навколишнього середовища (І. О. Голубовська, О. С. Кубрякова). Таким чином, мова розглядається як засіб вираження явищ культури,

під якою розуміють сформовані та закріплені історично уявлення соціальної спільноти, виражені у відповідних проявах поведінки та артефактах (М. Кучкер, С. Шмід, А. Раймер, М. Ріхтер).

Дискурс є природним середовищем існування концепту. Засоби його вербалізації є особистісною інтерпретацією загального соціокультурного знання про відображуваний концептом феномен. Аналіз концепту як ментальної одиниці передбачає побудову фреймових структур, що репрезентують його як ментальну структуру. Вивчення особливостей функціонування концептів у специфічних типах дискурсу вносить уточнення в розуміння феноменології концепту. Тому дослідження теологічної прози християнської лінгвокультури з огляду на проблеми лінгвоконцептології і дискурсології залишається одним із важливих завдань сучасного мовознавства, зокрема релігійного, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Методологічним підґрунтям пропонованого дослідження є застосування інтерпретаційних методик, які дозволяють встановити лінгвокультурний зміст концепту із залученням методики фреймового моделювання значення з опорою на когнітивну метафору як найбільш продуктивний спосіб концептуалізації. Незважаючи на щораз вищий інтерес до теологічного дискурсу, концепт DIVINE LOVE ще не був предметом комплексного когнітивно-дискурсивного аналізу, що й визначає наукову новизну його дослідження.

Об'єктом дослідження є концепт DIVINE LOVE, а предметом – особливості дискурсивної реалізації засобів вербалізації цього концепту в текстах теологічного дискурсу християнської лінгвокультури.

Матеріалом дослідження слугували проповіді, теологічні статті, твори, афористичні вирази богословів і філософів різних християнських конфесій. Мета дослідження – виявлення семантичних компонентів фреймової структури концепту DIVINE LOVE на основі аналізу засобів його вербалізації у християнському теологічному дискурсі.

Концепти, як "кванти знання" (визначення О. С. Кубрякової), виступають фундаментальними одиницями, що посідають центральне місце у метамові мовознавчої науки. Поняття "концепт", засоби його визначення, структура, типи, а також особливості репрезентації в мові перебувають у центрі уваги сучасних мовознавців (О. В. Александрова, Н. Ф. Алефіренко, Н. Д. Арутюнова, Л. Л. Баранова, Н. Н. Болдирєв, А. Вежицька, О. Д. Вишнякова, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, Г. Г. Молчанова,

М. В. Нікітін, З. Д. Попова, О. Н. Прохорова, Й. А. Стернін, Г. Г. Слишкін, В. Н. Телія, Л. О. Чернейко, С. Г. Воркачов, І. С. Шевченко, А. П. Мартинюк, Г. О. Золотова, А. М. Приходько, З. Д. Попова, Л. П. Іванова, О. М. Кагановська, В. І. Карасик, Т. О. Космеда, Д. С. Ліхачов, В. А. Маслова, Т. В. Радзієвська, Ю. С. Степанов, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі).

Найбільш релевантним для дослідження є когнітивно-дискурсивний напрям, оскільки, концепт реально існує лише як ментальний стан індивіда у процесі мисленнєво-мовленнєвої діяльності, даний досліднику в одиницях мови, що відбивають усі його грані, актуалізуючись у розмаїтті соціокультурних контекстів [Мартинюк 2006, 10]. Когнітивно-дискурсивний підхід є найбільш продуктивним для нашого дослідження ще й тому, що він інтегрує лінгвокультуролгічний, семантико-когнітивний і особистісний підхід, згідно з яким концепт виникає у свідомості людини не лише на основі словникових значень слів, а є результатом взаємодії цих значень з особистим досвідом людини, тобто концепт є посередником між словом та дійсністю (Д. С. Ліхачов, С. О. Аскольдов, О. С. Кубрякова) [Попова, Стернін 2006, 107]. Отже, здійснення плідного й повноцінного дослідження концепту є можливим лише у площині дискурсу де слово живе, розвивається як живий організм і животворна сила. Саме в дискурсі реалізуються основні складники лінгвокультурного концепту: поняттєвий, образний, оцінний та особистісний.

Аналіз особливостей фреймової організації концепту DIVINE LOVE в розмаїтті дискурсивних контекстів здійснюється з використанням дискурсивних методик, зокрема, методики когнітивної інтерпретації значення, яка залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу і дає можливість уповні розкрити як понятійний зміст концепту, так і його образно-оцінні інтерпретації. Методики фреймового моделювання значення з опорою на когнітивну метафору як найбільш продуктивний спосіб концептуалізації використовується у процесі власне концептуального аналізу складових досліджуваного концепту. Використання методики дискурс-аналізу у процесі вивчення дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту дозволяє встановити його базові семантичні ознаки, а саме категоризувальні й асоціативно-образні, що відбивають усі стереотипізовані знання, уявлення, вірування, образи, оцінки, припущення, упередження, очікування тощо, асоційовані з феноменом, репрезентованим концептом.

Внутрішнє структурування концепту *DIVINE LOVE* здійснюється за схемою, запропонованою С. А. Жаботинською, яка складається з базисних фреймів, що формують концептуальну мережу інформаційної системи, демонструючи, за словами С. А. Жаботинської, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про оточуючий людину предметний світ. Як зазначає С. А. Жаботинська, в кожному базисному фреймі – предметному, акціональному, посесивному, ідентифікаційному, компаративному – міститься декілька тематично близьких пропозицій, тип яких визначається відповідно до назви фрейму. Ці пропозиції, або пропозиційні схеми, є фундаментальними поняттєвими структурами, що використовуються нашим мисленням як інструмент для обробки інформації. Пропозиційні схеми демонструють основні види зв'язків між предметом та його ознаками, які співвідносяться з традиційними відношеннями між поняттєвими сутностями – метонімією, метафорою, розширенням і звуженням значення [Жаботинская 1997, 1–12].

Лінгвокультурні релігійні концепти є базовими одиницями релігійної картини світу (релігійної свідомості), у яких фіксуються цінності як окремої мовної особистості, так і лінгвокультурної релігійної спільноти в цілому. Лінгвокультурні концепти вищого рівня – світоглядні універсалії (віра, надія, любов) функціонують у різних типах релігійного дискурсу, який відображає релігійну сферу свідомості. Занурення концепту ЛЮБОВ у середовище англomовної християнської лінгвокультури надає цьому концепту статусу лінгвокультурного релігійного концепту *DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE*, який є одним із дискурсотвірних у концептосфері християнського теологічного дискурсу. Цей концепт є однією з трьох концептуальних домінант, що пронизують християнський англomовний теологічний дискурс на семантичному, лексичному, асоціативному, системно-мовному й текстовому рівнях. Божественною любов'ю пронизані усі тексти Священного Писання, починаючи вже з першої книги Буття, оскільки любов – це організуючий початок і рушійна сила усіх подій, які описані в Біблії. Тож, любов є інтегральним складником ідейно-змістовного і структурно-організаційного плану Книги Книг.

Теологічний дискурс християнської лінгвокультури є своєрідним біблійним метадискурсом, основне призначення якого – розкриття сутності Євангельських істин й настанов, основою яких є любов. Християнська релігія – це релігія любові. Основні різновиди

біблійної любові (*true biblical love*), покладені в основу фреймової структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE: I. GOD'S LOVE FOR US; II. OUR LOVE FOR GOD; III OUR LOVE FOR OTHER PEOPLE і знаходяться у відношеннях причина-наслідок, оскільки любов Божа до людей є причиною виникнення любові у відповідь до Бога і до людей. Така любов є Божественною за своєю природою, оскільки її джерелом є Бог.

Використання акціонального базисного фрейму для структурування семантичного наповнення слоту [DIVINE LOVE (агєнс) діє з DEXTO/ДЕЩО (інструмент)] фрейм-структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE/BIBLICAL/CHRISTIAN LOVE на кожному із зазначених рівнів дозволяє зробити наступні спостереження.

Слот [DIVINE LOVE (агєнс) діє з DEXTO/ДЕЩО (інструмент)] заповнюється прикладами, які підтверджують, що Божественна любов є дієвою й володіє могутньою рушійною силою, яка здатна не лише рухати Сонце та зорі, але й впливати розум і волю людини: *That was not a flight for my wings. Except that my mind was struck in a flash, in which what it desired came to it. At this point of high imagination, all failed; but already my desire and my will are being turned like a wheel, all at once, by the love which moves the Sun and the stars.* (1, p. 45)

На першому рівні фреймової структури досліджуваного концепту цей слот заповнюють приклади, які підтверджують, що інструментом дії Божественної любові є життя, хресні страждання, смерть і воскресіння Боголюдини Ісуса Христа, Сина Божого, в особі якого розкривається уся повнота любові Бога до людей: *It is cosmic Christ who leads us in this cosmic odyssey by the love that was written in bloody garments as Calvary, the love shed abroad in our hearts by the Holy Spirit. It is the same love which moves the sun and the other stars. (What God knows: time, eternity and divine knowledge p.46). Jesus is the father's "beloved Son", "the only Son" and the son loves the Father. Out of that love flows the divine love for mankind, which shows itself in the coming of Jesus and particularly in his death. The cross is an expression of God's love* (2, p.167)

Інструментом дії Любові Божої є Святий Дух, Дух Божий, який ототожнюється з Духом Розп'ятого Христа: *The Spirit of God is also the Spirit of of Jesus, who gave His life as God's obidient Son in order to manifest His Father's powerful servant love for humans in need of that love and thereby to offer divine-human reconciliation, in fellowship with God.*

Accordingly, ***the spirit of God is the Spirit of adoption of humans into God's family of obedient children, who thereby acknowledge God as "Abba, Father"*** (Rom. 8:9), and this adoption entails one's being led by the power of ***God's Spirit***. (3, p.147). Наступний приклад свідчить, що сила Хреста є засобом пізнання сили Святого Духу Божого: *This power is divine self-giving love, as manifested paradigmatically in the crucified Jesus fully obedient to his divine Father and, derivatively, in his obedient followers. Knowing by the Spirit can occur only in the form of knowing by the power of the cross of Jesus. The cross is and remains the epistemological crisis, and thus the norm by which one knows that the Spirit is none other than the Spirit of the crucified Christ.* (4, p.108) Доктор Пол К. Мозер зазначає, що інструментом дії Божественної любові є Святий Дух, який, за словами Апостола Павла, "оперує на серці людини, оскільки серце людини є центром думки, почуття, волі, центром особистої свідомості. Учений посилається на слова Апостола Павла про визначальну трансформуючу роль Духа Божого (God's willingly experienced Spirit), який очищує серце людини і є джерелом любові й радості: *The Spirit is that power which transforms a man [or a woman] from the inside out, so that metaphors of cleansing and consecration become matters of actual experience in daily living (1 Cor. 6:9-11). The Spirit is the source of that wave of love and upsurge of joy which overwhelms the forces that oppose from without (Rom. 5:5).* Ці слова Апостола Павла є біблійним прототипом міркувань автора про трансформативну й перформативну силу Духа Божого, яка впливає на волю людини: ***The Spirit of God, according to Paul, brings new noncoercive power to a receptive person, in keeping with divine perfect love, and this power is felt volitionally by its recipient and is observable by others. In particular, this divine power can even move one's will as one willingly consents to this (cf. Phil. 2:13). In addition, it could be observed by someone looking for the rare power of unselfish love in a human life. Still, an observer must have "eyes to see" the power of divine love at work in a life, and this requires attending to an elusive divine power that stands in sharp contrast with worldly powers. God's Spirit, as characterized by Paul, empowers willingly receptive people to love as God loves, in the self-giving way and power exemplified by Jesus in his life, death, and resurrection. As a result, Paul portrays life in the power of God's Spirit as "dying and rising with Christ"*** Firsthand evidence of God's reality can arise from the power of divine self-giving love revealed and put into practice in a willingly receptive human life. Our obediently appropriating such evidence firsthand calls for our welcoming and willingly being moved by the power of self-giving love toward conformity to God's perfectly loving moral character. The Spirit of God is

characterised as the power which involves [a person] in the saving act of God in Christ, ... and lays him open to a life of love (agape)". God's Spirit is portrayed, accordingly, as an agent of divine transforming love in willingly receptive humans, where this powerful love participates in God's process of redemptive transformation exemplified by Jesus. (3, p.146)

На основі аналізу наведених прикладів можна вилучити мовні одиниці, які заповнюють цей слот на першому рівні фреймової структури досліджуваного концепту: *the cross is the expression of God's love, a dynamic reciprocity of giving and reciving, by the Holy Spirit, by the love that was written in bloody garments as Calvary, God's, self-giving way and power is exemplified by Jesus in his life, death, and resurrection, God's Spirit is an agent of divine transforming love, redemptive transformation exemplified by Jesus, this divine power can even move one's will, the Spirit is the source of wave of love and upsurge of joy, the spirit of God is the Spirit of adoption of humans into God's family of obedient children, the cross is the norm by which one knows that the Spirit is none other than the Spirit of the crucified Christ, the divine love for mankind shows itself in the coming of Jesus and particularly in his death.*

На другому рівні фреймової структури досліджуваного концепту цей слот заповнюють приклади, які свідчать про те, що проявом (інструментом) любові людини до Бога, яка зароджується як відповідь на прояв любові Бога до людини, є покора людини й виконання заповідей, ставлення до Бога як до живої особистості: *We show our love for God by obeying Him.* (5, p.167). Тобто через покору свого серця, розуму і волі Божої, через виконання заповідей, через встановлення живого особистісного зв'язку з Богом людина може виразити свою любов до Бога. За словами Силуана Афонського, любов людини до Бога має бути гарячою як вогонь, має спалювати усі інші земні пристрасті, має керувати людиною протягом усього життя – у думках, словах, вчинках. Саме до такої любові закликає Чарльз Сперджен у своїй проповіді: *When we love things baser than ourselves it is like a clear stream that runs into a sink. As our love therefore is the best thing we have, and none deserves it more than God, so let Him have our love, yea the strength of our love, that we may love Him with all our souls and with all our mind and with all our strength.*(6) Біблійним прототипом наведеного висловлювання є слова апостола і Євангеліста Марка, які втілюють заповідь Ісуса Христа про любов до Бога: *And you shall love the Lord, your God, with all your soul, and with all your mind, and with all your strength; this is the first commandment.* (St Mark 12, 30). Тож, на другому рівні

фреймової структури досліджуваного концепту інструментом прояву любові людини до Бога є душа, розум, уся духовна сила людини, що є можливим при наявності віри і довіри до Бога. Як зауважує доктор теології М. В. Гофман, вірні не шукають підтверджень любові Божої, а занурюються в цю любов як рибки в океан: ***The faithful are not on the look-out for reasons justifying the love of God. Rather, they "throw themselves into the love of God like pearl fishers diving into the ocean"*** (7). На основі аналізу мовного матеріалу можна вилучити мовні одиниці, які заповнюють даний слот на другому рівні фреймової структури досліджуваного концепту: ***we show our love for God by obeying Him, we may love Him with all our soul, and with all our mind, and with all our strength, to throw into the love of God like pearl fishers diving into the ocean.***

На третьому рівні фреймової структури досліджуваного концепту слот заповнюють приклади, які свідчать, про те, що інструментом Божественної любові, яка діє в серці людини, є різноманітні засоби прояву Євангельської любові до інших людей, навіть до ворогів: ***It shows itself ... in not being snobbish, in not keeping a score of wrongs, in weeping with those who weep, in encouraging, in giving up your "rights", in speaking out, in working together, in seeking reconciliation. It is the "more excellent way"*** (5, p.167). Суть Євангельської любові полягає перш за все у пошуках блага для ближнього: ***I am thinking of another kind of thoughtful search for their good: never support their weakness by letting things go on, never close your eyes on what is destructive for them, speak the truth in charity, love them so that they should be built up and not destroyed.*** (8) Біблійним прототипом наведеного заклику митрополита Антонія Сурожського є слова апостола і Євангеліста Матфея: ***Love compels me to turn my brothers away from error, when I see them wandering away from the truth*** (Matt. 18:15).

Мовні одиниці ***to love in a better way, in not being snobbish, in not keeping a score of wrongs, in weeping with those who weep, in encouraging, in giving up your "rights", in speaking out, in working together, in seeking reconciliation, at a greater cost, with a greater purity, with less selfishness, with a more generous/ loving/holy heart*** заповнюють слот на третьому рівні фреймової структури досліджуваного концепту.

Слот [DIVINE LOVE (агенс) діє для ДЕЩО (мета)] заповнюється прикладами, які підтверджують, що Божественна любов, яка діє в серці людини, спрямована на досягнення людиною святості через набуття людиною властивостей Бога, що передбачає болісну і кропітку роботу над

душею, яка полягає в очищенні серця від пороків, пристрастей, а також у розвиненні християнських чеснот: *If we begin to love in a better way those whom we love spontaneously and naturally, our **heart will become clearer, purer and wider**, and we will learn to love people, one more person perhaps, and then one more, and then another again.* Обоження, Богоуподібнення є Головною і кінцевою метою християнського життя, оскільки саме це дає людині можливість увійти в Царство Боже, царство любові: *God's Divine Love is the one thing in all of God's infinite universe that **can bring about eternal life and everlasting happiness in the Celestial Kingdom.*** (Divine Truth). Глибоке й лаконічне розуміння обоження як головної мети християнського життя подає православний архієпископ Тимосі Уер у своїй книзі *"The Orthodox church": the final goal at which every Christian must aim: "to become god, to attain theosis,""deification" or "divinization". For Orthodoxy our **salvation and redemption mean our*** (9, p.231). Богослов ототожнює обоження зі спасінням, звільненням "искуплением".

Слот [Божественна Любов (каузатор) створює ДЕХТО/ДЕЩО (результат)] заповнюється прикладами християнського теологічного дискурсу, які свідчать про те, що Божественна любов є каузатором духовного преображення, оновлення людини, перетворення кам'яного серця на любляче милостиве: *"Love is a mark of wonderful transformation in the character of some men, when their heart begins to go a little outside their own ribs and they can feel for the sorrow of other men!"*(6) Божественна любов є причиною того, що у християнському віровченні називають "новим народженням", тобто народженням від Святого Духу. На питання що розуміється під новим народженням, богослови відповідають так: *What is the New Birth? The New Birth is simply the effect of the flowing of this Divine Love of the Father into the soul of a man and the disappearing of everything that tends to sin and error. As the Divine Love takes possession of the soul, sin and error disappear. It, the soul, becomes of a quality like the Great Soul of the Father. And with the Soul of the Father being Divine and immortal in Its quality of Love, so, when the soul of man becomes possessed of this quality of Love, the soul being the man, this soul becomes divine also. Then, the image becomes the substance; the mortal becomes the immortal; and the soul of man, as to love and hope, becomes a part of the Father's Divinity (reference). The Divine Love is that Love which belongs to or is a part of God, possessing His Nature and composed of His Substance, and which, when possessed by a human soul to a sufficient degree, makes him divine and of the nature of God (reference)* (10). Біблійним прототипом наведеного міркування є

слова Апостола Павла, який вказує на властивості оновленої людини: *"And that ye put on the new man, which after God is created in righteousness and true holiness."* (Ephesians 4:24)

Результатом дії Божественної любові є духовне перевтілення людини, що знаходить вираження у прояві християнської (біблійної) любові до Бога і людей. На основі аналізу наведених прикладів можна вилучити мовні одиниці, які заповнюють слот на усіх рівнях фреймової структури досліджуваного концепту: *new birth, wonderful transformation, holy/loving heart, the mortal becomes the immortal; the soul becomes of a quality like the Great Soul of the Father, sin and error disappear, souls may be transformed into the very Essence of the Father's Love, the Way to the Kingdom will be his as certainly as that the sun shines by day upon the just and unjust alike, their heart begins to go a little outside their own ribs and they can feel for the sorrow of other men, the soul becomes divine.*

Отже, використання базового акціонального фрейму як інструменту обробки мовного матеріалу дало можливість дослідити особливості семантичного наповнення слотів акціонального фрейму. Використання особистісного підходу до аналізу концепту із залученням методики когнітивної інтерпретації дискурсу дало можливість вилучити корпус мовних одиниць різних мовних рівнів (слова, словосполучення, інфінітивні і дієприкметникові звороти, речення), які, відбиваючись у духовній і культурно-релігійній свідомості богословів і філософів різних християнських конфесій, висвітлюють різноманітні грані (ознаки) і розкривають концептуально-семантичну сутність досліджуваного концепту у християнському теологічному дискурсі. Перспективним вважаємо розгляд семантичного наповнення фрейм-структури лінгвокультурного релігійного концепту DIVINE LOVE із залученням інших базисних фреймів як інструментів обробки мовного матеріалу, зокрема компаративного, предметного, посесивного.

1. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования// Лінгвістичні студії. Вип. II. Черкаси: "Сіят", 1997. – С. 3–11. 3. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 9–12. 3. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Gorge Carey, *"A year with the Bible"*, Oxford, 1992. – 383 p. 2. Paul K. Moser *"The Elusive God. Reorienting religious epistemology."* Cambridge

university press " 2008, – 295 p. 3. Ch. purgeon – 1892, Sermon #2248. The Golden Treasury of Puritan Quotations, edited by I. D. E. Thomas 4. Dr. Murad Wilfried Hofmann "*Differences between the Muslim and the Christian Concept of Divine Love*"). 5. Митрополит Антоній Сурожський "*The meaning of Christ's commandment of Love*"http://www.metropolitianthony.org.ru/eng/eng_246.htm 6. Dr. Murad Wilfried Hofmann "*Differences between the Muslim and the Christian Concept of Divine Love*" <http://tr.bibliyotek.com/indir/pdf/murad-wilfried-hofmann/> 7. Philosophy and Christian Theology Aug 9, 2012 <http://www.godandscience.org/love/greatest.html>).

Мальонкіна О. М., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ ШКІЛЬНИХ ДРАМ ТА ІНТЕРМЕДІЙ XVIII СТ.

У статті аналізується лексична своєрідність шкільних драм та інтермедій XVIII ст. із погляду барокового протиставлення книжної та народнорозмовної лексики.

Ключові слова: книжна й народнорозмовна лексика, шкільна драма, інтермедії до драм, староукраїнська літературна мова XVIII ст., бароко.

В статье анализируется лексическое своеобразие школьных драм и интермедий XVIII в. с точки зрения бароккового противопоставления книжной и народной лексики.

Ключевые слова: книжная и народноразговорная лексика, школьная драма, интермедии к драмам, староукраинский литературный язык XVIII в., барокко.

The author analyzes the lexical originality originality of school dramas and interludes of XVIII c. according to baroque contrast of literary and colloquial lexis.

Key words: literary and colloquial lexis, school drama, interludes to dramas, Old Ukrainian literary language of XVIII century, Baroque.

Українські драми та інтермедії стали полем для досліджень І. Франка, М. Гудзія, М. Сулими, М. Грицяя, З. Мороза, В. Шевчука. В історичній лінгвістиці вони були предметом окремого вивчення у роботах Г. Стрельчук, яка розглядала словозмінні особливості іменника в мові українських інтермедій XVII – XVIII ст. [Стрельчук 2002], та узагальнення у працях В. Передрієнка, який

досліджував формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі [Передрієнко 1979] та староукраїнську "просту мову" XVI – XVIII ст. в контексті формування національної літературної мови [Передрієнко 2001, 16–23].

Актуальність нашого дослідження полягає в детальнішому вивченні та зіставленні лексичних особливостей драм та інтермедій XVIII ст., що демонстрували взаємодію книжної мови з живою народною. Ця стаття є спробою дослідити мову інтермедій у взаємозв'язку з мовою шкільної драми, акцентувавши увагу на домінуванні тих чи інших типів лексики залежно від жанру твору та функціонального стилю.

Мета дослідження: охарактеризувати лексичні особливості драматичних творів різних жанрів відповідно до функціональних слогів, дослідити взаємодію високого та низького стилю, поєднання рис яких характерне для епохи Бароко, а також з'ясувати використання та роль інших мов як невід'ємного атрибуту жанру інтермедії.

Джерельну базу дослідження становить драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" та інтермедії до неї, бо на прикладі цих творів можна встановити, якими принципами керувався автор при виборі тієї чи іншої мови написання і які чинники вплинули на вживання різномовної лексики. Оскільки твори різняться жанровою належністю, метою створення і, відповідно, мовними особливостями, то важливим є факт, що вони написані одним автором: це дозволяє деталізувати сферу дослідження й відкинути такі причини добору лексики, як різна територія проживання, освітній рівень авторів.

Вибір для дослідження саме драматургії XVIII століття зумовлений нашою зацікавленістю періодом, що охоплював кінець XVII – початок XVIII ст., визначався як пізнє бароко і спричинив зміни в історії країни, безпосередньо вплинувши на її культуру в цілому і літературу зокрема. "Специфічною рисою мовної свідомості освіченої частини українського суспільства було те, що вона формувалася в умовах мовного "многосвіття", де важливе місце посідали латина, давньогрецька, польська мови тощо. Мовна свідомість староукраїнського суспільства у XVIII столітті формувалася на ґрунті мовної свідомості попередньої доби з її функціональною тотожністю багатьох генетично гетерогенних елементів – церковнослов'янських та українських" [Гнатюк 2010, 369–370].

Істотні зміни в житті суспільства створили різностанові літературні тексти, чим зумовили появу своєрідних за тематикою і способами художньої реалізації задуму творів, утвердили світські писемні пам'ятки з притаманними їм рисами. На думку М. Довгалецького, висвітлену у

праці "Сад поетичний", з церковної та світської витворилася мішана література, яка водночас включала і церковну, і світську тематику [Довгалецький 1973, 46]. Отже, поєднання різних тем у текстах спричинило зміни в мовній системі, відкривши нові шляхи для проникнення і подальшого закріплення живого народного мовлення.

Ми встановили, що зміни української мовної системи найкраще розглядати на прикладі драматургії XVII – XVIII ст., яка уповні відобразила лінгвальну дійсність тогочасного суспільства. Вона відзначилася мовною строкатістю, зумовленою історичними особливостями її розвитку: її походження було пов'язане зі статутом церковних навчальних закладів, а саме духовних братських шкіл. Драматичні твори здебільшого інтерпретували переважно біблійні сюжети, ставилися до Різдва, Великодня ("Вѣршѣ з трагедіи" "Хѣ пасхонѣ" Григорія Бѣгослова" Андрія Скульського, "Размышляне о муцѣ Христа Спасителя нашего" Іоанікія Волковича) і писалися у XVII ст. староукраїнською мовою. Із першої половини XVII ст. до моралізаторської релігійної драми почали додаватися інтермедії (короткі сценки на побутову тематику, написані в гумористичному тоні мовою, близькою до живого народного мовлення, головними персонажами яких були простолюдини). До найкращих взірців інтермедій доби Бароко належать інтерлюдії до драм М. Довгалецького "Комическое дѣйствіе", "Властотворній образ", а також до драми Г. Кониського "Воскресеніє мертвих".

Згодом функції літературної мови перейняла церковнослов'янська мова під впливом Росії на політику, економіку і культуру України і в результаті указу Петра I 1720 року, який дозволяв писати тільки тією мовою, яка нічим не відрізняється від московської. Також розглядалася можливість утворення спільної літературної мови для українського та російського народів, якою повинна була стати церковнослов'янська [Русанівський 2001, 129]. Отже, указ Петра I спричинив значні відмінності в мові написання драматичних жанрів літератури різних стилів: драми високого стилю на початку XVIII ст. почали писатися церковнослов'янською мовою, а інтермедії до них – староукраїнською мовою, близькою до народнорозмовної, проте динамічні процеси в мовній системі зумовили взаємодію лексики різних слогів і її інтерференцію.

Поділ функціональних слогів літератури Київської Русі детально представлено В. Русанівським в "Історії української літературної мови". Він визначив високий (конфесійна і ораторська література),

середній (мова літописів і художньої літератури) і низький ("Руська Правда", грамоти) стилі. "Високий стиль репрезентувала старослов'янська мова... Середній стиль поєднував у собі церковнослов'янські елементи – основа стилю – і в значній кількості місцеві фонетичні, граматичні і особливо лексичні особливості... Знижений стиль може бути названий так тільки умовно. ...він становить собою літературну мову східних слов'ян, що, очевидно, розвивалася ще до прийняття Руссю християнства. У ній домінують місцеві східнослов'янські риси, хоч наявні й церковнослов'янізми" [Русанівський 2001, 10–11].

На відміну від літератури Київської Русі, система функціональних слогів доби Бароко розширила сферу свого використання. У XVIII ст. на основі текстів того часу Ф. Прокопович у своїй праці "Про риторичне мистецтво" також визначив три види стилю: високим повинні були писати церковні та світські оратори, середнім панегіристи та історики, а автори листів – низьким. Проте, він зазначив можливість перетинання і поєднання стилів в одному творі відповідно до вимог теми, наголосив на розширенні використання низького стилю у процесі навчання. Ф. Прокопович більше наголошував на функціях певного стилю в тексті (виклад матеріалу варто здійснювати низьким стилем, розважати читача середнім, а зворушувати – високим), ніж на належності конкретних жанрів до слогів [Прокопович 1979, 143–148].

Як можемо переконатися, драма та інтермедії Г. Кониського вказують на те, що українська літературна мова XVII – XVIII ст. продовжувала на практиці застосовувати теорію трьох функціональних стилів. Відповідно, драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" була написана високим стилем із властивим йому урочистим викладом, ускладненим синтаксисом, а також домінуванням книжної лексики. Ми встановили, що специфіка мови цієї драми проявляється в паралельному вживанні лексем старослов'янського та українського народнорозмовного походження, що свідчить про взаємодію лексики різних слогів: *глава / голова*: Ах, болять кості, *глави* не могу подняти (УЛ XVIII, 345) / За *голову* заплачу, а хоча й і вдвоє (УЛ XVIII, 341), *кто / хто*: Однак, *кто* дає зерну стебло, колос, ості, той і порох оберне в тіло (УЛ XVIII, 338) / *Хто* би он і святий, потягнет за мною (УЛ XVIII, 341), *людіє / люди*: *Людіє*, живущі в сем світі сугубо (УЛ XVIII, 338) / Чи, як єдин чоловік, встануть так всі *люди*? (УЛ XVIII, 338).

Інтермедії до драми "Воскресеніє мертвих" написані низьким стилем, староукраїнською мовою на основі народнорозмовної, тому їм властива розмовна, просторічна лексика: *лежень*: Оттак тобі, *лежню*, коли не хочеш робити! (УІ XVII – XVIII, 178) (СПГ, 54), *прочвара*: А що там за *прочвара*? Ох, моя годино! (УІ XVII – XVIII, 166) (СПГ, 83), *пробі*: Ох, їсти, *пробі*, їсти! (УІ XVII-XVIII, 176) (СДЛСІСП, 55), *порати*: Чи тебе, чи дітей, чи *порать* кобилу?! (УІ XVII-XVIII, 176) (СДЛСІСП, 53), вульгаризми: *дідько*: Надав тебе *дідько*! (УІ XVII – XVIII, 176) (СУМ 9, 4), а також використання іноземних мов. Застосовуючи розмовну лексику, автор намагався зробити твори зрозумілими для народу, а також зобразити своїх персонажів максимально реалістично. Використання російської і польської мови свідчить про строкатість українського населення, а також важливий статус цих мов в Україні [УІ XVII – XVIII, 4–27]. *Російська мова* у інтермедіях Г. Кониського: Да што не зрубили ли тебя? (УІ XVII – XVIII, 175). Використання польської мови зумовлене впливом Речі Посполитої на культуру західної частини України. Оскільки освіта на українських землях була підпорядкована польській владі, то однією з мов навчання була польська: Tak iest, ale większy, iak twoy pan Podstoły: u niego miałes sobie korysci wieczworą, a u mnie spodzieway się przyiść wdzieściorą (УІ XVII – XVIII, 182). Використовується також *білоруська мова*: Як же хочещіе, дак ви еи призовіціе (УІ XVII – XVIII, 184).

Драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" та інтермедії до неї зазначають процеси творення нової лексики, запозиченої з інших мов або створеної з уже наявних слів: *москаль*: *Москаль*: Чево ти шумишь? (УІ XVII – XVIII, 175) (ЕСУМ 3, 519), *брехня*: Так їм треба! За свою *брехню* поніміли! (УІ XVII – XVIII, 169) (ІСУЯ, 140), *дорожнета* (*дорожнеча*): Егей, якая в світі *дорожнета* стала (УІ XVII – XVIII, 176) (ІСУЯ, 793), *журба*: А из *журбы* тяжкой пердь пердя наганяе! (УІ XVII-XVIII, 166) (ІСУЯ, 943).

У підсумку зазначимо, що лексика драми "Воскресеніє мертвих" та інтермедій до неї відзначається різноманітністю, зумовленою змінами реалій того часу та впливом особливостей доби Бароко. Вона репрезентує не тільки народнорозмовну і церковнослов'янську мови, а й уміщує велику кількість лексем з інших мов: польської, російської, білоруської. Така мовна строкатість вказує на динамічні процеси змін у мовній системі, зумовлені складними соціокультурними передумовами та жанрово-стильовими особливостями, поява нової лексики скеровує на новий етап розвитку

мови, а поєднання книжної мови з народнорозмовною – на початок формування нової української літературної мови.

1. *Гнатюк Л. П.* Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: монографія / Л. П. Гнатюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 446 с. 2. *Довгалецький М.* Поетика (Сад поетичний) / М. Довгалецький. – К. : Мистецтво, 1973. – 436 с. 3. *Передрієнко В. А.* Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі / В. А. Передрієнко – К. : Наукова думка, 1979. – 143 с. 4. *Передрієнко В. А.* Староукраїнська "проста мова" XVI-XVIII століття в контексті формування національної літературної мови / В. А. Передрієнко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 4. – К. : Київський ун-т, 2001. – С. 16–23. 5. *Прокопович Ф.* Філософські твори в 3 томах / Прокопович Ф. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1. – 511 с. 6. *Русанівський В. М.* Історія української літературної мови: [підручник] / В. М. Русанівський. – К. : Артек, 2001. – 392 с. 7. *Стрельчук Г. П.* Словозмінні особливості іменника в мові українських інтермедій XVII–XVIII ст. / Г. П. Стрельчук // Мовознавство. 2002. – С. 286–291.

Умовні скорочення назв джерел

ЕСУМ 3 – Етимологічний словник української мови в 7 томах / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.] – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 632 с.

ІСУЯ – Історичний словник українського язика / [укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин та ін.]. – К. – Х. : Державне видавництво України, 1930–32. – Т. 1. – XXIV + 948 с.

СДЛСІСП – Лисенко П. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – 72 с.

СПГ – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів / В. С. Ващенко – Х. : Видавництво ХДУ ім. О. М. Горького, 1960. – 107 с.

СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. у 28 вип. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича [ред. Д. Гринчишин, У. Єдлінська та ін.]. – Л. : Видавнича фірма "Афіша", 2002. – Вип. 9. – 256 с.

УІ XVII - XVIII - Українські інтермедії XVII - XVIII ст.: пам'ятки давньої української літератури / [ред. М. К. Гудзій]. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1960. – 239 с.

УЛ XVIII – Українська література XVIII ст. / [Дзевєрін О.І., Бажан М. П. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1983. – 694 с.

АНДАЛУСИЗМИ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті йдеться про фонетичні, граматичні та лексичні особливості андалузького діалекту іспанської мови. Розглянуто основні функції андалусизмів у художній та публіцистичній літературі. Було виявлено вплив андалузького діалекту на літературну іспанську мову. Класифіковані лексичні андалусизми.

Ключові слова: *діалект, діалектизм, функція, літературна мова.*

В статье речь идет о фонетических, грамматических и лексических особенностях андалузского диалекта испанского языка. Рассмотрены основные функции андалусизмов в художественной и публицистической литературе. Установлено влияние андалузского диалекта на литературный испанский язык. Классифицированы лексические андалусизмы.

Ключевые слова: *диалект, диалектизм, функция, литературный язык.*

The article deals with the phonetic, grammatical and lexical features of Andalusian dialect of Spanish. The basic functions of andalusian words in literature and newspapers are considered. The influence of Andalusian dialect in Spanish was determined. There were classified andalusian words.

Keywords: *dialect, dialecticism, function, language.*

Стаття присвячена дослідженню андалузького діалекту іспанської мови. Вивчення діалектів завжди викликало інтерес з боку мовознавців. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей андалузького діалекту іспанської мови, його відображення та впливу на літературну іспанську мову, у вивченні функцій андалусизмів у художній та публіцистичній літературі. Об'єктом дослідження стали діалектизми регіону Андалузії, що знаходиться на півдні Іспанії. Предметом – фонетичні, граматичні та лексичні особливості андалусизмів.

Існує багато визначень діалекту, які змінювалися в залежності від мовної школи або з часом. Відоме визначенням українських мовознавців, на наш погляд, є вичерпним і вдалим. Так під діалектом прийнято розуміти форму мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього повсякденного побутового спілкування на

певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи й відповідними відбитками культурних традицій [Селіванова 2006, 125].

Діалектальну сукупність іспанської мови піренейського ареалу можна розподілити на дві зони: північну та південну, беручи до уваги також перехідну частину між ними. Цей діалектальний розподіл є результатом середньовічної експансії кастильської мови внаслідок Реконкісти території королівством Кастилії і послідовною кастиліянізацією нових завойованих земель. Північна зона є консервативнішою. Вона більш наближена до нормативної моделі через той факт, що всі північні діалекти походять із розмовної (вульгарної) латини. Південна зона більш еволюціонувала у вимові, і тому її фонетичні риси маркованіші. Водночас південна зона вплинула на розвиток канарського і латиноамериканських діалектів, і тому тісно пов'язана з ними. Цей розподіл відбувся приблизно в XV-XVI століттях, коли завершилися головні мовні зміни, що оперували фонологічною системою середньовічної кастильської мови [López Quejo 1998, 255-256]. Оскільки зазначені зміни в різних регіонах відбулися за власною схемою, то різниця між діалектами перш за все стосується фонології та вимови, в той час як морфосинтаксис виявляє більшу стійкість до змін.

Сьогодні географічний кордон між цими двома зонами не дуже чіткий, оскільки перехрещуються декілька ізоглос водночас. Найвідоміша і найпоширеніша, за якою традиційно визначають межі південної зони, є звук [-s], який в позиції імплозії перетворюється на [-h] з придином, тобто слово *estás* звучатиме [ehtáh]. Але поступово ця ізоглоса переміщується в напрямку північної території, яка завжди вважалася консервативною. Слід також пам'ятати про перехідні зони, в яких змішуються характеристики двох ареалів, що сприяє виникненню поліморфізмів.

Коли ми говоримо про андалузський діалект, то пам'ятаймо, що це розвиток кастильської мови власне на південній території, яку було принесено колонізаторами та поселенцями на андалузські землі у тринадцятому столітті. Західні риси, що присутні в цьому діалекті, завдячують Реконкесті об'єднаного королівства Кастилії та Леону. У Західній Андалузії знаходилася Севілья – осередок мовних інновацій. Оскільки це місто стало торговим портом і вікном в Америку, воно швидко виросло і перетворилося на важливу метрополію. Саме там у кінці середньовіччя виник новий варіант кастильської мови з надзвичайною життєздатністю та можливістю поширюватися,

оскільки територія Андалузії після завоювання королівства Гранади збільшилася майже удвічі. З часом цей варіант став основою для формування канарського і латиноамериканських діалектів. Із самого початку цей діалект з'являється як симпліфікація на фонологічному рівні у порівнянні з північним еталоном. Уже в шістнадцятому столітті андалузський діалект мав такі явища як *çeçeo* та *zezeo*, які з часом перетворилися на сучасні *seseo* (вимова звука [s] замість звука [θ]) та *ceceo* (вимова звука [θ] замість звука [s]).

Серед особливостей фонетичних характеристик голосних андалузського діалекту можна виділити повну втрату кінцевої [s], морфемами що позначає множину або другу особу однини в дієсловах (крім наказового способу та *Pretérito Indefinido de Indicativo*), або її аспірацію, унаслідок чого маємо відкриття попередньої голосної. Те саме явище відбувається після втрати альвеолярних приголосних [r] та [l]: *estudiantes* → [ehtudiantE]. Спостерігається також палаталізація кінцевої наголошеної [a] в закінченнях типу -a, -ar, -as, -al на [e]: *lunar* → [luné], *trabajar* → [trabajé]. Це явище відбувається в різних частинах східної Андалузії, але найбільш поширене воно в центрі (Кордоба, Севілья, Малага). Досить часто закриваються голосні e→i, o→u і навпаки e←i, o←u: *señora* → [siñora], *ministerio* → [menisterio].

Приголосні варіації відповідають різним явищам, зокрема явищу *seseo* в таких провінціях, як Хаен, Кордоба, Севілья та Уельва: [selebre] ← *celebre*. У той час як інше явище, *ceceo*, притаманне півдню Уельви, дві третій частині провінції Севільї, Кадісу, майже всій провінції Малаги і половині провінції Гранади та Альмерії: *saber* → [θaber]. Цікавим є той факт, що останнє явище вважається негативним і не сприймається у офіційних колах, на відміну від попереднього. Його звичайний узус – домівка або невимушена ситуація. Ці явища виникли в наслідок того, що в кастильській мові середньовічного періоду існувало чотири свистячі звуки [tʰ], [dʰ], [s], [z]. На території Андалузії ці звуки змішалися в один зубний фрикативний звук [ʃ]. Явище *seseo* виникло приблизно в шістнадцятому столітті в Севільї і швидко розповсюдилося по території Латинської Америки, оскільки люди, які потрапляли до Америки, перебували певний час в Севільї, де й зивкали до нововведення, а згодом розповсюджували його через океан. У свою чергу *ceceo* виникло приблизно між сімнадцятим і вісімнадцятим століттям. Воно географічно обмежено, оскільки з'явилося на

узбережних зонах Андалузії, так і не дійшовши до міст. Як уже було зазначено, це явище соціально обмежене [Penny 2000, 119-120].

Yeísmo – явище, яке полягає у заміні палатальної бокової фонемі [λ] на палатальну центральну фрикативну [y]. Воно має те саме походження, що й попередні два феномени, але поступово поширюється на усю територію Іспанії та Америки: *llamar* → [yamar]. Цей процес зумовлений еміграцією населення з півдня на північ.

Можна простежити також збереження аспірації у словах, які в латині розпочиналися на f-. Проте це явище можна спостерігати лише в сільській місцевості, а не на усій території Андалузії: *facere*

→ *hacer* → [ˈacer]. За аналогією це явище також може поширюватися

на слова, які не походять з латини.

Ослаблення кінцевої [-s] в кінці слова чи складу призводить до

аспірації або ж до повного її зникнення: *a finales* → [a finale^h] → [a

finale]. Палатальний звук [ʃ] перетворюється на фрикативний [ʃ] у провінції Гранади, Малаги, Кадісі та на півдні Севільї: *macho* → [masho]. Інше цікаве фонетичне явище полягає у нейтралізації двох альвеолярних звуків [l] та [r] в кінці складу: *falda* → [farda], *regar* → [regal]. Можна спостерігати апокопу, тобто втрату останніх альвеолярних приголосних у кінці слова: *trabajar* → [trabajá], *árbol* → [arbó]. Водночас втрачаються [-d-] та [-g-] в міжголосній позиції: *hablado* → [hablao], *magisterio* → [maisterio]. І нарешті сполучення звуків [-gn-] спрощується до [-n-]: *magnitud* → [manitú].

Що стосується морфосинтаксиса, то андалузській діалект відрізняється наступними рисами. Так, у західній зоні може часто змінюватися рід іменника: *la sartén* → *el/er sartén*, *la miel* → *el/er miel*. Також у цій зоні досить часто відбувається заміна займенника *vosotros/vosotras* → *ustedes*, як наслідок форма *ustedes* витісняє традиційну форму. Це явище ми спостерігаємо також в Латинській Америці. Інколи форма *ustedes* сполучається з формою другої особи множини (*creéis*) замість нормативної третьої особи множини (*creen*).

Слід підкреслити той факт, що в Андалузії не спостерігається плутанина з особовими займенниками в функції прямого та непрямого додатків, як, наприклад, в північній діалектальній зоні. Тут чітко розділяють займенники *lo, la, le, los, las, les*. Що стосується часових форм, то в андалузькому діалекті існує тенденція заміни теперішнім часом майбутнього, навіть інколи він може замінити *Preterito Perfecto de Indicativo*. Унаслідок чого широкого вжитку набуває перифраза *ir + a + infinitivo*, що застосовується для інтенсифікації теперішнього часу. Водночас існують досить часті випадки вживання дійсного способу замість умовного, передбаченого нормою. У невимушених умовах спілкування з'являється об'єднання форм у майбутньому часі: *cadré ← caeré, quedré ← querré*. У таких провінціях, як Кадіс та Малага, існує тенденція заміни простого минулого часу (*Preterito Indefinido de Indicativo*) на складну перфектну форму (*Preterito Perfecto de Indicativo*), незважаючи на те, що кожна з цих форм має свій узус. Також у сільських місцевостях зустрічаються випадки вживання дієслова *haber* замість *estar* та форма дієслова *ser* у першій особі множини теперішнього часу дійсного способу *semos* замість *somos*. Також слід згадати архаїчну форму *pluscuamperfecto*, що утворюється за допомогою форми *fuera* від дієслова *ser*: *Si yo fuera estao allí, no fuera pasao eso*. Заперечний прислівник *nanai*, який походить із провінції Кадису, розповсюдився не лише по території Андалусії, але й по всій Іспанії.

Реконкіста та заселення відвойованих територій мало великий вплив на лексичний склад Андалузького діалекту. Так, леонський діалект вплинув на західну частину Андалузії, а каталано-арагонський діалект на східну через територію Мурсії [Lapeza 1968, 329].

Сучасна лексика в андалузькому діалекті характеризується наявністю архаїзмів, що можна пояснити збереженням на території Андалузії мосарабського діалекту під час арабсько-ісламського правління, який змішався з північними діалектами після Реконкісти: *afuciar, añadidura, atermirse, casapuerta, cabero*. Унаслідок тривалого перебування арабів на території Андалузії в цьому діалекті можна зустріти слова арабського походження: *aljofifa, marjal, alperchín, algaida, almona*. Через імміграцію циган в XV столітті на півдennі території сучасної Іспанії та їхню інтеграцію в суспільство андалузький діалект увібрав у себе слова з їхньої мови (*caló*): *chavea, menda, churumbeles, chivar, cuchipanda, gili*. Окрім зазначених лексичних груп, утворилася певна група слів та фразеологічних виразів, поширених саме на цій території, за допомогою засобів та

лінгвістичних механізмів, властивих для андалузького діалекту, для відображення власне андалузьської картини світу: *abicharse*, *agarre*, *gurripato*, *malaje*, *sacabuche*, *telera*, *tener duende*.

Лексику андалузького діалекту можна також охарактеризувати за іншою класифікацією. Так, виділяються власне лексичні діалектизми – невідомі літературній мові слова, які є назвами явищ, на позначення яких в літературній мові вживаються лексеми з іншою основою: *pero* → *manzana*, *pipo* → *botijo*, *changa* → *broma*. Лексико-семантичні діалектизми – це слова загальнонародного характеру, що мають особливе значення, невластиве літературній мові: *palillo* (*instrumento musical*), *emperador* (*pez*). Етнографічні діалектизми – слова, виникнення яких пов'язане зі специфікою побуту чи трудової діяльності певного діалекту. Зазвичай вони називають предмети та явища, що не входять в загальнонародний побут і, відповідно, не мають паралелей в літературній мові: *ajoblanco*, *boliche*, *zahorra*, *zoque*, *ochío*. Лексико-фонетичні діалектизми – це слова, що відрізняються від відповідних літературних лише певними звуковими особливостями, що не залежать від розбіжностей у фонетичній системі діалекту та літературної мови. Ці діалектизми слід чітко відмежовувати від фонетичних, що репрезентують діалектні явища, які стосуються вже не цілісності лексичних одиниць, а звуків. Лексико-фонетичні діалектизми – це цілі слова з певною відмінністю в озвучуванні порівняно з відповідним однокореновим словом літературної мови: *alante* → *adelante*, *aro* → *claro*, *dalear* → *ladear*, *enritar* → *irritar*, *muncho* → *mucho*, *manque* → *aunque*. Лексико-словотвірні діалектизми – це слова, синонімами яких в літературній мові є однокореневі утворення, що відрізняються своєю словотвірною структурою: *estirar* → *estirazar*, *desmayado* → *enmayao*, *prestar* → *emprestar*, *desnortado* → *esnortao*, *soplar* → *azuplar*.

Діалектні відхилення як на лексичному, так і на фонетичному чи граматичному рівнях знаходяться поза межами загальнонаціонального літературного мовлення. Проте між цими двома системами, діалектною та загальнонародною, існують точки перетину. З часом деякі явища, які були діалектальними, розширили сферу свого вживання, увійшли з андалузького діалекту до загальнонаціональної літературної мови (приклади *yeísmo*). Діалектизми, зокрема лексичні, потрапляють до літературної мови за певних умов. Перша, екстралінгвальна, коли предмет, який був відомий лише на певній території, входить до побуту усіх носіїв літературної мови. Такі слова, як *salmorejo*, *bailaor*, *cantaor*, стали

загальноновживаними для носіїв іспанської мови. Мовна умова переходу діалектизму до загальнолітературної мови – це його здатність стати вдалим експресивно-виразним синонімом загальнолітературного слова: *quillo*, *namás*, *nanai*.

У художній літературі, а також і в періодиці, андалусизми можуть виконувати різні функції. Так, їх номінативна функція полягає у назві певного об'єкта, який характерний для певної території поширення діалекту. Особливе значення в цій групі набувають етнографізми. *Entre los platos más característicos de la cocina gomera figuran el baifo (cordero lechal) borrado y el conejo en salmorejo, en el apartado de las carnes. (España de punta a punta, 1996).*

Емотивна функція андалусизмів передає суб'єктивне відношення до висловлення як героєм, так і автором. *Me daban ganas de pegarme por carajote, por no haberlo pensado antes, por no haber tenido la ocurrencia en el primer momento. (E.Mendicutti. El palomo cojo).*

Естетична функція андалусизмів у літературі та публіцистиці полягає в тому, що діалектизм є доречнішим виражальним засобом для певного контексту в порівнянні зі своїм літературним синонімом. *Entre una cosa y otra ya sabe decir, con impagable acento malagueño, eso de "Te quiero una jartá"... (La Vanguardia, 02/08/1995).*

Важлива функція анадалусизмів – моделююча, що полягає у передачі місцевих географічних особливостей, специфіки побуту та культури. Вони допомагають передати автентичне мовлення героїв, яскравіше охарактеризувати їх. *Ni hablar, chavea. Tú te queas hoy aquí. Nosotros te relevamos del servicio... (J.M.Rodríguez-Méndez. Bodas que fueron famosas del Pingajo y la Fandanga).*

Часто андалусизми застосовують для звертання уваги читача з метою зіставлення контекстів задля досягнення різних стилістичних прийомів, ефектів іронії, протиставлення тощо. Тут можна зустріти такий прийом, як порушення цілісності форми графічного образу слова, тобто відхилення від граматичних та орфографічних норм. *¿Qué ices? ¿Y nosotros **pa** qué estamos?... Pero si mi señorito no **tié** una **patá** en el..., y hace lo que yo le mando... Yo lo decía porque le tengo **voluntá**; si no, de que... Ponga otra ronda y me **queo**... (J.M.Rodríguez-Méndez. Bodas que fueron famosas del Pingajo y la Fandanga).*

Отже, вживання андалусизмів у художній та публіцистичній літературах можливе в якості певних стилістичних прийомів, що дозволяють будувати діалоги та монологи, давати мовленнєву характеристику героям, стилізувати мовлення тощо.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження інших діалектів іспанської мови, їх функціонування та взаємодії з літературною мовою.

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 2. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка / Николай Максимович Шанский. – М.: Просвещение, 1964. – 316 с. 3. Lapesa R. Historia de la lengua española / Rafael Lapesa. – Madrid: Escelicer, 1968. – 421 p. 4. López Quero S., López Quero A. Comentarios lingüísticos de textos españoles / Salvador López Quero, Antonio López Quero. – Granada: Port Royal, 1998. – 288 p. 5. Penny R. Variation and change in Spanish / Ralph Penny. – Cambridge: University Press, 2000. – 284 p.

Миколенко Т. М., к. філол. н., асист.,
Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка

МОВА МІСТА: ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ ЕТАП ВИВЧЕННЯ

У статті проаналізовано динаміку розвитку досліджень мови міста, виокремлено основні його етапи та напрямки, акцентовано увагу на особливостях міського мовлення минулого та сьогодення.

Ключові слова: мова міста, розмовне мовлення, літературне мовлення.

В статье проанализирована динамика развития исследований языка города, выделены их основные этапы и направления, акцентировано внимание на особенностях городского вещания прошлого и настоящего.

Ключевые слова: язык города, разговорная речь, литературный язык.

In article dynamics of development of urban language study is analysed, its main stages and the directions are allocated. The attention is accented on features of urban speech of the past and the present.

Keywords: urban language, spoken language, literary language.

Лінгвістична наука – явище багатогранне. Досліджуючи історію її еволюції, фіксуємо зміни: виникнення, розширення, звуження, занепад тих чи інших мовних явищ. Історичний зріз дає змогу не лише комплексно вивчити явище, але й можливість відтворити послідовність подій, його поетапність.

Одним із досліджуваних аспектів лінгвістичної науки сьогодення є мовний побут міста. Урбанолінгвістика – молода галузь мовознавства, що акцентує увагу на питаннях взаємодії мови та соціуму в межах міста. Однак, незважаючи на те, що питанню мови міста почали приділяти увагу ще на початку ХХ ст., і на подальший помітний розвиток досліджень у цьому напрямку в кінці ХХ ст., вивчення сучасного міського мовного побуту в наш час є несистематичним та неструктурованим. На сьогодні, особливо в комплексному підході, мова міста усе ще не стала предметом спеціальних наукових узагальнень в українці, що й зумовило тематику наших студій. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати динаміку вивчення мови міста, виокремити основні етапи та напрямки міського мовлення; виявити специфіку мови міста сьогодення.

Місто як соціально-мовний конгломерат мовних особливостей постає предметом вивчення східнослов'янських дослідників-лінгвістів уже на початку ХХ ст. Так, у Ленінграді (теперішньому Санкт-Петербурзі) в Інституті мовознавства під керівництвом В. Жирмунського від кінця 20-тих років функціонував кабінет соціальної діалектології, працівники якого збирали матеріал з "мови міста" й "мови села". Поділ мови відбувається по межі: літературна мова – територіально-подріблені діалекти суспільних груп (селян, міської буржуазії тощо) [Жирмунский 1936, 7]. Загальні закономірності, періодизацію, функціонування й стратифікацію мовного матеріалу розробляли С. Копорський, Д. Лихачов, М. Петерсон, Є. Поливанов, А. Селіщев, Р. Смаль-Стоцький, Б. Успенський, М. Фрідман.

Помітний вплив на розвиток сучасних досліджень мови міста мали ідеї Б. Ларіна. Він уперше увів поняття "мова міста", під яким розумів "міські говори", що охоплюють "усі різновиди розмовної мови міського колективу, літературну розмовну мову, міський фольклор, неканонізовані види писемної мови" [Ларин 1977, 176]. У статті "О лингвистическом изучении города" учений виокремив проблему дослідження "мови міста" як мовного явища, що посідає проміжне місце між літературною мовою та селянським діалектом. Б. Ларін почав вивчати мову міста під впливом ідей Л. Сенеана, який виокремив чотири категорії мовних явищ: літературну мову, селянські говори, "низовий говір", розмовну мову французької буржуазії [Ларин 1977, 182]. Для досліджень цього періоду особливою рисою є пряmlinійне співвідношення диференціації мови

із соціальним поділом в суспільстві. Щоправда, соціолінгвістичні дослідження мови міста в той час не набули поширення.

Вивчення мови міста знову привернуло увагу лінгвістів у кінці 50-тих – початку 60-тих років. За того періоду почала формуватися така галузь мовознавства, як колоквіалістика, об'єктом дослідження якої було літературне розмовне мовлення (Л. Булаховський, В. Виноградов, Ф. Філін, Л. Щерба та ін.), тоді ж виокремився термін "розмовна літературна мова" [Мовознавство 1967, 367–390]. Інтерес до літературних мов унаслідок значного культурного й соціального впливу посідав чільне місце в лінгвістиці, проте розгляд усних форм мови відбувався тільки з позиції відповідності літературній мові (І. Білодід, В. Виноградов, Г. Гнатюк, Л. Граудіна, М. Жовтобрюх, В. Іцкович, Г. Іжакевич, Л. Катлінська, В. Чапленко та ін.). Зосередження уваги на дослідженні літературних мов певним чином затримувало аналіз розмовної мови міста, побудованої здебільшого на нелітературних формах.

Відновлення інтересу до розмовного побуту міста в кінці 70-тих – на початку 80-тих пов'язано з акцентуванням уваги на соціальному аналізі життя міста, вивченні "живого" розмовного мовлення. З середини 80-х років зароджується українська соціолінгвістика в працях Л. Булаховського, О. Мельничука, В. Русанівського, О. Ткаченка та ін. Як слушно зауважили В. Бєліков та Л. Крисін, характерною рисою соціолінгвістики другої половини ХХ ст. є "перехід від праць загального характеру до експериментальної перевірки запропонованих гіпотез, математично перевіреного опису конкретних фактів" [Бєліков 2001, 15]. Якщо раніше учені переважно звертали увагу на теоретичні аспекти й розглядали розмовне мовлення як опозицію літературній мові, то на теперішньому етапі приділяють увагу практичним описам мови конкретних міст. Американські дослідники виокремлюють такі параметри сучасних лінгвістичних досліджень: системність, чітке спрямування даних матеріалу, кількісно-статистичний аналіз фактів, взаємодія лінгвістичного й соціологічного аспектів вивчення [див. Бєліков 2001, 15–16].

З початку 90-тих років жаргонна лексика виконує функцію соціального диференціатора мови міста. Жаргонізація мови була явищем не новим для східнослов'янських мов. Так, за словами М. Грачова, російська мова тричі зазнавала впливу жаргонних слів (20-ті рр., 40-50-ті рр., 70-ті рр.) [Грачев 1992, 61]. Ситуація 90-х років ХХ ст. має усі ознаки "четвертої" хвилі, характеризується відчутними

змiнами у функціонуванні мови насамперед у плані розмитості меж між літературним стандартом і ненормативною мовою.

У цей період дослідники м. Омська виділяють такі складники мовного побуту міста: "соціальні діалекти, жаргони, інтердіалекти, койне, сленг" [Юнаковская 2000, 81]. Б. Шарифуллін, вивчаючи мову сучасного сибірського міста, наголошує на трьох її підсистемах: перша сформована у зв'язку з особливостями виникнення і розвитку міста (діалектний, професійний та кримінальний компоненти); друга стосується соціальної диференціації міського населення (молодіжний сленг, професійні жаргони, корпоративні чи групові жаргони, ойколект); третю утворюють особливі форми мовного спілкування, зумовлені параметрами мовної комунікації (мовний етикет міста, внутрішньоміська топоніміка, мова ЗМІ, антропоніміка, мова реклами й бізнесу, мова малих писемних жанрів) [Шарифуллін 1997]. О. Позднякова акцентує увагу на неоднорідності складу мови міста і виокремлює літературне розмовне мовлення як варіант кодифікованої літературної мови, міське просторіччя, залишки територіальних діалектів [Позднякова 2004, 30]. В. Колесов пропонує аналізувати мову міста з урахуванням гендерних, вікових та соціальних чинників [Колесов 1991]. Н. Толстой пропонує свою систему вивчення мови міста в межах культурологічного підходу: 1) літературна мова – елітарна культура; 2) просторіччя – "третья культура"; 3) наріччя, говори – народна культура; 4) аргі – традиційно-професійна культура [Толстой 1995, 16–17]. А. Юнаковська, досліджуючи соціальну диференціацію міста, пропонує таку структуру (з урахуванням теорій Б. Ларіна та Н. Толстого): елітарна, або книжна міська культура; масова міська культура; напівдіалектна культура; міська субкультура (underground); замкнута культура злодійського аргі [Юнаковская 2000, 81].

Наприкінці 90-тих років проблема вивчення розмовного побуту міста набуває актуальності в українській лінгвістиці. Цьому питанню присвятили праці В. Демченко, Л. Кудрявцева, Л. Масенко, С. Мартос, Л. Ставицька, Є. Степанов, О. Ткаченко, Ю. Шевельов, Н. Шовгун та ін. Увагу дослідників у аспектуальному, несистематичному прояві привертає мова розмовна, українська "блатна музика" сучасного міського просторіччя, сучасна урбаністична говірка, різноманітне аргі, новонароджений фольклор [Ставицька 2001, 62]. Досліджуючи мову міста, вчені починають відзначати елементи жаргонотворення на українському ґрунті. Так, Л. Ставицька зауважила, що, "незважаючи на російське мовне обличчя

більшості українських міст, насправді шар російської мови й культури в структурі лінгвоментальності українців дуже тонкий, під ним залягає грубезний масив українського мовомислення, генетичного коду мови" [Ставицька 2001, 66]. "Українськість" жаргоновживання починає проявлятися і в стилістиці сучасних літературно-художніх, публіцистичних дискурсів. Насамперед йдеться про "літературне покоління віком 35 – 45 років (О. Забужко, Ю. Андрухович, В. Неборак, С. Жадан, Є. Кононенко та ін.), чие становлення припало на час руйнування тоталітаризму з його етикою словесної псевдореальності та нехтуванням соціальної диференціації мови. Писемні тексти олітературнують, естетизують сирий жаргонний матеріал і "повертають народові" в поліпшеному вигляді, з новими семантичними експресивними обертонами" [Ставицька 2001, 67–68]. Але, незважаючи на побутування в мовленні жаргонних елементів, 90-ті роки для українського мовознавства усе ще не стали серйозним етапом їх вивчення.

Вивчення розмовної мови міста в наш час, як зазначають М. Китайгородська, І. Розанова, здійснюється за певними напрямками. Перший – соціологічний (пов'язаний з іменем Б. Ларіна), коли, вивчаючи жанри мови міста (розмовної мови, міського фольклору, неканонізованих видів письма), дослідники враховують соціологічний контекст, тобто виокремлюють мовні спільноти. Другий напрям – регіональний (лінгвогеографічний аспект) – науковці зосереджують увагу на мовному побуті декількох міст, виявляють спільні й відмінні ознаки. У межах третього напрямку – комунікативно-прагматичного – учені досліджують структуру міської комунікації на основі таких елементів, як мовець, адресат, зміст комунікації, засоби комунікації, параметри ситуації.

В останні роки лінгвісти розглядають термін "мова міста" не лише в мовному, а й у культурологічному аспекті. Мова є невід'ємним компонентом культури; зіставлення мови й культури взагалі та конкретної національної культури й конкретної мови виявляє певний ізоморфізм їхніх структур у функціональному й внутрішньоієрархічному плані [Китайгородская 1999, 13–14].

Основними концепціями сучасних досліджень мови міста є:

- визнання складної і непрямолінійної суті та характеру відносин між структурою суспільства і соціальною структурою мови;
- розгляд проблем соціальної диференціації мови в контексті варіювання засобів мови (фактори, які впливають на стилістичне варіювання мови: статус, престиж, соціальна роль) [Беликов 2001, 92–96].

Отже, дослідуючи розмовну мову міста, акцентуємо увагу на декількох етапах її розвитку. Перший етап охоплює 20-ті роки і характеризується спробами реєстрації та опису окремих жаргонів. Під час другого етапу – 60-ті роки – вивчається розмовна літературна мова міста. Для третього етапу – 70-80-ті роки – характерне дослідження „живого” розмовного мовлення в межах просторіччя. Четвертий етап – з 90-тих років до наших днів – характеризується розширенням структурних компонентів міської мови, зокрема активно вивчається жаргонний, сленговий субстрат мови міста.

Історіографічні дослідження мови міста дадуть змогу виявити спільні та відмінні лінгвістичні риси для кожного періоду, простежити динаміку розвитку того чи іншого явища, комплексно описати та проаналізувати його.

1. *Беликов В. И.* Социолингвистика : учеб. для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : Изд-во Российского госуд. гуманитарного ун-та, 2001. – 439 с.
2. *Грачев М. А.* Третья волна / М. А. Грачев // Русская речь. – 1992. – № 4. – С. 61–64.
3. *Жирмунский В. М.* Национальный язык и социальные диалекты / В. В. Жирмунский. – Ленинград : Гос. Из-во "Художественная литература", 1936. – 297 с.
4. *Китайгородская М. В.* Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект / М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова / РАН, Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – М., 1999. – 396 с.
5. *Колесов В. В.* Язык города / В. В. Колесов. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с.
6. *Ларин Б. А.* О лингвистическом изучении города / Б. А. Ларин // История русского языка и общего языкознания. Избранные труды / Б. А. Ларин. – М. : Просвещение, 1977. – С. 175–189.
7. *Мовознавство на Україні за п'ятдесят років* / Відп. ред. А. Багмут. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 367–390.
8. *Позднякова Е. Ю.* Языковое пространство города Барнаула : на материале русской народно-разговорной речи горожан : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Позднякова Елена Юрьевна. – Барнаул, 2004. – 306 с.
9. *Ставицька Л. О.* Проблеми вивчення жаргонної лексики: соціокультурний аспект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68.
10. *Толстой Н. И.* Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
11. *Шарифуллин Б. Я.* Язык современного сибирского города / Б. Я. Шарифуллин // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения : научно-методический бюллетень. – Красноярск-Ачинск, 1997. – Вып. 5. – С. 8–26.
12. *Юнаковская А. А.* Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы) / А. А. Юнаковская // Филологический ежегодник. – Омск. – Вып. 2. – 2000. – С. 80–85.

Михайленко О.О., к.філол.н., доц.,
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті представлено стислий огляд позицій теоретиків перекладу щодо проблеми визначення понять перекладацьких прийомів та трансформації як важливих категорій теорії перекладу. Запропоновано систематизовану та уточнену дефініцію термінів "перекладацька трансформація" та "прийом перекладу".

Ключові слова: *категорія перекладу, відповідник, перекладацька трансформація, трансформаційна операція, прийом перекладу.*

В статье представлен краткий обзор позиций теоретиков перевода относительно проблемы определения понятий переводческих приемов и трансформаций как важных категорий теории перевода. Предложена систематизированная и уточненная дефиниция терминов "переводческая трансформация" и "прием перевода".

Ключевые слова: *категория перевода, соответствие, переводческая трансформация, трансформационная операция, прием перевода.*

The article presents a brief review of translation theorists' views on the problem of defining transformations in translation and translation techniques as important categories of translation theory, with the terms being systematized and specified.

Key words: *translation category, equivalent, transformations in translation, transformational operations, translation techniques.*

Перекладознавство, як і кожна наука, має свою систему основних понять і термінів, свій понятійно-термінологічний апарат, що в сучасних умовах розвитку науки постійно поповнюється та уточнюється. Але у вживанні та визначеннях перекладознавчих термінів, особливо тих, що стосуються методології перекладу, сьогодні спостерігається значний різнобій. Це й не дивно, оскільки теорія перекладу представлена великою кількістю концепцій, а підручники з перекладознавства є фактично монографічними дослідженнями, що маніфестують концепції авторів з їхніми специфічними терміносистемами. Безперечно, праці відомих вітчизняних та зарубіжних перекладознавців-термінологів є ґрунтовними, але терміни на позначення тих самих понять в них часто різні. Так, існування термінів-синонімів на позначення

основних понять методології перекладу, таких як прийом, метод, спосіб перекладу, перекладацька трансформація тощо суттєво ускладнює сприйняття теоретичного матеріалу. Проблема систематизації та уніфікації термінології перекладознавчої науки назріває вже давно, що й зумовлює актуальність нашого дослідження, яке на цьому етапі зовсім не претендує на всебічність висвітлення такої важливої термінологічної проблеми.

У сучасній теорії перекладу не існує єдиної точки зору у визначенні таких понять, як прийом перекладу, спосіб перекладу (часто спостерігаємо словосполучення "прийоми та способи перекладу"), метод перекладу, стратегія перекладу, перекладацька трансформація, останнє з яких використовується в науковій (і не тільки) літературі найчастіше та вже має свій уточнений термін. Перекладацьку трансформацію усе ще продовжують ідентифікувати з прийомом перекладу, хоча із визначень зрозуміло, що ці терміни не є ідентичними.

Отже, метою нашого дослідження є аналіз теоретичних відомостей про поняття "прийом перекладу" та "перекладацька трансформація", огляд та зіставлення точок зору теоретиків та практиків перекладу на проблему їх визначення та практичне розмежування цих важливих категорій перекладу.

Спираючись на "Толковый переводоведческий словарь" професора Л.Л. Нелюбіна [Нелюбин 2006], наведемо визначення цих термінів.

Трансформація полягає у зміні формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що має бути переданою (*тут і далі пер. наш* – О.М.) [Нелюбин, 2006 230].

Прийомом перекладу є діяльність перекладача або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли у процесі перекладу [Нелюбин, 2006, 165].

У сучасній теорії перекладу ці базові визначення термінів уже потребують деяких уточнень.

В історії перекладознавства термін "трансформація" зустрічається дуже рідко; у більшості випадків використовується поняття "відповідник". Так, однією з перших є класифікація "закономірних відповідників", запропонована Я.І. Рецкером, який розрізняє три групи закономірних відповідників: 1) еквіваленти – однозначні відповідники; 2) аналоги – відповідники, отримані за допомогою вибору одного із синонімів; 3) адекватні заміни – відповідники, вибрані, виходячи із цілого [Рецкер 1974]. Пізніше класифікація Я.І. Рецкера неодноразово уточнювалася самим науковцем, а також стала базою для подальших досліджень. Зокрема, в цілій низці робіт

аналоги отримали назву варіантних відповідників, а адекватні заміни почали називатися трансформаціями.

Сам термін "трансформація" отримав ширше тлумачення, що призвело до його неоднозначного вживання. Інше місце він почав іноді займати і в класифікаціях відповідників. Так, Т.Р. Левицька та А.М. Фітерман поділяють усі відповідники на еквіваленти і трансформації [Левицкая 1963, 4]. Автори називають останні відповідниками, що з'являються в перекладі у випадку відсутності еквівалента. Вони розмежовують граматичні, лексичні та стилістичні трансформації. Але разом з тим автори розглядають і сам переклад як певну трансформацію, підкреслюючи тим самим, що термін "трансформація" може означати не тільки різновид відповідника, але й процес його одержання.

Відомий теоретик перекладу В.Н. Комісаров, з одного боку, тлумачить трансформацію як перетворення відрізка оригіналу у відрізок перекладу за певними правилами, тобто як процес [Комиссаров 2000, 16]. Разом з тим він тут же називає трансформацію прийомом перекладу, тобто визнає за нею статус операційної одиниці цього процесу [Комиссаров 2000, 17] і поділяє ці прийоми на лексичні, граматичні та лексико-граматичні. Далі автор відрізняє від трансформацій перекладні відповідники, визначаючи їх як одиниці тексту перекладу, що регулярно використовуються для перекладу певної одиниці тексту оригіналу, тобто є вже відомими, які не потребують у перекладі використання особливих прийомів [Комиссаров 2000, 18]. Однак одразу автор зазначає, що багато відповідників є множинними і вибір має зробити знов-таки перекладач. Тож, перекладач використовує певний прийом: він здійснює вибір. Далі деякі відповідники називаються лексичними замінами, які створюються за допомогою лексико-граматичних трансформацій. Отже, маємо очевидну класифікаційну плутанину.

Суттєві уточнення в понятійно-термінологічний апарат перекладознавства внесла, на нашу думку, праця відомого московського теоретика перекладу Н.К. Гарбовського, у якій він описує усі міжмовні перетворення, що здійснюються у процесі перекладу, як трансформації або деформації, визначаючи перші як позитивні, розвиваючі зміни стану об'єкта, а останні – як негативні, згубні перетворення, що викривляють об'єкт [Гарбовский 2007, 358]. Автор зазначає, що у процесі перекладу не відбувається жодного перетворення об'єкта – об'єкт, тобто вихідний текст, залишається незмінним. У результаті перекладу створюється новий об'єкт, тому жодні перетворення об'єкта в перекладі – ані ті, що трансформують,

ані ті, що деформують його у перекладі – неможливі.

Н.К. Гарбовський також нагадує, що, оскільки сам термін "переклад" співвідноситься з двома поняттями – з процесом та його результатом, термін "трансформація" може розглядатися з різних позицій, тобто як процес або як результат цього процесу. Під час перекладу не відбувається перетворення вихідного тексту у текст перекладу, а істинним предметом трансформації є система смислів, що міститься у формах вихідного тексту та усвідомлюється перекладачем [Гарбовський 2007, 363].

Перекладацькі трансформації є звичайною процедурою процесу перекладу в силу асиметричності систем будь-якої пари мов. Але асиметричні системи мають, як правило, і зони збігу значень, так звані зони "смислової гармонії". Якщо фрагмент тексту оригіналу належить до однієї з таких зон, що збігаються, жодної трансформації не відбувається [Гарбовський 2007, 364]. Наприклад, відтворимо українською мовою англійське висловлення "London is the capital of Great Britain" за допомогою українського мовного коду: "Лондон – столиця Великої Британії". При цьому ми повністю зберігаємо смисл вихідного повідомлення. Але за своєю граматичною структурою українське висловлення відрізняється від англійського: в ньому немає дієслова-зв'язки та немає артиклів. Іншими словами, не кожний процес перекладу є трансформацією, навіть якщо зовні структури висловлювання вихідною та цільовою мовами не збігаються.

Співвідносячи поняття трансформації з результатом перекладацької діяльності, Н.К. Гарбовський відзначає, що аналіз тексту перекладу як її результату у зіставленні із текстом оригіналу є єдиною об'єктивною можливістю осмислити трансформацію як процес [Гарбовський 2007, 369]. Насправді процес трансформації протікає у свідомості перекладача непомітно. Побачити можна лише реальні тексти на початку (текст оригіналу) і в кінці (текст перекладу) цього процесу. Саме в цьому і полягає характер взаємозв'язку між трансформацією як процесом і трансформацією як результатом, тобто як відношенням між вихідним та цільовим текстами.

Найціннішим висновком видатного теоретика перекладу є уточнення змісту терміну "трансформація" у теорії перекладу: трансформація у нього – це процес перетворення системи смислів вихідного мовленнєвого твору в систему смислів тексту перекладу [Гарбовський 2007, 371]. Результатом такого процесу, на думку автора, є відношення між системами смислів тексту оригіналу й тексту перекладу, яке може бути охарактеризоване як міжмовна асиметрія.

До теорії перекладу термін "трансформація" потрапив з трансформаційної граматики, основні положення якої були використані Н. Хомським для розвитку концепції генеративної граматики. У генеративній граматиці, звідки поняття трансформацій (трансформаційних правил, операцій, процедур) перейшло до теорії перекладу, спочатку було виділено п'ять типів трансформаційних правил, тобто типів операцій, що дозволяють перетворювати ядерні структури у поверхневі: пермутація (взаємозаміна компонентів), вилучення (видалення компонентів), додавання компонентів, перестановка компонентів та субституція (заміна компонентів).

У вітчизняному перекладознавстві цей термін зустрічається у багатьох авторів, однак його використання при описі процесу перекладу не однакове. Визначаючи процес перекладу як сукупність перекладацьких операцій, науковці (Л.С. Бархударов, А.Д. Швейцер та ін.) називали ці операції також перекладацькими трансформаціями. Саме на позначення перекладацьких операцій термін "трансформація" найширше використовується в численних роботах з теорії перекладу поряд із терміном "перекладацькі перетворення", але зміст його виявляється різним. Точніше, термін "перекладацька трансформація", послідовно позначаючи операції із перетворення тих чи інших елементів вихідного тексту в перекладі, передбачає не тільки різні переліки цих операцій, але й нерідко містить у собі різні поняття.

Закріпивши термін "перекладацька трансформація" за процесом перетворення в перекладі системи смислів вихідного мовленнєвого твору в цілому, тобто надавши йому достатньо високого рівня абстракції, а також позначивши терміном "міжмовна асиметрія" відносини, що встановлюються між вихідним текстом як матеріалізованою системою смислів та текстом перекладу як матеріалізованою системою трансформаційних смислів, слід віднайти термін і для конкретних перекладацьких трансформуючих дій. Такі дії Н.К. Гарбовський пропонує називати трансформаційними операціями [Гарбовський 2007, 371]. Із цим визначенням важко не погодитися, оскільки воно точніше передає суть дій перекладача з перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу, розмежовуючи при цьому суміжні категорії перекладу, наприклад такі, як прийом перекладу, що часто уподібнюється перекладацьким трансформаціям.

У теоретичних працях учених типології перекладацьких трансформацій розглянуті досить детально, проте жоден з авторів чітко не розрізняє поняття "трансформація" та "прийом перекладу". Першим, хто розмежував прийоми перекладу і трансформації, був А.Д. Швейцер, який, складаючи один із перших переліків термінів науки про переклад, відніс прийоми перекладу до галузі перекладацької практики, а трансформації, що складають основу того чи іншого прийому – до елементів теоретичної моделі перекладу [Швейцер 1973, 274]. Услід за цим відомим вченим, вважаємо, що трансформаційні операції слід відносити до теоретичних аспектів перекладознавства, у той час як прийоми перекладу є "парафією" перекладачів-практиків. Трансформаційні операції, як відомо, лежать в основі більшості прийомів перекладу – конкретних дій перекладача, конкретних способів вирішення ним перекладацької проблеми, вибір яких здійснюється кожним перекладачем індивідуально. Без знання закономірностей трансформаційних операцій вибір прийому перекладу, який відбувається в мозку перекладача на підсвідомому рівні, суттєво ускладнюється. Адже від правильного вибору прийому вирішення конкретної перекладацької проблеми залежить адекватність перекладу мовленнєвого твору в цілому.

Отже, на нашу думку, яка, проте, не претендує на повноту висвітлення цієї важливої термінологічної проблеми, термін "перекладацька трансформація" слід закріпити за процесом перетворення системи смислів вихідного мовленнєвого твору в цілому. Щодо трансформуючих дій перекладача, доцільно використовувати термін "трансформаційна операція" – на позначення суті окремих дій перекладача із перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу. Визначення ж прийому перекладу як конкретних операцій, викликаних труднощами, що виникли у процесі перекладу, є вдалим та досить прозорим.

Таким чином, проаналізувавши праці класиків та сучасників теорії перекладу, вивчивши їхні визначення важливих категорій перекладу, можна зробити висновок, що, не заперечуючи їхнього безсумнівного внеску у виокремлення основних понять і термінів перекладознавства, вони усе ж таки не наголошують на відмінності понять, тотожних з їхньої точки зору (як то прийом перекладу чи трансформація). Кожен з них наводить достатньо повні визначення категорій перекладу, виходячи з позицій власних знань та досвіду. Проте в сучасний період виникає необхідність уніфікувати дефініції важливих понять і термінів науки про переклад, що стане суттєвим внеском у її подальший розвиток.

1. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с. 2. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с. 3. *Левицкая Т.Р.* Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1963. – 264 с. 4. *Нелюбин Л.Л.* Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 320 с. 5. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с. 6. *Швейцер А.Д.* Перевод и лингвистика. / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.

Михайлець В.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗООМОРФНИХ ТА ФІТОМОРФНИХ ПЕРЕВТІЛЕНЬ У ПОЕМІ ОВІДІЯ "МЕТАМОРФОЗИ"

Стаття присвячена комплексному аналізу зооморфних та фітоморфних перевтілень у поемі Овідія "Метаморфози", із залученням культурологічної інформації для глибшого розуміння витоків конкретних перевтілень.

Ключові слова: міфологія, метаморфоза, зоо- та фітолатрія, культ.

Статья посвящена комплексному анализу зооморфных и фитоморфных превращений в поэме Овидия "Метаморфозы" с привлечением культурологической информации для более глубокого понимания истоков конкретных перевоплощений.

Ключевые слова: мифология, метаморфоза, зоо- и фитолатрия, культ.

The article is devoted to the complex analysis of zoomorphic and fitomorphic transformations in Ovid's poem "Metamorphoses" on the background of culturological information for better understanding the origins of given embodiments.

Keywords: mythology, metamorphosis, zoo- and fitolatry, cult.

Пріоритетним напрямком лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. є вивчення мови у тісному зв'язку з людською особистістю, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю. Мова зберігає відбитки "мовного бачення" людиною

навколишнього світу, є опосередкованою картиною світу, яка містить відомості як про світ реальний, так і про світ фантазійний, зокрема світ міфів. Міф як первісна форма духовної культури людства віддзеркалює синкретичне сприйняття людиною світу природного та надприродного, класифікує та номінує окремі об'єкти живої природи. Аналізуючи назви рослин і тварин, природних явищ, елементів ландшафту можна відновити уявлення, що існували у свідомості людини, коли вона мислила себе в нерозривному зв'язку з усіма іншими елементами міфологічного універсуму. Так, назва рослини або тварини передає інформацію про історичний досвід, створює особливий зоолого-ботанічний код мови культури. Особливе значення у формуванні сучасної європейської спільноти відігравала антична міфологія. Вірування давніх греків і римлян мають величезний вплив на розвиток культури та мистецтва усього світу, сприяють процесу пізнання людиною себе та навколишнього світу. Проблемою міфу та його зв'язком з культурою активно займалися такі відомі вчені, як: О.О. Потебня, О.Ф. Лосєв, С.О. Токарев, В.М. Топоров, Є.Г. Кагаров, Е. Тайлор та ін.

Актуальність статті визначається загальним зацікавленням науковців специфікою культур різних народів, оскільки міфологічний вимір присутній у кожній культурі. Дослідження витоків міфології допомагає глибше зрозуміти минуле усієї європейської культури, виявити міфологічну символіку на мовному рівні.

Предметом дослідження є греко-латинська зооморфна та фітоморфна лексика, вжита Овідієм у "Метаморфозах".

Матеріалом послужили описи фітоморфних та зооморфних перевтілень у міфологічному епосі (15 книжок) оригінального тексту "Метаморфози" ("Metamorphoses") видатного римського елегіка Публія Овідія Назона (43 р. до н.е. – 17 н. е.)

Метою нашої роботи є комплексний аналіз зооморфних і фітоморфних перевтілень у поемі "Метаморфози", реконструкція міфологічних уявлень про окремі види тварин і рослин, їхній зв'язок із культурними та соціальними особливостями життя античного суспільства.

Зооморфні та фітоморфні перевтілення, описані Овідієм, пов'язані з архаїчними культами рослин і тварин, які існували у давнину. Культ тварин, що в літературі іноді позначається термінами "зоолатрія", "теротеїзм", як різновидів *аніمالізма*, являє собою подібно до фетишизму і тотемізму універсальну форму релігії язичництва, яка існувала певний час у багатьох історичних народів

Сходу та Європи, і на сьогодні поширену майже у всіх "некультурних" племен. Е.Тайлор підкреслив величезне значення первісного анімізму (оживлення природи) у формуванні релігійних понять, довів, що абсолютної різниці між людиною і твариною первісне світобачення не припускало, оскільки тварина часто чинить так, ніби керується людською думкою, тому існування душі приписували й тваринам. Із цієї віри в існування душі у всіх живих об'єктів природи надалі розвинулася віра в духів, демонів та богів, якими "некультурна людина" населяла у своїй уяві оточуючу її природу. Безпосереднє поклоніння тваринам, опосередковане поклоніння їм як фетишам, у яких проявляється божество, і зрештою, поклоніння тотему, або втіленню предків даного племені, пояснюють явище зоолатрії [Тайлор 2000, 287, 413].

Поряд із тотемізмом у багатьох народів можна виявити промислові культи – шанування тих чи інших тварин, що мають важливе господарське значення у житті племені. Крім культу тварин, з тотемізмом був пов'язаний і широко поширений культ рослин – "*фітолатрія*". Деякі вчені виводять генезис поклоніння різним рослинам з чисто практичної користі, яку ці рослини приносять людям завдяки своїм плодам. Інші встановлюють зв'язок між культом дерев та виникненням першого храму у вигляді дуплястого дерева (природно чи за допомогою людини), всередині якого сховано фетиш [Кагаров 1913, 198]. У різних культурах дерево шанується як символічне втілення якоїсь духовної сили, залишаючись при цьому носієм конкретних фізичних характеристик і властивостей. Безумовно, однією з найважливіших таких властивостей є здатність до трансформації, пов'язана з вегетативним циклом рослини, що наділяє дерево цілющою силою й можливістю безсмертя. Дерево здатне породити міфологічного персонажа або, навпаки, персонаж може перетворитися на дерево. Цікавим для нас є особливий тип метаморфоз, пов'язаний зі смертю персонажа.

Основною темою поеми "Метаморфози" були міфи про перетворення богів, другорядних божеств і людей у тварин, рослини, каміння та сузір'я – тема, що перебувала в тісному зв'язку з релігійними віруваннями та уявленнями первісних людей. Міфи відбивають образне сприйняття світу та відповідний спосіб мислення людини в античні часи. На відміну від ескізних нарисів про схожі перевтілення, які ми можемо знайти в попередників поета, Овідій створює величезний твір, що містить описи близько 250 різноманітних перетворень, розташованих переважно у

хронологічному порядку. Як відомо, поема не отримала остаточної обробки через те, що поет спалив свій рукопис, а була видана за рукописами, збереженими друзями [Покровский 1942, 245]. Основним джерелом поем Овідія були зібрання міфів елліністичної доби, які не збереглися. Дослідники твору знаходять ознаки впливу на творчість поета Гомера, Гесіода, грецьких трагіків, особливо Евріпіда, а також олександрійців.

Усі нескінченні перетворення, представлені в поемі "Метаморфози", викликані постійною мінливістю долі, якою була сповнена римська історія часів Овідія, а також особиста доля поета. З великою вірогідністю можна припустити, що саме ця неспокійна і тривожна налаштованість поета, який не знаходив ніде твердої точки опори, змусила його і в міфології змальовувати переважно мінливості життя у формі первісного перетворення [Лосев 2005, 495].

Метаморфоза означає у філософії та культурі перетворення одних речей, процесів, явищ на інші з відповідною зміною форми, зовнішнього вигляду / субстанції об'єкта. Перевтілення відбувається за умови збереження духовної субстанції, оскільки перетворюваний об'єкт не зникає, а тільки переходить в іншу форму. У міфологічному мисленні метаморфоза символізувала загальну мінливість світу речей, їх єдність у взаємоперетвореннях. Об'єктами таких перевтілень могли бути як неживі предмети, так і живі істоти, наприклад представники світу природи (тварини, рослини, люди) та божественного світу (боги, герої). Сам процес створення світу міфологія тлумачить як метаморфозу, скажімо, перетворення хаосу в космос, смерть як перехід до царства мертвих та ін. Одним із видів метаморфози вважалося переселення душ (метемпсихоз) у давньоіндійській філософії, орфізмі, піфагореїзмі, неоплатонізмі. Сміслова специфіка метаморфози полягає насамперед у вираженні незмінного через мінливе, у передачі єдиного у своїй основі явища через різноманіття його перетворюваних форм [Новая энциклопедия 2001].

При аналізі метаморфоз, представлених у поемі, ми виявили різні види перевтілень, залежно від покладених у їх основу ознак. Це дозволило нам класифікувати перевтілення залежно від: 1) *результату*; 2) *ступеня зміни*; 3) *об'єкта*; 4) *часових параметрів*; 5) *мети*.

Перший вид класифікації передбачає розподіл метаморфоз залежно від результату перетворення на *фітоморфні* (рослинні) та *зооморфні* (тваринні). Усього таких перевтілень у тексті близько 60, переважають *зооморфні* метаморфози (43 випадки). Наприклад, Актеон – у грецькій міфології був затятим мисливцем, навченим

цього мистецтва Кентавром Хіроном. Перетворений Артемідією на *олень* (*cervus*) за те, що побачив, як вона купається в оточенні німф, він став здобиччю власних собак [Мифы 1991, 56]. Метамофоза має культурно-історичне підґрунтя. У II ст. до н. е. відбувалися святкування на честь Артеміді Лафрії в Ахейських Патрах. Жриця урочисто виїжджала на колісниці, запряженій оленями, а на її честь влаштовувалися грандіозні жертвоприношення. Як відомо з античної міфології, олень був зооморфним атрибутом Артеміді, тому природно, що юнак Актеон був перетворений богинею саме на оленя.

Перетворення людей або богів на рослини відбувається рідше, тому *фітоморфні* метаморфози зафіксовані нами у 15 випадках. Гіацинт був улюбленцем Аполлона, який випадково убив його, влучивши в нього диском для метання, через втручання закоханого у нього Зефіру, західного вітру, що відхилив напрям польоту диска. Із крові Гіацинта виросли квіти-гіацинти (*flores*), ніби з краплями крові. Гіацинт – давнє рослинне божество догрецького походження, яке символізує процес умирання та воскресіння живої природи. Культ Гіацинта був витіснений культом Аполлона, і свято гіакінфії почали відзначати як свято Аполлона [Бидерманн 1996, 54]. Цей міф відображає боротьбу старого з новим, зміну поколінь, коли нове божество поглинає або знищує попереднє.

Другий вид класифікації розрізняє *повні* та *неповні* перетворення об'єктів метаморфоз. Більшість перевтілень ми визначаємо як *повні* (55 випадків). Наприклад, це міф про дівчину Ніксімену, яку було перетворено на сову за те, що вона мала зв'язок зі своїм батьком. Цей міф ілюструє тип перетворень, що нерозривно пов'язують винуватця та його жертву. Співчуючи дівчині, Мінерва (Афіна) перетворила її на сову (*noctua*) – соромливу пташку, що уникає денного світла і з'являється лише вночі. Цей міф вказує на неприпустимість інцесту та важливу роль табу, описуючи наслідки порушення заборони. У грецькій міфології Афіна як перший нащадок Зевса займає почесне місце найближче до нього. Поряд з головною функцією богині мудрої, войовничої та могутньої, вона зберегла свою матріархальну незалежність, що проявляється у розумінні її як діви та захисниці цнотливості. На давнє зооморфічне минуле Афіни вказують її атрибути – змія та сова [Мифы 1991, 125].

У тексті поеми знаходимо *неповні*, або *часткові* перевтілення (3 випадки). Скажімо, цар Мідас отримав від Аполлона ослячі вуха (*aurēs asininae*), тому останній змушений був одягти ковпак, через те, що цар, коли був суддею на музичному змаганні Аполлона і Пана

віддав перемогу останньому. Можна припустити, що за допомогою міфу намагалися пояснити, чому фрігійці, і перш за все цар, одягали дивний конічний капелюх.

Третій вид класифікації враховує персонажі (об'єкти), які мають перетворитися. Об'єкти перетворення можуть бути *теоморфними*, коли перетворюється божество (7 випадків). Наприклад, Юпітер перетворився у змію (*serpens*), щоб заволодіти Церерою. У міфі йдеться про культ Зевса-Сабазія, що пізніше був ототожнений з грецьким Діонісом або навіть із самим Зевсом, у якому символічне зображення шлюбу між змієм і жінкою складало важливу частину містерій на честь Сабазія.

Об'єкти перетворень можуть бути також *антропоморфними*, коли перетворюються люди (51 випадок). Яскравий приклад – доля Арахни, вишивальниці і ткалі. Пишаючи своєю майстерністю, вона викликала на змагання саму Афіну. Богиня виткала на пурпурі зображення дванадцяти олімпійських божеств, а в кутках тканини представила, як повчання дівчині, покарання, що їх перетерпіли смертні, які наважилися змагатися з богами. У свою чергу Арахна виткала любовні походеньки Зевса, Посейдона та Діоніса. Розгнівана богиня розірвала прекрасну тканину і вдарила Арахну човником. Дівчина не стерпіла образи та повісилася. Однак Афіна витягла її із зашморгу і перетворила за допомогою зілля Гекати на павука (*aranea*). На думку дослідників, у міфі вочевидь містяться риси боротьби богів міфології розвинутого героїзму [Мифы 1991, 98]. Павук – істота, яка тісно пов'язана із символом ткацтва, тому він також асоціюється із рукоділлям Пенелопи, що плете полотно в очікуванні Одиссея. Богиня Афіна, перетворила гордовиту дівчину саме на павука, бо він був ненависною їй комахою, яка лякливо ховається у павутиння.

Четвертий вид класифікації за *часовими* параметрами розрізняє: *тимчасові* (7 випадків) та *постійні* метаморфози (51 випадок). Прикладом перших є перетворення чаклункою Цирцеєю супутників Улісса на свиней (*sues*), а потім знову на людей. Переважна більшість метаморфоз має незворотній характер, тому ми класифікуємо їх як постійні. Цей вид класифікації, пов'язаний також із об'єктом перетворення (теоморфний / антропоморфний): тимчасові перетворення зазвичай характерні для богів і вищих міфологічних істот, а постійні – для людини або її душі. Однак вчення про перетворення, або переселення душ (метемпсихоз), допускає довгий (тобто майже нескінченний) ряд метаморфоз для людей та їхньої душі.

П'ятий вид класифікації за метою перетворення. Перевтілення може бути призначеним для *покарання*, а може навпаки вважатися *порятунком*. Відповідно й перетворені істоти або є об'єктами заздрощів, гніву богів чи богинь, або жертвами, врятованими богами, через що їм надали риси тих чи інших рослин або тварин. У поемі не завжди згадується ім'я божества, що здійснює покарання, а от імена богів-рятувальників найчастіше відомі. Перевтілень, коли герой є жертвою незадоволення богів, переважна більшість (29 випадків). Діоніс (Ліей) покарав жінок, що вбили Орфея – він зробив їх деревами (дубами). Цей тотем впливає з епітета Діоніса *дендрит* (деревний) – покровитель садів; до того ж вакханки під час свят прикрашали себе дубовими вінками [Кагаров 1913, 107].

Зауважимо, що переважна більшість перетворень людей богами, внаслідок покарань, є зооморфними, тоді як порятунок або винагорода – навпаки фітоморфні (таких більше 30). Люди або божества, що опинилися у безвихідному становищі, просять богів перетворити їх у щось (найчастіше у рослину), щоб врятуватися від кривдника або переслідувача. Наприклад, Амур через гордовитість Феба послав у нього стрілу, і бог закохався у Дафну. Однак кохання було невзаємним. Німфа уникала бога, коли той її переслідував, тому вона попросила свого батька Пеня перетворити її на лаврове дерево. У Греції лавр був тісно пов'язаний з культом Аполлона, божества зцілення та спокутування. За переказами, він народився під лавровим деревом, потім ця рослина зберігалася у дельфійському храмі. Лавр є типовим символом світлої небесної релігії Аполлона.

Нагородою можна вважати перетворення юнака Кипариса на дерево. Хлопець мав улюбленого оленя, якого випадково поранив під час полювання. Кипарис не зміг пережити смерті свого друга і благав богів, щоб йому надали можливість оплакувати його вічність. Поступово він перетворився на кипарис. За Кагаровим, кипарис займав помітне місце в ритуалах та міфах Греції. Родом зі Сходу, кипарис ще у догомерівську епоху проник у Грецію; його вирощували як декоративне дерево, особливо на кладовищах, тому він слугував виразним символом скорботи [Кагаров 1913, 175–177].

На відміну від людей, метою перетворень богів було оволодіння жінками. Задля цього, наприклад, Зевс міг перетворитися на бика, щоб звабити Європу, на орла, щоб звабити Астерію. Нептун, скажімо, перетворився на бика, щоб звабити Арну, на барана, щоб зблизитися з Бізальтідою (баран був пов'язаний з культом Посейдона у класичний період). Фітоморфних перетворень не спостерігається.

Можемо зробити попередній висновок, що метаморфоза означає не тільки факт перетворення. Вона символізує синкретизм елементів світу, оскільки усі тіла з'являються одне з іншого, а душа переходить з одних тіл в інші без змін. Етимологічний аналіз латинських зоонімів і фітонімів, а також їх грецьких відповідників засвідчив випадки походження термінів від міфологічних власних назв (Арахна, Кипарис та ін.). Зооморфні перетворення пояснюються тотемічною природою найдавніших божеств, яка проявляється внаслідок метаморфоз. Тотемні тварини з часом перетворилися на сучасні символи, утворивши зоологічний код культури, елементи якого зберігає мова, наприклад у фразеологічних зворотах або у зоологічній термінології. Деякі з них були відтворені у геральдичних зображеннях, де олень символізує витонченість, а дуб є символом непохитності.

1. Бидерманн Г. Энциклопедия символов. – М., 1996. – 335 с.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – 11 изд. – М., 2008. – 843 с.
3. История римской литературы. / Под ред. С.И. Соболевского и др. – М., 1959. – 507 с.
4. Кагаров Е. Культ фетишей растений и животных в Древней Греции. – СПб., 1913. – 327 с.
5. [Лосев А.Ф. Античная литература: учебник для высшей школы / А.Ф. Лосев; под ред. А.А. Тахо-Годи. – 7-е изд. – М., 2005. – 543 с.](#)
6. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т./ Гл. ред. С. А. Токарев. – М., 1992. – 719 с.
7. Публій Овідій Назон. Метаморфози. / Перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори. – К., 1985. – 301 с.
8. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Пер. с англ. – М., 1989. – 573 с.

Михайлова Є.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОПИСУ СЛОВА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається морфологічна модель опису слова сучасної турецької мови. Для мов аглютинативного типу характерна адитивна модель опису, яка передбачає методіку лінійної сегментації словоформи. Аналізується морфемна структура слова у семантичному і формальному планах її організації.

Ключові слова: морфологічна модель, морфема, морфемна структура, афікс, словоформа.

В статье рассматривается морфологическая модель описания слов современного турецкого языка. Для языков агглютинативного типа характерна аддитивная модель описания, которая предполагает методику линейной сегментации словоформы. Анализируется морфемная структура слова в семантической и формальном планах ее организации.

Ключевые слова: морфологическая модель, морфема, морфемная структура, аффикс, словоформа.

The article is devoted to the morphological model of description of the Turkish words. The additive model of description, which provides the method of linear segmentation word forms, is typical for agglutinative languages. The morphemic structures of the word in semantic and formal aspects of its organization are analyzed.

Keywords: morphological model, morpheme, morphemic structure, affix, word form.

Слово визначається через морфемну структуру. Традиційним і усталеним у мовознавстві є визначення морфеми як двобічної знакової одиниці мови (І.О. Бодуен де Куртене, В.О. Богородицький, В.В. Виноградов, В.О. Горпинич, М.А. Жовтобрюх, Н.Ф. Клименко, І.І. Ковалик, О.С. Кубрякова, Є.Д. Поліванов, Л.В. Щерба та інші). О.С. Кубрякова визначає такі теоретичні засади трактування морфеми і морфемного аналізу слова:

- 1) морфема тлумачиться як елементарна, найпростіша, але не єдина одиниця опису на морфологічному рівні, вона є мінімальною і граничною одиницею морфологічного рівня;
- 2) морфема розглядається як одиниця знакова, що має відношення до передачі різних типів лінгвістичного значення;
- 3) морфема визначається як одиниця двостороння і тому для її характеристики виявляється однаково важливим як урахування її форми, так і значення [Кубрякова 2008; 11].

Турецьке слово має морфемну подільність: кожне слово щонайменше має кореневу морфему, а переважна більшість слів містить також афікси, що виражають словотвірні або граматичні значення, тому слово є морфологічною одиницею-конструкцією.

Морфема турецької мови як знакова одиниця характеризується:

- 1) неподільністю і мінімальністю свого значення: *güzel-lik-te* 'у красі' - *güzel* 'гарний', *lik* - 'предметність', *te* - місцевий відмінок ';

2) здатністю виражати лексичне значення (*gʷzel* 'гарний'), словотвірне (*-lik* 'предметність'), граматичне значення (*te* - 'місцевий відмінок');

3) фонетичною подільністю плану вираження (корінь *gʷzel* поділяється на чотири фонemi) або однофонемною формою (*gʷzel-i*, флексія *-i*);

4) фонетичною варіативністю морфеми, що представлена своїми аломорфами (*gʷzel-lik-te*, *gʷzel-de*, *kitap-ta*, *masa-da*): флексія місцевого відмінка реалізується у чотирьох аломорфах, варіювання яких пояснюється якісною характеристикою голосних основи;

5) фіксованою позицією у структурі слова: словотвірні афікси займають постпозицію до кореня, словозмінні афікси стоять після словотвірних (*gʷzel-lik-te* - *gʷzel* - корінь, *lik* - словотвірний афікс, *te* - словозмінний афікс (флексія));

6) синтаксичною несамостійністю – морфема не є структурним компонентом речення, але може виражати синтаксичне граматичне значення (*Hava gʷzel-dir*): словозмінний афікс *-dir* вказує на синтаксичну функцію присудка прикметника і виражає граматичне морфологічне значення особи.

Особливістю організації морфемної структури турецького слова є аглютинація як спосіб словотворення і формотворення, який характеризується додаванням до основи або кореня однозначних стандартних афіксів, що не зумовлює фонетичну варіативність базової основи або кореня. У тюркських мовах афікси завжди однозначні й організовують стабільну структурну послідовність, тому морфемна структура турецького слова "прозора", оскільки на морфемних швах, як правило, не виникає звукових змін. Поодинокі звукові варіювання зумовлені не морфологічною структурою, а явищем сингармонізму.

Таким чином, основна типологічна ознака турецького слова зумовлена його морфологічною структурою, яка дає підстави віднести турецьку мову до морфологічного класу аглютинативних мов, що характеризуються "... розвиненими системами словотворення та словозміни, відсутністю фонетично незумовленого аломорфізму, єдиним типом відмінювання і дієвідмінювання, граматичною однозначністю афіксів, відсутністю значущих чергувань" [Ярцева 1998; 511].

Інша особливість турецької мови – відсутність морфологічно зумовленої аломорфії, оскільки фонетична варіативність морфеми

пояснюється фонетичною будовою попереднього морфа у морфологічній структурі слова, що зумовлено явищем сингармонізму.

Типологічні морфологічні ознаки турецького слова визначають модель морфологічного опису турецької мови. Для мов аглютинативного типу характерна адитивна модель опису (від лат. *additivus* – давальний), яка має елементарно-комбінаторний характер: передбачає методику лінійної сегментації словоформи [Плунгян 2010; 72].

Морфологічний опис турецької мови передбачає опис його морфемної структури в семантичному та формальному планах організації.

Семантична цілісність турецького слова, яке організується поєднанням лексичної, словотвірної та граматичної семантики, структурується на морфемному рівні за допомогою різних функціональних типів морфем. Кореневі морфеми є обов'язковими компонентами слова, що виражають основу його лексичного значення; афіксальні морфеми (у турецькій мові тільки суфікси) виступають модифікаторами лексичного значення або маркерами граматичного значення слова. Афікси першого типу виконують словотвірну функцію, афікси другого типу – словозмінну.

Морфологічну парадигму можна вважати моделлю, що систематизує граматичні форми не тільки одного слова, а слів однієї частини мови – лексико-граматичного класу слів. "Парадигми слів однієї частини мови мають однакову внутрішню організацію, однаковий набір закінчень для одного типу відмінювання або дієвідмінювання, об'єднують подібні набори основ, а також нерідко характеризуються подібними акцентними і / або морфологічними явищами" [Ярцева 1998; 366].

Слову морфологічному, яке має лінійну морфемну структуру та певну парадигматичну (словозмінну) структуру, надається центральне місце в морфологічних описах. Проте, особливості вираження граматичних значень у мовленні регулюються позиційною актуалізацією слова у реченні, що особливо актуально для мов із слабо розвинутою флективною словозміною. Зокрема, це характерно і для турецької мови (аглютинативної), незважаючи на ізоморфізм морфемної структури слова. Переважна більшість граматичних значень у турецькій мові є морфологічними: вони виражаються спеціальними афіксами у морфемній структурі словоформ. Проте, граматичні категорії турецької мови можуть мати специфічну реалізацію у мовленні, яка є синтаксичною за своїм характером. Наприклад:

- виражати граматичні значення неморфологічними засобами: використовуючи аналітичні форми слова (граматичне значення орудного відмінку може бути виражено морфологічно за допомогою закінчення *masa-ış -yla*, а може виражатися аналітично *masa-ış ile*);

- набувати морфологічно виражених граматичних значень тільки в певній функціонально-синтаксичній позиції (прикметник у ролі складеного іменного присудка виражає узгодженість цього присудка із підметом, який може упускатися, за граматичним значенням особи, що виражається у морфемній структурі словоформи особовим закінченням - *Hava sıcak-tır. Gyzel-sin*);

- реалізовувати у певній функціонально-синтаксичній позиції граматичні значення за допомогою транскатегоріальних формантів, зокрема так званої "групової флексії" (*Defter, kitap, kalem-ler aldım*. Закінчення *-ler*, що виражає значення множини, вказує на це значення не тільки у слові *kalem*, з яким воно утворює морфологічне слово, а й у словах *kitap, defter*, до морфемних структур яких не належить);

- імплікативно реалізовувати градеми у конкретних функціонально-синтаксичних утвореннях (категорія присвійності (або градема) імплікує (блокує) граматичну категорію відмінка (називного відмінка) в одноафіксному ізафеті (*Kiev şehri*); іменник *Kiev*, вжитий у формі називного відмінка, не виражає суб'єктних відношень, які є обов'язковими для цієї градеми);

- демонструвати морфологічне маркування синтаксичної залежності не в залежному, а в головному компоненті атрибутивної конструкції (в одноафіксному ізафеті афікс присвійності, який входить до морфологічної будови головного слова, вказує на присвійність залежного імені - *deniz su-yu* ('морська вода' = 'море вода - присвійність'); вживання іменника *su-yu* в неізафетній позиції означає 'його / її вода', тобто належність третій особі однини).

Наведені приклади засвідчують випадки функціональної зумовленості вираження граматичних значень, тому в моделі морфологічного опису турецької мови необхідно враховувати і функціональний аспект граматики.

Отже, морфемна модель опису турецької мови, враховуючи синтагматичні, парадигматичні та функціональні особливості турецького слова, будується на синтезі трьох теоретичних принципів і має комбінований синкретичний характер. З одного боку, ця модель будується на адитивному (лінійно-синтагматичному) принципі й відображає елементарно-комбінаторний характер організації словоформи як морфологічного конструкта. Така модель опису

зумовлює завдання визначити й описати морфемну структуру слівотформ турецької мови. З іншого боку, морфологічна модель опису турецької мови відображає парадигматичний принцип реалізації граматичних категорій у слівотформах одного слова, а ширше у формах однієї частини мови. Така модель зумовлює завдання описати граматичні категорії турецької мови і їхню реалізацію у морфологічній парадигмі слів однієї частини мови.

1. *Богородицкий В. А.* Общий курс русской грамматики / В. А. Богородицкий. – М.; Л.: Соцэкгиз, 1935. – 356 с. 2. *Бодуэн де Куртене И. А.* Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртене. – Т. 2. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 391 с. 3. *Виноградов В.В.* Русский язык (грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 615 с. 4. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с. 5. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1984. – 255 с. 6. *Клименко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 251 с. 7. *Ковалик І. І.* Про морфеми (морфи) у сфері мови і мовлення / І. І. Ковалик // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 3–11. 8. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – [2-е изд.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 120 с. 9. *Плунгян В. А.* Общая морфология: Введение в проблематику: учебное пособие / В. А. Плунгян. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 384 с. 10. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке. Избранные труды по русскому языку / Л. В. Щерба. – М.: 1957. – 188 с. 11. Ярцева В. Н. К вопросу об историческом развитии системы языка / Н. В. Ярцева // Вопросы теории и истории языка в свете трудов – И. В. Сталина по языкознанию. – 1966. – С. 68–98. 12. Большой энциклопедический словарь [состав. В.Н. Ярцева]. – М, 1998. – 685 с.

Насенко Г.М., к. філол. н., доц., докторант,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОПУЛЯРНЕ БОГОСЛІВ'Я ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ: ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ

У статті розглянуто засоби популяризації в посібнику Йосифа Шумлянського "Зерцало для прейзрення и латвѣйшаго зрозуменя вѣры" (1680).

Ключові слова: історія української літературної мови, науково-популярний текст, субтекст адресації, Йосиф Шумлянський.

В статье рассмотрены средства популяризации в пособии Иосифа Шумлянського "Зерцало для прейзрения и латвійшого зрозуменя вһры" (1680).

Ключевые слова: *история украинского литературного языка, научно-популярный текст, субтекст адрессации, Иосиф Шумлянский.*

The article describes ways of popularization in a text-book of Josyf Shumljanskyj "Zercalo" 1680.

Key words: *hystory of Ukrainian literary language, scientific-popular text, subtext of addressing, Josyf Shumljanskyj.*

Сучасні підходи до вивчення наукового тексту засвідчують тяжіння до цілісного, багатоаспектного його вивчення. За висновками Т. Хомутової, в русистичі вони представлені кількома рядами напрямів, з них найвагоміші: семіотична (традиційна) – школи О. Ахманової, Н. Разінкіної, функціонально-стилістична – пермська школа М. Кожиної, та когнітивно-дискурсивна – школи О. Гончарової та О. Кубрякової [Хомутова 2010, 78]. Дослідники спостерігають, що функціонально-стилістичне розуміння тексту за багатьма параметрами корелює з поняттям дискурсу, а вивчення проблем текстотворення передбачає сьогодні звернення до теорії дискурсивного аналізу [Данилевская 2009, 39–40]. Тому науковий текст, "що розглядається в плані закономірностей формування та вираження в ньому нового наукового знання з урахуванням динаміки його вербальної реалізації, а також з опорою на широкий позамовний контекст пізнавальної діяльності, постає, з одного боку, як дискурс, з другого (при врахуванні процесуальної природи формування наукових знань узагалі) – як інтердискурс. Крім того, уточнюваний як діалог дослідницьких позицій (свого й чужого знання), виступає водночас і як інтертекст" [Данилевская 2009, 44]. Маючи вагомі здобутки у традиційному та стилістичному вивченні наукового тексту (А. Коваль, школа В. Перебийніс), українське мовознавство останнім часом активізує комунікативні дослідження наукового тексту [Радзівська 1998], [Синиця 2006], [Яхонтова 2009], [Радзівська 2010]. Врахування цих тенденцій при вивченні наукових текстів середньоукраїнського періоду істотно доповнить історію української літературної мови, продемонструє її ресурси в становленні наукового стилю, жанрового багатства, відображення

закономірностей текстопобудови в аспекті співвідношення мовної особистості автора – стильового канону тощо.

Праця Йосифа Шумлянського "Зерцало для прейзрения и латвйшаго зрозуменя вѣры" вийшла 1680 р. уже після переходу автора до унії. Текстологічний аналіз дозволяє твердити, що перші дві частини тексту являють собою скорочений варіант Короткого катехизису Петра Могили, а інші – "О Сакраментахъ или Тайнахъ в посполитости", "О десяти приказанех Бжіихъ", "О молитвѣ къ Гду Бгу" , "О рассу(ж)деніи грѣхопадєній чловеческихъ" (перелік категорій гріховних дій) та "Якося мають ѿцеве Протопопове, а як с(вя)щенници, и весь клирь д(у)ховный в порядкахъ црковныхъ заховати", мають оригінальний характер [Корзо 2007, 393-394]. За тематикою та жанровим спрямуванням його відносять до посібників для пасторів, чи пастирського богослів'я.

Характер добору текстово-смыслових компонентів визначений адресацією до широкого кола читача: в передмові типограф пише про мету представити відомості з теології та практики літургії *всѣмъ вобще, паче же новопоставленнымъ презвтеримъ, до прейзрен#с# пре(д)ставити хотѣ*; (ЗШ, 1 нен зв); типові звернення до прихильного читача тут супроводжуються сподіванням на поцінування її користі, позитивності: *до пожиткови посполитомы потридимемс#*. (1 нен зв). Поодиноким зустрілося в тексті й безпосереднє звернення до адресата: *Видѣте Іереи*, "кѣ нѣгде не имате оуклан#тис#", да не зараженіє ваше безъ крещені# втроча оумреть (54).

Формальні ознаки популяризації зберігаються спільні як для навчальних та роз'яснюючих текстів. Це членування на *Пытаніє - W(m)вѣтъ* (7) , *Пытанє - W(m)повѣдь* (22 зв), що засвідчує форми й церковнослов'янські, і простомовні.

Специфіка експлікативних (пояснюючих) питань полягає в поступовому розкритті сутності предмета, тому прототипним питанням у цьому дискурсі є питання в евристичному діалозі Сократа [Карасик 2004, 260].

Всередині відповіді використовується нумерація положень за допомогою простомовних засобів: *Первѣ* добре вѣрити, *повторе* побожне жити [на полы – Пав..] (1); *Потрете*, Вѣра єсть мощное и непоришное з(ѣ) оуфности в ср(д)ци ѡ бги розимєніє (1); *Напродѣ*, ижъ та# тайна єсть ѡфѣрою...*Повторе*, ижъ иншыи тайны сѣтъ в(ѣ)чиненію, и оублаженію, *напри//кладѣ*: крещеніє єсть, кгда полїють водою (15-15 зв); *Навстатокъ* и та# розница єсть (16);

в(ъ)коротце мов#чи: и иншыи тайны пре(д) оуживан(ъ)емъ несутъ тайнами (15).

"Зерцало" – багате джерело для вивчення церковно-обрядової термінології, що до сучасних історико-лексикологічних студій не залучалося, пор. [Осінчук 2009]. Типовим є тлумачення термінів через внутрішньорядкові глоси з виразним протиставленням латинізм – церковнослов'янський відповідник або церковнослов'янizm – простомовний відповідник: *Сакрамента, альболи Тайны* Суть видомые знаки, и причины инструментальные ласки Бжои (6 зв); *Лутиргїѣ, albo Причастїе Тѣла, и Крове Хвѣд. Пока#нїе. або покита* (7 зв); *Что естъ бракъ. albo Малженство* (22 зв). Назви чинів та посад за можливості перекладаються: Много є(ст) степенїй алболи стано(в) Іерейства. – Седмъ, Першїй естъ, вратарства, албо ли вратаръ. Другїй чтець, или пнвецъ. Третїй екоркиста, или заклинатель. Четвертый акколитъ или свщценосець. П#тїй по(д)діаконъ. Шестїй Діаконъ. Седмый Іерей, але дво#кїи ситъ Іереи вдны вышїшыи которїи єп(с)копами называютс#, а другїи низїшыи которїи // Презвутерами ситъ (21 зв-22). Спроби термінологізації простомовних лексичних одиниць простежуємо у царині термінології логіки: Такъ тежъ *исобами* вина, *называютъ)с# примїоты* егѡ, "кѡ то квасность, со//лодкость. смакъ про(ч): (16 -16 зв).

В окремих випадках переклад супроводжується коментарем-назвою мови, з якої наводять відповідник: простою або латинською: *Если кто волхвованїемъ попроси чарами* мижескаго или женскаго поли, самъ бавитсѣ#, або тежъ другихъ тако(х) науки, и хитрости діаволской оучитъ, "кѡ шкодити коми в(ъ) потомствѣ, в(ъ) господарствѣ, в(ъ) зашкѣ(х), в(ъ) быдлѣ, в(ъ) млека(х), *простѣ, в(ъ) набѣлахъ* (15); *Кто теды з(ъ) л#тавце(м) любѡ биде(т) внѣ л#тавецъ, "къ латински(м) діалекто(м) называетс# Инкибисъ, то є(ст), змышлена# невѣста, мнзерне в(ъ) той скверной пагибѣ кохаецс#* (38 зв); чин#чи то волне *незчаровъ, "кѡ злацѣ(н)ска зовитс# Лямѣ* (38 зв); *множайшимъ въздержанїемъ поклоненїемъ(ъ) и слезами, да исполни(т) мѣри дозветворенїѣ, простѣ, досы(т) оучинен#* (46 зв).

Як і в першоджерелі, родо-видові дефініції наводяться для основоположних понять: *Што естъ форма в(ъ) каждой тайнѣ. – W(т)вѣтъ. Ситъ слова певныи вымовленыи, на(д) матерїєю тайны* (7-7зв).

Введення перформативів у непрямій формі як показників активізації уваги, що є сигналами членування тексту, типове і для слов'яноруських, і простомовних джерел: *А такъ потреба вѣдати, же "къ ночь оустипуетъ днєви, такъ єст(ст)во хлѣба и вина,*

оустипуетъ правдивои истности крови х̃вои (17 зв); *За тым(ъ) треба вѣдати*, же два разы Х̃с пре(д) в̃скр(с)нѣмъ за насъ в̃фр(с)оваль (18 зв); *Вѣдати тежъ то потреба*, же оуживанье еucharистіи, не естъ в̃фр(с)оу, (19); В(ъ) іншихъ зась Сакраментяхъ, *Потреба вѣдати вна# Исправлені#* (53).

В інструкуючих частинах тексту послідовно використовуються аналітичні форми наказового способу, що порівняно з синтетичними імперативами мають підкреслено етикетний характер: ...такого Іерей не маєтъ раздр̃ишити, але до вишшої власти w(t)сылати должєнь (31 зв); Іерей самъ да исповѣсть еп(с)пови, "кѡ таковъ гр̃х(ъ) принесе въ оуши мои, и да возметъ власть w(t) еп(с)па (32); ...такви гр̃шники. Іерей раз(д)р̃ишити не маєтъ (32 зв); такихъ гр̃шникѡвъ Іерей раздр̃ишити не можетъ, хибѧ еп(с)пъ (32-32 зв); *Кождый W(t)цъ Протопопа з(ъ) своей Протопопѣ, нехай презентуетъ с̃повѣдникѡвъ* на соборѣ завше дорочномъ еп(с)кѡмъ, (56 зв); Кождый w(t)цъ Протопопа и сщєн(ъ)никъ, повинєнь м̃ти оу себе тию нововыданию Книжици в(ъ) которой списаніе гр̃хо(в) естъ w(t) котрыхъ не кождый може(т) сщєн(ъ)никъ разр̃ишити, або дл# котрыхъ до ст̃го причащені# непристити, и да(ст)ли Г(с)дъ Б̃гъ на кождомъ соборѣ пом̃стном(ъ) еп̃п(с)комъ, сщєнникъ кождый маєтъ ю показати (58); Того тыжъ пилно постер̃гати має(т) кождый w(t)цъ протопопа, абы сщєнники иншіи w(t) тыхъ гр̃хѡвъ котрыхъ заборонено, неразр̃шали, чтос# если прєсвѣдчитъ, маєтъ донести "кѡ на/прииде до своегѡ еп(с)па (58-58 зв); *кождый w(t)цъ Протопопа маєтъ того пилно постер̃гати*, если котры сщєн(ъ)никъ або през(ъ) старость, або пре(з) "кїй здоров# дефектъ маєтъ дрыжен(ъ)е, або такъ слабые wчи, же не можетъ дозр̃ти на дискосѣ частки ст̃ыхъ таинъ, повинєнь такого донести своєи еп(с)пви. *І.Тыєжъ w(t)цєвє Протопоповє мають оучити своихъ сщєнниковъ, w принесєню чє(ст)ныхъ дарѡвъ...// але мають клан#тис# и оупадати на тотъ часъ кгда мовить фо(р)ми...(58 зв – 59).*

Як відомо, і проспекція, і ретроспекція – прийоми викладу, що дають можливість читачу глибше проникнути в змістовно-концептуальну інформацію тексту [Гальперин 1981, 112]. Система вказівних відсилань до інших місць (ретроспективних, проспективних) цього ж тексту (дискурсу), тобто текстовий (дискурсивний) дейксис [Бацевич 2010, 124] має ознаки як слов'яноруських, так і простомовних: Штос# зась ткнєть близкості повиноватства в(ъ) рожаю, котора# естъ до стану малженскогѡ перешкодою. *ижъ в(ъ) Требникахъ естъ вписана, сщєнника до вныхъ w(t)сылаємъ* (23); Тыє зась гр̃хи, которые по вкрещєніи

пополнены бывают, пре(з) тайни, ал(ь)бо ли Сакраментъ Пока#нї#
выглажены бывают(ь) в чом(ь) бидет(ь) нижей (9); *Такъ розимѣти
потреба и в (ь) иншихъ тайнахъ* (8); *Конецъ четвертой части* (24).

Загалом текст вписується в коло вторинних, що, крім Святого Письма, спирається на власне українську православну традицію (Катехизис і Требник Петра Могили тощо). Використання прецедентних текстів засвідчує неточні покликання: *Такъ в томъ розимѣть Василій стѣй, в(ь) Книжѣ скамериннѣ, албо Шестодневника* (18); Неможесть, абовѣмъ Іереємъ Хс̄ Сп(с)тель мовилъ: Прїймѣте дхъ стѣй, кому в(т)пустите грѣхи, бидить втпущены. и *Златоустый стѣй оучитъ*: Іерей нето(к)мо кгда на(с) в(т)рожають, але тежъ и потомъ маю(т) моцъ даровати намъ в(т)пущенїе грѣховъ (20); *Амвросїй стѣй // свѣдчитъ*: (10-10зв); ...оуже второе кр(с)тити да дерзнетъ, *по словесехъ) стаго Ап(с)ла Павла* (53). Водночас використовується й точна паспортизація: можесть и непосв#щенною водою вкрестити когв св#щенникъ. "кв Филиппъ стѣй кр(с)тилъ євниха въ рѣцѣ водной. [на полі – Дн#(н) ѣ: ѣ] (9).

У тексті використовуються різні форми діалогізації. У передмові, підписаній типографом, функціонують форми від 1 ос.: на свѣтъ Тѣпомъ з(ь) Дрикарнѣ Уневской выставити, *ку пожиткови посполитомѣ потридилемс#* (1 нен зв). У початкових частинах поєднується об'єктивований виклад з елімінованою авторизованістю: *Крещеніе єсть Сакраментъ, албо тайна, в(ь) которой пре(з) позверховное вбѣмываніе водою, вбмываетс#* члкъ зо всѣхъ грѣхо(в), на дѣи бидичихъ (8 зв). У тлумаченні молитви використовується форма "інклюзивного ми" (пастир разом із вірянами): Тутъ *просимо* Г(с̄)да Бга, абы далъ нам(ь) хлѣба посыл#ючаго дѣи наши, то єсть: слухан# слова бжогв, поневажъ не в єдиномъ хлѣбѣ живѣ бидеть члкъ, но в вс#кѣмъ словѣ исход#щим(ь) из(ь) оуст(ь) бжїихъ, // по тымъ *просимъ* другїй хлѣбъ, через(ь) который жїеть дѣа, *абысмъ годне тѣла и крове хвои поживати могли, на вѣчное збавен#* ѣше, потым(ь) *просимъ* и в хлѣбъ дочасный, абы єгв намъ далъ покойне заживати, такъ и в всѣ иншіе потреби, єднакъ не назбы(т)ки (28 зв-29). Також поодинокі засвідчено вставлене речення з предикатом у 1 ос. одн., що засвідчує авторську присутність у переповіданому ним епізоді з перекрученими словами при хрещенні (*Се исти(н)ни глѣ не лжи*) (54). Ексклюзивне ми можна передбачити в останніх епізодах, де вводиться текст клятви священника: Въ конецъ *полагаємъ при сей Книжици прис#ги сщєщенническую* (59).

Засобом поживавлення викладу слід вважати введення оповідних компонентів, що ілюструють інструктивні положення: ...*такїй нехай*

Загалом будучи факультативним у науковому дискурсі, оцінний (ширше модальний) компонент у тексті оприявнює лінгво-стилістичні пріоритети автора, слугуючи маркером його мовної особистості. Оскільки концептуальний зміст тексту формується навколо опозиції "гріх – відпущення гріхів", тут представлені епітети з позитивними значеннями: Котора# есть *Млтва* къ Г(с)ди бѣи *наипевнѣйша#* и *наипобожнѣйша#* (27); мѣти *доброе симлен#* (28); абы далъ нам(ъ) *хлѣба послѣючаго дѣи наши* (28 зв); на *вѣчное збавен#* нше (29); їм протиставлені *припадокъ барзо спросный*, и *страшный грѣх(ъ)* (37 зв); *вблудный к(ъ)шталтъ* на себе вз(ъ)#вши (37 зв); нехочеть покинути *вного дѣйгибнагѡ товариства* (38 зв); *грѣхи смертелноми*, *винѣ*, и *сротоми* караню по(д)лежить(58 зв); *свѣдоцтва фалишоваго* (26 зв); еще *т#жсїи грѣхъ* (31). Компонент слов'яноруський тут мінімальний: *сквернолюба# невѣста* (42 зв); *дѣйгибителнаго ловленї#* (42 зв). Оцінюються також: прецедентні феномени: Купрія(н) зась стѣй *выразне* еухаристію зоветь *вфрѡро* (15); *Недармо* тое ап(с)лове постановили...(14-14 зв); *зачимъ* и шестѣй вселенскѣй соборѣ.в(ъ) канонѣ лѣ. *заказуетъ срокго...* (17); обрядові практики: абысѡм *годне* тѣла и крове хѡи поживати могли, абы егѡ намъ далъ *покойне* заживати (29); гріховні вчинки: *мѣзерне* в (ъ) той *скверной пагибѣ кохаец#* (38 зв); етичний вплив священника на мирян: *пилно* постерѣгати має(т) кождѣй в(т)цѣ протопопа (38); нехай *пилно* оучить простѣхъ людей фо(р)мы и способи кршенї#, дл# смертнаго припадку (53). У засобах суб'єктивної модальності спостерігаємо також за вставними реченнями: *Варий того Бже*, *кдгыжъ* *иншое бы тѣло было...* (17 зв).

107

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Флорій Бацевич – Львів, ПАІС, 2010 – 336 с.
2. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
3. *Данилевская Н. В.* Научный текст в аспекте теории дискурса / Н. В. Данилевская //Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф.Г.Н. Манаенко. Вып. 7. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – С. 37–46.
4. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.Карасик – М.: "Гнозис", 2004. – 390 с.
5. *Корзо М. А.* Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI-XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований / М. А. Корзо; РАН, Институт философии. – М. : Канон+, 2007. – 672 с.
6. *Радзієвська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: моногр. / Т. В. Радзієвська. / Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К.: ДП "Інформ-аналіт. агентство", 2010. – 491 с.
7. *Радзієвська Т. В.* Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзієвська / НАН України; Інститут української мови / М.М. Пешак (ред.). – 2. вид., стер. – К., 1998. – 191с.
8. *Синица И. А.* Языковая личность ученого-гуманитария XIX века /И.А.Синица. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2006. – 352 с. (Институт языкознания имени А. А. Потебни НАН Украины).
9. *Хомутова Т. Н.* Научный текст: интегральный подход / Т.Н.Хомутова: моногр. – Челябинск: Изд. Центр ЮурГУ, 2010 а. – 333 с.
10. *Яхонтова Т. В.* Лінгвістична генологія наукової комунікації / Т.В.Яхонтова. – Л.: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.

ЗШ – Шумлянський Йосиф. Зерцало до прейзрення и латвййшаго зроумен# вһри святой – Унев, 1680. [2], 62 [13] арк. - Ст-др. ЦНБ В, Ш Кир 486.

Сингаївська Г.В., к.філол.н., ***Наубетова О.Д.,*** студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРАБІЗМИ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ІСТОРІЯ ЗАПОЗИЧЕННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Статтю присвячено проблемі асиміляції та ролі арабських запозичень у сучасній іспанській мові. Детально аналізується їхня хронологічна класифікація, пласти іспанської лексики, у яких суттєвою є кількість арабізмів, часто вживаних у контексті сучасної мови.

Ключові слова: мова-донор, мова-реципієнт, безпосереднє запозичення, опосередковане запозичення, екзотизм, койне.

Статья посвящена проблеме ассимиляции и роли арабских заимствований в современном испанском языке. Детально анализируется их хронологическая классификация, пласты испанской лексики, в которых существенной является количество арабизмов, часто употребляемых в контексте современного испанского языка.

Ключевые слова: язык-донор, язык-реципиент, непосредственное заимствование, опосредствованное заимствование, экзотизм, койне.

This article concerns the problem of assimilation and the role of Arabic loanwords in modern Spanish. We analyse their chronological classification, the widest stratum of Spanish vocabulary in which the number of Arabic loanwords is significant and which are frequently used in the context of modern Spanish.

Key words: donor-language, target language, direct loan translation, indirect loan translation, exoticism, koine.

Серед запозичень у сучасній іспанській мові значною є частина східних іншомовних елементів, при цьому значно переважають слова арабського походження. Ця лексика активно вживається в іспанській мові завдяки різноманітним контактам носіїв зазначених мов, інтересу до арабської культури та соціальних інститутів, широкому розповсюдженню ісламу [Альтамира-и-Кревеа 1957, 165]. Саме тому вона потребує детального розгляду та дослідження.

Питання арабських запозичень на матеріалі різних мов висвітлювали такі вітчизняні і зарубіжні лінгвісти: Р.Д. Дажаббаров ("Арабские заимствования во французском языке" (1984)), А.П. Эль-Гаяр ("Арабские заимствования в английском языке" (1989)), С.Ю. Бухарова ("Специфика заимствований в испанском языке: На материале арабизмов и англицизмів" (1994)), К. Хютtemanн на матеріалі турецької мови ("Arabisches Lehnwortgut in der modernen turkischen Zeitungssprache" (1988)), А. Шульц на матеріалі французької мови ("Arabismen im französischen Wortschatz — Eine etymologische Betrachtung" (2004)), А. Абделькадер на матеріалі іспанської мови ("Moderne Arabismen in der spanischen Presse und im Internet" (2008)), Х. Фешарі на матеріалі перської мови ("Arabismen in der persischen Sprache - die semantische Entwicklung der Wörter Hedieh Feshari und Mihan Kakuan" (2007)). У цій статті ми намагалися детально розглянути хронологічну класифікацію арабських запозичень та визначити особливості їх функціонування у сучасній іспанській мові.

Арабська мова суттєво вплинула на лексику іспанської мови й поповнила її великою кількістю важливих позначень (близько 8000 слів) з різноманітних сфер життєдіяльності [Алисова 1982, 117]. Слід зауважити, що, незважаючи на тематичну різноплановість арабських запозичень, значна їх частина – слова релігійної тематики і більше 2000 слів – географічні назви арабського походження [Lapera 1981, 97].

На сучасному етапі розвитку іспанської мови спостерігається підвищений інтерес до культури й побуту Сходу, мусульманської життєвої філософії. Пожвавлений інтерес європейців до мусульманського світу є саме тим фактором, що сприяє відкриттю меж для подальшого запозичення лексики (з арабської мови зокрема) [Зарринкуб 2004, 251].

Усебічний аналіз сучасного стану лексичної системи будь-якої мови неможливий без ретельного дослідження історії її розвитку та послідовного вивчення її різних історичних зрізів. Провідну роль у формуванні сучасної іспанської мови відіграло арабське завоювання Іспанії. За вісім століть свого перебування в Іспанії арабським завойовникам спільно з місцевим населенням вдалося створити високу культуру, яка висунула Андалусію в один ряд з найрозвиненішими областями арабського світу [Маслова 2007, 187].

Корінне населення Іспанії, частково арабізоване, прийняло мову завойовників [Родионов 2001, 262]. На культурному розвитку країни, а особливо Андалусії, сприятливо відобразились широкі зв'язки зі східними областями Халіфату, а також вплив традицій підкореного іспано-романського населення країни [Лабутина 2006, 190].

Процес запозичення слів арабського походження в іспанську мову відбувався упродовж усієї історії і триває донині. Запозичені лексичні одиниці дають можливість простежити хронологію їх проникнення у мову-реципієнт; основним часом запозичення є період арабського завоювання Іспанії (711-718 рр. н.е.) [Ярцева 1998, 660]. На сьогоднішній день процес запозичення арабізмів є теж доволі інтенсивним та суттєвим через підсилення інтересу Європи до арабської культури і релігії та активізації міграційних процесів. Проникнення арабізмів в іспанську мову зумовлене різноманітними контактами мовців: торговельними, політичними, науковими, культурно-мовними, що відіграють провідну роль ще з давніх часів і залишаються важливими на сьогоднішній день [Журавлев 2004, 345].

За хронологічною класифікацією арабізми в іспанській мові діляться на такі групи [Menéndez Pidal 1980, 145]:

1) Слова, що увійшли до мови у роки арабського завоювання або ж протягом усього періоду завоювання і початку зворотного завоювання Реконкісти з 711р. до середини XI ст.;

2) Слова, що увійшли до мови у період розпаду халіфату, панування альморавидів та перших альмохадів, або ж в епоху так званої "великої" Реконкісти (*las grandes Reconquistas*) з середини XI ст. до початку XIII ст.;

3) Слова, що увійшли до мови в епоху остаточної перемоги Кастилії і висування майбутньої кастильської мови, тобто початку розквіту іспанської літератури, з початку XIII ст. до його кінця.

Також виокремлюють арабізми, що увійшли в іспанську мову (або в романсе) через усну традицію (*voces populares*), через наукову мову та літератури (*voces cultas*).

Арабізми першого періоду були розповсюджені від Галісії до Каталонії, їх можна вважати спільними для усієї країни. Їхні характерні ознаки такі: 1) вони зафіксовані у документах до 1050 р.; 2) з'являються принаймні у трьох мовах: іспанській, португальській і каталонській; 3) мають різні фонетичні особливості, які свідчать про їх незалежний перехід у той чи інший романсе [Menéndez Pidal 1980, 153].

Більшість арабізмів цього періоду не дійшли до XIII ст. Слова, що збереглися, тісно пов'язані зі способом життя арабів: *mozlema*; з арабськими адміністративними та суспільними установами: *alfoz*, *acogue*, *aldea*; військовою справою: *atalaya*, *alferez*; з різноманітними сферами сільського господарства: *acenna*, *xafariz*; з текстильною промисловістю: *algodón*, *almexía*, *acitara*; з хатнім побутом: *taza*, *almud*, *cafiz*.

Переважна частина арабізмів другого періоду збереглася, що свідчить уже про більш стійкий вплив мусульманської культури на іспанську мову.

Слова, запозичені у цей період, пов'язані з адміністративними та суспільними установами та їх представниками: *alcofra*, *alcalde*, *alguacil*, *caualmedina*, *forro*; з військовою справою: *adarga*, *alcácar*, *alcalde*, *almofar*, *belmez*, *rebante*. Менш частотною є побутова лексика: *alcantara*, *alfaja*; технічна: *alfamar*, *aljofar*, *guadamecí*, *talega*; термінологічна: *arroua*, *fanega*, *marauedi*.

Поява іспанських арабізмів свідчила про посилення прямого впливу арабської мови, зростання кількості перекладів. Зменшення кількості арабізмів без артикля *-al* свідчило про особливості білінгвістичної ситуації у цю епоху, яка змушує мовця підкреслювати іншомовну словоформу [Арутюнова 1961, 58].

Можливо, це був вияв арабсько-романського койне у період його становлення.

До арабізмів третього періоду відносять в основному тільки ті, які з'явилися у документах після 1200 р.

Однією з характерних рис цього періоду є поява арабізмів у романських мовах не безпосередньо, а через іспанську, хоча відомо і про зворотні випадки. Наприклад, арабізм *adalil* зафіксований спочатку у португальському варіанті *adail* [Шишмарев 2002, 216].

У цей період усе ще зустрічаються і "випадкові" арабізми. Вони нагадують технічні терміни. Велика кількість арабізмів відноситься до різних діалектів, найвідомішими з яких є: леонський (*budefa*), андалусійський (*alcaria*, *alenzel*, *arracife*), каталанський (*matafalúa*) і арагонський (*cauacequia*, *atamar*) [Шишмарев 2002, 218].

Для цього періоду притаманна перевага *voces cultas*, що підкреслює роль книжної культури у засвоєнні лексики чужої мови. Поширення арабських слів в усіх сферах культури, техніки та побуту відбувається більш рівномірно. З'являються нові терміни в галузі технології, мистецтв, назв тварин та рослин. Кількість воєнних термінів зменшилась. Запозичуються будівельні терміни, оскільки найбільший розквіт арабська архітектура Магрибу та Іспанії пережила у X-XVст. У великих містах (Рабаті, Маракеші, Фесе) будувалися касби – цитаделі, укріплені могутніми мурами з воротами та вежами, і медини – торгові та ремісничі квартали [Роулінг 2005, 181]. З'являються дієслова *achacar*, *atamar*, *falagar*; прислівники *balde*, *marrás*; прикметники *rafez*, *ajumado*; займенник *fulano* [Sandoval de la Maza 1998, 582].

Окрім іспанської мови, арабська значною мірою вплинула на формування лексичного складу інших мов, поширених у мусульманських країнах. Наприклад, 57% словникового запасу мови пушту, 42% урду та 30% перської складаються з арабських за походженням слів та виразів [Сергеев 2007, 127]. Однак з усіх мов, поширених на немусульманських територіях, саме в іспанській мові – найбільша кількість запозичень. Етимологічний словник іспанської мови показує, що переважна кількість слів, що починаються з "*al-*", є стовідсотковими запозиченнями з арабської мови. У цьому разі арабські слова перейшли в іспанську мову не у своїй початковій формі, а разом з визначеним артиклем *ال*, утворивши цілий пласт нової лексики: *alcohol* - *الأحول*, *alquimia* - *الخيمياء*, *albaricoque* - *البرقوق* [Баранов 1977, 23].

Окрім лексичних, відбулися і морфологічні зміни під впливом арабської мови. Проте їх кількість настільки незначна, що можна навести один приклад, який ілюструє випадок морфологічного запозичення. Це утворення прикметника від іменника: Iraq - العراق - "Ірак", *Iraqí* - العراقي - "іракський" [Баранов 1977, 55]. Переважну кількість запозичень арабської мови становлять прямі запозичення іменників, причому здебільшого при асиміляції нового слова відбувається зміна роду: *laca* (кармин) – ж. р, لك - ч. р, *café* (кафе) – ч. р, قهوة - ж. р. [Баранов 1977, 37-61].

Переважна частина запозичень з арабської мови збереглася і активно використовується у повсякденному спілкуванні. Завдяки безпосередньому контакту майже усі арабські запозичення є прямими, тобто тими, які перейшли з арабської мови прямо в іспанську, але існує декілька прикладів опосередкованого запозичення, наприклад слово *sultan* потрапило в іспанську мову не безпосередньо з арабської, а через турецьку [Шумовский 2004, 225].

Арабські запозичення широко вживаються в усіх семантичних групах іспанської мови, серед яких можна виокремити географічні назви (*Albufera* – від араб. البحيرة – *невелике озеро*, *Alcantara* – від араб. القنطرة – *міст*, *Guadalcazar* – від араб. القصر واد – *долина замку*), воєнні та юридичні терміни (*Almirante* – від араб. الأميرال – *адмірал*, *Alcazar* – від араб. القصر – *замок, фортеця*, *Rehén* – від араб. رهينة – *заручник*, *Tarifa* – від араб. تعريفة – *тариф*), назви рослин і тварин (*Aceituna* – від араб. زيتون – *оливка*, *Argoz* – від араб. أرز – *рис*, *Azucar* – від араб. السكر – *цукор*, *Jazmín* – від араб. ياسمين – *жасмин*, *Alfil* – від араб. الفيل – *слон*, *Gacela* – від араб. غزال – *газель*, *Jirafa* – від араб. زرافة – *жирафа*), назви хімічних речовин та субстанцій (*Aljez* – від араб. الجص – *гіпс*, *Azoque* – від араб. الزاوق – *ртуть*, *Elixir* – від араб. الإكسير – *еліксир*), наукові терміни (*Algebra* – від араб. الجبر – *алгебра*, *Amalgama* – від араб. ملغم – *амальгама*) [Баранов 1977, 20-149].

Великий пласт нової лексики в сучасній іспанській мові представлений екзотизмами – словами, які називають специфічні особливості арабо-ісламської культури і які не мають синонімів в іспанській мові. Вживання екзотизмів і термінів, що належать до культури країни, зумовлене або тематикою, необхідністю опису обрядів, побуту, звичаїв народу цієї країни, або рівнем володіння іноземною мовою, певними стилістичними та жанровими особливостями мови [Сергеев 2007, 152]. Наприклад: *Corán* – від араб. القرآن – *Коран*, *Narén* – від араб. حريم – *гарем*, *Islam* – від араб. إسلام – *іслам*, *Momia* – від араб. موميا , مومياء , مومية – *мумія*, *Califa* – від араб.

خليفة - *халіф*, Beduino – від араб. بدوى - *бедуїн*, Minarete, Alminar – від араб. المنارة - *мінарет*, Almuédano, almuesín, muesín – від араб. مؤذن - *муедзин*, Molá – від араб. ملا – *мулла* [Баранов 1977, 72-97].

Таким чином, переважна більшість арабських запозичень становить активну лексику сучасної іспанської мови та вживається у повсякденному спілкуванні. Процес асиміляції арабізмів у сучасній іспанській мові є достатньо складним через приналежність мови-донора та мови-реципієнта до різних мовних груп з різними алфавітними системами. Слова арабського походження були запозичені не лише в іспанську мову, а й у її діалекти: леонський, каталонський, андалусійський і арагонський. Значну частину арабських запозичень становлять слова релігійної, будівельної та наукової тематики, що свідчить не лише про вплив на мову та її розвиток, але й про збагачення іспанської культури.

Було здійснено аналіз слів арабського походження, в результаті якого встановлено, що більшість арабізмів належить до класу іменників. Це пояснюється складністю процесу асиміляції арабізмів, а іменники, як відомо, адаптуються найлегше. За ступенем асимільованості запозиченої лексики можна зробити висновок, що усі арабізми, досліджені та проаналізовані у нашій статті, інтегрувалися у систему іспанської мови: зазнали якісних змін, активно використовуються носіями іспанської мови, створюють синонімічні ряди, набувають переносних значень.

1. Алисова Т.Б. Введение в романскую филологию / Татьяна Борисовна Алисова, Тамара Александровна Репина, Мария Акоповна Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1982. – 117 с. 2. *Альтамира-и-Кревеа Р.* История Испании в 2-х томах / Рафаэль Альтамира-и-Кревеа. – М.: Иностранная литература, 1957. – 165 с. 3. *Арутюнова Н.Д.* Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Высшая школа, 1961 – 58 с. 4. *Баранов Х.К.* Арабско-русский словарь / Х.К. Баранов / Харламей Карпович Баранов. – М.: Русский язык, 1977. – С. 20–149. 5. *Журавлев В.К.* Внешние и внутренние факторы языковой эволюции / Владимир Константинович Журавлев. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 345 с. 6. *Зарринкуб А.Х.* Исламская цивилизация / Абдул Хусейн Зарринкуб. – М.: Андалус, 2004. – 251 с. 7. *Лабутина Т.Л.* Взаимодействие культур и социумов в контексте всемирной истории / Татьяна Леонидовна Лабутина. – М.: РАН, Ин-т социологии, Наука, 2006. – 190 с. 8. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: [учебное пособие для студентов высших учебных

заведений] / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Высшая школа, 2007. – 187 с. 9. *Родионов М.А.* Ислам классический / Михаил Анатольевич Родионов. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2001. – 262 с. 10. *Роулинг М.* Европа в средние века. Быт, религия, культура. / Марджори Роулинг. – М.: Центрполиграф, 2005. – 181 с. 11. *Сергеев Ф.П.* Языковые контакты и заимствования: [учебное пособие по спецкурсу по социолингвистике] / Федор Павлович Сергеев. – Волгоград: Перемена, 2007. – С. 127–152. 12. *Шишмарев В.Ф.* Очерки по истории языков Испании / Владимир Федорович Шишмарев. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 216–218. 13. *Шумовский Т.А.* Странствия слов. / Теодор Адамович Шумовский. – СПб.: Протей, 2004. – 225с. 14. *Ярцева В.Н.* Большой энциклопедический словарь. Языкознание. / Виктория Николаевна Ярцева. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998 – 660с. 15. *Lapesa R.* Historia de la lengua española / Rafael Lapesa. – Madrid: Espasa, 1981. – 97p. 16. *Menendez Pidal R.* Origenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XIII. 5 ed. / Ramon Menendez Pidal. – Madrid: Espasa, 1980. – P. 145-153. 17. *Sandoval de la Maza S.* Diccionario etimológico de la lengua castellana / Sergio Sandoval de la Maza. – Madrid: Impreso en COFAS, S.A., 1998. – 582p.

Науменко Л. П., доц., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЕНТИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО БІЗНЕС-ДИСКУРСУ

У статті розглядаються конституенти бізнес-дискурсу, а саме учасники у їхніх статусно-рольових амплуа, локуси, тональність та регістри, стратегії та інтенції, прецедентні імена, висловлювання та тексти, цінності та ключові концепти, що складають основу створення когнітивно-прагматичної моделі цього різновиду дискурсу.

Ключові слова: учасник, статус, роль, локус, тональність, регістр, стратегія, прецедентне ім'я, висловлювання, текст, цінність, концепт.

В статье рассматриваются конституэнты бизнес-дискурса, а именно участники в их статусно-ролевых амплуа, локусы, тональность и регистры, стратегии и интенции, прецедентные имена, высказывания и тексты, ценности и ключевые концепты, которые составляют основу создания когнитивно-прагматической модели этой разновидности дискурса.

Ключевые слова: участник, статус, роль, локус, тональность, регистр, стратегия, прецедентное имя, высказывание, текст, ценность, концепт.

The paper deals with constituents of business discourse, i.e. participants in their status and situational roles, loci of the physical surrounding, or situation, tonality and registers, strategies and intentions of the message, precedent names, utterances and texts, values and key concepts that would lay the basis for creating of its cognitive pragmatic model.

Key words: *participant, status, role, locus, tonality, register, strategy, precedent name, utterance, text, value, concept.*

Постановка проблеми. Визначення сутності та специфіки спілкування у сфері бізнесу належить до важливих питань сучасної дискурсології. У працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів висвітлюються підходи до вивчення та точки зору щодо природи і структури дискурсу, специфіки бізнес-дискурсу та ділової комунікації [Астафурова 1997, Буркитбаева 2005, Гийому 1999, Данилова 2001, Діброва 2009, Карасик 2004, Кравченко 2004, Красных 2002, Кусько 2002, Макаров 2003, Морозова 2005, Наумова 2007, Пилипенко 2005, Филлипс 2008, Brown 1996, Cook 1990, Dijk 1981, Hatch 1992].

Відсутність цілісної теорії, вичерпного опису та наглядної моделі, які б могли представити структурно-композиційну організацію дискурсу в його професійних різновидах зумовлює наші подальші дослідження у царині аналізу складових елементів бізнес-дискурсу.

Мета статті полягає у виокремленні та описі конститuentів сучасного англomовного бізнес-дискурсу з можливістю його подальшого структурування та моделювання.

Предметно-знаковим носієм повідомлення у спілкуванні є дискурс. Бізнес-дискурс належить до інституційного типу повідомлення, у якому спілкування його учасників опосередковане суспільним інститутом мікроекономіки, а комунікативні ролі адресата та адресанта розгортаються у визначених координатах статусно-рольових відносин. Як стверджує В. І. Карасик, специфіка інституційного дискурсу розкривається в його типі, тобто в суспільному інституті, який у колективній мовній свідомості позначений особливим іменем, узагальнений у ключовому концепті цього інституту (напр., для політичного дискурсу – це концепт "влада", для педагогічного – "навчання", для релігійного – "віра", для юридичного – "закон", для медичного – "здоров'я", для бізнес-дискурсу – "матеріальна вигода / прибуток"). В. І. Карасик пропонує виділяти інституційний дискурс на підставі двох

системоутворюючих ознак – мети та учасників спілкування [Карасик 2000, 5-6].

Бізнес-дискурс обмежений сферою економіки підприємства, відслідковується як у традиційних (торгівля, обслуговування, виробництво, фінансова та банківська справа), так і у відносно нових для бізнесу галузях – медицині, освіті, культурі, де виникають економічні відносини між людьми, що приносять матеріальну вигоду або прибуток. Звідси **бізнес-дискурс** визначаємо як *мовленнєву практику професійного співтовариства в особі бізнесменів-практиків та теоретиків бізнесу, що розглядається у сукупності її мовних та позамовних – прагматичних, соціокультурних, когнітивних, психологічних, ситуативно-пресупозиційних та інших вимірів; особливу форму соціальної комунікації, спрямовану на отримання економічної вигоди (прибутку) та забезпечення нормального співробітництва зацікавлених у цьому сторін.*

Комунікація в бізнесі належить до офіційного спілкування в економічній сфері, яке відбувається завдяки фаховим знанням, отриманим у процесі професійної діяльності або спеціальної підготовки, і має цінність у межах певної професійної групи. Змістово-предметне фахове спілкування залежить від професії й відображається у спеціальній підмові [Астафурова 1997, 12-13].

Дослідники дискурсу Н. К. Данилова, Н. Л. Замкова, В. І. Карасик, В. В. Красних, Д. Кук, М. Л. Макаров, Е. Хетч, Т. В. Чрдилелі [Данилова 2001, Замкова 2003, Карасик 2004, Красних 2002, Макаров 2003, Чрдилелі 2004, Cook 1990, Hatch 1992] виділяють низку конститутивних ознак, або сукупність параметрів – конституентів інституційного дискурсу:

- учасники дискурсу у їхніх статусно-рольових та ситуаційно-комунікативних амплау;
- сфера спілкування та комунікативне середовище;
- мотиви, цілі, стратегії, норми спілкування;
- канал, режим, тональність, стиль і жанр;
- знакове "тіло" спілкування (тексти та невербальні знаки).

В. І. Карасик долучає до параметрів аналізу дискурсу також хронотоп, цінності (зокрема ключовий концепт) та дискурсивні формули [Карасик 2000, 6].

Отже, для опису когнітивно-прагматичних особливостей бізнес-дискурсу будемо послуговуватися такими параметрами: учасники (у їхніх статусно-рольових амплау), локуси спілкування (сфера, комунікативні ситуації та прототипові місця), тематика,

комунікативні інтенції, мотиви та цілі, спосіб реалізації (стратегії дискурсу), матеріал (прецедентні імена, висловлювання, тексти), різновиди та жанри, цінності та ключові концепти.

Суттєвою ознакою сучасного бізнес-дискурсу є обмежене коло його суб'єктів. Основними учасниками, або агентами (у термінах В. І. Карасика), цього різновиду дискурсу є бізнесмени-підприємці, одноосібні власники, власники й акціонери підприємств, наймані менеджери та працівники, партнери, конкуренти, клієнтами – покупці / споживачі товарів та послуг. Рольові характеристики учасників диференціюються на статусно-рольові та ситуативно-рольові. Перші пов'язують із закріпленою в суспільстві системою офіційних позицій, що утворюють ієрархію й підтверджені документально, напр.: директор – секретар, бригадир – робітник. Ситуативні ролі комунікантів співвідносяться з тими функціями, які вони виконують у певній ситуації спілкування, напр.: продавець – покупець / клієнт / споживач товару чи послуги.

Локуси спілкування, тематику та інтенційність дискурсу розглядатимемо за чотирма основними сферами оперування бізнесу – торгівля, обслуговування, виробництво, фінансова та банківська справа. Так, для сфери *торгівлі* типовими комунікативними ситуаціями є укладання угод, проведення переговорів між продавцем та покупцем товару; прототиповими місцями є гуртові та роздрібні точки торгівлі, ринки, аукціони, товарні біржі; тематика спілкування переважно стосується цін, знижок, якості, переваг, додаткових пільг, умов поставок товарів тощо. Інтенції полягають у здійсненні взаємовигідного обміну, досягненні угод. Для *сервісної* сфери характерні ті самі комунікативні ситуації, що і для сфери торгівлі; учасниками спілкування є особи, які пропонують послуги, та споживачі цих послуг; прототипові місця – офіси, бюро, пункти обслуговування клієнтів; типова тематика – якість, переваги, ціни, знижки, терміни виконання послуг. Інтенції сервісної сфери ті самі, що й у сфері торгівлі, за винятком того, що предметом обміну є нематеріальний товар у формі послуги. У сфері *виробництва* вирізняються комунікативні ситуації проведення виробничих нарад, інструктажів, навчання персоналу; учасники спілкування – лінійні менеджери, інженери, маркетологи та робітники; прототипові місця – підрозділи та ланки виробництва; типова тематика – виробничий процес, прототипи, макети, експериментальні зразки товару, якість та конкурентноспроможність продукції, її диверсифікація, маркетингові дослідження та ринки збуту. Інтенції полягають у підвищенні

кількості, якості та конкурентноспроможності продукції, удосконаленні виробничих процесів, розширенні ринків збуту. Для сфери *фінансів* типовими комунікативними ситуаціями є ділові розмови та ділові телефонні розмови фінансових фахівців з клієнтами, ділові наради, консультації фінансових експертів та аналітиків. Учасники спілкування – фінансові експерти й аналітики, фінансисти, банківські службовці, бухгалтери, маклери, брокери та клієнти фінансових установ; прототипові місця – банківські та кредитні установи, фінансові біржі та фінансові відділи компаній; типова тематика – умови кредитування та дебетування, процентні ставки, дилингові послуги, курси валют та цінних паперів, рахунки клієнтів банків та фінансових установ, ціноутворення, фінансове планування та звітність. Іntenції полягають у збільшенні / зменшенні кредитних та депозитних ставок, нарощуванні капіталовнесків, капіталізації, отриманні додаткового фінансового прибутку.

Така категорія дискурсу, як тональність, що безпосередньо пов'язана із соціометричною складовою комунікантів та ситуацією, визначає ступінь офіційності дискурсу й реалізується через категорію реєстру. Мовна взаємодія у межах організації зазвичай відбувається у двох реєстрах: паритетному – спілкування рівноправних за соціальним статусом комунікантів (співробітників, партнерів) та авторитарно-командному – спілкування нерівних за статусом мовців, напр.: *роботодавець – найманий працівник, начальник – підлеглий, менеджер – робітник*.

Згідно з реєстром ділове спілкування диференціюють за шкалою: "згори – донизу" (downward communication): начальник → підлеглий (superior-to-subordinate); паритетне спілкування (horizontal communication): між рівноправними партнерами (peer-to-peer) та "знизу – нагору" (upward communication): підлеглий → начальник (subordinate-to-superior).

Спілкування "згори – донизу" відбувається з метою передачі та запиту інформації, надання розпоряджень, дозволів, оголошення рішень, висловлення власної думки з того чи іншого питання і здійснюється через такі канали, як: безпосередні та телефонні ділові розмови, наради, службові записки, накази, інструкції та ін. Воно відзначається більшою категоричністю, що виражається у формі особових речень, "сильних" модальних дієслів *should*, *must*, дієслова волевиявлення *wish*, наказового способу тощо.

Паритетне спілкування між працівниками одного рангу або статусу здійснюється з метою планування спільної діяльності,

координації проектів, вирішення проблемних питань, обміну інформацією під час безпосередніх та телефонних ділових розмов, нарад колективу та інших форм професійного спілкування і як правило має напівофіційну тональність, що увиразнюється в реченнях з комунікативною інтенцією прохання, побажання, маркері ввічливості *please*, модальних словах *might*, *probably*, звертаннях на ім'я, конструкціях для пом'якшення категоричності висловлювання *I think*, *to my mind* та ін.

Спілкування "знизу – нагору" практикують у випадку надання очікуваної інформації, звітів, пропозицій, висловлення думки щодо конкретних поточних питань. Каналами зв'язку є безпосередні та телефонні ділові розмови, наради, листи (зокрема, електронні). Таке спілкування в цілому має нейтральну тональність, хоча у випадку безпосередньої мовної взаємодії переважають підкреслено ввічливі форми, висловлення прохання, пропонування, запитання, побажання, маркерах ввічливості, офіційних звертаннях *Mr*, *sir*, використання професійних або інших титулів та прізвищ.

Стратегії бізнес-дискурсу безпосередньо взаємодіють з його інтенційною складовою – мотивами, цілями, комунікативними інтенціями або намірами учасників, функціональним призначенням. За функціональним призначенням систему жанрів бізнес-дискурсу поділяють на організаційні, розпорядчі та довідково-інформаційні; за інтенційною складовою бізнес-жанри диференціюємо на репрезентативні, директивні, комісивні, експресивні, декларативні та метакомунікативні. Спосіб реалізації бізнес-дискурсу вирізняють інформативна, аргументативна, маніпулятивна стратегії та стратегія самопрезентації, які реалізуються у відповідних жанрах: інформативна стратегія притаманна довідково-інформаційним жанрам та окремим репрезентативним жанрам, як напр.: повідомлення, оголошення, службова записка, опис функціональних обов'язків, протокол зборів, звіт, бізнес-план; стратегія самопрезентації характерна для таких репрезентативних жанрів, як: презентація, резюме, характеристика, аналіз за 4-ма складниками (SWOT-analysis); аргументативна стратегія присутня у таких жанрах, як: лист-підтвердження, лист-нагадування, лист-відмова, лист-інкасо, лист-замовлення, лист-запит, лист-рекомендація, лист-пропозиція, лист-претензія, бізнес-конференція, нарада, інструкція;

маніпулятивна стратегія відслідковується у прес-релізах, офіційних заявах, рекламних листах.

Мовним матеріалом сучасного бізнес-дискурсу, що вирізняє його серед інших типів дискурсу, є прецедентні імена, висловлювання та тексти. Прецедентними іменами є номенклатурні назви відомих фірм, торговельних мереж, прізвища їхніх засновників і власників, перифрази імен відомих бізнесменів та реалій бізнесу, торгові марки, бренди, назви відомих товарів та моделей.

До прецедентних висловлювань належать рекламні гасла / слогани, дискурсивні формули – мовні кліше, професійно марковані паремії (прислів'я, приказки), крилаті та афористичні вислови, якими послуговуються бізнесмени-професіонали у своїй діяльності і які відображають їхнє ставлення до праці, грошей та підприємницької діяльності. Рекламні гасла / слогани – це навмисно створені фрази, свого роду *catch phrases*, що виражають у короткій формі (часто одним реченням) ідею товару, профіль фірми, "згорнутий зміст рекламної кампанії" [Улитина 2008, 313]. Дискурсивні формули / мовні кліше – фрази або речення, регулярно відтворювані в мовленні майже без будь-яких змін, і такі, що характерні для різних жанрів ділового мовлення. Афористичні вислови належать відомих бізнесменам-практикам, менеджерам та теоретикам бізнесу (*management gurus*), які висвітлюють свої погляди на природу підприємницької діяльності, її роль у суспільстві, виражають морально-етичні принципи та норми ведення бізнесу.

Прецедентними текстами для сучасного бізнес-дискурсу є законодавчі акти та постанови уряду, що регулюють підприємницьку діяльність, праці провідних економістів і теоретиків бізнесу, зокрема А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Мілля, Р. Кантільона, Ж. Б. Сея, А. Карнегі, А. Маршалла, Ф. Тейлора, Ф. Найта, Дж. Кейнса, Дж. Шумпетера, П. Дракера, А. Слоуна, І. Кьознера, Т. Петерза, базові теорії мікроекономіки – теорія попиту та пропозиції, наукові методи управління, теорія ціни та прибутку, теорія фірми, теорія мотивації, які науково пояснюють економічні механізми підприємницької діяльності.

Цінності бізнес-дискурсу закладені у професійно маркованих пареміях, афористичних висловах, пов'язаних із бізнесом і підприємницькою діяльністю. Моральні цінності бізнесу (за В. І. Карасиком), розробляються діловою етикою, що їх репрезентують кодекси з етики, утилітарні закладені у ключових, або

базових, концептах [Карасик 2000, 13]. До ключових концептів відносимо макроконцепт "business", концепти базового рівня "enterprise", "trade", "money", "management", субординаційні концепти "goods", "market" та похідні концепти "employment", "profit", "marketing".

Висновки. Отже, конститuentами бізнес-дискурсу є типові комунікативні ситуації (локуси) та соціометричні параметри учасників, що визначають тональність та реєстри спілкування. Спосіб реалізації бізнес-дискурсу визначають інформативна, аргументативна, маніпулятивна стратегії та стратегія самопрезентації, що зумовлюються мотивами, цілями, комунікативними інтенціями, функціональним призначенням дискурсу і вирізняються у відповідних жанрах. Мовні особливості сучасного бізнес-дискурсу виявляються у прецедентних іменах, висловлюваннях, текстах. Цінності закладені у рекламних гаслах / слоганах, у професійно маркованих пареміях, афористичних висловах, діловій етиці та ключових концептах.

Наступним етапом вивчення проблеми компонентної структури англomовного бізнес-дискурсу на сучасному етапі розвитку є створення його наглядної схеми-моделі.

1. *Астафурова, Т. Н.* Стратегия коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистический и дидактический аспекты): Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / М.: Моск. гос. лингв. ун-т, 1997. – 41 с. 2. *Буркитбаева, Г. Г.* Деловой дискурс: Онтология и жанры [Текст]: Монографія / Г. Г. Буркитбаева. – Алматы: НИЦ "Гылым", 2005. – 232 с. 3. *Гийому, Ж.* О новых приёмах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса [Текст]: Кол. монографія / Ж. Гийому, Д. Мальдидьє // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса, за ред. П. Серю. – Москва: ИГ "Прогресс", 1999. – С. 124–136. 4. *Данилова, Н. К.* "Знаки субъекта" в дискурсе [Текст]: Монографія / Н. К. Данилова. – Самара: Изд-во "Самарский университет", 2001. – 228 с. 5. *Діброва, В. А.* Статусні стосунки учасників ділового мовлення [Текст] / В. А. Діброва // Наук. вісник Чернівець. ун-ту. Герм. філол.: Зб. наук. пр. – Вип. 439–440, 2009. – С. 134–138. 6. *Замкова, Н. Л.* Рівні спілкування в професійній культурі майбутніх менеджерів [Текст] / Н. Л. Замкова // Мова. Культура. Бізнес. – К.: Правові джерела, 2003. – Вип. 1. – С. 257–266. 7. *Карасик, В. И.* О

типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5–20. 8. *Карасик, В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст]: Монографія / Карасик В. И. – Москва: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 390 с. 9. *Кравченко, Н. К.* Особенности дискурса как лингвистического явления [Текст] / Н. К. Кравченко // Мова і культура. – Вип. 7. – Т. IV. – Ч. 2: Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту, 2004. – С. 5–11; 10. *Красных, В. В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? [Текст]: Монографія / В. В. Красных. – Москва: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 375 с. 11. *Кузько, К. Я.* Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики [Текст]: Кол. монографія / К. Я. Кузько // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – С. 25-48. 12. *Макаров, М. Л.* Основы теории дискурса [Текст]: Монографія / М. Л. Макаров. – Москва: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с. 13. *Морозова, О. І.* До проблеми виділення одиниць дискурсу [Текст]: Кол. монографія / О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен; за ред. докт. філол. наук, проф. О. І. Морозової. – Харків: Константа, 2005. – С. 65-104. 14. *Наумова, Н. Г.* Діловий текст: лінгвокогнітивний ракурс дослідження [Текст] / Н. Г. Наумова // Нова філологія. – 2007. – № 26. – С. 279–284. 15. *Пилипенко, Р. Є.* Німецький економічний дискурс: методологія, моделі, жанри [Текст]: Монографія / Р. Є. Пилипенко. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2005. – 316 с. 16. *Улитина, Н. А.* Классификация типов рекламных слоганов [Текст] / Н. А. Улитина // Сучасні дослідження з іноземної філології: Зб. наук. пр. – Ужгород: Папірус-Ф, 2008. – Вип. 6. – С. 310-318. 17. *Филлипс, Л.* Дискурс-анализ. Теория и метод [Текст]: Монографія / Л. Филлипс, М. В. Йоргенсен. – Пер. з англ. – 2-е вид, випр. – Харків: Вид-во "Гуманитарный центр", 2008. – 352 с. 18. *Brown, G.* Discourse Analysis [Текст]: навч.-методич. посіб. / G. Brown, G. Yule. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996. – 288 p. 19. *Cook, G.* Discourse [Текст]: підр. / G. Cook. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 167 p. 20. *Dijk, T. A. van.* Studies in Pragmatics of Discourse [Текст]: Монографія / T. A. van Dijk. – Hague: Mouton, 1981. – 331 p. 21. *Hatch, E.* Discourse and Language Education [Текст]: навч.-методич. посіб. / E. Hatch. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 333 p.

ДИСКУРС ІДЕОЛОГІЙ "ГЛОБАЛІЗМ/АНТИГЛОБАЛІЗМ" ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто явище глобалізму та антиглобалізму у протистоянні один одному як відображення сучасних світових процесів через призму дискурсу їхніх ідеологій. У ході дослідження дискурсивних інтеракцій виявляється динаміка конструювання цих соціальних реалій у вигляді концептів та простежуються зв'язки між ними. Як елементи дискурсу складові цих концептів є конструктивним матеріалом формування в реципієнта певної ідеології.

Ключові слова: глобалізм, антиглобалізм, дискурс, політичний лібералізм, економічний інтернаціоналізм, реципієнт, ідеологія.

В данной статье рассматриваются явления глобализма и антиглобализма в их противоборстве друг другу как отображение современных мировых процессов сквозь призму дискурса их идеологий. В ходе исследования дискурсивных интеракций прослеживается динамика конструирования этих социальных реалий и определенные связи между ними. Будучи элементами дискурса, составляющие этих концептов выступают конструктивным материалом формирования у реципиента определенной идеологии.

Ключевые слова: глобализм, антиглобализм, дискурс, политический либерализм, экономический интернационализм, реципиент, идеология.

In the article in their opposition globalization and anti-globalization as the reflection of world modern processes are being viewed in the discursive aspect of their ideologies. While researching the discursive interactions the dynamics of structuring these social realities and definite links between them are being observed. Being the elements of the discourse the concept constituents work as the constructive material in forming the recipient's special ideology

Key words: globalization, anti-globalization, discourse, political liberalism, economic internationalism, recipient, ideology.

Широкий різноманітний інформаційний потік та сучасний ритм життя людини вимагає від неї більш швидких реакцій на адаптацію до подій сучасного життя, на відстеження корисного для свого існування персонального досвіду та прагматизації цього досвіду з

метою подальшого використання у процесі соціалізації. Саме тому в ментальному просторі людини реалії оточуючого світу і відображаються у вигляді певних концептів, що впливають на відбудову адекватної ментальної репрезентації про оточуючий світ і допомагають у виборі відповідної комунікативної схеми [Вежбицкая 1996; Лакофф 1995; Лакофф 1981; Derry 1990; Ellis & Hunt 1983; Fauconnier & Sweetser 1996; Jackendoff 1994]. Оскільки об'єктом нашого дослідження обрано явища глобалізму та антиглобалізму як відображення сучасних світових процесів через призму дискурсу їх ідеологій, то за мету нашої розвідки ми ставимо дискурс-аналіз як спосіб інтерпретації соціальної сучасної реальності та розгляд динаміки конструювання цієї реальності, у процесі якої виникають соціальні концепти та простежуються певні зв'язки між ними [Philips & Hardy 2002]. Така мета зумовлена нашим прагненням довести, що використовуючи мову, яка допомагає створювати тексти та вибудовувати дискурси, суб'єкти глобалізму та антиглобалізму виступають частиною конструктивних ефектів дискурсу, впливаючи таким чином на відбудову конкретних реалій оточуючого світу.

У 80 роки ХХ сторіччя виникло нове соціальне явище "глобалізація", яке спочатку розумілося як злиття ринків певних наднаціональних корпорацій [Levitt 1983]. І оскільки глобалізаційні процеси продовжували стрімко розвиватися і проникали в усі сфери життя, то сьогодні їх розуміння і ставлення до них дещо змінилося. У своїх роботах з питань глобалізації українські та російські вчені розуміють глобалізацію як складний процес глобального об'єднання, що проявляється в сучасному житті у економічній, політичній, культурній та інформаційній універсаліях, що призводить до зникнення територіальної цілісності як соціального та культурного визначення (В. Бебик, В.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко, А. О. Миронов, О.П. Федотов, І. Панарін). Щодо визначень глобалізації як процесу з точки зору західних дослідників, таких як М. Кастеллс, Е. Гідденс, Д. Харвей, М. Уотерс та інших, то найбільш узагальненим можна, на наш погляд, вважати таке: *"In the late twentieth century globalization has been characterized by accelerating exchanges of social, cultural, political and economic capital across country borders. Evolving technologies have transformed the modes of production and the means of communication between individuals, social groups, and interacting cultures"*. У дискурсі глобалізму ми йдемо шляхом аналізу виділених в його картині світу таких концептів як ПОЛІТИЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ, ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ, КУЛЬТУРНИЙ

КОСМОПОЛІЗМ та СОЦІАЛЬНИЙ РЕАЛІЗМ, а також досліджуємо те, як ці концепти реалізуються в текстах, що формують дискурсну єдність щодо відображення сучасного стану процесу глобалізації. У статті нами досліджено відображення першого з означених концептів, а саме концепт ПОЛІТИЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ у глобалістській картині світу. Реалізацію цього концепту в сучасному житті ми спостерігаємо, наприклад, у проявах гегемонії США й волюнтаристській діяльності країн Великої сімки та їх урядів.

The recent rise in oil prices has led the G-7 nations ... to call upon oil producing countries to boost output. "We remain vigilant of the risks to the global economy," the G-7 said... we are monitoring the situation in oil markets closely; ...We encourage oil-producing countries to increase their output to meet demand," the statement said. "We stand ready to call upon the International Energy Agency to take appropriate action to ensure that the market is fully and timely supplied" [Marketwire 2011].

У наведеному прикладі семантика словосполучень репрезентує певні наміри примушення та свідчить про втручання G-7 Group (до якої входять політично заангажовані структури США, Канади, Японії, Німеччини, Франції та Італії) у внутрішні проблеми інших країн.

У статті "The Finn Red Line" на основі аналізу економічного стану Фінляндії освітлено питання політики Європейського центрального банку щодо країн Єврозони, які знаходяться в стані економічної кризи. У дискурсі поставлених проблем чітко простежуються політичні та економічні лідери (*The Greek economy is in deep recession, and Germany seems adamant that no more money will be made available to help it out... efforts to shore up the euro might be scotched not in Berlin but in another austerity-minded northern capital: Helsinki... the Finns could be dragged by the Germans into some form of grand bargain that involves pooling debts;...especially as the austerity programmes Mrs Merkel favours shrink Europe's economies* [http://www.economist.com/node/21560879?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07The Economist]) та ті, хто від них залежить (*The Greek economy is in deep recession... the euro has helped push down borrowing costs in Italy and Spain, the two largest troubled countries... the euro might be scotched not in Berlin but in another austerity-minded northern capital: Helsinki; ... the Finns could be dragged by the Germans;...Mrs Merkel favours shrink Europe's economies* [http://www.economist.com/node/21560879?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07The Economist 2012]).

Ці ж самі приклади можуть бути ілюстрацією до дискурсної реалізації концепту ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ, тому що економіка є найефективнішим інструментом політичного тоталітаризму владоутримуючих країн. Економічна політика ВТО, МВФ, Всесвітнього банку, транснаціональних корпорацій, що засновані на принципах ринкового фундаменталізму, також реалізується в різноманітних регулятивних актах щодо економічно нестабільних країн. У другій статті ми навіть знаходимо запозичення з російської мови *the "troika"*, яке стало терміном для означення наймогутніших організацій (Європейський центральний банк, Європейська комісія та Міжнародний валютний фонд), що сьогодні диктують політичну та економічну поведінку не тільки в Європі, а й в усьому світі: *A damaging row between Greece and its creditors is likely to be avoided for a few more weeks – at least until the "troika" of the ECB, the European Commission and the International Monetary Fund decides whether to approve the next tranche of rescue money* [<http://www.economist.com/node/21560879?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebl73f4f0f060a07>The Economist 2012].

Попередні розвідки когнітивних основ формування концептуальної картини світу антиглобалізму в його антиномії процесам глобалізації та дослідження способів його об'єктивації у сучасному англomовному дискурсі [Недайнова 2012] дали нам основу для представлення мегаконцепту "Антиглобалізм" через його складові, що найпростіше відображаються у свідомості учасників дискурсу як СУБ'ЄКТИ АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ, які керуються особливими ідейно-ціннісними настановами (ІДЕОСФЕРА) щодо ОБ'ЄКТІВ АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ. Розглянемо, які ідейні настанови антиглобалізму реалізуються в цілеспрямованій соціальній протидії глобалізму в політичній площині, серед прикладів якої – відомі всім виступи проти міжнародних самітів Великої сімки, гегемонії США та політичних еліт Європи, боротьба за знищення НАТО та проти військових втручань і т.ін. Для аналізу ми обрали статтю з електронної версії журналу "Globalization", яка, на наш погляд, яскраво ілюструє конфлікт ідеологій двох соціальних реалій, що виступають об'єктом нашого дослідження.

Автор статті вдало використовує засоби різних мовних рівнів, які ідентифікують концепт АНТИГЛОБАЛІЗМ, орієнтуючись на демократичну схему подання блоків інформації [Почепцов 2001], тим самим посилюючи ефект переконання реципієнта, що глобалізація – шкідлива реалія сьогодення, наприклад: ... *states feel that the economic*

liberalization that globalization seems to preach, appears to be displaying a lot of hegemony from the North which eventually marginalizes the developing nations. Globalization is highly contested in this case because the interconnectedness that is being 'promoted' appears to be breeding a chain of animosities between the haves and have nots. Stiglitz (2003) asserts "even conservative politicians such as France's [now former] president, Jacques Chirac, have expressed concern that globalization is not making life better for those in need of its promised benefits" (p.4)... that globalization is a process that has shown massive improvements on the growth of the multinational corporations (MNCs), financial markets, communication as well as ameliorating environmental problems... globalization is seen as a transformational process in the world economic order that seeks to address the constraints of space and time, technological differences, re-organization of the relationship between territory and socio-economic and political space. By so doing, globalization is understood to be bringing to birth the idea of building one "global village" whereby people are going to live together symbiotically. Honestly, is the relationship symbiotic or it is speedily becoming parasitic? [Lathi 2011].

Синтаксичні повтори *appears to be displaying; appears to be breeding*, використання граматичної структури *it seems to be (globalization seems to preach)* та лексичних одиниць, в семантиці яких проявляється негативна інтерпретація (*hegemony, marginalizes, animosities, constraints*), згадування конкретних суб'єктів глобалізації, дії яких описуються у статті (*hegemony from the North; France's [now former] president, Jacques Chirac; the multinational corporations (MNCs), financial markets, communication; "global village"*), протиставлення (*the haves and have nots*), риторичне питання наприкінці абзацу, використання прямої мови, що передає дещо негативне ставлення чи сумніви щодо правильності глобальних процесів, – усі ці мовні засоби допомагають авторові донести до реципієнта контраст, що проявляється в дискурсному просторі протистояння антиглобалізаційних ідей процесам глобалізації.

Отже, досліджуючи дискурси прихильників глобалізму та їх опонентів-антиглобалістів, приходимо до висновку, що в дискурсивних інтеракціях в межах означених просторів інтерпретується соціальна сучасна реальність та визначається динаміка конструювання цієї реальності крізь ідеологічну призму протистояння певних її концептів. Як елементи дискурсу складові

цих концептів є конструктивним матеріалом формування в реципієнта певної ідеології.

Перспективним для подальших досліджень видається антиглобалістський підхід до глобальних проблем в соціально-культурній та соціально-екологічній сферах.

1. *Вежбицкая А.* Язык, культура, познание: Пер. с англ. / А. Вежбицкая. – М.: Рус. словари, 1996. – 411 с. – С. 15–26.
2. *Лакофф Дж.* Когнитивное моделирование: Пер. с англ. / Дж. Лакофф. // Язык и интеллект. – М.: Издат. группа "Прогресс", 1995. – С. 143–184.
3. *Лакофф Дж.* Лингвистические гештальты: Пер. с англ. / Дж. Лакофф. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып.Х. – С. 350–368.
4. *Миронов А.В.* Социально-гуманитарное образование сегодня / А.В. Миронов. // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 1. – с. 13-32.
5. *Недайнова І.В.* Об'єктивація концепту "Антиглобалізм" у сучасному англomовному дискурсі / І.В. Недайнова. – Луганськ: Видавництво ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка". – № 13 (248). – 2012. – 127–135.
6. *Почепцов Г.Г.* (2001). Теория коммуникации / Г.Г. Поцепцов. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://yanko.lib.ru/http://www.chat.ru/~yankos/ya.html> | Icq# 75088656.
7. *Федотов А.П.* Глобалистика: Начала науки о современном мире / А.П. Федотов. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 224 с.
8. *Derry S.J.* Learning Strategies for Acquiring Useful Knowledge / S.J. Derry. // Dimensions of Thinking and Cognitive Instruction. – N.J.: Erlbaum, 1990. – 300 p.
9. *Ellis H.C., Hunt R.R.* Fundamentals of Human Memory and Cognition (3rd edition) / H.C. Ellis, R.R. Hunt. – Dubuque, IA: Willilam C. Brown, 1983. – 237 p.
10. *Fauconnier G., Sweetser E.* Mental Spaces, Grammar, and Discourse / G. Fauconnier, E. Sweetser. [Електронний ресурс] // Режим доступу: – <http://www.cogsci.ucsd.edu/~faucon/preface-ms.pdf>.
11. *Jackendoff R.* Patterns in the Mind. Language and Human Nature / R. Jackendoff. – N.Y.: Basic Books, 1994. – 246 p.
12. *Levitt T.* The Globalisation of Markets / T. Levitt. // Marketing Imagination. N.Y.: Free Press, 1983. – 238 p.
13. *Philips N., Hardy C.* Discourse Analysis: Investigating processes of Social Construction / N. Philips, C. Hardy. – Thousand Oaks, CA.: Sage, 2002. – 328 p.
14. *The Economist* [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.economist.com/node/21560879?zid=307&ah=5e80419d1bc9821e be173f4f0f060a07>.
15. *Lathi J.* (2011). Globalization, Education and the Birth of a Democratically Active Global Citizen / J. Lathi. // Globalisation. – V.8. – Iss.1 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://globalization.icaap.org/currentissue.php>.
16. *Marketwire* (2012). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.marketwire.com/press->

release/the-group-of-seven-nations-calls-for-more-oil-output-to-fight-rising-oil-prices-nasdaq-axas-1696049.htm. 17. World socialist web site. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.wsws.org/articles/2011/mar2011/liby-m03.shtml>.

Несина І. І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено особливості адаптації китайських топонімів в українській мові. Аналізується структура китайської географічної назви. Розглядаються два шляхи передачі таких власних назв українською мовою і пропонується адекватний спосіб передачі. Крім того, наведено перелік найбільш розповсюджених географічних номенклатурних елементів.

Ключові слова: китайська та українська мова, адаптація, топонім, власні назви, номенклатура, транскрипція.

В статье рассматриваются особенности адаптации китайских топонимов в украинском языке. Анализируется структура китайского географического названия. Рассматриваются два способа передачи таких названий на украинском языке и предлагается наиболее адекватный способ передачи. Кроме того, подан перечень наиболее распространенных географических номенклатурных элементов.

Ключевые слова: китайский и украинский язык, адаптация, топоним, имена собственные, номенклатура, транскрипция.

This article deals with peculiarities of adaptation of Chinese toponyms in Ukrainian language. Special attention is paid to the structure of the Chinese geographical names. Two ways of rendering such names are offered and the most adequate way is chosen. In addition, the most widespread geographical nomenclature elements are listed.

Key words: Chinese and Ukrainian language, adaptation, toponym, proper names, nomenclature, transcription.

Проблема передачі іншомовної лексики є однією із загальнолінгвістичних проблем, вивчення якої має важливе значення для з'ясування взаємодії мов. Правила передачі китайських власних

імен не достатньо розроблені в українському сходознавстві. Для того, щоб правильно передавати китайські власні назви, необхідно добре знати її специфіку. Власних назв багато у будь-якій мові, але вони належать до різних сфер вживання, тому мають індивідуальні особливості. Саме тому не всі загальні правила української транскрипції підходять для них, тому варто розглядати правопис китайських назв за групами об'єктів, які вони позначають. Уніфікація правопису української транскрипції китайських власних імен передбачає прагнення до максимальної єдності принципів написання для різних категорій таких назв, але в той же час – до можливості виділення індивідуальних особливостей для кожної з них. Наразі безпосереднім предметом нашого дослідження є географічні назви, або топоніми.

До географічних назв входять назви провінцій, міст, селищ, сел, морів, річок, озер, гір та ін. У радянській сходознавчій традиції існував офіційний документ, яким і зараз керуються російські сходознавці, – "Инструкция по русской передаче географических названий Китая" [Концевич 2002, 223]. На той час усіма питаннями, пов'язаними з передачею географічних назв російською мовою, займалася постійна Міжвідомча комісія з географічних назв при Головному управлінні геодезії і картографії при Раді Міністрів СРСР. Ця комісія відповідала за складання нормативних документів-інструкцій і словників, які були обов'язковими для усіх міністерств, відомств і організацій країни. Варто зазначити, що, на нашу думку, найкраще було б адаптувати цю інструкцію для використання в українській лінгвістиці, адже вона була створена кращими спеціалістами Радянського Союзу.

Переважна більшість китайських географічних назв складається з двох елементів. Перший – це власне специфічна назва, а другий – загальний номенклатурний елемент [Zeng Shiying 1987, 120]. Передача власне специфічної назви європейськими мовами зазвичай виконується за допомогою пін'їню, а щодо загального номенклатурного елементу точаться затяті дискусії. Існує два шляхи такої передачі:

- 1) переклад загального номенклатурного елемента;
- 2) передача за допомогою загальноприйнятої транскрипції (пін'їнем, Традиційною російською транскрипцією (ТРТ), українською транскрипцією і т.д.).

Цзен Шиїн обстоює передачу такого елемента за допомогою транскрипції [Zeng Shiying 1987, 122]. Вона вважає, що не має

різниці в тому, що системи письма відрізняються візуальною формою – одна є абетковою, а інша – ієрогліфічною; у будь-якому випадку передача транскрипцією доречніша.

Часто географічні назви Китаю копіюються ієрогліфічно для передачі у японській мові. Наприклад, сама назва Китаю японською мовою буде виглядати так само, як і китайською – 中国, але читатися буде по-різному:

中国 – кит. – Zhōngguó.

中国 – яп. – Chūgoku.

Візуально така передача є ідеальною, але через різне читання ієрогліфів розуміння такої назви на слух є дуже проблематичним. Транскрипція ж пінїном є найбільш адекватною й виключає двозначності.

Цзен Шійн у своїх статтях надає цікаві статистичні дані, засновані на її власному дослідженні [Zeng Shiyin 1993, с.38]. Під час статистичного дослідження мап, які є доповненнями чотирьох міжнародних договорів про державні кордони, було виявлено, що серед 2400 географічних назв на цих картах, у 94% випадків номенклатурний елемент було транскрибовано пінїнем, і лише 6% - перекладено. Отже, європейська практика засвідчує, що передача усієї географічної назви, включаючи номенклатурний елемент, є більш продуктивною та використовується значно частіше. Проаналізувавши статистику, наведену Цзен Шійн, ми виявили, що до 6% назв, у яких номенклатурний елемент було перекладено, відносяться зокрема назви провінцій, міст, селищ, селищ міського типу тощо. Таким чином, ми дійшли висновку, що до географічних назв, які містять у собі перекладний номенклатурний елемент, належать елементи на позначення адміністративного поділу Китаю. До таких номенклатурних елементів відносяться наступні елементи, подані у таблиці.

Ієрогліф	Пінїнь	Українська транскрипція	Переклад
城市/(市)	Chéngshì/(shì)	Ченши (ши)	Місто
村	Cūn	Цунь	Село
地级市	Dìjīshì	Діцзіши	Міський округ
地区	Dìqū	Діцю	Округ, префектура
街道办事处	Jiēdào bànshì	Цзєдао	Вуличний комітет

处/街道/街办	chù/jiēdào/jiē bàn	баньшичу/ цзедао/ цзебань	
林区	Lín qū	Ліньцю	Лісовий район
民族乡	Mínzú xiāng	Міньцзусян	Національна волость
省	Shěng	Шен	Провінція
市辖区/区	Shì xiá qū/qū	Шисяцю/цю	Район
特区	Tèqū	Тецю	Спеціальний район
特别行政 区	Tèbié xíngzhèngqū	Теб'є Сінчженцю	Спеціальний адміністративний район
县	Xiàn	Сянь	Уїзд
县级市	Xiàn jí shì	Сяньцзіши	Міський уїзд
县辖区	Xiàn xiá qū	Сяньсяцю	Район уїзного підпорядкування
乡	Xiāng	Сян	Волость
自治区	Zìzhìqū	Цзичжицю	Автономний район
镇	Zhèn	Чжень	Селище
直辖市	Zhíxíashì	Чжисяши	Місто центрального підпорядкування
自治州	Zìzhìzhōu	Цзичжичжоу	Автономний округ
自治县	Zìzhìxiàn	Цзичжисянь	Автономний уїзд

Цікавим випадком є також китайські збірні географічні назви. До таких належать назви, які становлять собою сукупність двох скорочених назв. Ми вважаємо за потрібне писати обидва компоненти в таких номінаціях повністю. Наприклад, китайці часто називають провінції Цзянсу (江苏 [jiāngsū]) і Чжецзян (浙江 [zhèjiāng]) – Цзян-Чже, проте українською мовою варто писати "пров. Цзянсу і пров. Чжецзян". Якщо ж географічні назви мають спільний елемент, то до їх назви може додаватися числівник, наприклад Лян Цзян 两江 [liǎngjiāng] (дві Цзян) – "пров. Цзянсу і Цзянсі". Так само з провінціями Гуандун і Гуансі, Хубей і Хунань.

Пропонуємо перелік найбільш розповсюджених географічних номенклатурних елементів у таблиці.

Географічні номенклатурні елементи

Ієрогліф	Піньїнь	Українська транскрипція	Переклад
半岛	Bàndǎo	Баньдао	Півострів
岛	Dǎo	Дао	Острів
岛屿	Dǎoyǔ	Даоюй	Група островів
底	Dǐ	Ді	Дамба
高原	Gāoyuán	Газда	Плато
海	Hǎi	Хай	Море
海港	Hǎigǎng	Хай	Гавань, порт
海口	Hǎikǒu	Гайкоу	Порт
海湾	Hǎiwān	Хайвань	Затока
河	Hé	Хе	Річка
湖	Hú	Ху	Озеро
列岛	Lièdǎo	Л'єдао	Архіпелаг
岭	Lǐng	Лін	Гірський ланцюг
沙漠	Shāmò	Шамо	Пустеля
山	Shān	Шань	Гора
山洞	Shāndòng	Шаньдун	Печера
山口	Shānkǒu	Шанькоу	Перевал
山峰	Shānfēng	Шаньфен	Гірський пік
山沟	Shāngōu	Шаньгоу	Ущелина
山谷/(谷)	Shāngǔ/(gǔ)	Шаньгу (гу)	Долина
山脊	Shānjǐ	Шаньцзі	Гірський хребет
走廊	Zǒuláng	Цзоулан	Коридор, прохід
盆地	Péndì	Пеньді	Упадина
平原	Píngyuán	Пінюань	Рівнина
瀑布	Pùbù	Пубу	Водоспад
洋	Yáng	Ян	Океан

Отже, під час передачі китайських топонімів українською мовою пропонуємо транскрибувати і власну назву, і номенклатурний елемент, проте задля кращого розуміння такої назви носієм української мови вважаємо за потрібне дублювати номенклатурний українською мовою перед географічною назвою. Наприклад, 黃河 (Huáng Hé) – р. Хуанхе, 西湖 (Xī Hú) – оз. Сіху. Ми пропонуємо писати ці елементи разом, тому що зазвичай географічні назви Китаю складаються з 2-3 складів і не є важкими для прочитання в українській транскрипції.

Ми вважаємо, що українська транскрипція повинна інтегруватися у загальноєвропейську сходознавчу традицію, таким чином ми пропонуємо передавати усі елементи географічних назв Китаю українською транскрипцією, за винятком елементів на позначення адміністративного поділу Китаю.

1. Концевич Л. Р. Китайские имена собственные и термины в русском тексте (Пособие по транскрипции). – М.: Муравей, 2002. – 262 с. 2. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2007. – 288 с. 3. Zeng Shiying On the Romanization of Geographical Names in China / Zeng Shiying // Acta Geographica Sinica. – 1987. – №3. – P. 115–135. 4. Zeng Shiying On the Romanization of Geographical Names in China as Adopted on Small Scale Maps / Zeng Shiying // Map. – 1993. – №1. – P. 34–51. 5. 曾世英 中国地名拼写法研究. - 北京 : 测绘出版社, 1981. – 184 p.

Ніка О.І., д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

БАРОКОВИЙ КОНЦЕПТ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ

У статті аналізується концепт як історична категорія, встановлюється взаємозв'язок між концептом як філософською категорією концептуалізму в середньовічній філософії і текстовою категорією в українській бароковій проповіді.

Ключові слова: *концепт, концептуалізм, барокова проповідь, смисл, староукраїнська літературна мова XVII ст.*

В статті анализируется концепт как историческая категория, устанавливается взаимосвязь между концептом как философской

категорией концептуализма в средневековой философии и текстовой категорией в украинской барокковой проповеди.

Ключевые слова: *концепт, концептуализм, барокковая проповедь, смысл, староукраинский литературный язык XVII в.*

The article defines a concept as a historical category, establishes correlation between the concept as a philosophical category of conceptualism in the medieval philosophy and textual category in Ukrainian baroque sermon.

Key words: *concept, conceptualism, baroque sermon, meaning, old-Ukrainian literary language of the XVII century.*

У сучасній гуманітаристиці активно використовується термін "концепт" у концептології, когнітології, лінгвокультурології, як і ідеї концептуалізму, розвиток яких продовжений у діалогічній філософії (М.М. Бахтін), у французькому постмодернізмі (Ж. Дельоз). У ширшому плані – розгортання ідей концептуалізму пов'язане з теорією мовлення, апелює до смислів. Нинішнє розуміння цього терміна у філософії та лінгвістиці часто ототожнюється з поняттям, сигніфікатом. Існують й інші тлумачення: концепт як прийом концептизму і кончетто як химерна метафора.

Завдання нашої статті полягає в тому, щоб проілюструвати розуміння концепту як історичної категорії, що складалася під впливом середньовічних філософських поглядів, і співвіднести з конкретним її розумінням у текстах, зокрема в українській бароковій проповіді.

В історичній лінгвістиці писемні пам'ятки різних часових періодів неодноразово ставали джерельною базою для визначення того чи іншого концепту з погляду лінгвоконцептології [Вільчинська 2008; Скаб 2008]. Біблійні концепти також розглядалися в історичному розвитку української літератури [Сулима 2012]. Утім, історична специфіка концепту у проповідях не була предметом спеціального дослідження.

Зазначимо, що термін "концепт" (від лат. *conceptus* – схоплення) був запропонований середньовічними філософами-концептуалістами. Вони вважали, що "загальне існує в речах (*in rebus*) і виявляється у мовленнєвих актах", у такий спосіб це "відзначає середньовічний характер мислення, тісно зв'язаного з ідеєю втілення Слова і тим самим таким, що забезпечує розуміння речей і їх зв'язків" [Неретина 2000–2001].

Теоретичне обґрунтування концептуалізму здійснив П. Абеляр, який запропонував концепт для окреслення своєрідності

філософського напрям, фактично – для репрезентації смислів, висловлення.

У середньовічній філософії концепт зводиться до таких ознак: "1) він формується мовленням; 2) освяченим, за середньовічними уявленнями, Святим Духом і 3) тому здійснюється "по той бік граматики чи мови" – у просторі душі з її ритмами, енергією, інтонацією; 4) концепт гранично суб'єктивний; 5) змінюючи душу індивіда, який розмірковує, він під час формування висловлювання передбачає іншого суб'єкта, слухача чи читача; 6) він актуалізує ті чи інші смисли у відповідях на його питання; 7) пам'ять і уява – невід'ємні властивості концепту, 8) спрямованого на розуміння тут і зараз, з одного боку, але з іншого – він 9) синтезує в себе три здатності душі і як акт пам'яті орієнтований у минуле, як акт уяви – в майбутнє, а як акт судження – в теперішнє" [Неретина 2001].

У логіці П. Абеляра наголошувалось на тому, що інтелект проявляється у здатності "схоплювати" різноманітні "модифікації душі" й уміло актуалізувати смисли, а отже, з цих позицій концепт трактувався як мисленнєвий конструкт і мовленнєва реалізація. Його відкриття мали значення для розвитку теорії мовлення: так, "схоплювання" різних модифікацій душі або різних станів мовця відображає процес породження мовлення, діалогізацію як його обов'язкову ознаку, локаційні параметри, які є невіддільним атрибутом і розглядаються в сучасній лінгвістиці крізь призму актуалізаційних категорій, або дейксису, локації.

Відповідно до тогочасного історико-культурного розуміння П. Абеляр увиразнив специфіку мовленнєвої діяльності, а концепт як безпосередньо пов'язаний зі спілкуванням, смислом, співвіднесений із традиційною епістемою.

Витлумаченню основних понять концептуалізму присвячена низка досліджень з історії філософії С.С. Неретиної [Неретина 1994; 1999], в яких визначається історичне підґрунтя розуміння слова і тексту, концепту і тропів з погляду середньовічної культури.

Ми не ставимо за мету проаналізувати специфіку концепту П. Абеляра, скільки наголосити на його смислотвірній функції, що стає необхідною передумовою для вивчення процесу середньовічного текстопородження, як і барокової проповіді зокрема.

Разом із тим у поетиках і риториках закріпилося вужче розуміння концепту як прийому концептизму. У цьому разі з концептом асоціюється неочікуваність, нонсенс як гнучкість розуму і риторична майстерність поєднувати протилежне, суперечності. У зв'язку з цим

терміном актуалізується концептивне мислення, яке розглядається поруч із концептом у вченні про дотепність (наприклад, у риториці Ф. Прокоповича). Поєднання непокєднуваного як характеристика барокової естетики співвідноситься з потрактуванням концепту і концептизму як барокових категорій.

Як можемо переконатись, ці ідеї часто поширювались у середовищі українських книжників через латино- і польськомовні поетики й риторики, особливе значення серед них набула поетика польського теоретика М.К. Сарбевського. Зокрема, вплив М.К. Сарбевського на Л. Барановича розглядався з позицій концептизму ("у значенні гостра, швидка думка, дотеп, курйозний вислів, побудований на контрастах і антитезах" [Радишевський 1987, 161]).

Термін "концепт" використовувався і в гомілетичному трактаті І. Галятівського "Наука, альбо способ зложення казання", що увійшов до складу його стародрукованої збірки "Ключ розуміння" (перше видання 1659 р.). Даючи практичні поради для складання таких текстів, проповідник пропонує розгорнути концепти про час чи місце, особливо в казаннях на погреб.

"Матерію" для проповіді І. Галятівський радить добирати з широкого кола джерел: "Читай книги і, що хороше вичитаєш, нотуй собі і до свого казання аплікуй". У тому числі "читай казання rozmaїтих казноїов теперешнього віку і їх наслідуй. Єсли тії книги і казання будеш читати, знайдеш в них достатечную матерію, з котрої можеш зложити казанне на хвалу божію, на отпор геретиком, на збудуванне вірним і на спасеніє душі своєї" (Г. Наука).

"Читання книг", на якому особливо наполягав автор цього гомілетичного трактату, розширювало можливості для концептивного мислення казноїї, давало "матерію" для творення неочікуваного. Передусім відзначимо, що новими для православної проповіді були поєднання античних і християнських "прикладів", апеляція до латинських і польських паралелей, що і слугувало основою для творення барокових концептів.

Так, на підтвердження теми проповіді (про пошуки слави Божої, а не людської) А. Радивіловський наводить "історію" з польськомовної "Спижарні прикладов" про покарання чоловіка, який добрі справи чинив не з любові, а з порожньої слави (Р. В., 155 б). В іншому випадку, переповідаючи про дамоклів меч, за Ціцероном (Р. В., 112), розкриває сутність щастя у його Біблійному витлумаченні.

Фактично, маємо справу з різнополюсними за своєю культурно-історичною належністю інтертекстуальними вставками, що постають як

результат концептивного мислення і творять типовий для бароко нонсенс у тексті. У цьому разі йдеться не стільки про специфіку функціональної перспективи "тексту в тексті", скільки про "тексти в тексті", точніше, – підпорядкування смислів наведених "текстів" до висвітлення основної теми казання, ілюстрування дотичності смислів, наведених за принципом неочікуваності, та їх "очікуване" узагальнення.

У казанні концепти могли означатися словами "исторія" (Р. В., 155 б), "притча" (Р. В., 182 б), "приклад" (Г. Ключ, 161) або вказівкою на джерело, за яким переповідався приклад: "пишетъ славный красомовца Цицero в Діwнвсїи тиранѣ, царю сиракузанско(м)" (Р. В., 112), "написалъ Софоклесь філїософъ" (Р. В., 170 б).

Поєднання неочікуваного може досягатися анафоричним сполученням складників концепту: *Такои любви* былъ до ближн#гw своегw стый Іwанъ Бѣгословъ, который реклъ: Возлюбленныи, аще сице во(з)любилъ естъ на(с) Бѣгъ, и мы должни есмы другъ друга любити. *Такои любви* ку себѣ Іосафата црєвича и цр# индїйскогo потребовалъ Варахїа, слуга егw найвѣрнїйшїй, гды егw той (маючи оуже волю, wпустивши ца(р)ствw, в(ъ) иноческо(м) пустелничо(м) животѣ Бѣгу служити) намовл#лъ, абы царство индїйское прин#лъ; реклъ до негw Варахїа: Г(ѣ)подине мой, црю, люби ближн#гw, якw самъ себе; если добра# рѣчъ естъ царствовать, царствуй, а если перешкода з(ъ) негw збавеню ест(ъ), чему той т#жаръ на мене вложить хочешъ? Зычишь себѣ во(л)нымъ быти w(т) марностей сегw свѣта, зычъ же и мнѣ, зычишь себѣ збавен#, зычъ и мнѣ (Слово в □ на неделю в □) (Р. В., 200).

Одне з ключових слів у концепті, як правило, повторювалось, створюючи подібність через несподіваність зіставлення: Енеашъ, кн#зъ тро#нскїй, *любилъ* Анхїзеса, w(т)ца своегw, гды Тро# горѣла и огонь wгорнулъ w(т)ца егw, Енеашъ вскочилъ в(ъ) огонь и, порвавши w(т)ца своегw, вынеслъ егw з(ъ) огню на раменах своихъ. *Любѣмо* жъ и мы Бѣга, нб(ѣ)ногw W(т)ца своего (Казанье на Вознесение Господне) (Г. Ключ, 191). Згадка про Енея в тексті проповіді наводиться за Клавдіаном (Г. Ключ 191), створюючи елемент цілісності в такому нонсенсному сполученні.

Функціональна своєрідність концептів у бароковій проповіді зумовлена такими критеріями: 1) способом добору концептів із різних джерел; 2) характером їх представлення в тексті; 3) функціональною перспективою у структурі проповіді.

Щодо першого, то барокова протиставленість і взаємозв'язок релігійного / світського часто нівелювали опозицію греко-

візантійського і латино-польського. "Нова" для православного читача лектура здебільшого і слугувала "матерією" для неочікуваного зіставлення з відомим і традиційним, проводила своєрідну світську аналогію до висловлених казнодією релігійних поглядів. Наприклад, концепт міг створюватися за допомогою несподіваного порівняння з Вергілія: такъ Х̣с̣ поступилъ з(ъ) смертю, якъ Геркулесь з(ъ) Какусомъ (Г., Ключ, 168 б.).

Як правило, дібрана для цього "матерія" паспортизувалася глосами на полях, за винятком окремих випадків (про Перуна; про смоквоїдку і дрозда (Р. В., 182 б)).

Щодо другого, то концепти можуть акцентувати смисл у стислому вигляді (як приклад) або переповідатися як "історія".

"Історія" передбачала деталізацію розповіді, при цьому особливу роль у ній відігравали візуалізація та діалогізація. Наприклад, деталізована розповідь про дамоклів меч, як зазначається в тексті, подана за Ціцероном (Р. В., 112), є нонсенсом до розкриття сутності щастя у його Біблійному витлумаченні, що в загальному плані становить єдність інтерпретації цих смислів. При цьому актуалізація досягалася за допомогою синхронізації її з часово-просторовим виміром проповіді.

Здебільшого концепт входив до основної частини казання (нарації) і становив логічний перехід до його завершення (конклюдії). Цим означалася більш варіативна частина проповіді – "приклад" / "історія", добір яких не був точно прописаний в гомілетичному трактаті й залежав від тонкого й точного розуміння теми казнодією, того, наскільки йому вдалося "схопити" і з риторичною майстерністю інтерпретувати задану тему.

Отже, концепт представлений як функціональний і структурний складник української барокової проповіді, розквіт якої припадає на XVII ст., а особливо – на його другу половину, що проілюстрували збірки проповідей І. Галятовського, А. Радивиловського, Л. Барановича.

У цей період концепт виявляється як нонсенс, що передбачає новий тип текстопородження, за яким суб'єкт акцентує на смислах "у просторі душі". У цьому значенні концепт трактується як прийом концептизму, характерний для барокової естетики. У ширшому розумінні – смислотвірна функція концепту має історичне підґрунтя, що відрізняє його від сучасних тлумачень як поняття, сигніфіката.

1. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.: монографія / Тетяна Вільчинська. –

Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 2. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Петра Абеляра / *С.С. Неретина*. – М. : Гнозис, 1994 – 216 с. 3. *Неретина С.С.* Тропы и концепты / *С.С. Неретина*. – М. : ИФ РАН, 1999. – 277 с. 4. *Неретина С.С.* Концептуализм // Новая философская энциклопедия. ИФ РАН. – М. : Мысль, 2000-2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/enc.htm>. 5. *Неретина С.С.* Петр Абеляр // Антология средневековой мысли. – СПб.: Изд-во Русского христианского гуманитарного института, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://krotov.info/acts/12/1/abelyar2.htm>. 6. *Радишевський Р.П.* Барокковий концептизм поезії Лазаря Барановича // Українське літературне барокко : зб. наук. пр. / Відп. ред. О.В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 156–177. 7. *Скаб М.В.* Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с. 8. *Сулима В.І.* Біблійні концепти і проповідницька традиція української літератури (на прикладі концепту води) / Віра Сулима // Слово і час. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoichas.in.ua>.

Список умовних скорочень назв джерел

Г. Наука – Галятовський І. Наука, альбо способ зложення казання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm.

Г. Ключ – Галятовський І. Ключь разумѣніа. Львів, 1665. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 608.

Р. В. – Радивиловський А. Вѣнецъ Хсѣвъ. К., 1688. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 59.

Нікітюк Т.В., асист., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОНФРОНТАТИВНОГО МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ПРОКЛЬОНУ У ТУРЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті на матеріалі художнього турецького дискурсу розглядаються лексико-граматичні та прагматичні особливості реалізації мовленнєвого жанру прокльону та пропонується авторська класифікація висловлювань-прокльонів.

Ключові слова: конфронтативний жанр, висловлювання-прокльони, конфліктна ситуація.

В данной статье на материале художественного турецкого дискурса описывается конфронтативный речевой жанр проклятья. Установлено лексико-семантические и прагматические особенности высказываний-проклятий, осуществлена классификация таких видов высказываний.

Ключевые слова: конфронтативный речевой жанр, высказывания проклятия, конфликтная ситуация.

Lexical and grammatical features and pragmatic implementation of curse speech genre on the basis of artistic Turkish discourse are considered. The classification of curses expressions has been carried out.

Keywords: conflict genre of expression, curses, conflict situation.

Для сучасної лінгвістики, основними тенденціями якої є комунікативна та функціональна орієнтованість, надзвичайно актуальною є категорія мовленнєвого спілкування. Останнім часом у філології з'являється усе більше наукових праць, у яких досліджується ефективність вербальної комунікації. Науковці встановили цілу низку факторів, які впливають на ступінь успішності міжособистісної мовленнєвої діяльності. До їхнього складу входять індивідуальні особливості комунікантів, характер їх взаємовідносин, специфіка сфери спілкування, характер ситуації, цілі та завдання співрозмовників, відбір та організація мовних засобів, стилістичні та жанрові параметри висловлювання. Саме жанрові особливості висловлювання посідають провідне місце в сучасних дослідженнях мовленнєвого спілкування.

Загальноновизнаним фактом є те, що теорію мовленнєвих жанрів було висунуто та обґрунтовано російським літературознавцем М. М. Бахтінім. Ідеї М. М. Бахтіна продовжили розвивати українські, польські та російські дослідники, зокрема Н. Д. Артюнова, Ф. С. Бацевич, В. В. Богданов, Г. Вежицька, В. Є. Гольдін, В. І. Жельвіс, В. Н. Капленко, Т. В. Шмельова та ін.

У зв'язку з особливостями сучасної мовної ситуації усе частіше, увагу науковців привертають комунікативні ситуації, у яких переважає дисгармонія міжособистісного спілкування (О. В. Дерпак, М. Н. Кожина, Н. Б. Лебедева, К. Ф. Сєдов, О. П. Черняк, А. Б. Чіркун, Б. Я. Шаріфуллін та інші).

Актуальність проведеного дослідження зумовлена суттєвою роллю, яку відіграють мовленнєві жанри в організації чи дезорганізації соціальних взаємодій, зокрема й конфронтативної мовленнєвої ситуації. До кола зазначеної проблематики входить також і кофронтативний мовленнєвий жанр прокльону та його лексико-семантичні засоби реалізації.

Метою дослідження є проведення комплексного лінгвістичного опису конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону, який ми розглядаємо з огляду на його функціонально-прагматичні та лексико-семантичні складники.

Досягнення мети зумовлює вирішення низки завдань, а саме: дати визначення поняттю конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону; виділити та класифікувати типи мовленнєвих жанрів із загальним значенням прокльону; виділити специфічні комунікативні одиниці й мовленнєві формули, які характерні для конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону, їх лексико-семантичні та прагматичні особливості.

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєвий жанр прокльону, а предметом – функціонально-прагматичні та лексико-семантичні характеристики висловлювань зі значенням прокльону, які є локутивними складниками конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону.

Новизна теми полягає в дослідженні лексико-семантичних та прагматичних особливостей конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону в сучасному турецькому художньому дискурсі, власного авторського підходу до типологізації такого виду висловлювань (за інтенцією мовця).

Методологічною основою є функціонально-прагматичний підхід, який заснований на визнанні нерозривного зв'язку людини з мовними структурами, на основі якого, залежно від аспекту, що досліджується, використовувалися методи: описовий, контент-аналізу та дискурс-аналізу.

Мовленнєвий жанр прокльону – досить поширене явище в турецькому художньому дискурсі. Незважаючи на те, що прокльони, з точки зору мусульманської релігії, є неприпустимим та гріховним явищем, турецький соціум не цурається використовувати цей вид конфронтативного жанру для приниження, залякування свого опонента, не тільки в розмовному, а й у художньому дискурсі. Можливо, саме релігійний чинник і спричинив невелику кількість праць, присвячених дослідженню такого явища, як прокльон. Хоча, останнім часом, у турецькому мовознавстві зростає зацікавленість до

висловлювань-прокльонів. Для прикладу, можна навести працю Самі Акалина "Türk dilek sözlerinden alkışlar ve kargışlar". Проведені вченим дослідження стали підґрунтям для подальших розвідок і породили нові підходи до цієї проблеми [Кауа 1997, 116].

На думку В. С. Третьякової, представлення мовлення як реалізації певного сценарію найбільш адекватно відображає мовленнєвий жанр, який надає композиційну форму типовому висловлюванню та закріплює зміст і закономірності мовленнєвої поведінки відповідними мовленнєвими структурами [Третьякова 2004, 116]. Такою специфічною особливістю конфронтативних жанрів є виникнення непорозумінь, агресії, невдоволення одного з учасників спілкування, тобто негативної реакції на висловлювання адресанта, а також вираження негативної оцінки дій співрозмовника. Беручи до уваги характерні мовлені особливості та поведінку комунікантів, які притаманні конфронтативному мовленнєвому жанру, можемо дати визначення цьому поняттю.

Конфронтативний мовленнєвий жанр – це вербальне втілення мовних знаків (мовленнєва дія), яке спрямоване на дисконтакт комунікантів, іншими словами конфлікт. Конфлікт – це ситуація спілкування, у якій відбувається зіткнення сторін (учасників конфлікту) з приводу різних цілей, поглядів чи інтересів. Як результат, одна зі сторін виконує мовленнєві дії, спрямовані проти інтересів партнера по комунікації.

Турецький глумачний словник дає таке узагальнене визначення прокльону (beddua): "Прокльон – це побажання певній особі (групі осіб) негараздів та біди" [Türkçe sözlük 2005, 231].

Український вчений В. Жайворонок називає прокльони лайливими висловами, які виражають різкий осуд кого-небудь або чого-небудь, велике обурення кимось або чимось, ненависть до когось або чогось [Жайворонок 2006, 486].

Мовленнєвий жанр прокльону вербалізується у конфліктному мовленнєвому спілкуванні. Умовою виникнення такого спілкування є конфліктна ситуація, у якій один зі складників змінює свої кількісні чи якісні значення, що призводить до загострення стосунків між конфліктуючими сторонами. Мовленнєва конфліктна ситуація передбачає існування кількох обов'язкових елементів:

- учасників конфлікту (дві або більше сторони, що прагнуть досягнути несхожі чи прямо протилежні цілі);
- об'єкт конфлікту (конкретне явище, причина, стан справ, навколо якого розгортається суперечка);

- рушійну силу – інцидент (факт зіткнення протилежних сил).

Об'єкт мовленнєвого конфлікту та його учасники у своїй сукупності утворюють предмет конфлікту, тобто вони розглядаються як необхідні обов'язкові умови виникнення конфліктної мовленнєвої ситуації. Інцидент призводить до початку конфлікту, відіграє роль каталізатора. Мовленнєва конфліктна ситуація визначається об'єктивними обставинами, а інцидент виникає лише тоді, коли для нього створені необхідні передумови.

Наприклад: *'Bizim paramızla...'*

- *'Yapacaksanız adam gibi yapın!'*

- *Namussuzlar! Allah belanızı versin!'* [Akçam 2002, 29]

- *"...З нашими грошима..."*

- *Якщо ви щось робите, то робіть це по-людському!*

- *Негідники! Нехай Аллах пошле вам біду!*

Як бачимо з поданого вище фрагменту, для втілення конфронтативного мовленнєвого жанру прокльону була створена відповідна конфліктна ситуація, у якій один із співрозмовників, через своє невдоволення комунікативними діями свого опонента, переживає внутрішнє напруження, можна навіть сказати стрес. Намагаючись зняти з себе це напруження, залякує співрозмовника, використовуючи мовленнєвий жанр прокльону.

Проаналізувавши подану вище конфліктну ситуацію, у якій втілюється висловлювання-прокльон, можемо чітко сформулювати визначення цього виду конфронтативного мовленнєвого жанру.

Конфронтативний мовленнєвий жанр прокльону – це певні типи висловлювань, у яких реалізується психологічна агресія одного зі співрозмовників на відповідні дії його опонента та мають на меті нанести шкоду здоров'ю, накликати нещастя та навіть смерть живої людини, а також знищити або пошкодити матеріальні цінності співрозмовника.

Турецькі мовознавці типологізували прокльони з урахуванням семантичного навантаження такого типу висловлювань. Наприклад, Ерман Аргун, взявши за основу семантичний аспект, поділив висловлювання-прокльони на такі групи: 1) побажання бідноти, безгрошів'я та банкрутства певної особи, 2) побажання морального невдоволення та смутку, 3) побажання смерті, 4) побажання різних хвороб, 5) побажання злого року, 6) побажання нещастя [Artun 1999, 113–115].

У нашій роботі, класифікуючи конфронтативний мовленнєвий жанр прокльону, перш за все, ми враховуємо інтенції мовця, тобто на кого або на що спрямовує свої побажання зла адресант. Враховуючи

цей аспект, конфронтативний мовленнєвий жанр прокльону можемо поділити на такі групи: 1) прямі висловлювання-прокльону; 2) непрямі висловлювання-прокльону.

У першому типі висловлювань-прокльонів втілюються побажання адресантом зла, спрямовані безпосередньо на адресата. Наприклад: *Ayağın kırılsın!* [Yaşar Kemal 1959, 410] (букв. Нехай твоя нога буде зламана!) – *Щоб ти ногу зламав! Dilin tutulsun!* [Yaşar Kemal 1959, 403] (букв. Щоб твій язик відсох!) – *Щоб твоїй язик відсох! Yüzün gülmesin!* [Kemal 2007, 319] (букв. Нехай твоє обличчя не посміхається!) – *Щоб ти постійно був сумним! Gözün kör olsun!* [Kemal 2007, 11] (Нехай твої очі осліпнуть!) – *Щоб ти осліп; Gözlerin oyula!* [Kemal 2007, 29] (Нехай твої очі будуть виколоті!) – *Щоб тобі виколили очі!*

Другий тип висловлювань-прокльонів направлений на заподіяння шкоди майну адресата. Наприклад: *Ocağın batsın!* [İzgi 2009, 42] (букв. Нехай твоє вогнище згасне!) – *Щоб твоя дівка стала порожньою! ; Daima tersine gitsin işlerin!* [İzgi 2008, 42] (букв. Нехай твоя робота постійно йде шкереберть!) – *Щоб у тебе не ладилась робота! Bahçede fidan bitsin!* [İzgi 2009, 150] (букв. Нехай у твоєму городі всі саджанці пропадуть!) – *А щоб у твоєму саду нічого не росло! Allah arabanı kahretsin!* [Kemal 2007, 52] – О Аллах, зроби так, щоб його машина постійно ламалась! *Allah sana mal vermesin mülk vermesin!* [Kemal 2007, 111] – Нехай Аллах не подарує тобі багатство!

Найбільш розповсюдженим типом висловлювань-прокльонів у турецькому художньому дискурсі є ті висловлювання, у яких фігурує ім'я Аллаха. Це можна пояснити насамперед тим, що мусульманська релігія має великий вплив на турецьке суспільство. Турки з великою пошаною ставляться до імені Аллаха та дуже бояться його гніву. Таким чином, використовуючи ім'я Аллаха у прокльонах, адресант намагається ще більше залякати свого співрозмовника та примусити вчинити так, як вигідно саме йому.

Наприклад: *'Allah belanızı versin!'* [Akçam 2002, 92] – Нехай Аллах пошле вам біду!; *Allah kahretsin!* [Akçam 2002, 93] – Нехай накаже тебе Аллах! *Allah size dert vere derman vermeye!* [Akçam 2002, 92] – Нехай Аллах пошле вам тільки горе і ніколи не посилає прощення! *Kör etsin Allah iki gözünü!* [Akçam 2002, 104] – Нехай тобі Аллах пошле сліпоту на твої очі!

Для того, щоб виконати повний прагматичний аналіз комунікативної ситуації, у якій втілюється конфронтативний мовленнєвий жанр прокльону, ми взяли за основу "паспорт"

мовленнєвих жанрів, який був запропонований російською дослідницею Т. Шмельовою. До основи цього паспорту увійшли такі параметри дослідження мовленнєвих жанрів: комунікативна мета, концепція автора(адресанта), концепція адресата, подійний зміст, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, параметри мовного втілення [Шмелёва 1995, 92–96].

Комунікативною метою мовця, яка втілюється у конфронтативному мовленнєвому жанрі прокльону є: бажання змінити самопочуття адресата, примусити його відчувати сором, незграбність, провину, страх за своє здоров'я або за здоров'я своїх близьких, добробут тощо.

Концепція адресата. Зважаючи на різномірну комунікативну природу мовленнєвих одиниць, які охоплюють жанр прокльону, не є дивною варіативність концепції адресанта. Отже, це може бути особа з вищим, нижчим або рівним комунікативним статусом, яка втратила або може втратити контроль над комунікативною ситуацією. З певних причин мовець агресивно налаштований проти свого співрозмовника або третьої особи. Наприклад: – *Allah belasını versin öyle kaynananın... Ölüyorum desem, bir yudum su veremez!* [Kemal 2001, 74] – *Нехай Аллах пошле біду на голову такий теці. Навіть якщо я буду помирати, вона не дасть мені і ковтка води!*

Концепція адресата. Адресат – людина, яка має вищий або нижчий соціальний статус ніж адресант, є неавторитетною, молодшою за віком, менш досвідченою або особою, яка з певних причин викликає у адресанта гнів. Адресат не зацікавлений виконувати прохання (накази) адресанта, а інколи не має на це повноважень.

Подійний зміст. Майбутні вчинки варіюються залежно від поставлених мовцем завдань.

Чинник комунікативного минулого. Мовленнєвий жанр прокльону належить до реактивних, оскільки у більшості випадків виступає як реакція на репліку співрозмовника.

Чинник комунікативного майбутнього. Прокльон не передбачає обов'язкової реакції адресата. Але у випадку наявності такої реакції вона, як правило, виявляється в таких мовленнєвих жанрах:

- Незадоволення, обурення висловлюванням адресанта:
 - *Allah kahretsin seni!!*
 - *Ne diyorsun, terbiyesiz?*
 - *Нехай Аллах накаже тебе!*
 - *Що ти таке кажеш? Невихований.* [Kemal 2001, 53]

• Згода з висловлюванням адресанта (у випадку, якщо мовленнєвий жанр прокльону направлений на третю особу):

– *Böylelerine Allah kel vîrsin de turnak vîrmesin...*

– *Doğru* [Kemal 2001, 40]. – *Нехай Аллах спотворить таких, як вони...*

– *Справедливо.*

Параметри мовного втілення. Зважаючи на конфронтативний характер висловлювань-прокльонів, мовець добирає такі мовні засоби, які б підкреслювали його бажання. Зокрема, універсальним засобом у турецькій мові є наказовий спосіб дієслів. Наприклад: *Allah kahretsin!* [Akçam 2002, 104] – *Нехай Аллах покарає!* Окрім того, досить часто використовується й бажальний спосіб дієслів. Наприклад: *Allah size dert vere derman vermeye!* [Akçam 2002, 92] – *Нехай Аллах пошле вам тільки горе і ніколи не посилає прощення!*

До лексико-семантичного складу висловлювань-прокльонів належать лексичні одиниці зі значенням "злочи́вості" та понятійним змістом зловорожості. У таких типах висловлювань, зазвичай, використовуються дієслова, які несуть у собі негативний фізичний вплив на адресата або небажаний для його фізичного стану.

Отже, прокльони є самостійним типом висловлювання у складі конфронтативного мовленнєвого жанру. У них втілюються негативні інтенції мовця, спрямовані на залякування свого співрозмовника.

Висловлювання-прокльони як невід’ємна частина турецької національної культури є актуальним предметом подальшого вивчення. Ми вбачаємо перспективу майбутніх розвідок у проведенні порівняльного дослідження висловлювань-прокльонів турецької та української мов, а також в їх етимологічному дослідженні.

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с. 2. Третьякова В. С. Речевой конфликт и аспекты его изучения [Електронний ресурс] / В. С. Третьякова // Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. С. 112–120. – Режим доступу до статті: <http://gendocs.ru/v27388/> 3. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 88–99. 4. Akçam Alper Doktor civanım/ Alper Akçam. Ankara: Güldekeni yayınları, 2002. – 152 s. 5. Artun Erman Günümüz Adana Aşıklık Geleneğinde Alkış Kargış (Kara Alkış) [Електронний ресурс] / Erman Artun// Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana, 1999 – S. 111-122. – Режим доступу до статті: <http://turkoloji.cu.edu.tr> 6. İzgü Muzaffer Zıkkımın kökü

/ Muzaffer İzgü. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008. – 296 s. 7. İzgü Muzaffer Hamdolsun açız / Muzaffer İzgü. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009. – 212 s. 8. Kaya Doğan Dualar ve beddualar/ Doğan Kaya // Türklük bilimi araştırmaları. Sivas: Dilek matbaası, 1997. – S. 99 – 121. 9. Kemal Yaşar Karıncanın su içtiği Yaşar Kemal / İstanbul: YKY, 1959. – 508 s. 10. Kemal Orhan Cemile / Orhan Kemal. İstanbul: Yayılacık Matbaası, 2001. – 160 s. 11. Kemal Orhan Gurbet kuşları / Orhan Kemal. İstanbul: Everest, 2007. – 372 s. 12. Türkçe sözlük / Mehmet Ali Ağakay. Ankara: TDK, 2005. – 2248 s.

Нікіфорова Є.Ю., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ "ТРОЛЬ" В АНГЛОМОВНІЙ ФОРУМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено лінгвістичному дослідженню мовної особистості "Троль" у віртуальному просторі. У роботі розглянуті основні риси віртуальної особистості "Троль" та проаналізовано конфліктні комунікативні стратегії та тактики.

Ключові слова: віртуальна мовна особистість, вербальний конфлікт, комунікативні стратегії та тактики.

Статья посвящена лингвистическому исследованию языковой личности "Троль" в виртуальном пространстве. В работе рассмотрены основные черты виртуальной личности "Троль" и проанализированы конфликтные коммуникативные стратегии и тактики.

Ключевые слова: виртуальная языковая личность, вербальный конфликт, коммуникативные стратегии и тактики.

The paper is devoted to the linguistic study of language personality "Troll" in virtual communication. The work aims to investigate virtual personality "Troll" and analyze communicative strategies and tactics.

Key words: virtual language personality, verbal conflict, communicative strategies and tactics

На початковому етапі розвитку інформаційних технологій вважалось, що комп'ютери обмежують свободу та руйнують життєві цінності. Але вже в 1970-х роках комп'ютери перетворились на засіб самовираження та духовного звільнення. Персональні комп'ютери називали новим ЛСД, що підтверджувало злиття психоделії та

кібернетики [Айзексон 2011, с. 92]. У ХХІ столітті з розвитком інформаційних технологій, персональні комп'ютери є в багатьох родин та використовуються задля різних потреб користувачів, чи то розваги, кооперація, чи самоствердження. Користувачі сучасних інформаційних технологій створили власну кіберкультуру, що являє собою своєрідне духовне об'єднання людей – комп'ютерних фірм, організацій, клубів, неформальних груп та угруповань. Вона включає в себе особливу кібернетичну ідеологію, певні етнічні норми та цінності, естетичні потреби, міфологію, смаки, що є визначальними для існування окремих відвідувачів кіберпростору та мережових спільнот [Васюков].

Сучасний віртуальний простір насичений безліччю інформаційних та комунікативних порталів, що використовуються для розваг та інших потреб. Форуми є віртуальним сервісом, де користувачі задовольняють потребу у комунікації. Об'єктом нашого дослідження є мовна особистість "троль", яку можна вважати найактивнішим учасником форумної комунікації. Тролі спілкуються в мережі для того, щоб самоствердитись шляхом приниження іншого мовця. У контексті віртуальної комунікації – це особа, яка спонукає учасників спілкування до конфронтації або обміну повідомленнями з емоційним забарвленням, шляхом розміщення у віртуальному просторі образливих повідомлень [Internet Trolls].

Лексема *troll* у більшості людей викликає асоціації зі скандинавським фольклором та дитячими казками, в яких тролі представлені як негативні та потворні персонажі, що творять зло та завдають шкоди. У віртуальній комунікації номінація *troll* є усиченням основи від іменника *trolling*, що означає "ловля риби на блешню". У віртуальному просторі термін *trolling* використовується метафорично: мовці-тролі провокують "клювання", надсилаючи повідомлення, що є образливими, підбурюючими та недоречними [What is an Internet Troll?].

Тролі та їх діяльність (тролінг) – актуальна проблема у віртуальному просторі. Доказом цього є значна кількість статей, присвячених засобам протидії такому виду поведінки [What Is an Internet "Troll"?; How to recognise and deal with Trolls ; How to avoid trolls; Internet Trolls and trolling; Netiquette Guidelines; Troll Psychology]. Преважна більшість авторів статей наголошують на тому, що єдиним засобом боротьби з тролями є тактика ігнорування їх повідомлень, оскільки саме реакція на повідомлення – це все, що потрібно тролю для його самоствердження:

The only way to deal with trolls is to limit your reaction and not to respond to trolling messages. It is well known that most people don't read messages that nobody responds to, while 99% of forum visitors first read the longest and the largest threads with the most answers.[Netiquette Guidelines]

What one does is ignore the Troll. Do not read any post, nor respond, even obliquely. If one need not be on the forum, then one simply avoids it. [Internet Trolls and trolling]

The technique known as "never interacting with anyone on the internet. Ever." Has proven to be the only way to avoid trolls. [How to avoid trolls]

У когнітивному просторі комунікантів мережі троль постає в негативному світлі, як особа з низькою самооцінкою та набором негативних якостей. Про це свідчать лексичні одиниці та словосполучення, що використовуються "мешканцями" мережі при обговоренні діяльності тролів, наприклад:

Trolls attack other posters for the rush of that nebulous 'triumph' of launching an attack. In Real Life these persons have extremely low self images and a fear of conflict. They are rather cowardly, hence the ability to insult another person 'to their face' (in the troll's mind) is only gained on the Internet. [Internet Trolls and trolling]

Trolls should be pitied, since they live a pointless and non-satisfying life, to such a degree that their only pleasure is to upset people from all around the globe. Do not let them get their daily fix of shallow pleasure, instead console yourself in the fact that none of them have fun or excitement in their real lives - probably owing to the fact that they don't have many friends or were bullied at school. Trolling is an illness, probably, and it can be brought on by a number of physical or mental ailments. For example, trolls may be very short and thin, meaning that starting real life confrontation is far too dangerous or scary for them.' [Internet Trolling: What Is An Internet Troll?]

The trolls appearance is grotesque and their stench is foul, meaning they can rarely leave the confines of their stepfathers basement. Years of online gaming have made them forget how to interact with other humans in anything but the most rudimentary ways. [How to avoid trolls]

Найчастіше ідентифікація тролів відбувається за допомогою лексичних одиниць з негативною конотацією. При аналізі дискриптивних статей про тролів та відгуків комунікантів було виокремлено наступні лексичні одиниці *silly, cowardly, powerless, stupid, uninformed, ignorant, skeptical, insincere, angry, paranoid, ferocious, disruptive, aggressive, angry, abusive, spiteful,*

miserable, with low self-esteem, self-hate, suffering lack of love, violent, nasty, hilarious, bored, unhappy, malicious, ignorant, troublesome, provocative, anti-social, malcontent, relentless, наприклад:

I came here via google because I encountered a quite angry abusive and relentless troll on a facebook group just today [Troll Psychology: A discussion on 'internet bullying']

An Internet 'troll' is an abusive anti-social user who delights in causing disharmony and conflict online.[What Is an Internet 'Troll?']

They are rather cowardly, hence the ability to insult another person 'to their face' (in the troll's mind) is only gained on the Internet. [How to recognise and deal with Trolls]

Та все ж, автори деяких статей з повагою ставляться до діяльності тролей, що відзначається використанням лексичних одиниць з позитивною конотацією таких, як *successive, professional, experienced, intelligent, highly intelligent, genuine, well-constructed, career, creative, best*, наприклад:

The experienced troller spends time carefully choosing the right subject and delivering it to the right newsgroup [Trolling the web].

Most trolls are highly intelligent people trying to hide behind a mask of stupidity and/or ignorance! They usually have an agenda [Internet Troll / Forum Troll].

Діяльність тролей характеризується також використанням дієслів, що мають негативне забарвлення: *attack, insult, threaten, never stop, harass, provoke, offend, disrupt, abuse, counter-attack, bully, manipulate, enrage, infuriate, confuse, inveigle, derail, destroy, make trouble, deface, promote fighting, do not abide, incite*:

Hiding behind a nickname, the Troll attacks, insults, threatens, and without the intervention of a moderator or the administrator or owner, will never stop. [How to recognise and deal with Trolls]

Trolls will incite broad arguments and provoke angry responses by making controversial statements.[Internet Trolling: What Is An Internet Troll?]

Таким чином, проаналізовані мовні одиниці ще раз підтверджують той факт, що тролі є негативними персонажами, які спілкуються в межах віртуального простору, особливо в немодерованих віртуальних комунікативних сервісах.

Тролі як мовні особистості проявляються переважно в конфліктній дискусії. Комунікативний конфлікт – це виникнення під час спілкування (комунікативного контакту) протистояння двох сторін комунікації, що проявляється через конфліктні стратегії й тактики [Славова 2010, с. 198]. Власне, комунікативний конфлікт, а

саме мовлення ва сутичка, вербальна агресія, образа, приниження партнера по спілкуванню, висміювання, є основною метою спілкування тролей у віртуальному просторі. Для комунікативної інтеракції тролі використовують конфліктні стратегії: стратегія провокування конфлікту та стратегія розвитку конфлікту.

Стратегія провокування конфлікту реалізується за допомогою тактики викривлення інформації, тобто інформація подається з таким змістом, який необхідний троллю. Для реалізації цієї тактики тролі вдаються до створення власного треду, де вони викладають викривлену інформацію. Для аналізу пропонується тред, започаткований користувачем Harvey Two-face. Мовець пропонує тему для обговорення, створивши тред *Between Halle Berry & Michelle Pfeiffer (sp?), which is your favorite?* на форумі KillerMovie:

After rewatching "Catwoman" I still say Halle Berry's Catwoman is my favorite. Her movie wasn't particularly bad at all, so I don't see where the hate came from. In any case, both are the best Catwomen to date, but Halle's was better. She seemed to have more sex appeal to her and was a sexier Catwoman than Pfeiffer. [<http://www.killermovies.com/forums/showthread.php?s=&postid=10984200>]

Для користувачів, які мають лише загальні знання про фільми про Бетмена, запропонована тема дискусії не є провокаційною. Конфліктогенним фактором у цьому абзаці виступає твердження про те, що Хелі Бері є кращою жінкою-кішкою. Лише справжні пошановувачі фільму знають, що Хелі Бері визнана найгіршою жінкою-кішкою за всю історію фільму. До того ж мовець не вдається до аргументації на підтримку власної точки зору, а просто підкреслює, що Хелі Бері краща ніж Мішель Пфайфер. Тому ця інформація відразу ж провокує дискусію серед комунікантів, переважна більшість постів зводиться до того, що Мішель Пфайфер є кращою жінкою-кішкою, наприклад:

Oh and for the record Halle Berry's Catwoman movie was a huge joke in general and should have never have been made.[Mr Shindiggery]

Halle Berry's Catwoman was absolutely awful and she shouldn't even be called Catwoman because she was nothing like the character. [SelinaAndBruce]

Реакція комунікантів була саме така, яка потрібна троллю. Користувач відразу створює пост-відповідь, де він наполягає на власній точці зору.

You dumbass, I have read the comics, and am allowed to have an opinion, and I think Halle's Catwoman was better. I could care less if you don't like it. It's called an opinion. [Harvey Two-Face]

Пост тролія характеризується використанням лайливих слів. Троль висловлює зневагу до інших учасників спілкування, стверджуючи, що йому нецікава думка інших комунікантів. Мовець використовує стверджувальні речення, що вказує на його емоційну стабільність та віру в правильність власних висловлювань. Виникає питання, з якою метою мовець створив пост. Відповідь – щоб спровокувати інших учасників спілкування та отримати від цього задоволення, оскільки мета діяльності тролія полягає саме в цьому.

У процесі своєї діяльності у віртуальному просторі комунікант спирається на власний життєвий досвід, що дає можливості орієнтуватись в оточуючій та віртуальній дійсності. Невідповідність у загальній когнітивній базі та уявлення учасників комунікації про світ може спричинити вербальний конфлікт. Компонентами вербального конфлікту є адресат та адресант, конфліктогенний фактор як каталізатор непорозуміння, можливість здійснення мовленнєвих дій та протиставлення цих мовленнєвих дій із застосуванням тактичних комунікативних ходів [Чайка 2011, с. 290]. Досить часто тролі самі виступають у ролі автора треду, надаючи інформацію, яка не відповідає уявленням форумчан про дійсність, наприклад:

003

Fleming and QOS

I've read the books, and Craig's Bond is nothing like Fleming's. If Fleming had ever lived to see QOS, he probably would have been nauseous, and not just from the shaky camerawork.

[<http://www.killermovies.com/forums/showthread.php?s=&thread>]

Тролі у цьому випадку не зацікавлені у кооперації чи отриманні допомоги з приводу певного питання, їх мета отримати відповіді, що різняться з їх власною думкою для того, щоб ще раз підкреслити власні переваги. При цьому думка інших учасників комунікації не має жодного впливу на їх слова, а іноді й повністю ігнорується ними, наприклад:

quote: Originally posted by REXXXX

You clearly have a huge problem with Daniel Craig's existence. MP did not say that Craig was closer to Fleming's Bond than Dalton. He simply said that Craig was close, a claim that I agree with having read the books myself.

Please stop talking down to people who disagree with you. They are allowed to think what they will, whether you like it or not.

You clearly need to re-read the posts too and I will speak down to who ever I like.[<http://www.killermovies.com/forums/showthread.php?s=&threadid=53499>]

Під час перебігу вербального конфлікту комунікантами створюються **індивідуальні образи ситуації вербального конфлікту**, які визначають конфліктну поведінку. "У момент створення образу ситуації реальна дійсність перекручується, а щілина між ідеальною картиною ситуації вербального конфлікту та її реальністю є стимулятором конфліктної вербальної поведінки учасників спілкування, або на користь зняття конфліктогенного фактора, або ескалації вербального конфлікту" [Чайка 2011, с. 290]. Тролі, як правило, діють на користь ескалації вербального конфлікту, оскільки їх метою є образа та провокація користувачів комунікативного порталу. Часто тролі використовують тактику звинувачення адресата для реалізації стратегії розвитку конфлікту, наприклад:

*Holy sh*t Valharu! You're a racist because you didn't have Mario Lopez on that list! RACIST RACIST RACIST RACIST!!!*

AND WHERE'S BEYONCE? YOU'RE RACIST, AND I'M GOING TO CONTINUE TO USE MY SELF-RIGHTEOUS LOGIC TO KEEP ON CALLING YOU A RACIST SO LORD DINGLEBERRY WON'T HAVE TO WASTE HIS TYPING ON CALLING YOU RACIST!! RACIST!!

Oh, and you're blind, too.
[<http://www.killermovies.com/forums/f64/t406552.html>]

У наведеному прикладі автор посту використовує капіталізацію для написання цілого абзацу та стилістично знижену лексику. Численні повтори лексеми RACIST мають маніпулятивний характер та є прямою образою особистості автора. Згадані лінгвістичні прийоми свідчать про надмірну емоційність посту та категоричне негативне ставлення троля до автора треду.

Типовим для мовців тролів є використання тактики втручання у бесіду з метою образити комуніканта. Пряма образа особистості є порушенням норм мовленнєвого етикету та правил кооперативної взаємодії. Проте тролі використовують цю тактику, щоб зачепити іншого комуніканта та спровокувати вербальний конфлікт.

Усі учасники форумів мають право на власну думку. Про це не раз наголошували як модератори форумів так і самі учасники дискусій. Утім точка зору деяких мовців викликає в комунікантів різну реакцію, наприклад іронію/сарказм:

What's she gonna do? Wear a meat dress and tell the killer he can't see her p-p-p-poker face? I don't think I could watch a movie with lady gaga and even if I could I'm not sure I could take it seriously
[<http://www.killermovies.com/forums/f2/t568112.html>]

Темою дискусії було обговорення сіквелу "Мачете вбиває", де Леді Гага має зіграти певний персонаж. На твердження про те, що критики вражені її роботою в кіно, троль реагує іронією, використовуючи фразу з її пісні. Репліка *wear a meat dress* підкреслює її здатність до епатажу.

Підсумовуючи сказане вище, слід зазначити, що тролі як вид мовних особистостей є безумовно негативним персонажем, про що свідчить мовний арсенал тролей. Комунікативні стратегії та тактики, що використовуються тролями є здебільшого конфліктними та провокаційними.

1. Айзексон Уолтер. Стив Джобс – М., 2011 – 416с. 2. Васюков И. Село Компьютеррово и его обитатели (Законы жизни компьютерной и Интернет - культуры) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/vasukov3> 3. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія/ Л.Л.Славова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010 – 358с 4. Чайка Л.В. Дискурсивні аспекти породження вербальних конфліктів та їх конфліктогенні фактори //Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження та перспективи – К., Логос, 2011 – с.288-294. 5.Gil Paul. What Is an Internet 'Troll'? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://netforbeginners.about.com/od/t/f/what_is_a_troll.htm 6. Hoffman Dan. Why I love (Internet) Trolls. 30.05.2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thoughtcatalog.com/2011/why-i-love-trolls/> 7. How to recognise and deal with Trolls [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://internet-culture.factoidz.com/internet-trolls-and-trolling/> 8.How to avoid trolls: A users guide to the Internet. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cracked.com/funny-5111-internet-troll/> 9. Internet Troll / Forum Troll. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://curezone.com/forums/troll.asp> 10. Internet Trolls and trolling [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://factoidz.com/internet-trolls-and-trolling/> 11. Internet Trolls, The Informative Infographic, May 11, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.geekologie.com/2011/05/they-uh-dont-live-under-bridges-internet.php> 12.Internet Trolling: What Is An Internet Troll? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ryankett.hubpages.com/hub/Internet-Trolling-What-Is-An-Internet-Troll> 13. Netiquette Guidelines. What is an Internet Troll/Forum Troll? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://curezone.com/forums/troll.asp> 14.Trolling the web [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.urban75.com/Mag/troll.html> 15.Trolls [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/Troll> 16. Troll Psychology: A discussion on 'internet bullying' [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://daily-grind.net/troll-psychology-an-insight-into-internet-bullying/>

Нікіфорова Л.І., зав. каф.,
Інститут інформаційно-аналітичних досліджень
стратегічних програм

ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-СПРЯМОВАНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглянуто різні змістові характеристики мовної компетенції. Наведено засоби формування комплексу знань професійної спрямованості для розширення мовної компетенції.

Ключові слова: мовна компетенція, професійна діяльність, збагачення мовної компетенції.

В данной статье рассматриваются разные смысловые характеристики языковой компетенции. Приводятся способы формирования комплекса знаний профессиональной направленности для расширения языковой компетенции.

Ключевые слова: языковая компетенция, профессиональная деятельность, обогащение языковой компетенции.

The article deals with different contextual characteristics of concept "lingual competence". Methods of formation of a person's complex competence level in the professional field are presented to provide the enlargement of lingual competence.

Key words: lingual competence, professional activity, students' lingual competence enlargement.

У сучасних умовах знання іноземної мови стає засобом успішної професійної діяльності, а рівень володіння нею – одним із показників становлення професійної культури особистості. Одночасно постає гостра необхідність швидкого обміну інформацією із закордонними діловими партнерами, тому майбутній спеціаліст для успіху своєї діяльності повинен уміти спілкуватися професійно грамотно як рідною мовою, так і іноземною.

Тому в сучасному суспільстві робиться особливий акцент на вивченні іноземної мови, що, при відповідному педагогічному забезпеченні, може істотно вплинути на мовну компетенцію студентів як майбутніх фахівців. Це й визначило необхідність аналізу мовної компетенції студента при навчанні іноземної мови.

"Компетенція" у сучасних наукових дослідженнях розглядається як низка питань, у яких певна особистість має пізнання, досвід; знання, досвід у тій чи іншій сфері; галузь знання або практики, у якій компетентна особа володіє конкретними знаннями і неабияким досвідом практичної діяльності. Саме поняття "компетентність" трактується як володіння компетенцією, знаннями, що дозволяють судити про щось; якість людини, що володіє всебічними знаннями в певній галузі і думка якої є вагомою, авторитетною [Епихина 2001; Караулов1977; Николаева1997; Петровская 1989].

Зазначені поняття мають різні змістові характеристики у науковій літературі. Так "компетенція – знання й досвід у певній галузі, особлива поінформованість" [Караулов1977, 28], мається на увазі сфера повноважень тієї чи іншої особи. А "компетентність"- володіння компетенцією [Караулов1977, 27], тобто характеристика рівня засвоєння особистістю тих чи інших знань.

Отже теорією лінгвістичних знань і граматики, яка відображає те, що людина, яка ідеально володіє мовою, могла б сказати чи зрозуміти, є теорією компетенції. У психолінгвістиці це явище називається володіння базовими, абстрактними правилами мови. Л.А.Петровська характеризує компетентність як рівень оволодіння особистістю знаннями [Петровская 1989:54], а за словами Г.І.Ніколаєвої компетентність визначається як рівень професійної кваліфікації [Николаева1997, 47].

Н.О.Єпихина визначає місце компетенції та компетентності у структурі особистості [Епихина 2001, 30–43]. Автор називає орієнтир для визначення компетенції як загальної характеристики особистості. Вона виділяє чотири підструктури в цій динамічній функціональній концепції. Перша формується шляхом виховання, друга – навчанням, третя – вправами, четверта – тренуванням.

Таке дослідження дає підстави констатувати, що компетенція знаходиться в межах другої підструктури, що поєднує знання, уміння, навички, набуті шляхом особистого досвіду при навчанні. Вищезазначену підструктуру ще називають "індивідуальною культурою", тобто підготовленістю [Епихина 2001, 31]. Властивості, що належать до цієї підструктури, формуються як навички, але їхні типові прояви, так само як і закріплені уміння, навички, знання, безсумнівно вже є властивостями особистості [Епихина 2001, 30].

Отже, компетенція входить у структуру особистості, з одного боку, і є ознакою становлення особистості, з іншого боку. Тому, на

наш погляд, сутність компетенції може бути представлена як процес – стан – властивість особистості.

Таким чином, при характеристиці особистості як цілого можна зробити висновок, що складниками цього цілого виступають стійкі психічні властивості. Психічними властивостями ми можемо назвати спроможність особи "на певні об'єктивні впливи відповідати певною психічною діяльністю" [Епихина 2001, 34]. Можемо констатувати, що властивості особистості, "будучи елементами її структури є її елементарними видами діяльності" [Епихина 2001, 35].

Що ж таке "мовна компетенція"? З одного боку, мовна компетенція особистості є характеристикою її професійної культури, з іншого боку – пов'язана з її становленням. Як стверджують науковці П.В. Растяннікова, Л.А. Петровська, Ю.М. Жукова [Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянников П.В., 1990, 58], мовна компетенція є складником комунікативної компетенції.

Загальновідомий факт, що професійна культура завжди предметна і орієнтована на певну професійну діяльність.

Розвиток культурної особистості в цілому забезпечується освітнім процесом, а спеціалізація вищого закладу визначає становлення професійно компетентної особистості як основний результат вищої освіти. Таким чином, компетентність, являючись загальною культурною індивідуальною характеристикою, має певне значення для професійного розвитку особистості, виступає інтегральною особистісною якістю й визначає професійну культуру особистості.

Загальним проявом мовної компетенції є здатність адаптуватися до соціокультурного середовища, що для багатьох професій є показником якісного розвитку.

Під час навчання у вищому навчальному закладі (далі ВНЗ) у студента може виникнути потреба в знанні мови як засобу комунікації з партнером, але це може бути лише психологічною передумовою для прояву в майбутньому мовної компетенції, яка може ефективно розвиватися тільки у випадку, якщо ця передумова буде постійною стійкою схильністю. Повинна бути підтверджена зовнішня мотивація "хочу знати мову" за умови багаторазового повторення вибору стійким "можу".

Мовна компетенція буде постійною і невідокремленою від особистості, стане її невіддільною якістю за умови, коли вона існуватиме як істотна ознака. При дослідженні проблеми розширення мовної компетенції як фактора становлення професійної культури особистості ми будемо сприймати мовну компетентність як якість

особистості при визначеному (високому) рівні прояву мовної компетенції. Але коли вона не є сутністю і невід'ємною частиною особистості (при низькому рівні її прояву), мовна компетенція є властивістю, що характеризує ці прояви.

Згадана проблема не залишилася поза увагою зарубіжних дослідників Н. Віддоусана, Д. Хаймса, Л. Хіаоджу, К. Полстона та ін., роботи яких були присвячені визначенню змісту поняття "мовна компетенція", з'ясуванню її ознак та структури.

Л.Хіаоджу спробував визначити і запропонував свою схему-модель комунікативної граматичної компетенції, яка, на його думку, складається з таких рівнів мови: лексика, морфологія, синтаксис, синтактико-граматична семантика, фонологія [Хіаоджу 1984, 41].

Н.І.Гез розуміє під комунікативною компетентністю здатність учня правильно використовувати мову в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях [Гез 1984, 40]. Отже, здатність і готовність до спілкування іноземною мовою зумовлює формування у студентів комунікативної компетенції. Вищезазначене передбачає: уміння комунікантів спілкуватися з дотриманням етичних і мовних норм, уміння співвідносити мовні засоби із завданнями й умовами навчання, прояв мовної компетенції, повне розуміння відносин між тими, хто спілкується.

На думку багатьох науковців (і вітчизняних, і зарубіжних) [Зимняя 1976; Hymes 1972] існують різні підходи до визначення сутності й структури мовної компетенції. Сучасні дослідники до структури мовної компетенції включають такі складники як: читання, аудіювання, письмо, говоріння. Отже, на підставі вищезазначених тверджень можна виокремити три загальні ознаки мовної компетенції: 1) здатність до мови, 2) знання мови, 3) реалізація мови.

Таким чином, спираючись на аналіз наукових теорій сутності мовної компетенції, ми розуміємо поняття мовної компетенції як знання, уміння й навички в граматиці й лексиці, а також майбутня їх реалізація у професійному спілкуванні. Комунікативний акт відбувається завдяки мові, і комунікант передає певну інформацію, будуючи синтаксичні структури речень. А той, хто сприймає інформацію, розшифровує її, переводячи звуки мови у їхнє значення, і таким чином, завдяки цій інформації змінює своє ставлення до світу. Мова виступатиме засобом успішної взаємодії між людьми, якщо буде дотримано вищезгаданої системи програмування (шифрування) і депрограмування (розшифрування).

Аналіз наукових джерел [Paulston 1974, 38–54] дозволяє визначити характеристики й рівні розвитку мовної компетентності: низький, середній і високий. Низький характеризується оволодінням базовими мовними навичками, базовими основами граматики та опануванням загальнопрофесійною лексикою; середній – умінням продукувати і репродукувати професійно орієнтований мовний матеріал; високий – володінням навичками зв'язної мовної взаємодії з використанням специфічних лексичних одиниць в діалогічній та монологічній мові на професійну тематику.

Осмислюючи вищезазначене, варто звернути увагу на психолого-педагогічні дослідження І. Геза, де автор зазначає, що до структури мовної компетенції входять такі складники (елементи): уміння викладати письмово основну ідею тексту, використовуючи необхідні засоби і правила орфографічного оформлення при репродукуванні письмових текстів; уміння написати есе; скласти резюме при продукуванні; уміння працювати з текстами різної складності, визначивши основну інформацію при репродукуванні прочитаного (прослуханого) тексту; уміння представляти усні повідомлення при активній участі у бесіді; навички й уміння в аудіюванні (адекватне розуміння іншомовного повідомлення), оволодіння тими, хто навчається основ рецептивної і репродуктивної граматики спеціальної термінології за професійно орієнтованою спрямованістю.

Отже процес розвитку та розширення мовної компетенції особистості студента є складним явищем, оскільки містить в собі формування цілого комплексу лінгвістичних знань професійно-орієнтованого спрямування, а саме: здатність реалізувати отримані знання в професійній комунікації.

При іншомовній підготовці у ВНЗ важливо акцентувати увагу на постійному збагаченні та розширенні професійно спрямованої мовної компетенції, оскільки розвиток мовної компетенції передбачає уміння "оперувати текстами" і пов'язане безпосередньо з умінням "знаходити адекватні мовні засоби для вираження думки" [Елихіна 2001, 42].

Важливо ставити конкретні комунікативні цілі й окреслювати спеціальні завдання, при цьому вивчення іноземної мови виступає як основна умова успішного виконання певної фахової ролі.

Отже, цілеспрямоване навчання іноземній мові не може бути відірване від професійно-орієнтованої підготовки, без професійного уміння мислити. Таким чином, відбувається складне зближення цілей навчання і завдань оволодіння іншомовною грамотністю і мовною

компетенцією для конкретної мети – підготовки студентів до вільного професійного спілкування.

Вищий рівень професійного використання мови сприяє більш успішній професійній діяльності особистості майбутнього фахівця. В першу чергу це залежить від поліпшення якості освітнього процесу у ВНЗ.

Одним із важливих шляхів розвитку професійної культури студента є максимальне зближення професійної діяльності фахівця із навчальною діяльністю студента.

Таким чином, можна зробити висновок, що однією із функцій мовної компетенції є забезпечення високого рівня професійної культури. Інтелектуальний, емоційно-особистісний і регулятивно-поведінковий аспекти – також є невід’ємними характеристиками, що входять до складу мовної компетенції, забезпечуючи становлення особистості як носія комунікативної і професійної культури.

Мовна компетенція і в подальшому забезпечує успішну професійно-культурну діяльність за умови постійного її розвитку і розширення відповідними знаннями, уміннями й навичками у процесі навчально- професійної діяльності. Тут мовна компетенція виступає як фактор, що сприяє досягненню особистістю високого рівня компетентності у спеціалізованих професійно-орієнтовних сферах діяльності.

Проблема оволодіння мовною компетенцією багатогранної іншомовної комунікації не є новою, тобто програмує мову,, але все ще залишається актуальною, оскільки не отримала повного розв’язання.

1. *Гез Н.І.* Развитие коммуникативной компетенции в ситуациях ролевого обучения // Коммуникативные единицы языка. Тезисы докладов всесоюзной научн-практ.конф. – М.: МГПИИЯ, 1984. – С.40.
2. *Епихина Н.О.* Обогащение языковой компетенции студента в образовательном процессе вуза: Дис. ...канд.пед.наук. – Красноярск, 2001. – 192 с. 3. *Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянкин П.В.* Диагностика и развитие компетентности в общении. – Киров, 1990. – 104 с. 4. *Зимняя И.А.* Смысловое восприятие речевого сообщения. – М.: Наука, 1976. – 263 с. 5. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М., 1977. – С. 46–59. 6. *Николаева Г.И.* Коммуникативная компетентность. – Орел, 1997. – 156 с. 7. *Петровская Л.А.* Компетентность в общении. – М., 1989. – 128 с. 8.

Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Ed. By B. Pride and J.Holmes. – London, 1972. – P. 14–31. 9. *Paulston C.B.* Linguistic

and Communicative Competence. TESOL Quarterly, vol. 8. – № 4. – Dec. 1974. – P. 38–54. 10. *Stern H.H.* Fundamental Concepts of Language Teaching. – Oxford University Press, 1983. – 237p. 11. *Widdowson H.G.* Teaching Language Communication. – Oxford University Press, 1978. – 186 p. 12. *Xiaoju L.* In Defence of the Communicative Approach. ELT Journal. Vol.38. – № 1. – 1984. – P. 62–79.

Нужна К.А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ ФРАНЦІЇ

У статті схарактеризовано історію появи поняття "молодь" та причини виникнення молодіжного мовлення Франції, розглянуто психологічні та психолінгвальні особливості мовлення молоді, особливу увагу зосереджено на основних характеристиках мовлення студентів та молоді передмістя у Франції.

Ключові слова: французьке молодіжне мовлення, молодь Франції, молодіжні групи, психолінгвістика, соціальна психологія, соціальна комунікація, студентське арго, мовлення молоді передмістя, Інтернет.

В статье охарактеризовано историю появления понятия "молодежь" и причины возникновения молодежной речи Франции, рассмотрены психологические и психолингвальные особенности речи молодежи, обращается особое внимание на основные характеристики речи студентов и молодежи пригорода во Франции.

Ключевые слова: французская молодежная речь, молодежь Франции, молодежные группы, психолингвистика, социальная психология, социальная коммуникация, студенческое арго, речь молодежи пригородов, Интернет.

The article deals with the psychological and psycholinguistic peculiarities of the youth language in France. The history of the youth concept appearance and the origins of the youth language are characterized, the main characteristics of the students argot and the suburb youth language are discussed.

Key words: French youth language, youth of France, youth groups, psycholinguistics, social psychology, social communication, student argot, suburb youth language, Internet.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова молоді – це мова, якою спілкуються молоді люди, це дзеркало суспільства, культури. Молодіжний соціолект живий, постійно поповнюється новими лексичними засобами та змінюється. Він має власні психолінгвальні особливості, які пов'язані з психологією молодих людей.

Інтерес до вивчення французького молодіжного аргю постійно зростає. У багатьох країнах світу вчені приділяють особливу увагу саме вивченню молодіжного мовлення як основного джерела збагачення мови новими виразними засобами. Серед французьких учених, які досліджують молодіжний соціолект, слід назвати Д. Франсуа-Жежер (Denise François-Geiger), Ж.-П. Гудайє (J. P. Goudaillier), М. Сурдо (M. Sourdot), Е. Ліожє (Liogier), Л.-Ж. Кальве (Louis-Jean Calvet), Ж. Бенсімон-Шукрун (G. Bensimon-Choukroun). Цим пояснюється *актуальність теми статті*. До того ж в Україні не було проведено комплексного аналізу французького молодіжного мовлення.

Мета статті – схарактеризувати причини виникнення молодіжного мовлення Франції, проаналізувати його психологічні та психолінгвальні особливості.

Об'єктом дослідження обрано молодь та молодіжне мовлення Франції.

Предмет дослідження – психолінгвальні особливості молодіжного мовлення.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні особливостей мовлення французької молоді. Вперше в Україні робиться спроба дослідити студентське аргю й мовлення молоді передмістя та психологічні і психолінгвальні особливості французького молодіжного мовлення. У статті розглядається історія появи поняття "молодь" у Франції та причини виникнення молодіжного мовлення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Французьке молодіжне мовлення – це складний соціолінгвальний феномен, який є ієрархічно організованим комунікативним континуум діалектних, соціолектних та медіалектних взаємодій мовців, об'єднаних спільним віком, мовно-культурними правилами поведінки, притаманними певній молодіжній культурі, а також спільною культурою добору комунікативних стратегій і тактик.

Молодіжне мовлення характеризується високим ступенем суперечливих і нестабільних тверджень, оцінок та ідеологічних орієнтирів. Мовна реалізація презентаційної функції французької молодіжної мови відбиває діяльнісні та комунікативні потреби мовця

через використання ним вербальних та невербальних засобів усного та писемного мовлення, використання значної кількості віртуальних ідентичностей та створення різноманітних графіті-повідомлень.

Причину виникнення такого поняття як "молодіжне мовлення" вбачаємо в історії появи та визначення молоді як однієї з ланок французького суспільства. Поняття "молодь" у французькому суспільстві існувало не завжди. Його починають використовувати в кінці 17-го – на початку 18-го століття. До цього розрізняли лише два періоди у розвитку людини: дитинство та зрілість. Поява ще одного етапу розвитку людини зумовлена історичними та соціальними потребами. Уже тоді молодь розрізняють за соціальними критеріями та відповідними умовами отримання освіти: буржуазна молодь, яка мала можливість навчатися в престижних навчальних закладах, діти робітників, для яких навчання було забороненим, та звичайна молодь, вихідці з передмість, у яких взагалі не вистачало коштів на гідну освіту. Проте в 1882 році, коли набуває чинності закон про освіту Жуля Феррі, усі молоді люди отримують право на навчання. Тоді ж з'являється й поняття гендерної нерівноправності. Виявляється, що відвідують школи та навчаються в університетах переважно хлопці.

Несподівана поява "підліткової спільноти" у суспільстві дорослих створила умови для протистояння. У XX ст. першими молодіжними групами, які виникають із бажанням висловити свої почуття і переживання, стають *les bandes* (банди) та "*les blousons noirs*" ("шкіряні куртки"). Представники таких груп цікавляться фільмами за участю американського актора Джеймса Діна, слухають американський рок, який, завдяки своїй легкості та емоційності, дозволяє молодим людям розібратися у своєму психічному стані, передає близькі їм переживання, виражає дух повстання проти освітньої системи та дорослого режиму. Покоління 50-60 років захоплюється музикою "*la musique yé-yé*", одним з представників якої є відомий французький співак Джонні Холлідей. У 1962 році з'являється новий молодіжний журнал "*Salut, les copains*", який знайомить з поняттями "молодь" та "молодіжна культура" і створений для задоволення потреб молоді того часу.

Французький соціолог Олів'є Галан підкреслює, що починаючи з того часу слід чітко розрізняти молодих людей – представників різних ланок суспільства. Перша група – це маргінальна молодь, головним обов'язком якої в соціумі є працювати заради блага інших верств населення країни. Саме в осередку цієї групи виникають такі угруповання: "*les routards*" (подорожуючі, мандрівники), "*les zonards*"

(молодь передмістя), "les blousons noirs" (шкіряні куртки) та "les loubards" (маргінальна молодь, частіше правопорушники). Друга група – дрібнобуржуазна молодь, яка мала можливість отримувати диплом загальної освіти та навчатися у вищих навчальних закладах. На сьогоднішній день ситуація майже не змінилася. Розрізняють дві основні групи молоді: студенти, що розмовляють мовою студентського аргю, та молодь передмістя, мовлення яких отримало свою назву від назви групи – мовлення молоді передмістя (langage des banlieus, langage des cités) [Galland 1976, 27].

Французька молодь, як і раніше, прагне протистояти освітній системі та системі батьківського контролю. Для цього вони формують різноманітні молодіжні організації, створюють власну музику, спираючись на музику афроамериканців, прагнуть самовизначення через одяг, графіті та нове молодіжне мовлення, вивчення якого стає популярним в кінці XX – на початку XXI століття.

Молодіжне мовлення Франції виникає на основі відчуття неповноцінності у світі дорослих та психологічного тиску з боку викладачів і батьків, які дуже часто не розуміють переживання молоді. Тому ми виділяємо психологічний та психолінгвальний аспекти цього феномена.

На думку психолога Жана Карона, психолінгвістика базується на трьох дисциплінах: психологія, структурна лінгвістика та теорія передачі інформації Клода Шеннона. Психолінгвістика досліджує мову у її зв'язку із мисленням та свідомістю. Мова – це вербалізація образів свідомості людини. Учасник комунікації мислить на мові, на якій спілкується, і в той самий час надає форми своїм думкам за допомогою лексичних засобів. Мовець може використовувати різні мовні засоби в залежності від свого рівня освіти, загальних знань та досвіду, а також від того, якою є мета його повідомлення. Завданням співрозмовника є розкодувати надіслане йому повідомлення, спираючись на своїх знаннях та досвіді.

Дослідження цього аспекту є необхідним, бо він вказує на проблеми та мовленнєвий бар'єр між молоддю та дорослим поколінням Франції. Молодь за допомогою лексичних засобів, малюнків закодує повідомлення таким чином, щоб воно було незрозумілим для дорослих, бо прагне самостійності, самовизначення та свободи [Caron 1989, 17].

Для дослідження психологічного аспекту звертаємося до соціальної психології. Французький психолог Серж Московісі стверджує, що соціальна психологія – наука, що досліджує конфлікт

між особистістю та суспільством, а також соціальну комунікацію, обмін вербальними та невербальними мовними засобами (малюнки, жести, графіті) між учасниками комунікації [Moscovici 1984, 11].

Ці дві проблеми – соціальний конфлікт та соціальна комунікація – тісно пов'язані між собою. Середовище та суспільство, яке оточує молоду людину, її положення в цьому суспільстві, фізичний стан, рівень освіти та досвід – усі ці фактори є невід'ємними складовими впливу на процес спілкування. Будь-яка комунікація – це інтеракція, заснована на взаємовпливі співрозмовників. Недостатнім буде визначити комунікацію лише як усний процес. Це система з багатьма складниками. Жести, міміка, положення тіла, будь-які психологічні та фізичні прояви і навіть тиша є мовленнєвими актами. Соціальні, психологічні та фізичні зв'язки й характеризують мовця [Abric 2012, 5].

Однією з теорій в соціальній психології є парадигматична теорія німецько-американського психолінгвіста Курта Левіна. Він розглядає людину в певній комунікативній ситуації, її поведінку у стосунках зі світом та співрозмовниками. Учений виділяє компоненти, які можуть впливати на людину під час спілкування: суспільство, в якому живе людина, сама людина, фізичне та соціальне середовище, а також інший співрозмовник або декілька співрозмовників, які створюють для себе певне уявлення про цю людину [Lewin 2012].

Беручи за основу теорію Курта Левіна, ми можемо схарактеризувати соціально-психологічний портрет молодої людини – француза чи французенки. У першому випадку це молодий студент або студентка, що є представником суспільства з можливістю отримувати гідну шкільну та університетську освіту. Молода людина зазвичай мешкає з батьками або у студентських містечках, де й має змогу спілкуватися зі своїми однолітками мовою так званого "студентського аргю". Проблеми психологічного характеру, з якими стикаються студенти, – це невпевненість у правильному виборі своєї майбутньої професії. Поширене в середовищі студентів відхилення від норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві. Ці проблеми впливають на студентське мовлення. Освічена молодь часто використовує скорочення слів, а саме усічення останніх складів, та не вживає заперечну частку не.

- J'ai créé un blog perso qui parlait des musiques (perso – personel (персональний, власний)) [Phosphore 2012].

- Je fais collé à mon ordi quatre ou cinq heures d'affilée (mon ordi – un ordinateur (комп'ютер)) [Phosphore 2012].

- L'appart' est grand et chic! (l'appart' – l'appartement (квартира)) [Phosphore 2012].

- A la terrasse de resto hype (le resto – le restaurant (ресторан); hype (класний, крутий) – запозичення з американської розмовної мови) [Phosphore 2012].

Також для мовлення студентської молоді характерні запозичення з англійської мови та американської англійської.

- le look gracie (тендітний на вигляд); le look basket baggy (стиль мішкуватого одягу); le brushing (укладка волосся круглою щіткою з феном), похідне від англійського дієслова to brush; booster (давати енергію, активізувати; красти) похідне від англійського дієслова to boost; un couple gogol (божевільна парочка) походить від англійського терміну googol, назву якого вигадав Мілтон Сіротта, племінник математика Едварда Каснера, у віці дев'яти років (1938 рік), а потім математик став відомим завдяки цьому відкриттю; une incroyable "success story" (надзвичайно успішна історія) [Phosphore 2012].

У другому випадку ми говоримо про молодь передмістя, яка є малозабезпеченою внаслідок безробіття батьків та соціально дискримінованою. У багатьох молодих людей відбувається злам ідеалів та втрата особистісного сенсу. Їхнє мовлення є більш емоційно забарвленим, включає декілька різновидів скорочень, слова зі зміненним значенням, а також слова, запозичені з арго. Найпопулярнішим різновидом арго, що використовується для формування лексики французької молодіжної мови, є верлан, в основі якого – мовленнєва гра, яка функціонує як певне кодування стандартної французької мови. Кодування полягає у зміні порядку складів у слові [Messili 2004].

Наприклад:

- Ils ont tout retourné! Té-ma! (Вони все перевернули до гори дригом! Поглянь!) – слово утворене за допомогою простої інверсії (*mater* – *té-ma*), дієслово *mater* запозичене з народного арго.

- Il est trop venère! (Він дуже знервований!) – слово утворене за допомогою простої інверсії (*énervé* - *venère*).

- T'as du gen-ar? (У тебе є гроші?) – слово утворене за допомогою усичення останньої приголосної та простої інверсії (*l'argent* – *le gen-ar*) [La Haine, 1995].

Найважливішим чинником розвитку сучасного молодіжного мовлення є медійний простір. Інтернет дозволяє молоді приховати своє справжнє обличчя, свій соціальний стан, фізичні характеристики шляхом створення певного мережевого образу. Так вони можуть

ділитися один з одним психологічними проблемами, з якими стикаються у процесі активної соціалізації, емоціями, які переживають у несправедливому по відношенню до них світі. Цей медійний простір можна схарактеризувати як систему, осердям якої є молодіжні вислови усного або писемного мовлення, різноманітні емотикони, малюнки та графіті. Важливу роль відіграє й характер комунікації, він може бути приватний або публічний. Тематична спрямованість сучасних французьких молодіжних блогів є надзвичайно широкою: від політики, економіки, юриспруденції до найрізноманітніших побутових тем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведене дослідження, зазначимо, що однією з основних причин виникнення молодіжного мовлення є бажання молоді самовизначитися та звільнитися від ідеалів і тиску дорослого режиму. Для цього вони створюють власний одяг, власну музику та характеризують зовнішній світ за допомогою засобів молодіжного мовлення.

Ми розглянули історію появи поняття "молодь" та причини виникнення молодіжного мовлення у Франції, охарактеризували психологічні та психолінгвальні особливості молодіжного мовлення, проаналізували основні характеристики студентського аргю та мовлення молоді передмістя. З'ясували, що популярним серед молоді є спілкування в медійному просторі.

Залишається ще багато аспектів, які необхідно дослідити. Перспективним є вивчення невербальних форм поведінки молодих комунікантів як вираження їхнього емоційного стану.

1. *Abric, Jean-Claude*. Psychologie de la communication: théories et méthodes [Texte] / Jean-Claude Abric. – Paris: Armand Colin Editeur, 2012. – 186 p. 2. *Caron, Jean*. Précis de psycholinguistique [Texte] / Jean Caron. – Paris: Presses Universitaires de France, 1989. – 275 p. 3. *Galland, Olivier*. Les jeunes [Texte] / Olivier Galland. – Nouv. éd. – Paris: La découverte, 1976. – 124 p. 4. *Kurt Lewin*. Paradigmatic theory [En ligne]. – Режим доступу до статті: http://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Lewin 5. *Messili Z*. Langage et exclusion. La langue des cités en France [En ligne] / Zouhour Messili, Hmaid Ben Aziza. – Cahiers de la Méditerranée, 2004. – Режим доступу до статті: <http://cdlm.revues.org/index729.html> 6. *Moscovici, Serge*. Psychologie sociale [Texte] / Serge Moscovici. – Paris: Presses universitaires de France, 1984. – 640 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

7. Молодіжний журнал Phosphore 8. Сценарій до фільму "Ненависть" (La Haine)

БАГАТОУДАРНИЙ ТА ОДНОУДАРНИЙ ВІБРАНТИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ ЯК НОВИЙ ЗРАЗОК АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ ВІДМІННОСТІ

У статті розглядається проблема співвіднесеності двох типів вібрантів сучасної іспанської мови до одного класу звуків через аналіз опису їх артикуляцій різними дослідниками. Шляхом зіставлення поглядів дослідників на проблему автори роблять висновок, що механізми утворення двох типів звуків різні, хоча акустично і перцептивно обидва вібранти мають високий ступінь фонетичної схожості.

Ключові слова: одноударний вібрант, багатоударний вібрант, апікально-альвеолярний звук, какумінальна артикуляція.

В статье рассматривается проблема соотносённости двух типов вибрантов современного испанского языка в контексте анализа их артикуляций разными исследователями. Путём сопоставления взглядов учёных на проблему, авторы приходят к выводу, что механизмы образования двух типов звуков разные, хотя акустически и перцептивно они обладают высокой степенью фонетической схожести.

Ключевые слова: одноударный вибрант, многоударный вибрант, апикально-альвеолярный звук, какуминальная артикуляция.

The article discusses the problem of the relation of the two types of the vibrant in the modern Spanish language to the same class of sounds, analyzing the description of their articulations by the different researchers. Comparing the views of scientists on the problem, the authors conclude that the mechanisms of the formation of two types of sounds are different, but acoustically and perceptually they have a high degree of phonetic similarity.

Key words: tap/flap, percussive, trill, apical-alveolar sound, cacuminal articulation.

Актуальність статті зумовлена сучасними потребами уніфікованого опису звукових типів мов світу, що актуалізували питання про впровадження нової класифікації, яка здатна була б відобразити усі існуючі в мовах типи звуків. При описі фонетичного інвентаря вібрантів іспанської мови необхідно враховувати не тільки кількісний склад, але й субстанціальні характеристики творення.

Метою статті є визначення артикуляційних відмінностей у творенні двох типів вібрантів сучасної іспанської мови. **Об'єктом** дослідження є артикуляційно-акустичні характеристики плавних звуків сучасної іспанської мови, а **предметом** – артикуляційні характеристики двох фонем вібрантів іспанської мови.

Будь-яка артикуляційна класифікація має на меті надати основні (релевантні) ознаки звуків або фонем даної мови. Характеристика за релевантними ознаками описує звук мовлення за тими основними властивостями звукотипів, які сформувалися в історії розвитку мови як засоби диференціації семантичної і граматичної сторони слова/словоформи. Така характеристика може враховувати також дистрибутивні властивості звукотипів. Однак і вона базується на певних артикуляційних особливостях творення звукових сегментів [Суч. укр. літ. мова 2002, 50].

Однією із найбільш характерних рис іспанської системи приголосних є наявність в ній двох апікально-альвеолярних дзвінких дрижачих фонем, які відрізняються одна від одної кількома артикуляційними та акустичними властивостями. Існування двох дрижачих фонем (приголосних вібрантів) в іспанській мові засвідчено у традиційній фонологічній літературі. Для їх позначення зазвичай вживаються терміни *vibrante simple* (простий вібрант) та *vibrante múltiple* (складний, множинний вібрант) (Т. Наварро Томас, А. Кіліс Моралес, Е. Мартинес Сельдран, С. Хіли Гайя, Е. Аларкос Льорак, Б. Мальмберг, М.І. Массоне, Т. Корредера, Б. Блекуа Фальгерас, Королівська іспанська академія). Ці терміни, які традиційно вживають іспанські лінгвісти, зазнають критики. "Термін "складний вібрант" є *редундантним*, оскільки будь-яка вібрація є обов'язково "*множинною*", а термін "простий вібрант" є суперечним, оскільки будь-яка вібрація є повторенням одного й того ж самого руху [Памієс 2000, 95].

Простий вібрант характеризується утворенням короткої оклюзії між кінчиком язика та альвеолами, а складний вібрант – утворенням двох або більше оклюзій між кінчиком язика та альвеолами [Кіліс 1992, 130]. Артикуляційні характеристики цих звуків відповідають тому, що в інших мовах позначається як *flap* або *tap* та *trill* [Міжнародна фонетична транскрипція, 1996].

Терміни *флен/мен* (від англ. *flap/tap* – одноударний, хлопок/легкий удар, торкання) вживають для позначення приголосних, під час реалізації яких язик вступає в контакт з альвеолярною зоною в результаті єдиного і надзвичайно короткого удару [А.Памієс 2000,

95]. У Міжнародній фонетичній транскрипції вони представлені символами [ɾ] (альвеолярний флєп/тєп) та [ɻ] (ретрофлексний флєп/тєп). У вітчизняній та російській фонетиці для позначення цього типу звуків вживають термін *одноударний вібрант* [О.Г. Васильченко 2004, О.В. Лосева 2006].

Для позначення артикуляційних характеристик простого вібранта іспанські фонетисти пропонують термін Міжнародної фонетичної транскрипції *альвеолярний флєп/тєп*, представлений символом [ɾ]. Звуки *флєп* та *тєп* можна розрізнити за типом руху, який здійснює кінчик язика, але йдеться про дуже тонкі відмінності, і багато фонетистів не беруть їх до уваги [Блекуа 2001, 23]. Детальний опис артикуляційних відмінностей цих звуків міститься у роботі "Звуки мов світу" [Лейдефодж і Медіесон 1996, 230]. Тип звука, описаний для іспанської мови, це *тєп*, в той час як *флєп* відповідає реалізації вимови звуків [t] та [d] у післянаголошеній інтервокальній позиції в американському варіанті англійської мови (як у слові *city*). Тому для позначення артикуляційних характеристик простого вібранта іспанські дослідники надають перевагу терміну *tap* [Б. Блекуа, 2001], послуговуючись також терміном *percussiva* (одноударний) (від ісп. *percusión* – поштовх, удар) [А. Памієс 2000, І.М. Массоне 1988].

Англійський термін *trill* (вібрант, дрижачий, вібруючий) вживається для позначення будь-якого звука, в основі якого лежить послідовність дуже коротких переривчатих контактів між двома органами звукотворення. Цей тип звуків позначається також англійським терміном *roll* (*розкотистий*), який відображає його акустичні характеристики [Памієс 2000, 94]. У вітчизняній та російській фонетиці для позначення цього типу звуків вживають термін *багатоударний вібрант* [О.Г. Васильченко 2004, О.В. Лосева 2006].

Для позначення складного вібранта іспанські дослідники пропонують термін Міжнародної фонетичної транскрипції *альвеолярний вібрант* (alveolar trill), якому відповідає символ [r]. У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися термінами *одноударний вібрант* та *багатоударний вібрант*.

Як видно з опису, таблиці Міжнародної фонетичної транскрипції об'єднують в один спосіб артикуляції те, що в англійській мові позначається як *trill* та *tap* /*flap*. І не бракує авторів (особливо англофонів), які захищають це положення, базуючись в основному на артикуляторному русі. Описуючи артикуляційні характеристики цих звуків, вони не розділяють їх на два типи.

Д. Альберкомбіє, не пояснюючи механізм їх утворення, обмежується тим, що вібрант це: "Тип консонантного сегмента, який реалізується як звуження, що переривається зімкненням" [Abercrombie 1967, 49]. Д. Крістел, наприклад, включає обидва звуки до класу, під час реалізації яких відбуваються переривчасте зімкнення і описує їх наступним чином:

– **Roll** (розкотистий) або **trill** (вібруючий)... "багатоударний вібрант: один артикулятор здійснює швидкі удари проти іншого...".

– **Flap...** "одноударний вібрант: здійснюється тільки один удар одного артикулятора проти іншого... [Крісел 1987, 157].

З опису можна вивести, що Д. Крістел дотримується думки, що йдеться про кількісну різницю, а не про якісні характеристики [Мартінес Сельдран 2007, 145].

У словнику Королівської іспанської академії термін *вібранти* описується як "звук або буква, чия вимова характеризується швидким оклюзивним контактом, простим або множинним, між органами артикуляції. Графема *r* у слові *hora* відповідає одноударному вібранту; а *r* у слові *honra* – багатоударному вібранту" (RAE 1992).

У словнику відображена давня фонетична традиція і не тільки іспанська, яка розглядає ці два звуки як такі, що належать до одного й того ж класу. Фонетика, зрозуміло, оперує звуками, а не буквами, хоча словник посилається також на букву. Цілком очевидно, що базою концепту, окресленого словником, є саме літера, одна й та сама для різних звуків в залежності від контексту [Мартінес Сельдран 2007, 143].

Орфографія відображає факт добре відомий у фонології: у пертинентних позиціях різниця між двома фонемами позначається на письмі *r* / *rr*, як у *pero* / *perro*; у непертинентних позиціях звук позначається однією літерою *r*: *remo* / *honra*, *terco* / *tres* і под., хоча у цих позиціях він може відповідати звуку *багатоударному* (наприклад, *remo*) або *одноударному* (наприклад, *tres*). Те, що у словнику назва класу виділена жирним шрифтом **вібранти** і одна буква вживана для позначення двох різних звуків одноударного / багатоударного свідчить про те, що, очевидно, Королівська іспанська академія вважає, що йдеться про один і той самий клас звуків [Мартінес Сельдран 2007, 143].

Але ряд вчених відстоюють положення про те, що артикуляторні рухи цих звуків не такі вже й схожі. "Думати, що багатоударний вібрант є "швидкою серією одноударних вібрантів" або, що одноударний вібрант – це дуже короткий багатоударний вібрант, є

досить помилковим", – вважає Дж. Катфорд [Катфорд 1977, 130]. На захист цього твердження він висуває такий аргумент: "Частота альвеолярних багатоударних вібрантів [г] або увулярних [R] порядку 30 циклів в секунду. Ця частота набагато вища, ніж максимальна, на якій можна реалізувати серію одноударних вібрантів (біля 5 або 6 в секунду). Це ще раз доводить, що одноударний вібрант це рух одномоментний обов'язковий, в той час як багатоударний вібрант – це, в основному, подовжена позиція" [Катфорд 1977, 130].

Погляди Дж. Катфорда підтримали інші автори. І.М. Массоне допускає існування цих двох звуків як різних, вказуючи на те, що "одноударний вібрант / багатоударний вібрант – це два різні звуки, оскільки для їх реалізації необхідні різні артикуляторні рухи" [Массоне 1988, 26]. Різницю в артикуляції цих двох звуків в іспанській вимові виділив також Т. Наварро Томас: "рух язика у одноударного вібранта ззовні в середину, в той час як у багатоударному вібранті, кінчик язика здійснює повторювальний рух – виштовхується з середини назовні", і додає, що мускульне напруження є меншим у першому випадку, ніж у другому [Navarro Tomás 1966, 121-122]. Не викликає сумніву, що Наварро Томас продовжує вважати їх двома різними звуками одного класу, вібрантів, і підкреслює, що один складається тільки з однієї вібрації, в той час як другий має дві або більше вібрацій і відрізняються тим, що перший є короткий, а другий – тривалий. Крім того, їх артикуляторні жести не є ідентичними [Navarro Tomás 1966, 121-122].

Також С. Хілі Гайя, детально описуючи артикуляції цих реалізацій вібрантів, погоджується з Томасом Наварро в тому, що артикуляторні рухи, які відповідають цим звукам, не є ідентичними [S. Gili Gaya 1921, 272-273].

На різницю артикуляторних рухів цих звуків вказували М. Граммон, видатний представник класичної фонетики (1971), Т. Корредера, намагаючись виправити дефекти вимови шляхом точних описів звуків та корекційних вправ (1973, 129), П. Лейдефодж (1975, 147), Е. Мартинес Сельдран і Л. Ральо (1995, 179-194), Б. Блекуа Фальгерас (2001, 37).

Представник Московської фонетичної школи М.П. Карпов описує два типи приголосних вібрантів іспанської мови: передньоязиковий *слабо* дрижачий, позначаючи його символом [г], та передньоязиковий *сильно* дрижачий, позначаючи його символом [г:] [Карпов 1969, 77]. Його характеристика вказує на різницю у м'язовому напруженні при реалізації цих звуків. Передньоязиковий *слабо* дрижачий він описує

як " приголосний, що має какумінальну артикуляцію, особливість якої полягає у тому, що кінчик язика описує напівдугу; він рухається спочатку знизу-доверху до коренів верхніх зубів, але в безпосередній близькості від них змінює напрям і починає рухатися від зубів через альвеоли углиб ротової порожнини, при цьому лише на мить торкається альвеол своїм кінчиком. Таке торкання по суті є дуже швидким ударом по альвеолах у напрямку спереду-назад" [Карпов 1969, 78]. Самий кінчик язика при цьому має яскраво виражену какумінальну форму, а після торкання з альвеолами він іноді, особливо, якщо далі слідує голосний заднього ряду, може прийняти злегка ретрофлексне положення ([a' o ɽ a]) *ahora*, [ʔo ɽ o] *toro*, [mo' ɽena] *morena*, [pɽofe'soɽ] *profesor*) (Карпов, с. 78). У розмовному стилі він може бути ослаблений настільки, що втрачає змичний елемент і вимовляється як щілинний. цьому випадку кінчик язика рухається біля альвеол, не торкаючись їх [Карпов 1969, 78].

П. Ладефодж та Я. Медісон вказують, що для того, щоб відбувалася вібрація, необхідні конкретні аеродинамічні умови, тому будь-яке мінімальне відхилення під час тиску необхідного повітря або під час відкриття ротової каналу в результаті не призведе до вібрації. Тому вони вважають, що заміна вібранта іншим типом реалізації, під час якої не відбувається вібрація, є досить частим явищем [Лейдефодж і Медісон 1996, 217]. Щілинний відтінок поряд із зімкненим – явище закономірне для іспанської мови, у якій майже всі дзвінки зімкнені тяжіють до щілинної артикуляції.

Хоча в емоційному мовленні одноударний вібрант нерідко вимовляється з одним або трьома коливаннями кінчика язика, характер руху язика спереду назад зберігається, що дозволяє йому не втрачати у цьому випадку характерних відмінностей від багатоударного [Карпов 1969, 79].

До особливостей артикуляції багатоударного вібранта можна віднести такі найбільш характерні риси. Першою і найбільш визначальною рисою є надзвичайно сильна напруженість артикуляції. Кінчик язика піднімається до альвеол у какумінальному положенні. Уся мускулатура язика (не тільки кінчик, але й його основа) сильно напружена [Карпов 1969, 79]. В артикуляції цього звуку бере участь не тільки кінчик язика, але утворюється також задньоязикова велярнофарингальна щілинність. Така подвійна артикуляція вимагає великої точності в контролі над язиком, оскільки передбачає реалізацію двох одночасних рухів, один з яких вібраційний у передній зоні, а інший фрикативний, у задній зоні [Блекуа 2001, 7].

Другою важливою рисою є дуже сильний поштовх діафрагми, яка з великою силою виштовхує повітря з легенів для того, щоб подолати у ротовій порожнині перепону на шляху повітряного струменя, яка утворюється в результаті сильного напруження кінчика язика [Карпов 1969, 79]. Складний вібрант є одним із звуків іспанської мови, які потребують значного артикуляторного зусилля. Щоб ініціювати та підтримувати вібрацію кінчика язика, необхідно дотримуватися дуже точного контролю різних органів, які беруть участь у процесі, оскільки найменша неточність необхідного напруження в кожному місці творення призводить до того, що така вібрація не відбувається. Якщо кінчик язика занадто ослаблений, результатом буде фрікція; і навпаки, якщо напруженість надмірна, неможливо ініціювати рух [Блекуа 2001, 7].

При сильному напруженні кінчика язика, що протидіє проходженню повітряного струменя, і при сильному поштовху повітря, яке долає цю протидію, закономірним є багаторазовість дрижання язика, від двох до трьох-чотирьох разів [Карпов 1969, 80].

Четвертою характерною ознакою його артикуляції є напрям руху кінчика язика, який відповідає напрямку руху повітряного струменя – від альвеол до зубів [Карпов 1969, 80].

У всіх розглянутих дослідженнях є очевидним, що з точки зору артикуляції, йдеться про звуки з різними артикуляційними властивостями

Одноударний вібрант має слабку артикуляцію і вимовляється, зазвичай, одним коротким коливальним рухом кінчика язика, який торкається альвеол. Багатоударний вібрант має дуже енергійну артикуляцію і потребує двох або більше коливальних рухів кінчиком язика, торкаючись альвеол. Одноударний вібрант в розмовному стилі мовлення часто фонетично вимовляється як щільний, а не як дрижачий сонант. Багатоударний вібрант має тільки дрижачу артикуляцію. Рух кінчика язика при артикуляції одноударного вібранта направлений спереду назад, від какумінальної майже до ретрофлексної форми. Під час артикуляції багатоударного вібранта кінчик язика має зворотний напрям, від какумінальної до апікальної форми [Карпов 1969, 78].

Два приголосних вібранта іспанської мови представляють парне фонологічне відношення, протиставлене за інтенсивністю артикуляції (*cero* – *cerro*).

З усього цього варто зробити висновок, що з точки зору артикуляції йдеться про два різних типи артикуляції, хоча ці

артикуляційні відмінності не перешкоджають тому, що акустично і перцептивно обидва вібранти мають високий ступінь фонетичної схожості і з цієї точки зору їх можна віднести до одного й того самого класу звуків. Йдеться, урешті-решт, про новий зразок артикуляційної відмінності, яка має недостатнє акустичне та перцептивне відображення (за винятком "повторення", яке є умовою багатударної реалізації в порівнянні з одноударною у сфері фізичного та перцептивного). Актуальним постає питання про відображення артикуляційних особливостей двох вібрантів іспанської мови у Міжнародному фонетичному алфавіті не тільки за кількісними, але й за якісними характеристиками.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні відмінностей стосовно пункту артикуляції двох вібрантів іспанської мови у різних фонетичних контекстах методом електропалатографії та дослідження їх акустичного та перцептивного вираження.

1. *Васильченко О. Г.* Функціонування алофонів фонеми /t/ у мовленні дикторів Німеччини 1923-2003 рр. (інструментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Олена Германівна Васильченко; Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 24 с.
2. *Карпов Н.П.* Фонетика испанского языка (теоретический курс): [учеб. пособ. для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Николай Павлович Карпов – М.: Высшая школа, 1969. – 232 с.
3. *Лосева Е.В.* Формирование многоязычной фонетической базы данных (применительно к речевой реализации вибрантов): автореф дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец.10.02.21 – Прикладная и математическая лингвистика / Елена Викторовна Лосева; Московский государственный лингвистический университет. – М., 2006. – 24 с.
4. *Сучасна українська літературна мова.* Фонетика: [навч. посібн. для студентів-філол.] / Плющ Н.П., Бас-Кононенко О.В., Дудник З.В., Зубань О.М. – К.: ВПЦ Київського університету, 2002. – 173 с.
5. *Современная грамматика испанского языка.* В 2-х частях. Часть 1. Фонетика и морфология. – Санкт-Петербург: СПб. Лань, 1997. – 352 с..
6. *Abercrombie D.* Elements of General Phonetics / David Abercrombie. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1967 – 203 p.
7. *Blecua F. B.* Vibrantes del español: manifestaciones acústicas y procesos fonéticos: Tesis doctoral / Beatriz Blecua Falgueras; Universidad Autónoma de Barcelona, 2001. – 375 p.
8. *Catford J. C.* Fundamental problems in Phonetics / John Cunnison Catford. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1977 – 130 p.
9. *Corredera T.* Defectos de la dicción infantil Tobias Corredera. – Buenos Aires: Kapelusz, 1973 – 186 p.
10. *Crystal D.* Diccionario de lingüística y fonética / David

Crystal. – [Octaedro, traducción de la 4º edición de de 1996]. – Barcelona, 1987 – p. 157. 11. *Diccionario de la Lengua Español*. RAE – [21º edición.]. – Madrid: España Calpe, 1992. – 2133 p. 12. *Gili Gaya S.* Elementos de Fonética general / Sanuel Gili Gaya [5ª ed. corr. y amp.] – Madrid: Gredos, 1966. – 198 p. 12. *Grammont M.* *Traté de Phonétique* / Maurice .Grammont. – [9º edición]. – Paris : Librairie Delagrave, 1971. – 480 p. 13. *Guitart J. M.* Sonido y sentido. Teoría y práctica de la pronunciación del español con audio CD. / Jorge M. Guitart. – Georgetown studies in Spanish linguistics, Washington D.C.: Georgetown University Press, 2004 – 322 p. 14. *Handbook of the International Phonetic Association.*: [a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 204 p. 15. *Ladefoged P. y Maddieson I.* The sounds of the World's Languages / Peter Ladefoged, Ian Maddieson. – Oxford: Blackwell, 1996. – 425p. 16. *Martínez C.E. y Rallo L.* [r-r]: ¿Dos clases de sonidos? / Eugenio Martínez Celdrán, Lucrecia Rallo // Estudios de Fonética experimental. – Universitat de Barcelona, Labotratori de Fonàetica, 1995. – № VII. – P. 179 -194. 17. *Martínez C.E.* Manual de fonética española. Articulaciones y sonidos del español / Eugenio Martínez Celdrán, Ana M. Fernández Planas. – [1º edición.]. – Barcelona: Editorial Ariel, S.A., 2007. – 256 p. 18. *Massone, M.I.* Estudio acústico y perceptivo de las consonantes nasales y líquidas del español/ Ignacia. Massone M // Estudios de Fonética Experimental. – Barcelona: PPU, 1988. – Vol. III. – P. 13-34. 19. *Navarro T. T.* Manual de pronunciación española / Tomás Navarro T. – [duodécima edición] – La Habana: Edición revolucionaria, 1966. – 326 p. 20. *Pamies B. A.* Guía básica de fonética y fonología / Antonio Pamies Bertrán, Olga Mijailovna Kálustova. – Granada: Método, 2000. – 170 p. 21. *Quilis A.* Curso de fonética y fonología españolas / Antonio Quilis, Joseph A. Fernández. – Madrid: CSIS, 1992. – 222 p. – (Colección Textos Universitarios, № 4). 22. *Quilis M. A.* Principios de fonología y fonética españolas. / Antonio Quilis Morales. – [10º edición]. – Madrid: Arco Libros S.L., 2010. – 96 p.

Онуфрієва Ю.С., викл.,
ЧДУ імені Петра Могили

ПОЯВА АНГЛІЦИЗМІВ В ДАВНЬОВЕРХНЬО- ТА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі дослідження англіцизмів у давньоверхньо- та середньоверхньонімецькій мові. Розглянуто кілька основних моделей періодизації історії німецької мови й установлення часових рамок. У цій статті здійснюється аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної літератури, присвяченої англіцизмам у

давнієверхньонімецькій та середньєверхньонімецькій мові. Розглядаються й описуються англіцизми в давнієверхньонімецькій- та середньєверхньонімецькій мові.

Ключові слова: англіцизм, запозичення, лексична система, вокабуляр, мовний контакт, іношомовні слова, мовна картина світу.

Статья посвящена проблеме исследования англицизмов в староверхне- и средневерненемецком языке. Рассмотрено несколько основных моделей периодизаций истории немецкого языка и определение временных рамок. В данной статье проводится анализ как отечественной, так и зарубежной литературы, посвященной англицизмам в староверхне- и средневерненемецком языке. Рассматриваются и описываются англицизмы в староверхне- и средневерненемецком языке.

Ключевые слова: англицизм, заимствование, лексическая система, вокабуляр, языковой контакт, иностранные слова, языковая картина мира.

This article focuses on the characteristic aspects of classification of the English borrowings in the German language. It defines the main components of their classification in the old German language on the level of vocabulary, semantics and syntax. The article highlights the functions of English borrowings during their development and formation.

It has been proved that different researchers had various approaches to the classification of English borrowings in the German language, that's why the analysis of the main aspects taken as a basis for these classifications is of great importance and could become the topic of further investigations and researches, in the sphere of historical approach as well as in the sphere of modern usage of the English borrowings.

Key words: English borrowing, lexical system, vocabulary, language contact, foreign words.

Іноземні слова продовжують впливати на німецьку мову та її носіїв. Характерною рисою цього впливу є те, що він протікає не тільки в одному напрямі, але й у різний час. Але не завжди виявляється можливим використати суто мовні критерії для відокремлення одного часового етапу розвитку мови від іншого. Серед германістів не існує принципових розбіжностей стосовно того, що історія німецької мови поділяється, ще за пропозицією Я. Гримма в "Німецькій граматиці" (1819-1837) [<http://books.google.com.ua>], на 3 основні періоди:

- 1) давньовірхньонімецький (althochdeutsch) – 8–11 ст;
- 2) середньовірхньонімецький (mittelhochdeutsch) – від серед. 11 ст. до серед. 14 ст.;
- 3) нововірхньонімецький (neuhochdeutsch) – від серед. 14 ст.

Однак часові рамки кожного з періодів відрізняються залежно від того, на які критерії спирається той або інший дослідник. Визначальним фактором у різниці періодизацій є також відсутність або пізня поява літературних пам'яток цієї мови через гальмування суспільного розвитку. Так, в сучасних посібниках з історії німецької мови пропонується така періодизація вірхньонімецької мови (тобто літературної):

- старовірхньонімецький період – 750-1050 рр.;
 - середньовірхньонімецький період – 1050-1350 рр.;
 - ранньонововірхньонімецький період – 1350-1650 рр.
- [Nübling 2006, 6; Weddige 1996, 7].

У дослідженні Г. Веддиге йдеться також про нижньонімецьку мову, діалектами якої все ще спілкуються в Північній Німеччині і, як зазначає О.І. Москальська, яка бере свій початок від іншої гілки західнонімецьких мов, на противагу вірхньонімецькій (суміш іствеонських та ерміонських діалектів) [Weddige 1996, 15; Moskalskaja 1977, 45]. Незважаючи на це, періодизація історії нижньонімецької мови має певну схожість з вірхньонімецькою:

- старонижньонімецька – 800–1250 рр.;
- середньонижньонімецька (рання фаза) – 1150–1530 рр.;
- середньонижньонімецька (пізня фаза) – 1370–1650 рр. [Weddige 1996, 25].

У своєму дослідженні ми керуємось моделлю, запропонованою В.В. Левицьким: давньовірхньонімецький період – приблизно з V століття н.е. до 1050 р.; середньовірхньонімецький – з 1050 до 1350 р.; ранньоновонімецький період – з 1350 по 1650р. і нововірхньонімецький період – з 1650 р. до сучасності [Левицький 2007, 16].

Проблема англіцизмів, тобто звернення до лексичного вокабуляру англійської мови, вельми актуальна в наш час і є об'єктом вивчення в сучасній німецькій мові багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, таких як А.В. Капуш, Л.П. Крисін, Й.П. Гуффман, А. Бах, Т.Х. Ллойд, В. Фірек та ін. [Капуш 2000; Крысин 1996; Huffman Joseph 1998; Бах 2003; Lloyd T.H. 1991; Viereck W. 1985]. Цей процес пояснюється посиленням політичних, економічних, культурних зв'язків між державами, але треба наголосити на тому, що він

відбувався упродовж багатьох століть, оскільки характерними рисами будь-якої мови і її словникового складу є рухливість, мінливість, прагнення до удосконалення й розвитку за рахунок різних засобів і ресурсів, зокрема й запозичення слів іншомовного походження.

Незважаючи на широке поширення іноземних слів в німецькій мовній спільноті, науковий інтерес до іноземних слів англійського походження довгий час був обмежений і вважалось, що англійська мова проникає в німецьку, лише починаючи з другої половини ХХ ст. Але, як свідчать дослідження вчених, англіцизми увійшли в давньоверхньонімецьку мову вже в VIII ст.

Оскільки нашим завданням є дослідження англіцизмів в давньоверхньонімецькій- та середньовірньонімецькій мові, то необхідно подати визначення терміну "англіцизм".

Англіцизм – різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком [Українська мова: Енциклопедія 2000, 25].

За свідченням німецького дослідника В. Фірека, у період з 700 до 1640 р. н.е., контакт англійської мови з німецькою був досить обмеженим. Це пояснюється тим, що проявлявся він тільки на північних територіях тогочасної держави лише в деяких сферах, таких як релігія та торгівля, оскільки в німецькі міста Фульда та Майнц прибули англійські місіонери. Монастир у Фульдї, який був заснований Боніфацієм ще IX столітті, був центром англо-саксонської культури на європейському континенті і завдяки цьому прослідковується процес запозичення релігійної лексики. Прикладом може слугувати вираз *der heilige Geist* (ст.-в.-нім. *dēr heilago geist*), який виник завдяки англо-саксонській формулі *sē hālgā gāst* і який згодом повністю витіснив латинський вираз *spiritus sanctus* та ще давнішу формулу південно-німецької церковної мови *dēr wīho ātum* [Viereck 1985, 940].

Досліджуючи тему релігійної лексики, А. Бах робить висновок, що в буквальному перекладі німецькою мовою слово "evangelium" мало б звучати як "guotspel" ("гарна звістка"), у староанглійській – "gōdspel". За таких умов голосний *ō* за фонетичним законом англо-саксів міг скорочуватись, у результаті чого перша частина слова збігалася в звуковому плані с *god* "бог". У процесі запозичення в німецьку мову це слово сприймалось як "gotspel", оскільки, найімовірніше, уже не прослідковувався зв'язок першого елемента зі ст.-в.-нім. "guot" [Бах 2003, 156].

Із часом відбувається поширення контактів між мовними спільнотами завдяки налагодженню торгових зв'язків. Дослідник Гуффман Йозеф. П. стверджує, що це заслуга німецького імператора Карла Великого (747–814), котрий в 796 р. н.е. надіслав послання королю Оффе Мерсиському (757–796), в якому гарантував безпеку проїзду англійських купців та пілігримів через свої території. Так Карл Великий створив торговий шлях від Рейна до Темзи через Північне море. Як результат – у період 1000-1300 рр. н.е. у прирейнських землях можна засвідчити значний британський вплив, а місто Кельн, у свою чергу, перетворилося на "центр англо-німецьких зв'язків майже на всіх рівнях". Учений припускає, що значні комерційні, соціальні та релігійні зв'язки є передумовою для значної кількості мовних контактів в цих регіонах. Гуффман Йозеф. П. наводить приклади англіцизмів з муніципальних документів "de Anglia" (родом з Англії) та "Anglicus" (людина англійського походження), а як зазначають хроніки, після 1303 р. був заснований релігійний орден "conventus Englant" [Huffman 1998, 473].

За подальшим дослідженням Т.Х. Ллойда, торговий центр, а разом з ним мовний контакт перемістився в місто Ганза, осереддя "найуспішнішого..., найвпливовішого торгового союзу... в Європі доби Середньовіччя та початку Нового часу". Ганзейський союз торгував з Англією уздовж східної та західної частини торгового шляху між Балтійським та Північним морями з 1157 до 1611 рр. [Lloyd 1991, 186] В. Фірек, досліджуючи цей період впливу англійської мови на німецьку, подає навіть декілька прикладів, таких як Boot (<boat "лодка"), що був вперше зафіксований в 1260 р., та Dock (<dock "док"), відзначений в 1436 р. [Viereck 1985, 942].

Німецький дослідник А. Бах зауважує, що знаковим для подальшого проникнення запозичень з англійської мови є XIV–XVII ст., яке характеризується розвинутими суспільними відносинами та посиленням розшарування суспільства. Учений наголошує на тому, що в цей період значну роль відіграють професійні мови та жаргони різних соціальних груп. Наприклад, у мову німецьких моряків потрапило багато слів італійського, арабського та іспанського походження. Але з часом переважна більшість цих запозичень була витіснена: через відкриття Америки середземноморська торгівля майже припинилась, а на перший план виступило мореплавство Атлантикою, завдяки чому північна Європа набула в цій галузі великої ваги. А. Бах стверджує, що місцева мова моряків, яка існувала зі стародавніх часів на березі Північного моря, у той час

була професійною мовою, яка складалася з нижньонімецьких, нідерландських, а також англійських елементів. Вкраплення англійської мови можна проілюструвати яскравими прикладами, які надає дослідник: *Flagge* (<анг. flag "флаг"; з'явилося в нижньонімецькій морській мові з XVI ст.), *Lotse* (<англ. *loatsman* "рульовий"; у XVII ст. це слово з'являється у верхньонімецькій мові) [Бах 2003, 215].

Результати досліджень багатьох учених видаються дещо непереконливими, оскільки не дивлячись на міжособистісні, регіональні контакти в сфері торгівлі, які виникали протягом багатьох століть, вплив англійської мови на німецьку є досить незначний. Найкраще проілюструє цю тенденцію кількісне порівняння, яке надає Бах А. Спостереження німецького дослідника викликають деякі сумніви, оскільки в давньоверхньо- та середньовищньонімецькій мові рр. н.е. було зафіксовано лише 31 запозичення англійських слів в німецьку мову. Ця кількість дійсно вражає, беручи до уваги те, що процеси запозичення проходили за 4 століття. Для демонстрації кількісного порівняння можна навести приклад того, що ситуація істотно змінюється, особливо в другій половині XX ст., оскільки соціальний статус та функції англійської мови досягли такого рівня, що тисячі слів були запозичені за однаковий проміжок часу – чотирьох десятиліть. Яскравим прикладом є трьохтомний словник "*Anglizismen-Wörterbuch*", що вражає своєю кількістю, оскільки містить у собі більше 10000 запозичень, зафіксованих з кінця Другої світової війни [Бах 2003, 230].

1. *Huffman Joseph P.* Family, Commerce, and Religion in London and Cologne: Anglo-German Emigrants, Cambridge, 1998. – 1300 P. 2. *Lloyd T.H.* England and the German Hanse, 1157-1611: A Study of their Trade and Commercial Diplomacy. Cambridge, 1991. – 452 c. 3. *Nübling, D.* Historische Sprachwissenschaft des Deutschen / D. Nübling. - Tübingen, 2006. – 378 S. 4. *Moskalskaja, O.I.* Deutsche Sprachgeschichte I O.J. Moskalskaja. - M., 1977. – 390 S. 5. *Viereck W.* Britisches Englisch und Amerikanisches Englisch/Deutsch / Besch Werner, Reichman Oskar, and Sonderegger Stefan (eds.) Sprachgeschichte: ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. 2 vols. Berlin, 1984-1985. P. 938-948. 6. *Weddige, H.* Mittelhochdeutsch. Eine Einführung / H. Weddige. - München, 1996. – 278 S. 7. *Bach A.* История немецкого языка: Пер. с нем./Ред., предисл. и прим. М.М. Гухман. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 344 с. 8. *Kanyu A.B.* Еволюційні процеси в німецькій лексиці суспільно-політичного змісту:

Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ, 2000. – 194 с. 9. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX ст. (1985 - 1995). – Москва: Языки русской культуры, 1996. – С. 142-161. 10. Левицький В.В. Історія німецької мови. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 216 с. 11. Норанович А.И. О некоторых совпадениях в периодизации истории ряда европейских языков (Слово и текст: коммуникативный, лингвокультурный и исторический аспекты (Материалы международной научной конференции). – Ростов-на-Дону, 2009. – С.201–202. 12. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. 13. http://books.google.com.ua/books?id=fu0IAAAAQAAJ&redir_esc=y

Павліченко Л.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСКУРСУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА (на матеріалі різних видів допиту)

У статті описано специфічні риси допиту як складової дискурсу досудового слідства, що досліджений з погляду комунікативної лінгвістики. Виокремлено деякі види допиту та проаналізовано комунікативну поведінку їхніх учасників.

Ключові слова: мовленнєве спілкування, інституційний дискурс, дискурс досудового слідства, допит.

В статье описаны специфические черты допроса как составной части дискурса досудебного следствия, который исследуется с позиций коммуникативной лингвистики. Выделены некоторые виды допроса и дан анализ коммуникативного поведения их участников.

Ключевые слова: речевое общение, институциональный дискурс, юридический дискурс, дискурс досудебного следствия, допрос.

The article describes the specific features of interrogation, which constitutes discourse of pre-trial investigation and is considered in terms of communicative linguistics. The article suggests some kinds of interrogation and analyses the communicative behaviour of their participants.

Keywords: speech communication, institutional discourse, juridical discourse, discourse of pre-trial investigation, interrogation.

Сучасну лінгвістику характеризує інтенсивне вивчення процесів мовленнєвого спілкування в різних сферах людської діяльності, зокрема і професійній. Дослідження мовленнєвого спілкування, що супроводжує професійну діяльність і часто є єдиним засобом її реалізації, здійснюють у межах комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, теорії дискурсу. При цьому в центрі уваги науковців перебувають різні типи інституційного дискурсу (політичний, науковий, релігійний, медичний, педагогічний та ін.), що є спілкуванням у межах певних статусно-рольових відносин [Карасик 2000, Ільченко 2002, Белова 2003, Габідулліна 2010, Литвиненко 2010, Левенкова 2011]. До таких типів дискурсу зараховують юридичний дискурс, окремі аспекти якого стають предметом лінгвістичних досліджень [Скуратовська 2002, Василянкова 2007, Коваль 2007, Кравченко 2007, Дубровская 2010, Баранов 2011]. Попри значний інтерес дослідників до виявлення специфіки функціонування мови у правничій сфері дискурс досудового слідства як різновид юридичного дискурсу не дістав у лінгвістиці належного трактування, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є дискурс досудового слідства, а **предметом** – допит як складник дискурсу досудового слідства, що реалізується у трьох типах усної мовленнєвої взаємодії: слідчий – свідок, слідчий – потерпілий, слідчий – підозрюваний (обвинувачений).

Мета статті – розкрити сутність допиту та описати комунікативну поведінку його учасників, зважаючи на ситуативний контекст мовленнєвого спілкування.

Досудове слідство завжди передбачає допит, що спрямований на з'ясування обставин справи, злочину. Головні учасники допиту – слідчий і допитувана особа (підозрюваний/обвинувачений, свідок або потерпілий). Допит зазвичай проходить у кабінеті слідчого, який ініціює спілкування, щоб отримати необхідну інформацію. Особливістю таких мовленнєвих взаємодій є пріоритетна комунікативна позиція слідчого, за яким соціально закріплений вищий статус. Саме слідчий визначає тему розмови й типи питань, але водночас він несе відповідальність за перебіг і кінцевий результат допиту. Допитуваного зобов'язують надавати інформацію, що стосується справи. Спілкування є вимушеним [Яшенкова 2010, 60] і регламентується за формою та змістом. На мовлення комунікантів значною мірою впливають: обов'язкова фіксація розмови технічними

засобами, можливість контролю з боку інших осіб, необхідність дотримання основних прав людини, як, наприклад, право на захист приватності, право на повагу людської гідності, право не розголошувати конфіденційну інформацію або інформацію, що може завдати шкоду третім особам, тощо. Важливу роль у процесі спілкування відіграють регулятивні норми, що зафіксовані в міжнародному та національному законодавстві. Крім того, комунікативна поведінка учасників різниться залежно від типу адресата, наявності/відсутності попередніх контактів, етапу допиту.

Умовно можна виокремити такі етапи допиту: початковий, основний і завершальний. На початковому етапі слідчий має на меті добре підготуватися до основної частини (власне допиту). Для цього він збирає усю можливу інформацію про допитувану особу, складає план проведення допиту і перелік питань, намагається передбачити можливі проблеми, намічає стратегії й тактики ведення розмови. У випадку первинного допиту першочерговим завданням слідчого є визначити особистість допитуваного, особливості його характеру, темпераменту, інтелектуальних здібностей, цінностей і настанов, вольових якостей. Це дає змогу встановити з допитуваним психологічний контакт, спрогнозувати його комунікативну поведінку і знайти оптимальний спосіб ведення допиту.

Варто зазначити, що встановлення й підтримання психологічного контакту із допитуваним має дуже важливе значення упродовж усього спілкування, оскільки спонукає допитуваного до співпраці, викликає в нього бажання надавати правдиву інформацію по справі, сприяє ефективності допиту.

На основному етапі допиту слідчий прагне отримати нову і правдиву інформацію, конче потрібну для розслідування справи. Для цього допитуваному пропонують викласти усе, що йому відомо, у тій послідовності, яку він визначає, і з його власними оцінками (стадія вільної розповіді). Слідчий втручається тільки в тому випадку, коли допитуваний відхиляється у своїй розповіді від суті справи. Він допомагає допитуваному згадати всю послідовність подій, окремі деталі й факти, які можуть бути важливими для справи. У випадку вторинного допиту метою спілкування на цьому етапі є підтвердження певних фактів, перевірка, доповнення або уточнення даних, отриманих під час проведення попередніх допитів.

Після закінчення вільної розповіді допитуваного слідчий переходить до стадії постановки питань, щоб уточнити деякі факти.

Дуже важливим на цій стадії є правильне формулювання питань і правильний їх порядок.

На завершальному етапі здійснюють фіксацію даних, якщо їх не записували під час допиту. Слідчий робить висновки, ґрунтуючись на отриманій інформації. Дані переглядають, порівнюють із свідченнями різних осіб, а також із даними попередніх допитів.

Для успішної реалізації поставленої мети слідчий має враховувати насамперед фактор адресата. У зв'язку з цим можна виокремити такі види допиту: допит свідка, допит потерпілого, допит підозрюваного (обвинуваченого). Кожен із цих допитів має свої комунікативно-прагматичні особливості.

Тип адресата визначає характер спілкування, репертуар мовленнєвих дій мовця. Допит потерпілого та свідка є прикладом безконфліктного спілкування. Потерпілий і свідок здебільшого налаштовані на співпрацю зі слідчим. На початку допиту слідчий попереджає потерпілого і свідка про кримінальну відповідальність за відмову свідчити і за неправдиві показання, що спрямовує спілкування у потрібному напрямку.

Свідки є у кожній справі, їхні показання суттєво важливі, тому що саме свідки можуть надати найбільш правдиву і повну інформацію щодо мотивів злочину, його обставин, причетних осіб. Свідки розповідають свої версії злочину, що у багатьох випадках сприяє розкриттю справи. Дуже цінним для слідчого є свідок, який сам був очевидцем злочину. Чим повніше, детальніше свідок описує факти подій, тим важливіше він є для слідчого. Водночас, слідчі можуть стикатися із неправдивими показаннями через страх свідка надати правдиву інформацію, що може загрожувати їхній безпеці, або через небажання надати правдиву інформацію, що може зашкодити їхнім близьким людям, знайомим, друзям; через страх розправи з боку підозрюваного чи його родичів тощо.

Особливу цінність мають показання потерпілого, оскільки він знає багато фактів злочину, які невідомі іншим, в т. ч. свідкам. У багатьох випадках потерпілий більше за інших зацікавлений у розкритті справи, покаранні винних. Однак через помсту, образу, гнів, страх або залякування з боку підозрюваного (обвинуваченого), його родичів або близьких потерпілий не завжди надає об'єктивну та правдиву інформацію. Завдання слідчого – враховувати всі ці моменти, бути гарним психологом і допомогти потерпілому говорити правду, бути об'єктивним.

Хоча допит свідка й потерпілого передбачає кооперативно-спрямоване спілкування, у процесі допиту наявні комунікативні збої та бар'єри [Яшенкова 2010, 180-181] через забудькуватість, неуважність, страх або сумніви мовця тощо. Нейтралізувати проблеми такого типу допомагають спеціальні прийоми мовленнєвого впливу на адресата, що застосовує слідчий.

Складнішою для слідчого справою є допит підозрюваного (обвинуваченого), що має конфліктний характер. Підозрюваний (обвинувачений), як правило, не зацікавлений у розкритті злочину і не йде на співпрацю зі слідчим. Він відмовляється розповідати про злочин, чинить опір, ухиляється від прямої відповіді на питання, викривлює інформацію на свою користь.

Слідчий має роз'яснити підозрюваному його права і пояснити, у чому його підозрюють. Підозрюваний має право відмовитись від свідчень, зустрітись із адвокатом перед допитом, подати скаргу, клопотання, вимагати перевірки правомірності затримання. На початку допиту слідчий повинен запитати підозрюваного (обвинуваченого), чи визнає він себе винним, і тільки потім запропонувати йому свідчити по справі. У процесі такого допиту слідчий може ставити уточнюючі, контрольні запитання, проте не має права застосовувати навідні питання, що містять певну відповідь чи підказку. Примусовий характер спілкування нерідко призводить до комунікативного саботажу і комунікативних невдач [Яшенкова 2010, 182–190]. Зокрема, підозрюваний (обвинувачений) може відмовитися свідчити, увести слідчого в оману. Слідчий має зорієнтуватися в ситуації, оцінити особу опитуваного, знайти оптимальний засіб мовленнєвого впливу на підозрюваного (обвинуваченого), щоб переконати та змусити його співпрацювати зі слідством.

На відміну від свідків і потерпілих, підозрювані (обвинувачені) не несуть кримінальної відповідальності за відмову свідчити чи за неправдиві показання. Тому досить складним завданням для слідчого є переконати допитуваного надати правдиву інформацію. При цьому тактичні прийоми, що застосовує слідчий, не повинні порушувати права людини, принижувати її честь і гідність. Слідчий не має права вдаватися до образ, залякування чи погроз.

Допит може виявитися успішним тільки в тому випадку, якщо слідчий чітко розуміє та вміє узгоджувати свої комунікативні цілі й наміри. Уміле використання слідчим мовних стратегій і тактик дає змогу успішно провести допит, значно заощадити час, відмовитися від проведення повторних і додаткових допитів, швидко й повно

з'ясувати обставини, що цікавлять слідство, правильно обрати запобіжний захід і правильно визначити покарання.

Отже, допит як складова дискурсу досудового слідства є специфічною формою спілкування у правничій сфері зі специфічними цілями та учасниками. Допити мають структурні та комунікативно-прагматичні особливості, що необхідно враховувати під час спілкування у правничій юриспруденції. Допити можна класифікувати за різними критеріями. У зв'язку з цим ми розрізняємо: а) первинні та вторинні допити; б) кооперативно-спрямовані та конфліктно-спрямовані допити; в) допити свідка, допити потерпілого та допити підозрюваного (обвинуваченого). Комунікативна поведінка учасників допиту є варіативною і змінюється залежно від типу та етапу допиту, поставленої комунікантами мети. Успішність допиту значною мірою залежить від комунікативної компетенції слідчого.

Допит є невід'ємним компонентом дискурсу досудового слідства, що зумовлює необхідність його комплексного аналізу з погляду комунікативної лінгвістики. Подальше дослідження допиту ми пов'язуємо із встановленням його комунікативно-прагматичних особливостей в англomовному дискурсі. Докладного розгляду потребує комунікативна поведінка учасників допиту та мовні засоби її реалізації. Важливим вважаємо виявлення ознак і чинників ефективних мовленнєвих дій учасників допиту, а також причин неефективного допиту.

1. *Баранов А. Н.* Лингвистическая экспертиза текста. Теоретические основания и практика : учеб. пособие / Анатолий Николаевич Баранов – М. Флiнта, 2011. – 592 с. 2. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации : монографiя / Алла Дмитрiвна Белова. – 2-ге вид., доп. – К. : Логос, 2003. – 304 с. 3. *Васильянова И. М.* Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Инна Михайловна Васильянова ; Твер. гос. ун-т. – Тверь, 2007. – 16 с. 4. *Габiдуллiна А. Р.* Навчально-педагогiчний дискурс: категорiальна структура та жанрова своєрiднiсть (на прикладi шкiльного предмета "Росiйська мова") : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. фiлол. наук : спец. 10.02.02 "Росiйська мова" / Алла Рашатiвна Габiдуллiна ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2010. – 40 с. 5. *Дубровская Т. В.* Судебный дискурс: речевое поведение судьи : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук :

спец. 10.02.19 "Теория языка" / Татьяна Викторовна Дубровская ; Саратов. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2010. – 40 с. 6. *Ільченко О. М.* Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 "Германські мови" / Ольга Михайлівна Ільченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 37 с. 7. *Левенкова Е. Р.* Конвергентные и дивергентные тенденции в политическом дискурсе Великобритании и США : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Елена Романовна Левенкова ; Поволж. гос. соц.-гуманитар. академия. – Саратов, 2011. – 41 с. 8. *Литвиненко Н. П.* Сучасний український медичний дискурс : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Ніна Павлівна Литвиненко ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2010. – 37 с. 9. *Карасик В. И.* О типах дискурса / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5–20. 10. *Коваль Н. Є.* Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англومовних законодавчих та судових документів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Наталія Євгенівна Коваль ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2007. – 22 с. 11. *Кравченко Н. К.* Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Алла Наталія Кимівна Кравченко ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2007. – 32 с. 12. *Скуратовська Т. А.* Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Тетяна Анатоліївна Скуратовська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 22 с. 13. *Яшенкова О. Я.* Основи теорії мовної комунікації : [навч. посібник] / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К. : ВЦ "Академія", 2010. – 312 с.

Павлюк А.Б., к. філол. н., доц.,
Східноєвропейський НУ імені Лесі Українки

ФЕНОМЕН МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ПИТАНЬ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Стаття присвячена аналізу існуючих точок зору провідних науковців у галузі перекладознавства, які стосуються явища множинності

перекладу, виділення постулатів і типів, які характеризують феномен множинності.

Ключові слова: множинність перекладу, перекладацька категорія, постулат, перекладознавство.

Статья посвящена анализу существующих точек зрения ведущих ученых в области переводоведения, касающихся явления множественности перевода, выделения постулатов и типов, характеризующих феномен множественности.

Ключевые слова: множественность перевода, переводческая категория, постулат, переводоведение.

The article is devoted to the existing leading scholars in the field of translation studies points of view concerning the phenomenon of translation multiplicity, postulates and types selection that characterize the phenomenon of multiplicity.

Keywords: translation multiplicity, translation category, postulate, translation studies.

Множинність перекладів художніх та поетичних творів в окремії лінгвокультурній спільноті як об'єкт дослідження привертає увагу багатьох науковців. Її можливість вже не викликає сумніву, тому що переклад трактується не як копія оригіналу, а як його інтерпретація. Під час вивчення цього явища виникає потреба вирішення певних завдань, а саме: розгляд явища перекладацької множинності в контексті історії її розвитку та в ракурсі його понятійно-типологічних характеристик, з'ясування основних прийомів перекладу творів і розгляд їх жанрових особливостей; вивчення рецепції творів вітчизняною й зарубіжною критикою, обґрунтування принципів порівняльного дослідження оригіналу й перекладів в аспекті множинності перекладу.

Основними методами дослідження є: 1) історико-філологічний, або критичний, фундаторами якого вважаються німецькі вчені Бартольд Георг Нібур (1776–1831) та Арнольд-Герман Людвіг Геерен (1760–1842), і суть якого полягає у власне критичному аналізі джерела та проникнення на основі останнього до суті досліджуваного предмету [Ясь 2004, 215]; 2) метод компаративного аналізу оригіналу та перекладу, метою якого є виявлення міжлітературних зв'язків на основі зіставлення творів та явищ національних письменств одного чи різних історичних періодів [Кіриєнко 2011, 128]; 3) метод

порівняльного лінгвостилістичного опису, у процесі проведення якого необхідно вивчати усю систему мовностилістичних засобів у створенні художніх образів певного літературного твору, оскільки тільки цілісний системний вияв такого комплексу мовностилістичних засобів у створенні системи художніх словесних образів надасть повну лінгвостилістичну картину тексту художнього твору [Волкова 2010, 7].

Множинність перекладу як перекладацька категорія почала існувати лише у другій половині XX століття і за словами О. Л. Лисенкової, російської дослідниці перекладів Р. М. Рільке, факт перекладацької множинності, як у часі, так і у просторі, є доказом геніальності оригіналу [Лисенкова 2000, 85], а множинність – природний атрибут художнього перекладу, пов'язаний з поняттям творчої особистості, змаганням талантів [Топер 1998, 173]. Декілька ж перекладів допомагають краще зрозуміти оригінал, оскільки вони висвітлюють різні його сторони, роблячи на них акцент. Крім того, переклад розмовляє з читачами їхньою рідною мовою, зокрема й невербальною, але також і мовою культури, яка завжди буде відрізнятися від будь-якої іншої, яким би близьким не було їх вербальне оформлення. Тому множинність перекладу доцільно розглядати як явище і суб'єктивне, пов'язане з індивідуальними особливостями того чи іншого перекладача, й об'єктивне, тобто викликане необхідністю однієї культури в діалозі з іншою, у розширенні власних пізнавальних можливостей, у самоідентифікації. Об'єктивність множинності перекладу полягає також у тому, що художній твір – явище динамічне; воно може існувати в різних історично-культурних площинах, мати власну долю у просторі та часі [Пермінова 2005].

Максим Рильський – видатний український поет і перекладач – зазначав, що кожен перекладач може при вдалому взагалі відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, поеми, вірша і т. ін. проминути ту чи іншу рису оригіналу, наголосивши зате на іншій, яка здається йому найістотношою, адже кожен перекладає по-своєму [Рильський 1975, 79].

Відомий німецький лінгвіст Вольфрам Вілсс, який вивчав теоретичні та прикладні аспекти перекладу, розглядав і коло перекладознавчих проблем, пов'язаних із роллю перекладу в сучасному світі, історією перекладознавства, місцем науки про переклад у мовознавстві та багатьох інших, підкреслює важливість урахування індивідуальних психологічних особливостей перекладача у вирішенні різних перекладацьких проблем, які, проте, не носять абсолютного характеру: одна і та ж складність для одного

перекладача – проблема, а для іншого – стереотипно розв'язувана задача, оскільки у кожного перекладача в кожному конкретному акті перекладу буде різний набір можливих варіантів, з яких він робить вибір. Здійснюючи свій вибір, перекладач виконує складні розумові операції, які засновані на його власних лінгвістичних і когнітивних знаннях, комунікативній компетенції та обліку лінгвістичних та когнітивних знань рецепторів перекладу, які відображають особливості їхньої культури. Таким чином, особистість перекладача є одним з найсильніших чинників варіативності перекладу [Солдатова 2010, 142–143].

Пересічні читачі рідко замислюються над доцільністю нових перекладів уже відомих творів. Проте, Г. М. Косів, посилаючись на дослідників Б. Гатіма та І. Мейсона, які розглядають множинність із залученням категорії "читач", оскільки перекладач здійснює також одне з багатьох можливих прочитань оригіналу, вважає, що важливою рисою дискурсу є створення множинності відгуків серед читачів оригіналу, тому в завдання перекладача входить зберегти максимальну кількість потенційних відгуків. Іншими словами, перекладач не повинен применшувати динамічної ролі читача [Косів 2006, 33]. Для фахівців з перекладознавства питання множинності досить актуальне і вони намагаються визначити комплекс чинників, унаслідок дії яких створюються нові перекладацькі інтерпретації перекладених раніше творів. І справді, у цьому питанні ще далеко до однастайності [Ребрій 2009, 190].

Професійний перекладач може вважатися найкращим посередником між двома культурами, оскільки він повинен досконало знати й культуру оригіналу, і культуру перекладу, а тому інтерпретувати текст свідомо, намагаючись знайти спільні риси в культурно-літературній традиції обох мов, у результаті чого, за словами С.С. Прокоповича, здійснюється взаємопроникнення культур, яке можливе завдяки певному відбору елементів чужої культури [Прокопович 1980, 41].

Отже, множинність перекладу існує не лише на вербальному рівні, але й на рівні культури.

У сучасному перекладознавстві існує двадцять загальних положень, які характеризують феномен множинності перекладу, і яким небезпідставно надано статус постулатів. Формування таких постулатів можна поділити на три етапи.

Перший етап був здійснений Р. Р. Чайковським і О. Л. Лисенковою, які твердили, що:

1. Перекладна множинність – це синоніміка на рівні тексту. Співіснуючі переклади є текстовими синонімами, при цьому ступінь рівнозначності перекладних текстів може бути різною.

2. Поява декількох перекладних текстів розширює образно-понятійний світ оригіналу.

3. Заголовок набуває значного семантичного навантаження і об'єднує усі синонімічні переклади оригіналів у своєрідне текстове співтовариство.

4. Перекладна множинність допускає неминучість повторів у співіснуючих перекладах.

5. У зв'язку з тезою про неминучість повторів перекладацьких рішень особливої актуальності набуває проблема оптимальних перекладацьких рішень.

6. При перекладній множинності змінюється статус перекладів оригіналу і з'являються конкуруючі тексти. Перекладна множинність виявляє переваги і демонструє недоліки перекладів.

7. Перекладна множинність підтверджує той факт, що в галузі художнього перекладу закони прогресу не діють.

8. Перекладна множинність передбачає максимальне використання усіх ресурсів мови перекладу. Після того як усі засоби адекватного відтворення першотвору будуть вичерпані, створення нових адекватних переказів цією мовою виявиться неможливим.

9. Потенційність вичерпання ресурсів мови перекладу не впливає на постулат про невичерпність оригіналу.

10. Факт перекладної множинності свідчить про геніальність оригіналу [Чайковський 2001, 179–198].

Наступним етапом у дослідженні явища перекладної множинності є робота О. Л. Лисенкової, співавтора виведення попередньої низки постулатів, яка більш глибоко описує загальні положення перекладної множинності у своєму науковому дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, і вводить п'ять нових постулатів, поєднуючи їх із десятима уже існуючими:

1. Кожен високохудожній текст містить у собі можливість його різних тлумачень, оскільки кожен перекладач вбачає в художньому тексті лише якусь одну частину з усього спектру його планів змісту.

2. Перекладна множинність – це полілог наближених на рівні змісту і форми текстів.

3. Ємність змісту оригіналу є однією з передумов виникнення перекладної множинності і призводить до появи різних перекладних версій, які конкурують і доповнюють один одного.

4. Зі структурної точки зору перекладна множинність є незамінним засобом виявлення подібностей і відмінностей мов, які зіставляються.

5. У випадку перекладної множинності у співтоваристві перекладних текстів можна виділити різні типи перекладів, які відрізняються за принципами відтворення оригіналу, за метою, яка поставлена перекладачами під час відтворення оригіналу та ін. [Лысенкова 2006, 355–382].

Проведений аналіз п'ятнадцяти постулатів дозволив розкрити ще низку положень, які, на думку К. С. Шерстьньової, дослідниці множинності перекладів художньої прози як проблеми теорії перекладу, також характеризують явище множинності перекладів:

1. У зв'язку із ємністю змісту художнього твору, можна говорити про так звану багатшаровість оригіналу, яка визначає багатозначність тексту, його відкритість для кількох інтерпретацій. Багатшаровістю тексту пояснюються труднощі збереження усього обсягу планів змісту тексту під час перекладу, оскільки передати усі художні засоби твору в їх збалансованості та взаємодії неможливо.

2. Перекладна множинність має темпоральний характер. Невичерпні смислові можливості художнього твору не можуть бути уповні відтворені й зажадані епохою створення перекладу. При перекладі відбувається актуалізація оригіналу, перенесення його в новий культурно-історичний контекст, що призводить до змістового звуження оригіналу.

3. У зв'язку з тезою про темпоральний характер перекладної множинності можна говорити про те, що множинність інтерпретацій одного й того ж оригіналу й неможливість створення оптимального перекладу свідчить про діалогічні відносини між неповторним і незмінним оригіналом і різними його перекладами, які визначаються особистістю перекладача і конкретним культурно-історичним контекстом.

4. Множинність перекладу свідчить про інтерпретативний характер перекладу. Для перекладача художній твір є прообразом, який він інтерпретує і створює його новий образ. Наявність множинності варіантів оформлення інформації визначається не тільки смисловим інваріантом тексту, але й зв'язана із суб'єктивністю вибору перекладацького рішення, яка формується у перекладача на основі його світосприйняття.

5. Перекладацький фактор зумовлює принципову множинність перекладу оригіналу. У центрі перекладу завжди знаходиться *homo faber*

– людина, яка створює новий текст із властивим йому набором когнітивних і емоційних характеристик, отже, у кожній версії перекладу виявляються особистісні особливості перекладача, його мовні уподобання, а також його уявлення про специфіку іншокультурного сприйняття переданої інформації [Шерстнёва, 32–34].

Крім виведення постулатів, науковці виділяють кілька типів множинності: 1) у просторі – коли одну й ту саму річ переозвучують різними мовами; 2) у часі – коли її перекладають заново в різні епохи; 3) у стильовому спектрі – коли йде суперництво перекладачів-сучасників і співвітчизників [Новикова 1986, 61]; 4) різні переклади одного твору, здійснені одним перекладачем; 5) хронологічно обмежена перекладна множинність, що задовільняє запити різних суспільно-культурних груп [Лучук 2004, 166–167].

На доцільності множинності з огляду на розвиток наукових напрацювань наголошує О. Лейтес, зауважуючи, що порівняльний аналіз різних перекладів одного твору має виняткове значення для розробки проблем функціональної художньої стилістики і побудови основ зіставної поетики [Лейтес 1965, 262].

Не лише на філологічному, але й на філософському характері існування множинності перекладів наполягає М. Новикова, яка стверджує, що декілька перекладів дозволяє зрозуміти текст краще саме тому, що через іншокультурний переклад текст наочно показує, наскільки він динамічний, як глибоко вкорінений у систему контекстів – і авторських, і перекладацьких, а тому взяті разом, не як сума текстів, а як діалог, переклади окреслюють об'єктивні інтерпретаційні можливості даного твору [15, с. 101, 210].

Проаналізувавши значну кількість теоретичних джерел, дослідивши точки зору науковців у галузі перекладознавства, доцільно зауважити, що збільшення кількості перекладів має бути не кількісне, а якісне, оскільки недосконалі переклади ведуть до руйнування розуміння твору в цілому.

1. Волкова М. Ю. Особливості лінгвостилістичного аналізу художніх творів / М. Ю. Волкова. – Вісник СевНТУ. – Вип. 102 : Філологія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 6–11. 2. Кіриєнко Т. С. Застосування елементів компаративного аналізу текстів на уроках літератури / Т. С. Кіриєнко. – Таврійський вісник освіти. – 2011. – № 4 (36). – С. 127–132. 3. Косів Г. М. Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української художньої літератури : дис. ... канд. філол. наук / Г. М. Косів. – Львів, 2006. – 224 с. 4. Лейтес А. Введение в общую

теорию художественного перевода : Программа курса // Мастерство перевода. – Москва : Сов. писатель, 1965. – Сб. 1964. – С. 252–270.

5. *Лучук О.* Часовий фактор і проблема перекладної множинності в теорії художнього перекладу / О. Лучук // Діалогічна природа літератури : Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів : Вид-во УКУ, 2004. – С. 163–168.

6. *Лысенкова Е. Л.* "Herbsttag" Р. М. Рильке: 25 переводов // Перевод и переводчики : Науч. альманах каф. нем. яз. Сев. междунар. ун-та (г. Магадан). Вып. 1. : Р. М. Рильке / Гл. ред. Р. Р. Чайковский. – Магадан : Кордис, 2000. – С. 84–92.

7. *Лысенкова Е. Л.* Поэзия и проза Р. М. Рильке в русских переводах (исторические, стилистическо-сопоставительные и переводоведческие аспекты) : дисс. ... д-ра филол. наук / Е. Л. Лысенкова. – Магадан, 2006. – 512 с.

8. *Новикова М.* Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь : Лит.-критич. очерки. – Київ : Рад. письм., 1986. – 224 с.

9. *Пермінова А. О.* Множинність перекладів як фактор створення культуромовного буття художнього твору // Вісник Сумського державного університету. – Серія : Філол. науки. – № 6 (78). – Суми : Вид-во СумДУ, 2005. – С. 99–105.

10. Прокопович С. С. Адекватный перевод или интерпретация текста? / С. С. Прокопович // Тетради переводчика : Науч.-теор. сб. / Ред. Л. С. Бархударов. – М. : Межд. отношения, 1980. – Вып. 17. – С. 37–48.

11. *Ребрій О. В.* Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів / О. В. Ребрій // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 190–205.

12. *Рильський М. Т.* Проблеми художнього перекладу / М. Т. Рильський // Мистецтво перекладу. – К. : Радянський письменник, 1975. – С. 25–92.

13. *Солдатова Л. А.* Межъязыковая коммуникация и множественность перевода / Л. А. Солдатова // Альманах современной науки и образования. – Тамбов : Грамота, 2010. – № 1 (32) : в 2-х ч. – Ч. 1. – С. 139–143.

14. *Топер П.* Перевод и литература: творческая личность переводчика / П. Топер // Вопросы литературы, 1998. – № 6. – С. 161–178.

15. *Чайковский Р. Р., Лысенкова Е. Л.* Неисчерпаемость оригинала: 100 переводов "Пантеры" Р. М. Рильке на 15 языков / Р. Р. Чайковский. – Магадан : Кордис, 2001. – 211 с.

16. *Шерстнёва Е. С.* Переводная множественность художественной прозы как проблема теории перевода (на материале переводов романа Р. М. Рильке "Записки Мальте Лауридса Бригге" на английский язык) : дисс. ... канд. филол. наук / Е. С. Шерстнёва. – Магадан, 2009. – 213 с.

17. Ясь О. Критичний метод та його роль у становленні академічної історіографії / О. Ясь // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. – № 11. – С. 209–227.

*Палійчук А.Л., к. філол. н., ст. викл.,
Східноєвропейський НУ імені Лесі Українки*

ФОКАЛІЗАЦІЯ ТА СКОРОЧЕННЯ НАРАТИВНОЇ ДИСТАНЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано вплив психологічної та просторово-часової фокалізації на мінімізацію наративної дистанції між автором та читачем художнього тексту.

Ключові слова: автор, наративна дистанція, наратор, текст, читач, фокалізація.

В статье проанализировано влияние психологической и пространственно-временной фокализации на минимизацию нарративной дистанции между автором и читателем художественного текста.

Ключевые слова: автор, нарративная дистанция, нарратор, текст, читатель, фокализация.

The article analyzes the influence of the psychological and spatio-temporal focalization on the minimization of the narrative distance in fiction text.

Key words: author, focalization, narrative distance, narrator, reader, text.

Художній текст як мовленнєвий твір, що передає певну інформацію, організується суб'єктом мовлення – автором, його особистістю. Проте, не існує прямої відповідності між мовцем у розмовному мовленні й автором-творцем художнього тексту. У комунікативних ситуаціях рецепції художнього тексту автор відмежований від свого висловлювання, що ускладнює процес сприйняття. Читач має безпосередню справу лише з текстом, а з його творцем він пов'язаний опосередковано, через ступінь відображення останнього в ньому [Лотман 2000, 384]. Автор і читач не мають спільного дійсного моменту і дійсного поля зору. Отже, проблема художньої психологічної, просторової та часової близькості виявляється надзвичайно **актуальною** для нашого дослідження скорочення наративної дистанції між автором та читачем.

Автор художнього тексту є естетичним суб'єктом, який активно виявляє свій намір, позицію та оцінку зображуваної дійсності. Суб'єкт мовлення ставить перед собою "художнє завдання" –

ціннісну орієнтацію, тотожну емоційно-вольовій установці та сфері художньої зацікавленості автора, його творчому особистісному ставленню до предмета зображення. Автор апріорі має надмір знання і "бачення", а тому весь світ буття тексту просякнутий його свідомістю. "Акт читання завжди включає момент бачення тексту через перспективу, що безперервно перебуває в русі, пов'язуючи різні факти" [Ізер 1996, 267] і так конструє його багатовимірний простір [Белехова 2002, 347].

М.М. Бахтін узагалі розуміє автора як певну точку зору на дійсність, при цьому діалогічні відношення висловлювань є зміною "сміслових позицій", головна функція якої – передавати ставлення автора до оповідання [Бахтин 1979, 363–364].

Ми, слідом за Ж. Женеттом, використовуємо термін "фокалізація", щоб уникнути специфічних візуальних конотацій, характерних для терміна "точка зору". На нашу думку, поняття фокалізації не вичерпується лише представленням зорової перспективи, а навпаки, є потужним джерелом передачі психологічних, соціальних, культурних орієнтирів автора.

Мета статті полягає в аналізі впливу фокалізації на скорочення наративної дистанції між автором та читачем художнього тексту, що передбачає розв'язання таких **завдань**, як визначення ролі психологічної фокалізації у процесі скорочення наративної дистанції між автором та читачем, а також демонстрації залежності наративної дистанції від просторового та часового фокусу твору. Об'єктом дослідження обрано короткі оповідання О. Генрі, С. Моема та К. Менсфілд.

Основи фокалізації як підходу до проблеми зорової перспективи у творах словесного мистецтва були закладені Ж. Пуйоном [Pouillon 1974, 79]. Він виділяв два різновиди наративного "погляду": "зсередини" і "ззовні"; перший – як саму психічну реальність, другий – як її об'єктивну маніфестацію. В. Шмід розуміє фокалізацію як утворений зовнішніми та внутрішніми факторами вузол умов, що впливають на сприйняття і передачу подій у художньому тексті. Художня інформація, відома авторові, не підлягає вербальному оформленню, поки наративний матеріал не стає об'єктом чийогось "зору". Текст, повідомлення виникають тільки з відбором окремих елементів із безмежної кількості елементів, притаманних подіям. Такий відбір завжди відбувається з певної точкою зору [Шмід 2003, 121].

Отже, фокалізація визначає усі форми наративної присутності, включаючи наратора [Fowler 1982, 213], що і робить її ключовим

механізмом встановлення / та скорочення наративної дистанції. Суб'єкт фокалізації, утримувач точки зору, наратор або персонаж, з погляду якого вербально представляються наратовані ситуації й події, є фокальним персонажем, або фокалізатором. Навіть у ділянках тексту, де наратор не виявлений взагалі, фокус нарації присутній, адже фокалізатор є конструктом глибинного рівня, безпосереднім виразником імпліцитного Я автора [Nelles 1990, 372–373], що встановлює психологічні, просторові та часові фокуси твору, у межах яких розгортається стратегія скорочення наративної дистанції. Адже діалогічність висловлювання, інтимізованість полягають не тільки у прямій апеляції до читача, але і його залученні до вигаданого світу. М. Баль взагалі виділяє проміжний рівень комунікації між вербальним текстом і авторською історією, де одночасно знаходиться позначувальне тексту і значеннєве історії. Ця фаза гіпотетичного опрацювання впорядкованої і структурованої історії, на думку М. Баль, не повинна ототожнюватися із фазою організації наративного тексту і частково утотожнюється з лінгвокогнітивною процедурою перспективізації – пошуку вдалого положення [MacLaury 1999, 94].

Такий підхід дозволяє нам розглядати фокалізацію як універсальний механізм, що, обмежуючи авторське всезнання, визначає засоби скорочення наративної дистанції.

Трьома основними параметрами фокалізації є: включеність / невключеність інстанції, що оповідає у світ оповіді, спостереження об'єкта фокалізації ззовні / зсередини та постійність / змінність суб'єкта фокалізації. Загальноприйнятим у лінгвістиці вважається також виділення чотирьох планів фокалізації – просторового, часового, психологічного (когнітивна організація подій) та ідеологічного (емоційно-оцінна організація подій).

Послуговуючись тезою Ш. Ріммон-Кенан, що визначальними факторами фокалізації є "когнітивне й емоційне бачення сфокусованого фокусуєчим об'єктом" [Rimmon-Kenan 2002, 79–82], ми, услід за Р. Фаулером [Fowler 1977, 76] та М. Баль [Bal 1999, 101] вважаємо за доцільне об'єднати плани психологічної та ідеологічної фокалізації в один план – психологічної фокалізації, яку М. Баль так і називає, а Р. Фаулер – планом відношення (attitude). Просторово-часову фокалізацію через визнану єдність та неподільність художнього простору-часу (хронотопу) учені також об'єднують і називають фізичним або перцептивним планом відповідно.

Психологічна близькість між автором та читачем, що встановлюється залежно від обраного адресантом психологічного

фокусу в художньому тексті є умовою, ієрархічно вищою за просторово-часову близькість і такою, що її організовує. Якщо конкретизувати розподіл функцій наративних інстанцій на *хто говорить* і *хто показує*, то просторово-часова фокалізація дає відповідь на питання – *хто бачить*, а психологічна, у якій ми виділяємо когнітивний та власне емоційний аспекти, – на відповідні питання *хто думає*, та *хто відчуває*.

Визначаючи усі форми наративної присутності, психологічна фокалізація є універсальним механізмом встановлення близькості між автором та читачем. Номінативні одиниці, що передають обраний автором фокус, включаються в комунікативні одиниці, інтегруються на текстових просторах та препарують прагматичні наміри [Швачко 2010, 7]. Зокрема, психологічну близькість, солідарність між автором та читачем відтворюють засоби суб'єктивної модальності та оцінки, авторські коментарі, наприклад:

But this irrelevant stuff is taking up space that the story should occupy (O. Henry, p. 61).

Коментуючи сам текст, наратор виходить за межі вигаданого світу і вступає у прямий контакт із читачем, він намагається запобігти роздратуванню читача, надлишок поданої ним же інформації сам оцінює як – *this irrelevant stuff*, він солідарний із уявним адресатом.

У наступному прикладі автор, зображуючи одного із персонажів, непрямо, за допомогою універсального займенника *you*, залучає читача до процесу оцінювання. Він демонструє незадоволення читача, його роздратування вигаданим персонажем, що збігається із почуттями самого наратора, адресант і адресат – солідарні.

I did not like Mr Kelada. He was certain that you were as glad to see him as he was to see you. In your own house you might have kicked him downstairs and slammed the door in his face without the suspicion dawning on him that he was not a welcome visitor (Maugham, pp. 196–197).

Просторова фокалізація визначає позицію огляду, обрану автором. Вона є своєрідним кутом зору, ракурсом, що відкриває панорамний опис подій або лише миттєвість. Визначення часової фокалізації можна співвіднести з враженням читача від текстових подій, що рухаються швидко або повільно, одна за одною або ізольовано.

Встановлення просторово-часових відношень є одним із способів проникнення у всесвіт дискурсу, розкритий у тексті. Лінгвістичні координати простору і часу визначають розташування вигаданих персонажів у вигаданому світі, фіксують їх положення у ньому, і в той же час відчиняють вікно для читача, вказуючи де і коли він може

їх зустріти. Дейктичні параметри локалізації в часі та просторі, опозиція "близько – далеко", позиція фокалізатора стосовно художнього тексту відіграють визначальну роль як у розумінні тексту, так і в скороченні наративної дистанції. Наприклад:

Now they could see quite plainly dark bush. Even the shapes of the umbrella ferns showed, and those strange silvery withered trees that are like skeletons... Now they could see the landing-stage and some little houses, pale too, clustered together, like shells on the lid of a box (Mansfield, p. 108).

Часовий дейктик *now* перетворює процес художньої комунікації на індивідуальну розмову автора із читачем, викликаючи в останнього відчуття реальності та очевидності такої розмови. Події і сцени, наратовані у формі своєрідного репортажу, викликають у читача враження близькості до наратора і до самого вигаданого світу.

У наступному прикладі наратор включає дейктичний центр читача *you* до вигаданої реальності, додатково застосовуючи теперішній наративний час, що створює ілюзію їх безпосередньої комунікації:

Whether you go to the rich mines of Rio Tinto, or to the bodegas of Jerez, to Seville or to Cadiz, it is the leisurely speech of beyond the Tweed that you hear (Maugham, p. 208).

Читач знаходиться поряд із персонажами, бачить те, що й вони, і одночасно – перебуває в часі, а отже, і просторі тексту (за аналогією МІ – ТУТ – ЗАРАЗ), в режимі "синхронного" часу.

Висновки: Обрана автором психологічна фокалізація є ієрархічно вищою за просторово-часову фокалізацію, і такою, що її організовує. Визначаючи усі форми наративної присутності, психологічна фокалізація є універсальним механізмом встановлення близькості між автором та читачем. Позиція фокалізатора, що визначає дейктичні параметри локалізації в часі та просторі, опозицію "близько – далеко", оцінне ставлення наратора до художнього тексту відіграє основну роль як у розумінні тексту, так і у скороченні наративної дистанції між автором та читачем, що результує у виникненні ситуації інтимізації між ними.

1. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – с. 361–373, 409–412. 2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. д-ра філол. наук : 10.02.04. / Л. І. Белехова // – К., 2002. – 476 с. 3. Ізер В. Процес читання:

феноменологічне наближення / Ізер В. // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів : Літопис, 1996. – С. 261–277. 4. *Лотман Ю. М.* Семиосфера. – С.П.: "Искусство-СПБ", 2000. – 704 с. 5. *Швачко С. О.* У царині номінативних та комунікативних одиниць / Швачко С. О. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 168 с. 6. *Шмид В.* Нарратология / Шмид В. – М. : Яз. слав. культуры, 2003. – 312 с. 7. Bal M. Narratology. Introduction to the Theory of Narrative. 2nd Edition / Bal M. – University of Toronto Press, 1999. – 254 p. 8. *Fowler R.* How to See through Language: Perspective in Fiction / R. Fowler // Poetics. № 11, 1982. – P. 213–235. 9. *Fowler R.* Linguistics and the Novel / R. Fowler – London: Methuen, 1977. – 141 p. 10. *MacLaury R.* Vantage theory: Cognitive linguistic applications // 6-th International Cognitive Linguistics Conference, Sweeden, 10–16 July, 1999 : Abstracts. – Stockholm : Stockholm University Press. – 1999. – P. 94–95. 11. *Nelles W.* Getting Focalization into Focus / W. Nelles // Poetics Today. – 11. – 1990. – P. 365–382. 12. *Pouillon J.* Temps et roman / Pouillon J. – Paris : Gallimard, 1974. – 247 p. 13. *Rimmon-Kenan Sh.* Narrative Fiction. Contemporary Poetics. 2nd Edition / Sh. Rimmon-Kenan – Routledge. London and New York, 2002. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ: 14. *Henry O.* 100 Selected Stories (chosen by Sapper) / O. Henry. – Wordsworth Editions Limited, 1995. – 735 p. 15. *Mansfield K.* The Garden Party / Mansfield K. – Penguin Classics, 1998. – 192 p. 16. *Maugham S.* Sixty-Five Short Stories / Maugham S. – London : William Heinemann Limited and Octopus Books Limited, 1976. – 937 p.

Пальчевська О.С., к. філол. н., доц.,
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗНИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТАМИ- МІФОЛОГЕМАМИ ЧОРТ/ДИЯВОЛ

У статті розглядаються основні типи мотивації образних номінативних одиниць із компонентами-міфологемами "чорт/диявол". Автор виокремлює та аналізує декілька типів мотивації фразеологічних одиниць: індексальну, семантичну, стереотипну, прагматичну.

Ключові слова: мотивація, номінація, міфологема, образ.

В статье рассматриваются основные типы мотивации образных номинативных единиц с компонентами-мифологемами "черт / диявол". Автор выделяет и анализирует несколько типов мотивации фразеологических единиц: индексальную, семантическую, стереотипную, прагматическую.

Ключевые слова: мотивация, номинация, мифологема, образ.

The article deals with the main motivational types of nominative units with mythological components чорт/диявол. The author identifies and analyzes several types of idioms motivation index, semantic, stereotypical, pragmatic.

Key words: motivation, nomination, mythologeme, image.

Дослідженням мотиваційних процесів присвячено велику кількість праць як пострадянських вчених, так і зарубіжних (Д. Аладько, О. Беризович, О. Блінова, М. Голєв, М. Гінатулін, С. Толстая, О. Штейнгарт та ін.).

Мотивація номінативної одиниці розглядалась з точки зору семантики, когнітивної лінгвістики, дискурсивного аналізу тощо. У контексті фразеології до цього розгляду цього питання звертались Д. Добровольський, І. Голубовська, О. Левченко, О. Селіванова та ін.

Демонологія, як невід'ємний складник традиційної духовної культури розглядалась з етнографічної та лінгвістичної точок зору (О. Березович, О. Белова, Л. Виноградова, С. Толстая, О. Поріцька, Н. Хобзей та ін.). Та дослідження української і англійської фразеології з компонентом-міфологемою у порівняльному аспекті, на жаль, не проводились мовознавцями, що й спонукало нас обрати саме такий ракурс дослідження.

Метою нашої розвідки є спроба розглянути мотиваційні процеси образних одиниць (паремій та ідіом) із компонентами-міфологемами: чорт, диявол.

Як слушно зауважує Т. Передрієнко особливістю таких номінацій є те, що у слов'янських лінгвокультурах ім'ям концепту є лексична одиниця *чорт* на противагу англійській, де назвою концепту виступає номінація *devil диявол* [Передриєнко 2006, 174]. Диявол представлений в церковно-літературних джерелах саме таким, яким він був залучений у слов'янські лінгвокультури, тобто позбавленим національних особливостей. Із концептом *чорт* відбулися суттєві зміни: він набув нових і зберіг старі риси, увібравши в себе ознаки язичницьких *чорта* та *біса* і християнських *диявола* та *сатани*. У сучасній лінгвокультурі поняття *чорт* вживається як родове – для

позначення злого духа старовинної дохристиянської віри, а також у сенсі християнського образу диявола.

В англійській мові унаслідок домінування християнства, пряме іменування диявола, почало табуватися. Влада диявола завжди викликала повагу, хоча історично ситуація була складною: номінація диявола часто використовувалась як складова частина середньовічних клятв, потім евфемізувалась та спотворилась у період між Пуританською та Вікторіанською добою [Hughes 2006, 118].

Сучасна лексема *devil* диявол походить від англо-саксонського *deofol*, що в свою чергу, бере коріння від грецького *διαβολος*, "наклепник, брехун чи неправдивий обвинувач," в основі лежить поняття Батька Брехні. Хоча Англія була християнською державою уже в 597 році, англо-саксонська зберегла багато виразів з компонентом *deofol* таких як *deofol craft* на позначення відьомства, *deofol seocnesse* на позначення одержимості дияволом *deofilisc* на позначення чогось диявольського [Hughes 2006, 118].

Дмитро Добровольський розуміє мотивацію, як можливість інтерпретації ментального образу, коли номінативна одиниця використовується у значенні, яке умовно їй приписується. Тобто вмотивована лексична одиниця включає у свою основну концептуальну структуру не тільки актуальне значення та образний компонент, а й концептуальні зв'язки між ними. Мотивація образної номінації може ґрунтуватись на повсякденному досвіді або ж мати історичне чи культурне підґрунтя, які необхідні для її правильної інтерпретації [Dobrovolskij 2005, 81].

В акті мотивованої номінації за основу береться одна або декілька найпомітніших ознак, якась специфічна риса, що виходить на перший план при характеристиці того або іншого предмету. Така особливість у лінгвістичній літературі визначається як "мотиваційна ознака" [Березович 2007, 23; Толстая 2002, 116]. Як засіб подання мотиваційної ознаки в семантиці новоутвореної фраземи виступає внутрішня форма.

Виокремлюємо декілька типів мотивації фразеологічних одиниць з компонентом "чорт/диявол" (індексальна, семантична, стереотипна, прагматична).

Індексальна мотивація – це семіотичний та концептуальний феномен. Дія індексу заснована на фактичній, такій, яка існує реально, суміжності форми та змісту; "з точки зору психології, дія індексу залежить від асоціації за суміжністю", наприклад, дим є індексом вогню, і підтверджене прислів'ям знання того, що "немає

диму без вогню", дозволяє людині, інтерпретувати появу диму, роблячи висновок про наявність вогню, безвідносно до того, був чи не був вогонь запалений навмисно, щоб привернути чиясь увагу. Те, що виявив Робінзон Крузо, було індексом: його ознакою був відбиток ноги на піску, а встановленим по ньому означуваним – присутність на цьому острові людини; за Пірсом, прикладом індексом є прискорення пульсу як можливий симптом температури, і в цих випадках його семіотика фактично зливається з дослідженням симптомів хвороб у медицині, яке називають семіотикою, семіологією або симптоматологією [Якобсон 1983].

Важливим моментом для розуміння такого типу мотивації є синхронність співвіднесення індекса та внутрішньої форми. У таких номінаціях мотивація вказує на симптом. У контексті міфологем чорт/диявол показовими вважаємо номінації, де індексом виступає компонент кольору, який приписується або самому демонічному персонажу, або ж речам, що йому належать. Чорний колір часто маркує демонічні персонажі, виступає індексом чорта/диявола, отже основою інтерпритації номінації є мотиваційна ознака "колір": укр.. *ЧОРТ чорний, а біс рябенький* Гр. 46, рос.: *Черт-чертом вымазался, черен, грязей; черная сила* (Даль). Показовою є значно більша кількість ФО з маркером чорний в англійській мові: *black/drunken/false/foul/handsome/ugly as the devil* [1725] *dark as Hummer, de Hummer* одне з імен диявола, *a humming top or hummer* із буквального значення дзига відоме французам як *as bruit de diable* — шум диявола *m879*; *black as Humber* (спотворене попереднє) *m879 the devil is not as black as he's painted* [m879]; *although I am black, I am not the devil* "вживається у відповідь на занадто сильні звинувачення"[m879]; *black as the devil's/Old Harry's* [Lin]/*Old Nick's* [Cum] *nutting-bag/nutting-poke, de nutting-bag/nutting-poke* мішок для збирання грудок вугілля; *ill-gien* [=ill-given, bad-tempered, evilly inclined] *as Old Nick's nutting-bag* [Cum]; *black as the devil's croust-box* [crust/ lunch-box]; *black as the dule's hoof* [Sc]; *black as the Duke/Earl of Hell's black riding boots/waistcoat*; *dark as the inside of the devil's waistcoat pocket* [Calif]; *black as the Duke/Earl of Hell's black riding boots/waistcoat*; *dark as the inside of the devil's waistcoat pocket* [Calif].

Більшість номінацій підлягає під семантичний тип мотивації: мотивація ґрунтується на зв'язку між внутрішньою формою та її актуальним значенням, який здається імовірним (правдоподібним) адресату/адресанту. Виокремлюють два види семантичної мотивації: іконічна мотивація (такі номінації можуть розглядатися або на рівні

концептуальної метафори, або на базисному рівні образу) та символічна мотивація. Основна різниця між іконічним та символічним типами мотивації полягає у зв'язку між буквальним та образним значеннями номінації. У контексті іконічності провідну роль відіграє цілісність словникового складу, в той час, коли при символічній мотивації домінуючим виявляється лише один складовий компонент, а точніше концепт, який стоїть поза ним. У випадку іконічної мотивації залучаються різні аспекти культурного знання від повсякденного досвіду до різноманітних емпіричних сфер. Культурний базис символічно-мотивованих ФО полягає в узгодженості мовного концепта-символа та схожого символічного феномену в культурних кодах. Іконічно мотивовані ФО метафоричні за своєю природою, у той час коли символічно-мотивовані номінації зазвичай містять у своїй семантичній структурі метонімічний зсув.

Такі номінації можуть містити й метафоричне переосмислення, яке виступатиме додатковим до метонімічного. Відмінність між іконічною та символічною мотивацією полягає в тому, що перша, актуалізує ідею подібності між реалією, закодованою у внутрішній формі, та реалією, якій відповідає значення одиниці, у той час коли остання спирається на певні культурні традиції — те, що видається природним та безсумнівним в одній мові, може видатись ідіосинкразичним та культурно-специфічним з погляду іншої мови та культури.

Прикладом іконічної мотивації можна назвати ФО з мотиваційною ознакою "спосіб дії": укр.: *мордуєця, як чорт в лотоках; вертиця, як чорт у боклазі; непосидуций як чорт; ходить, як дідько по пеклу; шибаєця, як чорт по пеклі; ганя, як чорт по болоту; товчеця, як Сивко в пеклі; товчеця, як Марко по пеклу; матаєця, соваєця, човнеця, працює по пеклі*; англ.: *beat the devil round the gooseberry bush; as busy as the devil in a high wind/gale of wind; play the devil Create havoc; play the dule Torment; double diligent, like the devil's apothecary; hug, as the devil hugged the witch; the devil finds work for idle hands (i.e. mischief); the devil could not do it unless he were drunk; the devil has gone over Jock Wabster.*

Для ілюстрації символічної мотивації вважаємо доцільним наведення групи ФО із мотиваційною ознакою риси характеру. Адже чорт/диявол в усіх лінгвокультурах здавна вважався символом хитрості, ворожості людини

Мотиваційна ознака ворожість людині актуалізується в номінаціях типу: укр.: *від чорта не буде добра; чорт все чортом буде; з чортом не змагаться; біда біду породила, а біду чорт; чорт*

(біс, враг) біду перебуде – одна мине, десять буде; хитрий, як чорт (біс); хитрий, як чорт, а дурний, як ворона; чорт не спить, але людей зводить; ангельські волоса, а чортова голова; голос, як сурмонька, але ж чортова думонька; слова твої ласкавії, та чортова думка; слово з маслечком, та чортова думка; англ.: that cobs Dolly and Dolly cobbled the devil!; sliddery as da melishin [malison, the devil]; look like the deil in daylight; Satanic Devilish, fit only for hell, diabolically depraved; bedevilled.

Існують так звані специфічні види вмотивованості ФО. Це, наприклад, стереотипна мотивація. Така мотивація, подібно до символної, ґрунтується на культурному досвіді. Відношення між внутрішньою формою одиниці та значенням зображає не реальність, а концептуальний світ фіксований у певній мові [Dobrovol'skij 2005, 99]. Основною мотиваційною ознакою таких номінацій виступають стереотипізовані уявлення певної культурної спільноти. У контексті обраного матеріалу це етнічні, гендерні та соціальні стереотипи. Наприклад українці дуже часто асоціюють уявно ворожі нації з чортом: *тацить, як чорт Жида; од чорта одхристисся, а від. москаля не одмолисса не одибъсса; не відхристисся не відмолисса; дере коза лозу, а вовк козу, а вовка мужик, а мужика пан, а пана юриста, а юристу чортів триста. — ... а мужика Жид, а Жида пан, а пана юриста, а юристу чорт. — Пан дере з Жида, з пана юриста, а з юристи — по триста.— Дере коза лозу, а вовк козу; У мужика чорт сидить в грудях, у Ляха в ухах, а у Жида, то в п'ятах (що не мерзнуть — той в груди и д.); що чорт, що Жид, то рідні брати. Рад.— Жид, Лях и собака — все віра однака.— Католик и Жид, то все єдно. Проск.— Що Жид, то пес.*

Традиційним для багатьох лінгвокультур є асоціація жінки з дияволом, чортом. Порівняймо: укр.: *Се така баба, що чорт її на махових вилах чоботи оддавав; Чорт ярої баби; Годі, Василю, бабити, бо чорт чепелик взяв!; Один біс по тітку їздив— ... біс, що по бабі їздив; Де дідько не посіє, там ся баба вродить; Біда бабу породила, а біду чортова мати; В старої яхидної баби десять чортів сидить, та ще й на дванадцять сідалах гуляють; З бабою и дідько справу програв. Де чорт не зможе, туди бабу пошле; Лучче чорта затрімать, ніж ледачу жінку мать; Стрійна-війна (тітка— дядина)—біс не родина; зять и невістка — чорт не дитина; Чорт дёготь гонить (про жіночу менструацію); англ.: who takes the devil into his boat must carry him over the Sound [1678] Of marriage; leave her on a ley (land) [fallow, rough upland pasture], and let the devil flit her!;*

[move to fresh pasture: Lin: 1599] Of a scolding wife; when the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame

Ще один тип мотивації – прагматичний, основною рисою якого є двозначність. З одного боку семантична структура таких номінацій спирається на інтенцію, а з іншого на лінгвістичне декодування останньої. Зазвичай такі фразеологізми можна реконструювати через співзвучність із певними забобонами. У мовленні такі номінації можуть супроводжуватись жестами, хоча й утворюють значення незалежно від останнього. Їх традиційна інтерпретація як виразів недостатня для розуміння мотиваційного базису. Істотним є те, що сам прагматичний ефект незалежно від демонстрації був культурно-маркованим артефактом, та містив культурну кодифікацію значення. У контексті образних номінацій з компонентом міфологемою виокремлюється окрема група вербальних актів злопобажань: укр. *А щоб на вас чума насіла, матері вашій чорт!; Стонадцять чортів ему в хвіст! — Хай тобі стонадцять бісів! —... чортів; Сто копанка дідьків ёму в голову! Бодай тебе той знав був, що трясє очеретамі!; Чорт би тебе спік!; Чорт би вбив твого батька!; Чорт би мучив твого батька, сучий сину!; Чорти б перемучили твого батька! —... та твою матір, сучий сину! Чорти б казив А) твого батька!; Як пустує дуже, кінь бісиця и д.— А) скакав, ламав, ходив, молотив и д.; Чорти — пипись твою ма!; Мордовав би чорт твою маму! — Хай тобі (або: твою) маму мордує!; Сто бісів твої матері! Матері твої чорт!;* англ.: *Devil bane ye, an expression of anger; Devil be their feet, an exclamation; Devil be ticket,; Devil bin, an oath; Devil's cure to yon, an expression denoting want of sympathy; Devil fetch thee, a disease; Devil go with you, see below; Devil take you.*

Отже, можна постулювати, що мотивація образної одиниці розуміється як можливість інтерпретації ментального образу, коли номінативна одиниця використовується у значенні, яке умовно їй приписується. У нашій розвідці ми розглянули індексально, семантично, стереотипно та прагматично мотивовані номінативні одиниці з компонентом "чорт/диявол". Перспективним вважаємо детальний опис каламбурно та прецедентно мотивованих номінацій.

1. Березович Е. Л. Лексическая семантика в этнолингвистической перспективе / Е. Л. Березович // Язык и традиционная культура – М. : Индрик, 2007. – 599 с. 2. Передриенко, Т.Ю. Бог и дьявол Текст. / Т.Ю. Передриенко // Антология концептов. Т.3. Волгоград : Парадигма, 2006 . – С.167–184. 3. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и

картина мира / С. М. Толстая // Рус. яз. в научном освещении. – 2002. – № 1 (3). – С. 112–127. 4. *Якобсон Р.* В поисках сущности языка / Роман Якобсон // Семиотика. М. : Радуга, 1983. – С.102–117. 4. *Dobrovolskij D. Piirainen E.* Figurative language: cross-cultural and cross-linguistic perspectives Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface /Dobrovolskij D. Piirainen E. // Amsterdam : Elsevier Ltd. – 2005. – 419 с. 5. Hughes G. An encyclopedia of swearing : the social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world / Geoffrey Hughes // Armonk, New York : M.E. Sharpe, Inc., 2006. – 573 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
2. Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В. Фразеологічний словник української мови [Текст] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3. Wilkinson P. R. A Thesaurus of English Traditional Metaphors /P. R.. Wilkinson. – London and New York, 1992. – 777 p.
4. Wright J. The English Dialect Dictionary Volumes I, II, VI. / J. Wright – Oxford: University Press, 1898 – 1905.

Пасічник Г.П., к. філол н., ст. викл.,
Закарпатський державний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ "СВІТЛО"

І "ТЕМРЯВА"

У ГІПЕРКОНЦЕПТІ ПЕЙЗАЖ (на матеріалі

англомовного художнього дискурсу ХІХ – початку ХХ століть)

Стаття описує англійський художній гіперконцепт ПЕЙЗАЖ, лімітований другорядними ознаками, що презентовані концептами "світло" і "темрява" (на основі англійського художнього дискурсу ХІХ – початку ХХ століть). Була проаналізована етимологія, вербальна репрезентація, ядрові й периферійні, а також домінуючі та факультативні концептуальні характеристики цієї діади. Індивідуально-авторська вербалізація вносить нові нюанси у їхню інтерпретацію.

Ключові слова: англомовний художній гіперконцепт ПЕЙЗАЖ, концепти "світло" і "темрява", вербалізація

В статье изучается английский художественный гиперконцепт ПЕЙЗАЖ, лимитированный периферийными концептами "свет" и "тьма" (на основе английского художественного дискурса XIX – начала XX столетий). Этимология, вербальная репрезентация, ядерные и периферийные, также как и доминирующие и факультативные концептуальные характеристики этой диады были проанализированы. Индивидуально-авторская вербализация вносит новые нюансы в их интерпретацию.

Ключевые слова: английский художественный гиперконцепт ПЕЙЗАЖ, концепты "свет" и "тьма", вербализация.

This paper deals with the English belles-lettres hyperconcept LANDSCAPE limited by the peripheral features, expressed by the concepts "light" and "darkness" (based on the English belles-lettres discourse of the XIXth – the beginning of the XXth centuries). Etymology, verbal representation, both nuclear and peripheral, as well as dominant and secondary conceptual characteristics of this diada have been analyzed. Authors' individual verbalization adds new nuances to their interpretation

Key words: English belles-lettres hyperconcept LANDSCAPE, concepts "light" and "darkness", verbalization.

Концепти "світло" та "темрява" займають одне з провідних місць у міфологічній, релігійній і мовній картинах світу, як універсальні світосприйняття, що мають свої описово-класифікаційні та образно-емпіричні характеристики [Снитко 1999, 16]. Саме тому вони були об'єктами різних досліджень (Е.В. Мишенькиной, Н.А. Азаренко та ін.), у яких значна увага приділялось національно-специфічним особливостям сприйняття кольору, концептуалізації цих концептів у свідомості російського народу тощо. Спроба їх вивчення на матеріалі гіперконцепту ПЕЙЗАЖ англомовного художнього дискурсу зроблена уперше. Відсутність системних та узагальнюючих досліджень особливостей концептосфери "світло" і "темрява" у свідомості носіїв англійської мови визначає актуальність обраної теми.

Наукова новизна зумовлена тим, що вперше на матеріалі англомовного художнього дискурсу XIX – початку XX століть системному науковому пошуку піддається гіперконцепт ПЕЙЗАЖ, лімітований концептами "світло" і "темрява". Багатогранність, об'ємність та глибина концептів "світло" і "темрява" з огляду на обсяг наукової статті не дають змоги розглянути їх уповні, тому ми обмежилися вивченням специфіки їх вербальної об'єктивації на мовленнєвому рівні.

Об'єктом наукового пошуку є гіперконцепт ПЕЙЗАЖ англomовного художнього дискурсу, який акумулює знання про оточуючу природу, краєвид, ландшафт та репрезентує певний фрагмент навколишньої дійсності. Предмет дослідження становить мовна актуалізація концептів "світло" і "темрява" в гіперконцепті ПЕЙЗАЖ.

Мета роботи полягає в системному описі мовних засобів, якими об'єктивуються концепти "світло" та "темрява" у складі гіперконцепту ПЕЙЗАЖ. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: описати ядерні та периферійні характеристики, визначити домінувальні і другорядні ознаки, предметно-понятійне, образне та символічне наповнення концептуальної діади "світла" і "темряви", проаналізувати етимологію понять "світла" і "темряви", описати актуалізацію ментальних номінацій "світло" та "темрява" у гіперконцепті ПЕЙЗАЖ.

Поставлені завдання вирішувались на матеріалі англomовного художнього дискурсу ХІХ – початку ХХ століть із залученням лексикографічних джерел.

Науковий пошук побудовано на постулаті, що концепт – це ментальне утворення, у якому сконцентровано людські знання про певний фрагмент дійсності, що визначений культурно-історичними чинниками та актуалізується різними мовними одиницями [Карасик 2005, 290; Полужин 2009, 4; Соссюр 1977, 27; 73 та ін.]. Структура концепту конституюється з ядра та периферії, оскільки, як відомо, без ядерних характеристик неможливо його ідентифікувати. Ядро, яке складає особливості культури та світосприйняття, є незмінним у носіїв кожного окремого етносу.

Гіперконцепт ПЕЙЗАЖ /LANDSCAPE поєднує основні параметричні ознаки макроконцептів GROUND / LAND, SKY/WEATHER, WATER, FIRE і профілюється в англomовному художньому дискурсі як сезонна (*spring, autumn, summer, winter* [OALD 2000, с. 1198]); добова (*morning, evening, day, night* [там само, с. 336]); небесна ознаки (*sunny, nasty, sunlight, dark, starry, moonlight* [там само, с. 1257]), тощо. Більшість із цих характеристик утворюють контрастні пари, які об'єктивують варіації ПЕЙЗАЖУ (*day – night, highland – lowland, dark – sunny*).

Концепт "світло / *lighr*" походить від давньоанглійської (далі –ДА) *leoht* "not heavy, light in weight; easy, trifling; quick, agile, having little brightness, radiant energy", а його синонімічний ряд складається з "light, daylight; luminous, beautiful", "brightness, radiant energy, bright,

shining, white" "*clear*"; "*pale*". Образно-духовне ДА значення – почуття "*mental illumination*" вперше записано у середині XV ст., з 1680 р. словосполучення "*to see the light*" почало означати "*come into the world*" [ODEE 2012].

Слово "темний / dark" походить від ДА *deorc* "*dark, obscure, gloomy*", а його синонімами є: "*sad, cheerless; sinister, wicked*". Початкове значення слова – це відсутність світла / "*absence of light*". Концепт "темрява/ darkness" утворено від – "*deorcnyssse, from dark + -ness*" і синонімічне з "*obscure, to become dark*"; "*black; dim –dark, gloomy, obscure*" [ODEE 2012]. З XVI ст. лексична одиниця "темрява / dark" почала застосовуватись по відношенню до кольорів. Вперше зафіксоване значення "*ignorant*" у 1670-х.

В етимологічних джерелах зазначається, що поняття "світло" і "темрява" беруть початок із глибокої давнини, тобто відносяться до початкових, універсальних загальнолюдських концептів, архетипів. Вони конституують основу для категоризації явищ об'єктивної дійсності, напр.,

(1) *A **fine night**, and a **bright large moon**, and **multitudes of stars**. Mr. Tulkynghorn... looked up casually, thinking what **a fine night**, what **a bright large moon**, what **multitudes of stars!*** /BH: 600/; (2) *Bright and pleasant was the **sky**; balmy the **air**, and beautiful the appearance of every object around* /PP: 57/; (3) *The mud lay **thick** upon the stones, and a **black** mist hung over the streets; the rain fell **sluggishly** down, and everything felt **cold and clammy** to the touch* /OT: 135/.

Семантичним ядром у фрагментах (1) і (3) виступає "темрява", у (2) – "світло". Атрибути концептуальних ознак у прикладах (1) та (2) (*bright, fine* (1); *bright, pleasant, balmy* (2)) не лише сповнюють красою об'єкти ландшафту і викликають позитивні емоції, а й актуалізують додаткові характеристики об'єктів. Крім цього, вони стають засобом екстеріоризації внутрішнього стану персонажів: у прикладі (1) і (2) – радісного настрою, а у (3) – похмурого. Тобто, концепт "темрява", за допомогою якого візуалізується поняття "нестача світла", може виражати як позитивне (2), так і негативне значення (3).

Бінарна опозиція концептів "світло" і "темрява" репрезентує собою взірць непримиренного протиріччя антагоністичних начал. Дві реальності – світло та темрява – визначають наше існування і є носіями великого інформаційного потенціалу. У міфології "світло" та "темрява" інтерпретуються як важливий елемент міфологічної свідомості, як потужний засіб світопізнання [МБЭС 1998, с. 612]. У християнстві поняття "світло" трактується умовою і першопричиною

буття. Тут вже з'являється визначене пояснення фундаментальної опозиції "світло – темрява", де "темрява" – це недосконалість, брак світла, істини, тобто – зло, а "світло" – простота, істина, очевидна реальність, тобто добро. Етимологічні джерела фіксують виникнення такого їх осмислення з XIV століття [ODEE 2012].

Пізніше поняття "світло" й "темрява" інтерпретуються як "хаос і порядок", що акцентує на їхній творчій силі, свого роду космічній полярності. Це яскраво ілюструє приклад (4): *The night was dark and wild; the clouds black, black, ink-black. The wild wind tore the chimney pots from the roofs of the old houses, and sent the tiles whirling and crashing through the desolate streets. No soul braved that tempest – the watch-men shrank into their boxes, whither the searching rain followed them – where the crushing thunderbolt fell and destroyed them – one had so been slain opposite the Foundling /VF: 64/*, у якому опис нічної темряви градуально посилюється чорними хмарами (*black, black, ink-black*), диким вітром (*wild wind*), руйнівним громом (*crushing thunderbolt*), що веде до хаосу.

Формування й розвиток периферійних ознак концептів "світло" і "темрява" відбуваються під впливом значної кількості чинників, які пізніше реєструються етимологічними та тлумачними словниками, напр.:

(5) *Another morning. The sun shone brightly: as brightly as if it looked upon no misery, no care /OT: 246/*. Слова "*morning, sun*" актуалізують провідну змістово-фактуальну інформацію уривку (5), при чому яскраве сонячне світло асоціюється з добром, у якому немає "нещастя і турбот". Вербалізована частина концепту "світло" репрезентує план змісту мовного знаку, але не рівнозначна поняттю. Репрезентований таким чином гіперконцепт ПЕЙЗАЖ дає змогу читачеві спостерігати зображений ранок ніби зі сторони.

Під час виявлення характеристик будь-якого концепту, зокрема "світла" та "темряви", необхідно брати до уваги, що під час опису краєвиду, природи й погоди об'єкти навколишньої дійсності переломлюються через індивідуально-авторське сприйняття, а сформований образ диктується поставленими завданнями та інтенцією письменника. Тобто як ядрові, так і периферійні ознаки можуть ставати домінуючими або факультативними, напр.:

(6) *The sun was down now, behind the house, and over the "prospect" a luminous haze had settled, emanation of the long and prosperous day. Few houses showed, but fields and trees faintly glistened, away to a loom of downs /FS-I: 385/*; (7) *The sun was resting on the hill like a drop of*

***blood on an eyelid** by the time she had got up the road opposite the amphitheatre /MC: 250/.*

Наведені уривки репрезентують опис сонця, тобто актуалізують концепт "світло". У прикладі (6) послідовно подано інформацію про сонце, будинки, поля, дерева та пагорби. Семантична домінанта тут – вигляд об'єктів на заході сонця, а основна його функція – вказівка на час, що слугує комунікативною віхою розуміння тексту. Семантика світла нерідко набуває і негативного смислу. В уривку (7) порівняння сонця з краплиною крові акцентує відповідність об'єкта краєвиду і особистості, що водночас робить його одним із основних конститuentів створення характеру героїв роману та художньої концепції людини.

У результаті дослідження виявлено переважання позитивних характеристик концепту "світло" в англомовному гіперконцепті ПЕЙЗАЖ, напр.: (8) ***The sun** – the bright sun, that brings back, not light alone, but new life, and hope, and freshness to man /OT: 363/.* Персоніфікація першоелементів світу в наведеному уривку (8) забезпечує глибинну перспективу зображених картині. Антропоморфні ознаки сонця актуалізовано дієсловом "*brings back*". Світло, сонце асоціюється з теплом, добром, свіжістю, сподіванням на краще життя, що пов'язано, передусім, з міфологічними уявленнями. Такі стереотипи, побудовані на дуальних опозиціях, властивих об'єктивній реальності, формують основу і особливості людського мислення. Смислова і емоційна кореляції між описаними деталями та сформованими у свідомості читача образами забезпечує його адекватну інтерпретацію.

Зауважено, що діада концептів "світло" і "темрява" переважно зустрічається у контекстах із підвищеною експресією, напр.: (9a) *If the sight had been **a ghastly one** in the **dull morning**, what was it, now, in all that **brilliant light!** /OT: 363/.* Експресивно насиченою є гра слів (*sun, daylight, light, haze, dusk, star*), якою створюється образ ранку (*dull morning, brilliant light*), що виступають зовнішнім виразником внутрішнього світу героя. Тим самим досягається образність і поглиблюється психологізм зображеного.

Індивідуально-авторські гіперконцепти ПЕЙЗАЖ типу (9б) *Beyond the closed windows **the moon rode up**, a full and brilliant moon, so that **the stilly darkened country dissolved into shape and shadow**, and owls hooted; ...and on the gleaming river every fallen leaf that drifted down carried a moonbeam; while, above the **trees stayed, quiet**, measured and illuminated, **quiet as the very sky**, for the wind stirred not /FS-IV:*

314-315/; (9в) *But on that little pond the leaves floated in peace, and praised Heaven, with their hues, the sunlight haunting over them* /FS-I: 303/ нагадують відому серію картин імпресіоніста К. Моне ("Скирта сіна"), які передають один об'єкт у різний час і при неоднаковому освітленні: день – ніч, ранок – вечір, темрява – світло. Багатоступенева енергетика викладу в уривку (9б) підтримується завдяки діаді – "світло vs темрява"

Бінарна опозиція "світло" і "темрява" ускладнює семантику елементів художнього гіперконцепту ПЕЙЗАЖ і використовується для характеристики:

1) об'єктів ландшафту, зокрема й небесних тіл, погодних явищ: (10а) *The wind was blowing fearily. The lamps looked pale. And shook as if they were cold. There was a distant glimmer of something that was not quite darkness, rather than of light, in the sky* /DS: 206/;

2) персонажів, які діють на тлі опису природи, погоди, краєвиду: (10б) *Towards London, a lurid glare overhung the whole dark waste..., gleaming on all the faces of its many thousands of wondering inhabitants, was as solemn as might be* /BH: 389/;

3) кореляції гіперконцепту ПЕЙЗАЖ з психологічним станом / настроєм персонажів: (10в) *In the twilight of the morning, light seems active, darkness passive; in the twilight of the evening, it is the darkness which is active and crescent and the light which is the drowsy reverse* /Tess: 146/;

4) драматизму життя людини. Часткову актуалізацію цих властивостей відтворено у прикладі: (10г) *Through the same cold sunlight..., and as the Ghost's Walk, touched at the western corner by a pile of fire in the sky, reigns itself to coming night, they drive into the park* /BH: 142/.

Висновки. Діада концептів-архетипів "світло" та "темрява" у гіперконцепті ПЕЙЗАЖ англomовного художнього дискурсу переважно актуалізує поняття добра і зла, радості і смутку, хаосу і порядку. Вербальна репрезентація цієї бінарної опозиції нерідко передає цілком протилежні нуклеарним виміри завдяки актуалізованим автором концептуальним ознакам. Центральними характеристиками концептів "світло" та "темрява" є такі: просторові (ототожнення з небом і небесними тілами); темпорально-процесуальні (зміни залежно від сезону, доби, погодних умов), перцептивні (візуальні). Факультативні характеристики структуруються конотативними характеристиками (позитивна або негативна оцінка "світла" і "темряви"). Найбільшу кількість

концептуальних ознак складають ті, які відображають давні, "наївні" уявлення людини про світ (добро – зло, хаос – порядок, тощо). Концепти "світло" та "темрява" у гіперконцепті ПЕЙЗАЖ в англомовному художньому дискурсі, створюючи рецептивні труднощі, водночас позначають інтерпретативні операції, які вказують читачу шляхи їх подолання.

1. *Карасик В.И.* Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику; [Уч. пос. : отв. ред. М.В. Пимонова] / В.И. Карасик. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2005. – С. 61–105. 2. *Мишенькина Е.В.* Национально-культурная специфика концепта "цвет" у русских и англичан: Ярославский педагогический вестник (Гуманитарные науки) / Е.В. Мишенькина. – 2011 – № 1 – Том I. – С.289–295; 3. *Полножин М.М.* Концепт BARGAIN (ТОРГ) в англійській та українській лінгвокультурах / М.М. Полножин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ліра. – 2009. – С. 4–11; 4. *Снитко О.С.* Русский язык и современность / Снитко О.С. et al. – №3. – Київ-Лейпціг, 1999. – С.16. 5. *Соссюр Ф. де.* Курс общей лингвистики: Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – С.31–273. 6. *Vorobyova O.P.* Conceptual blending in narrative suspense: Making the pain of anxiety sweet / O.P. Vorobyova // 7-th International Cognitive Conference: Abstracts. – July 22-27, 2001. 7. University of California, Santa Barbara. – P. 188–189; OALD: Oxford Advanced Learner's Dictionary. – GB : OUP, 2000. – 1600 p. 8. Oxford Dictionary of English Etymology [Електронний ресурс]. – http://www/en.wikipedia.org/wiki/The_Oxford_Dictionary_of_English_Etymology. 2012. 9. МБЭС 1998: Мифология. БЭС / [гл. редактор Е.М. Мелетинский]. – 4е изд. – М. : БРЭ, 1998. – 736 с. 10. *BH: Dickens Ch.* Bleak House. – NY : Everyman's Library, 1998. – 864 p. 11. *DS: Dickens CH.* Dombey and Son. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1955. – 888 p. 12. *OT: Dickens Ch.* Oliver Twist, or, the Parish boy's Progress. NY : Everyman's Library, 1992. – 428 p. 13. *MC: Hardy Th.* "The Life and Death of the Mayor of Casterbridge" A Story of a Man of Character. – NY : St. Martin's Press Inc., 1964. – 367 p. 14. *FS: Galsworthy J.* The Forsyte Saga. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. I. – 440 p. 15. *PP: Dickens Ch.* The Posthumous Papers of the Pickwick Club. – N.Y. : Everyman's Library P.2 – 378 p. 16. *Tess: Hardy Th.* Tess of D'Urbervilles. – USA : A Signet Classic, 1980. – 430 p., 1998. – 401 p. 17. *VF: Thackeray W.* Vanity Fair: A Novel Without a Hero. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1950. – P.1 – 382 p.

ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ СУГЕСТІЇ В НОВОГРЕЦЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню сучасного грекомовного рекламного дискурсу. У роботі запропоновано класифікацію лексичних, морфологічних, синтаксичних засобів вербалізації сугестії в рекламному дискурсі на матеріалі текстів із періодичних видань новогрецькою мовою.

Ключові слова: рекламний дискурс, новогрецька мова, засоби втілення сугестії.

Статья посвящена исследованию современного грекоязычного рекламного дискурса. В работе представлена классификация лексических, морфологических, синтаксических способов вербализации суггестии в рекламном дискурсе на материале текстов из периодических изданий на новогреческом языке.

Ключевые слова: рекламный дискурс, новогреческий язык, способы воплощения суггестии.

The article is devoted to the study of modern Greek advertising discourse. This paper presents a classification of the lexical, morphological, syntactic methods of verbalization of suggestion in advertising discourse on the material of the texts of periodicals in modern Greek language.

Key words: advertising discourse, Modern Greek language, ways of the creation of suggestion.

Реклама в сучасному світі є складним соціальним явищем, яке давно вже перетнуло рамки виду трудової діяльності людини. Вона є не просто бізнесом, а значно ширшим явищем, що охоплює або щонайменше впливає майже на усі сфери життя суспільства [Бове 2001, 29]. Реклама складається із цілого комплексу засобів і прийомів, спрямованих на досягнення кінцевої мети виробника – продати товари та послуги, продати спосіб життя [Цвик 2001, 20]. Потреба суспільства в осмисленні та концептуалізації реклами проявляється в розмаїтті дискурсів, у рамках яких здійснюється звернення до цього феномену.

Реклама – могутній засіб впливу та маніпуляції людиною. Яскравим прикладом здійснення психологічного впливу саме у засобах масової інформації є навіювання, або сугестія – вид

цілеспрямованого комунікативного впливу на поведінку та свідомість людини, у результаті якої людина всупереч уже відомій фактичній інформації визнає існування того, що насправді не існує, або щось робить всупереч своїм намірам або звичкам [Большой психологический словарь 2004, 372]. Основним засобом навіювання є слово, мова сугестора. Отже ядром впливу, найкоротшим шляхом до підсвідомості є мовна сугестія, яка характеризується використанням у практиці мовної (текстової, дискурсивної) взаємодії спеціальних мовних маркерів, які успішно впливають на вибір тих чи інших переваг у діяльності людини, на світ її особистісних смислів, невідконтрольних свідомості [Черепанова 1997, 177].

Існує багато засобів вербалізації сугестії в рекламному дискурсі на всіх мовних рівнях. У більшості випадків у одному рекламному тексті застосовуються засоби впливу одразу на декількох рівнях, тобто рекламодавець тим самим намагається якомога більше посилити сугестивний ефект на споживача. **Метою** дослідження є аналіз і класифікація цих засобів на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Дослідженням реклами в сучасному суспільстві займалися такі вчені, як Девід Огілві, Уільям Уеллс, Кортленда Л. Бове, Д.Е. Розенталь, Л.М. Федотова, Л.Г. Фещенко, Хрісто Кафтанджиді, Георгиос Х. Зітос, Сократ Г. Калаїдзис, Алкісти Хідіроглу-Захаріаді, Маноліс Андріотакис та багато інших. Психології реклами присвячені праці Клауса Мозера, В. Г. Зазика, І. Ю. Черепанової, Дж.Л. Остін. Засоби вербалізації сугестії в новогрецькому рекламному дискурсі є малодослідженими, що зумовлює **актуальність** проведеного дослідження. Матеріалом дослідження стали рекламні тексти з періодичних видань новогрецькою мовою "Metrorama", "Πέλαγος", "Athens voice", "Cosmopolitan", "Hondos Centre", "Marie Claire", "She", "Vogue" 2010 – 2011 років видання.

На лексичному рівні найпоширенішим засобом вербалізації сугестії в новогрецькому рекламному дискурсі є вживання тропів: метафор, епітетів і метонімії. Ефективність цього засобу, очевидно, зумовлена тим, що вони допомагають яскраво та неповторно підкреслити характерні властивості, якості, переваги об'єкта, що рекламується, зокрема у грецькому рекламному дискурсі використовуються:

- **метафори** (дія або якість, невластиві звичайним нормам. Саме в цьому полягає новизна фігурального слововживання, його стилістична ефективність):

Η έκπληξη έρχεται από την άκρη του κόσμου [Πέλαγος 2011, 71]

Η ανανεωμένη Kuzina Mykonos σας υποδέχεται στην παραλία του Ορνού. Κάτι νέο συμβαίνει στο νησί των ανέμων! [Athens voice 2011, 81];

- **епітети** (слова з позитивною характеристикою (красивий, смачний, свіжий, улюблений – *ωραίος, νόστιμος, φρέσκος, αγαπημένος*), які надають рекламному текстові психологічного ладу, щоб вплинути на читача. Нерідко в текст реклами вживлена оцінка, тобто ознака предмета постійно вказується поряд із його назвою, перетворюючись на його іманентну властивість):

Νιώστε τώρα την καταπληκτική αίσθηση ελευθερίας των νέων seamless εσωρούχων – χωρίς ραφές – της Venus Victoria [Cosmopolitan 201, 58]

Βάψτε τα χείλη σας σε δαμασκινή απόχρωση για τέλειο лουκ [Athens voice 2011, 32];

- **порівняння**, які забарвлюють мову у відповідні тони. Як відомо, використання в рекламних текстах явних (відкритих) порівнянь із конкурентами є вкрай небажаним: відверте приниження чужого товару може загрожувати судовою справою. Невипадково ми постійно чуємо про загадкові "звичайні порошки" та "інші зубні пасти", які всі разом не витримують ніякого порівняння із рекламованим засобом.

Проте рекламисти знайшли ще один спосіб використання порівнянь – це приховані порівняння, що на перший погляд ніби тільки інформують про переваги товару, але при цьому стверджують, що він "єдиний", "унікальний", "новинка", "перший", "революційний" тощо. Таким чином, створюється уявлення про неповторність товару. Це явище пояснюється властивостями психіки людини, яка схильна до порівняння одного предмета з іншим та завжди прагне придбати найкраще:

MOURAYO. Music bar, restaurant. 30 χρόνια πρωτόπορος στην διασκέδαση των Σπέτσων [Πέλαγος 2011, 63]

AMBRE SOLAIRE LIGHT TOUCH. Έχει μοναδική ανάλαφρη ύψη που απορροφάται αμέσως από την επιδερμίδα με αποτέλεσμα μεταξένια αίσθηση [Metrorama 2011, 24];

- **метонімія**, побудована на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставленими поняттями:

Το Παρίσι ντύνει τις γυναίκες του κόσμου [Marie Claire 2011, 86]

Από τον Οκτώβριο ο πλανήτης Γη μιλάει ελληνικά! [She 2011, 54];

- **іншомовні слова**, переважно англійською мовою. Це зумовлено активним вживанням англійської мови в сучасному житті та комунікації греків:

Make up για όμορφο δέρμα (косметика Lumene) [Athens voice 2011, 34]

Αυθεντικό, νεανικό, επιθετικά προχωρημένο, το νέο BESTO δίνει το cool look στίγμα του. Να είστε πάντα σε κίνηση με BESTO mood και ζωή σας θα αλλάξει [Hondos Centre 2011, 45];

- засіб **ампліфікації**. Перерахування з посиленням якості або розвитком ідеї має ритмічні властивості й також підсилює враження:

Πείραματα, όνειρα, βελτίωση! Παίξτε με το ύφος, τους άνδρες και κερδίστε. [Hondos Centre 2011, 32];

- **синтаксична конструкція "прийменник "до" + іменник, який виражає часові ознаки"**. Тут важливу роль відіграє схильність людини до найкращого результату:

Color Protect Shampoo. Προστατεύει το φυσικό χρώμα και διαταίρει το βαμμένο χρώμα των μαλλιών ως 2 μήνες [Cosmopolitan 2011, 49];

- **фразеологізми**: це обґрунтовано тим, що споживачу заздалегідь відомі вжиті сталі словосполучення, отже складається враження, ніби давно та добре знаєш рекламований об'єкт:

Όποιος πάει αργά, πάει σταθερά. Δεν είναι για τα αυτοκίνητά μας! Taxi "Miami". Θα σας πάρουμε σ'οποιοδήποτε σημείο της πόλης! [Hondos Centre 2011, 23]

Η γούνα δεν φοβάται τον χειμώνα. Μην φοβάται και εσείς, αγοράστε τη γούνα μας! [Metrorama 2011, 41];

- **каламбури** (викликають живий інтерес, бажання розгадати натяк, загадку, викликану подвійним смислом слів):

Ποιος έχει το φθηνότερο μελάνι; η σουπιά ή η Lexmark; [Πέλαγος 2011, 11].

На морфологічному рівні сугестивний ефект досягається за допомогою вживання займенників, дієслів наказового способу та ступенів порівняння прикметників.

Найпоширенішим серед засобів вербалізації сугестії на цьому мовному рівні є вживання **займенників другої особи однини та множини**. Ефективність цього засобу зумовлена тим, що він допомагає створити видимість атмосфери довіри, звертання до конкретної особи:

Ελάτε στο Γερμανό και απογειώστε το κινητό σας! [Hondos Centre 2011, 81]

Από εσένα εξαρτάται...αν εκείνη θα σε θυμάται [She 2011, 64]

Серед рекламодавців використання дієслів вважається найбільш дієвим способом спонукати споживача до певних дій, а саме придбати рекламований об'єкт:

Μαλλιά θαμπά; Δώστε στα μαλλιά σας λάμψη και ενέργεια με το σαμπουάν και το σπρέι με εκχυλίσματα κίτρου [Vogue 2011, 82]

Νέο W996 Walkman. Απόλαυσε τα αγαπημένα σου video clips με ασύγκριτη ποιότητα εικόνας και κρυστάλλινο ήχο, κάθε στιγμή! [Athens voice 2011, 2]

Ступені порівняння прикметників застосовуються для підкреслення переваг предмета, для утвердження його першості серед інших товарів:

Starbucks Card. Σήμερα είναι η καλύτερη μέρα για να ξεκινήσετε να κερδίζετε! [Metrorama 2011, 8]

"Siemens Mobile" - Ήρθε να καλύψει την πιο τρελή επιθυμία σου! [Marie Claire 2011, 88]

Найбільш уживаними структурами на синтаксичному рівні є:

- **окличні речення**. Використання цього засобу допомагає поліпшити настрій, викликати яскраві, позитивні емоції, створити у споживача враження, що, придбавши саме цей товар, він буде щасливим:

Samsung TWO. Γιατί το χρώμα είναι κομμάτι της ζωής μας! [Athens voice 2011, 27]

Yamaha. Η ταχύτερη μοτοσικλέτα για σας και μόνο! [Athens voice 2011, 19];

- **спонукальні речення**, вживання яких повністю відповідає головній меті реклами – спонукати покупця придбати товар, скористатися послугою:

Απολαύστε τη μοναδική γεύση της Coca Cola και ξεδιψάστε με λίγες θερμίδες [Vogue 2011, 75]

Αυτό το καλοκαίρι κάντε βιβλιοθεραπεία με δείκτη προστασία 100! [Πέλαγος 2011, 107];

- **риторичні запитання**. Ефективність цієї моделі полягає в здійсненні таких функцій, як привернення уваги, посилення враження, підвищення емоційного тону, створення піднесеності настрою:

Μοιάζω να μη διαλέγω το καλύτερο; (Winston) [Vogue 2011, 48]

Η Clarins δημιουργεί το le Rouge. Είστε έτοιμες; [Hondos Centre 2011, 92];

- **стилістичні фігури**, а саме інверсія та анафора. Вони не є домінуючими засобами вербалізації сугестії в рекламному дискурсі на

синтаксичному рівні, але зустрічаються досить часто. Інверсія привертає увагу споживача на найважливіше в рекламному оголошенні:

Στη μάχη της αφυδάτωσης, το πιο ισχυρό σας όπλο είναι η καλοκαιρινή σειρά του Dove [Cosmopolitan 2011, 102]

Анафоричні конструкції створюють і підтримують особливий ритм, який є характерним для жанру реклами. Завдяки такій побудові тексту створюється дещо уривчата ритмічність, яка передає клієнтам повідомлення, закладене в тексті реклами:

Clarins – Γιορτή για την γυναίκα. Γιορτή για τη ζωή [Vogue 2011, 32].

ΕΛΜΑ με Μαστίχα Χίου. Μοναδικό προϊόν. Μοναδικές αξίες [Πέλαγος 2011, 71].

Отже, фактичний матеріал дослідження свідчить, що найчастіше реклама не тільки інформує читача, а й формує в нього яскравий рекламний образ через систему зображально-виражальних засобів мови. Маючи на меті інтенсивний концентрований вплив, мова реклами постійно вимагає оновлення, оскільки виразні засоби, швидко поширюючись, починають відтворюватися механічно. У результаті втрачається образність, а, отже, знижується переконливість реклами.

Рекламний текст є прикладом максимально ефективного використання мовних засобів. "Важлива вимога, що висувається до рекламних текстів, – максимум інформації при мінімумі слів" [Розенталь 1981, 27]. Прагматичний аспект рекламного тексту безпосередньо проявляється у його своєрідній організації – відборі граматичних і лексичних одиниць, стилістичних прийомів, особливому синтаксисі, організації друкованого матеріалу, використанні елементів різних знакових систем [Зазыкин 1992, 24].

Подальші **перспективи дослідження** вбачаються в аналізі вербальних засобів сугестії та тактик маніпулювання свідомістю людини в телевізійній рекламі на фонетичному, лексичному та морфологічному рівнях, а також особливостей впливу реклами на представників різних соціальних та вікових категорій.

1. Бове Кортлэнд Л. Современная реклама / Кортлэнд Л. Бове, Уильям Ф. Аренс [пер. с англ. Д.В. Вакин, О.Р. Панков]. – Тольятти : Довгань, 1995. – 704 с. 2. Большой психологический словарь / [сост. Мещеряков Б., Зинченко В.]. – М. : Олма-пресс, 2004. – 683 с. 3. Розенталь Д. Э. Язык рекламных текстов / Д. Э. Розенталь, Н. Н. Кохтев. – М. : Высшая школа, 1981. – 127 с. 4. Зазыкин В. Г. Психология в рекламе / В. Г. Зазыкин. – М.: ДатаСтром, 1992. – 64 с. 4. Цвик В. Л.

Реклама как вид журналистики. Учебное пособие. Институт современного искусства / В. Л. Цвик. – М. : Смысл, 2001. – 135 с. 5. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи. Суггестивная лингвистика / И. Ю. Черепанова. – СПб.: Лань, 1997. – 351 с. 6. Athens voice. – 2011. – № 265 7. Cosmopolitan. – 2011. – №8. 8. Hondos Centre. – 2011. – №8. 9. Marie Claire. – 2011. – №8. 10. Metrorama. – 2011. – № 2070. 11. Πέλαγος. – 2011. – №23 12. She. – 2011. – №6. 13. Vogue. – 2011. – №5.

Письменна Ю. О., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ПРОТОТИПНОЇ ЛЕКСИКИ У СТВОРЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (на прикладі української лексики *село*, російських лексем *деревня, село*)

У статті розглядаються понятійно еквівалентні лексеми близькоспоріднених мов: укр. село, рос. село, деревня, – які відносяться до національно-специфічної лексики з різним культурним фоном і відображають етнічні особливості традиційної матеріальної та духовної культури східнослов'янських народів.

Ключові слова: *прототип, лексичний фон, національна ментальність.*

В статье рассматриваются понятийно эквивалентные лексемы близкородственных языков: укр. село, рус. село, деревня, – относящиеся к национально-специфической лексике с различным культурным фоном и отражающие этнические особенности традиционной материальной и духовной культуры восточнославянских народов.

Ключевые слова: *прототип, лексический фон, национальная ментальность.*

The article deals with the prototype analysis of the ukrainian word село and the russian words село, деревня, which belong to the culturally marked words and reflect the ethnic peculiarities of the traditional culture.

Key words: *prototype, lexical background, ethnic mentality.*

Інтерес до дослідження прототипної лексики, тобто такої, що є понятійно еквівалентною відносно інших мов і лише частково еквівалентною або безеквівалентною на рівні лексичного фону, зумовлюється актуалізацією культурних фонових знань при такому

аналізі. Так, автори лінгвокраїнознавчої теорії слова Є.М. Верещагін і В.Г. Костомаров, розглядаючи семантику слова як сукупність семантичних компонентів, вирізняють лексичне поняття й лексичний фон. Міжмовне (еквівалентне) лексичне поняття існує в різних етнокультурних спільнотах і без втрати інформаційного змісту може бути адекватно виражене двома (або більше) мовами [Верещагін, Костомаров 1980, 16]. Водночас семантика слова не вичерпується лексичним поняттям, оскільки включає ще й сукупність непоняттєвих компонентів – лексичний фон, позначений особливостями світобачення етносу.

Звернімося до аналізу понятійно еквівалентних лексем близькоспоріднених мов: укр. *село*, рос. *село*, *деревня*. Багатовимірність соціокультурного феномену "село" підтверджують численні дослідження з історії, археології, етнографії, соціології, культурології, а також твори художньої літератури і мистецтва. **Актуальність** усебічного висвітлення побуту і психології села особливо декларується для східнослов'янських культур, зокрема української та російської, де історично більша частина населення мешкає в сільській місцевості. Безумовно, упродовж минулого століття відбулися значні зміни в ментальній сфері і способі життя селянства, пов'язані зі зламом традиційної ізольованості сільського побуту, глибокими змінами в ціннісних орієнтаціях, спричинених політичною й економічною нестабільністю в роки війн і революцій тощо. Крім того, недоречно було б ототожнювати етнічну культуру із культурою села поза вивченням культури міста або, наприклад, феномену інтелігенції, яку часто важко виділити як "прошарок населення", наприклад, в західноєвропейському лінгвокультурному контексті, де поняття "інтелігенція" не категоризується. Проте незаперечним є той факт, що протягом довгого часу головним носієм і зберігачем традицій етнічної матеріальної та значною мірою духовної культури східнослов'янських народів було селянство. Так, наприкінці минулого століття предметом пильної дослідницької уваги стала ментальність селянства у тісному зв'язку із творами народного мистецтва, фольклором, релігією, народною педагогікою і, безумовно, вплив селянської ментальності на національний менталітет сучасних українського і російського етносів. Дослідження духовної культури та морально-ціннісних пріоритетів етносу здебільшого базується на вивченні фразеологічного фонду національних мов, що, як відомо, є витвором колективної народної творчості.

Однією з найважливіших галузей традиційної життєдіяльності українських та російських селян був громадський побут. Традиційні громадські об'єднання – українська "громада" та російська "община (мир)", – крім контролю над виробничою діяльністю та норм соціального регулювання, були унікальним явищем народної культури, з якого бере витоки специфічне співвідношення колективного й індивідуального начал в етнічній ментальності українського і російського народів. Виникнення сільських громад здебільшого було зумовлене природно-кліматичними факторами та доіндустріальною аграрною економікою, в умовах якої існувало традиційне селянство. Колективізм у російській общині був результатом спільних господарств. Вони розвивались у часи заселення територій, коли було необхідно освоювати землі, приводити їх у культурний стан, що було важко здійснити силами окремих сімей, так створювались "спілки"-артілі для спільної праці та подальшого спільного користування її результатами. Спільно рос. *поднимали избы* ("*в одиночку дом не поднимешь*"), *валили поле* (розчищали з-під лісу), заготовлювали дрова тощо [Власова 1989, 34–35]. Неродючі ґрунти, короткий сезон аграрних робіт, несприятливі кліматичні умови також зумовлювали необхідність колективної селянської праці на території Російської держави. Таким чином, спільне виконання робіт, непосильних для окремої сім'ї, співпраця, взаємодопомога, рівність у забезпеченні усіх сімей землею – ці характерні риси селянської спільноти і, як наслідок, "общинна" свідомість простежуються протягом усього існування традиційного російського села (а при збереженні значних мас селянства у складі населення така свідомість впливає на ментальність та культурно-історичний обрис суспільства в цілому). Община виступала як соціальний інститут, що регулював внутрішнє життя селянства та його зв'язки із зовнішнім світом, вона була зберігачем і транслятором виробничого і соціального досвіду, всієї системи цінностей селянства. На общині замикалися основні прояви життєдіяльності селянина, і його свідомість, відповідно, не могла бути іншою, аніж груповою, общинною [Данилова, Данилов 1996, 22–25]. У рамках "миру" проходило життя селянина, справи общини були для більшості єдиною сферою застосування суспільної діяльності і вираження громадянських почуттів. Виступати разом із "миром" і від імені "миру", коли потрібно захистити свої інтереси, – ця тенденція колективної свідомості відбита в усій масі документів, що надходили від селян [Громыко 1989, 7].

Зворотним боком колективного життя і господарювання був тиск із боку общини на будь-які прояви індивідуалізму, пильний контроль щодо "рівності" і "справедливості" розподілу землі. Так, сутність селянського землеволодіння полягала в тому, що поземельні селянські общини-волості мали у своєму розпорядженні певну кількість землі, що знаходилась у користуванні окремих дворів. Оскільки селяни користувались землею рос. *"по делу"*, *"повытно"*, *"по жеребам"*, що були нерівномірні, то у деяких з'являвся надлишок землі, в інших навпаки – недостача. Нерідко в таких випадках селяни вимагали від общини урівняння ділянок [Власова 1989, 28].

Існування українських громад було позначене більшим ступенем свободи їх членів та ширшими можливостями для розвитку індивідуального господарства. Найбільш характерною особливістю еволюції економічних засад громадського устрою в Україні був той факт, що на початку XIX ст. майже всюди склався не земельно-регульований тип громади з переділами земельних ділянок між селянськими дворами, а подвірний тип землеволодіння [Українці 1999, Кн. 1, 347]. За таких умов українська "громада" не мала автократичності російського "миру". За свідченнями М. Костомарова, "...громада – це добровільне товариство людей; хто хоче – належить до громади, а хто не хоче – виходить з неї... Народ розуміє, що кожний громадянин є сам про себе самостійним господарем; обов'язки його супроти громади не йдуть далі поза сферу тих відносин, що їх установлює зв'язок їх членів ради спільної безпеки і добра кожного" [Цит. за Ковальчук 2002, 27]. Ще однією характерною особливістю громадських утворень селян в Україні була більш організаційно виражена порівняно з іншими східнослов'янськими народами роль і значення селянської молоді. Український дослідник-емігрант Олекса Воропай пише про існування парубочих і дівочих громад у центральних областях України до 30-х рр. XX ст. До обов'язків дівочої громади, наприклад, входили організація вечорниць, квітання церкви перед великими святами, упорядкування самітніх гробків на цвинтарі перед поминанням мертвих, допомога працею старим і немічним [Воропай 1991, Т.1, 54–56]. Факт існування таких молодіжних утворень, на нашу думку, є виявом демократичності української "громади" щодо статево-вікової ієрархії в суспільстві.

За формою просторової організації традиційне українське село також демонструє значні відмінності від аналогічних російських поселень: українські села мають в основному вигляд неправильного

кола або еліпса; в селі багато вуличок, які часто закінчуються біля воріт окремої хати. Росіяни та білоруси будують свої "*деревни*" в основному одновуличними, а "*избы*" – одна напроти одної без огорожі. В українському селі садиба обов'язково огороджується плетеним "плотом", "тином" чи дерев'яним парканом. Якщо розглядати духовну і матеріальну культуру в нерозривній єдності, цілком слушним видається пояснення такої специфічної побудови українських селищ через розвинений індивідуалізм, бажання розділити "свій" і "чужий" простір.

У сфері сімейного побуту традиції українського та російського села також суттєво різняться. Етнографічні джерела свідчать про існування в Росії ще на початку ХХ ст. нерозділених сімей, що подекуди нараховували по 50–70 чоловік. Ознаками такої сім'ї були спільне господарство і колективна власність на двір і сімейне майно, спільна каса, колективна праця і споживання. Хоча насправді повнота влади зосереджувалася в руках найстаршого чоловіка в сім'ї, що йменувався "большак". Голова сім'ї мав необмежену патріархальну владу, розпоряджався працею усіх членів родини, їх життя, права і обов'язки були жорстко регламентовані. У випадку непокори "большак" міг покарати винних. Коли одружені сини починали жити окремо, він вирішував, якою частиною сімейного майна їх наділити. Його дружина "большуха" зберігала сімейні гроші, стежила за порядком у домі, розподіляла роботи між жінками, навчала невісток кухонним справам [Сафьянова 1989, 92–93]. За умов авторитарної влади російського *pater familias* шлюби укладалися за домовленостями між головами родин поза згодою молодих; при виборі нареченої для сина важливе значення мало її фізичне здоров'я, оскільки невістка розглядалася, насамперед, як безоплатна робоча сила [Там само, 96]; загалом ставлення до жінок у російському селі було суворим і подекуди жорстоким.

В Україні також існували багатосімейні нерозділені господарства, проте жорсткої влади голови такого двору, за джерелами, не простежується, та й перехід від багатосімейного селянського двору до односімейного завершився ще наприкінці ХVІІІ ст. [Українці 1999, Кн. 1, 346]. Український дослідник-емігрант К. Щербаківський взагалі заперечує патріархальний тип сімейної організації в українців. Порівнюючи українські та російські весільні обряди, науковець робить висновок, що російська тоталітарність тісно пов'язана із патріархальною сімейною організацією, а матріархальний елемент в українській традиції був здатен зробити демократичною навіть

монархію [Пушкарёва 1997, 28]. За звичаєвим правом голова української селянської родини зберігав владу доти, доки сам міг працювати. Як тільки він ставав "дряхл", "слаб", то керівництво переходило до працездатного старшого сина або брата [Українці 1999, Кн. 1, 357]. Водночас у російських сім'ях влада голови родини була непохитною до самої його смерті [Сафьянова 1989, 93]. Отже, у житті російського селянина тісно співіснували колективізм общинний і сімейний. Сім'я сприймалась як господарча і моральна основа правильного способу життя індивіда в общині, а міцність інституту общини базувалась на традиційній системі взаємозв'язку і взаємодії общини і селянського двору як сімейно-трудового утворення [Данилова, Данилов 1996; Громыко 1996].

У контексті наведених етнографічних даних неупередженим видається опис українського села російським дослідником Я. Рудневим на початку ХХ ст.: "Побут українського селянина, оспіваний Гоголем, досить відомий за своїми характерними відмінностями від російського побуту. Замість дерев'яних "ізб", розтягнутих у ряд вздовж вулиці, – примхливо розкидані у хащі вишневих лісів і городів вибілені глиняні хати, обнесені високим плетнем, гарно прибрані всередині; замість пригніченої брутальності і побоями чоловіка, знуреної непосильною працею російської баби – весела українка у строкатому вбранні, зі жвавою розмовою і незалежними манерами; замість звичайної російської лайки – дотепний гумор і кепкування; замість хвалькуватої метушні – поважна неквапливість рухів, задумливість і мовчання – усе це вигідно відрізняє українське село від російського, здавна приваблюючи до нього поетів і художників" [Руднев, 1928, 649].

Ставлення селян до власності було позначене сильним впливом общинного землеволодіння. Російський дослідник Л.В. Мілов зазначає, що сам тип російської общини відрізнявся приматом "спільного" у порівнянні із "приватним". При цілком природному бажанні землевласника вести індивідуальне господарство в російському селянині діалектично співіснувала тенденція до колективізму, що спричиняла певну "ембріональність" приватновласницьких прагнень. Важливий свідок тому – ідея общинного землеволодіння (за селянськими уявленнями земля була "божа", "царева", "князева", "нічийна" і, відповідно, нікому належати не могла) [Мілов 1996, 56]. Саме ці особливості селянської ментальності, на думку М.О. Вилцан, були використані у ході більшовистської пропаганди у 1917 р., коли була оголошена відміна приватної власності на землю [Вилцан 1996,

341]. З іншого боку, у сфері родинного побуту традиція нерозділених сімей також не давала змоги індивіду користуватися результатами своєї праці, оскільки "спільне" майно перебувало в одноосібному розпорядженні голови родини.

В українському земельному господарюванні подвірне земелеволодіння та відсутність переділів створили ґрунт для розвитку індивідуалістичних власницьких прагнень та індивідуалізму як риси ментальності в цілому (хоча іноді відзначають обмеженість цього індивідуалізму інтересами малої спільноти, наприклад, власної родини).

Український номен "село" та російські лексеми "село", "деревня", що відносяться до національно-специфічної лексики з різним культурним фоном, відображають етнічні особливості традиційної матеріальної та духовної культури східнослов'янських народів, що позначилися на ментальності сучасних українського та російського етносів. Зіставне вивчення форми просторової організації українського і російського села, особливостей громадських утворень, родинно-сімейних відносин, еволюції приватновласницьких уявлень значною мірою пояснюють відмінності в ментальності українського і російського народів, сформовані під впливом природно-кліматичних факторів, історичних умов, соціальних стереотипів етносів.

1. *Верецагин Е.М., Костомаров В.Г.* Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 320с. *Власова И.В.* Община и обычное право у русских крестьян северного Приуралья (XVII–XIX вв.) // Русские: семейный и общественный быт. – М.: Наука, 1989. – С. 24–43. 2. *Воропай О.* Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. К.: Оберіг, 1991. – Т.1. – 455 с; Т.2. – 447 с. 3. *Вылцан М.А.* Индивидуализм и коллективизм крестьян // Менталитет и аграрное развитие России (19–20 в.). – М.: Российская политическая энциклопедия, 1996. – С. 334–347. 4. *Громыко М.М.* Семья и община в традиционной духовной культуре русских крестьян XVIII–XIX вв. // Русские: семейный и общественный быт. – М.: Наука, 1989. – С. 7–24. 5. *Данилова Л.В., Данилов В.П.* Крестьянская ментальность и община // Менталитет и аграрное развитие России (19–20 в.). – М.: Российская политическая энциклопедия, 1996. – С. 22–39. 6. *Ковальчук Н.Д.* Символічний лад української культури. – К.: Знання України, 2002. – 161 с. 7. *Милов Л.В.* Природно-климатический фактор и менталитет русского крестьянства // Менталитет и аграрное развитие России (19–20 в.). – М.: Российская политическая энциклопедия, 1996. – С. 40–56. 8. *Пушкарёва Н.Л.* Этнография восточных славян в зарубежных исследованиях (1945–1990) / РАН; Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая – СПб.:

Руссо-Балтийский информационный центр БЛИЦ, 1997. – 331 с.
9. Руднев Я.И. Народы мира. Этнографические очерки. – Ленинград, изд-во "П. П. Сойкин", 1928. – 743 с. 10. Сафьянова А.В. Внутренний строй русской сельской семьи Алтайского края во второй половине XIX – начале XX в. (Внутрисемейные отношения, домашний уклад, досуг) // Русские: семейный и общественный быт. – М.: Наука, 1989. – С. 91–111.
11. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Описне: Українське народознавство, 1999. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2. – 544 с.

Піцахчи О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

У статті розглянуто тематичні групи неологізмів у новогрецьких інтернет-видаваннях, їхні словотвірні особливості, показано зростання питомої ваги композитивів та аббревіатур, авторських неосемантизмів та оказіоналізмів.

Ключові слова: інтернет-мережа, неологізм, неосемантизм, окказіоналізм, словотворення.

В статье рассмотрены тематические группы неологизмов в новогреческих интернет-изданиях, их словообразовательные особенности, показан рост удельного веса сложных слов и аббревиатур, авторских неосемантизмов и окказионализмов.

Ключевые слова: интернет, неологизм, неосемантизм, окказионализм, словообразование.

The article reviews the features of the formation and functioning of the neologisms of the Modern Greek language based on the language of Internet.

Keywords: network, neologism neosemantism, occasionalism, wordformation.

Сучасний етап розвитку інформаційно-освітнього середовища, електронних способів спілкування та інформування, посилення значення аудіовізуальної інформації електронних ЗМІ в комп'ютерних системах визначають необхідність вивчення лінгвістичних змін, зумовлених діяльністю сучасної людини. Закономірною є поява значної кількості праць, у яких вивчаються різні аспекти мови в Інтернеті. Новогрецькій мові Інтернету присвячено роботи таких дослідників, як А. Анастасіаді-Сімеоніді,

Г. Бамбінйотиса, Е. Кріараса, Д. Томбаїдиса, А. Галдадаса, І. Варвицьотиса та інших авторів.

На думку Л.П. Попко, мова кожної окремої соціальної групи, зокрема комп'ютерних техніків та програмістів має свої особливості, тому що містить певні прошарки тільки їй властивій лексики, однак, моделюючи світ у своїй свідомості, кожна людина черпає знання з ментально-лінгвального комплексу всього народу, засвоює загальнонаціональну мову, а потім видозмінює свою індивідуальну картину світу відповідно до реалій свого соціального буття [Попко 2007, 245–246].

Лексика Інтернет-мережі постійно змінюється, тому що це природна реакція на світ, що змінюється, на появу величезної кількості нових реалій, що вимагають своєї вербалізації і тим самим залучення до мовної картини світу. Таким чином, поява запозичень, новоутворень, неосемантизмів та неологізмів робить мову дійсно "живою". Тому проблема дослідження неологізмів залишається актуальною та потребує постійного спостереження, вивчення і вдосконалення.

Метою цієї статті є дослідження особливостей лексичних інновацій новогрецької мови в Інтернет-мережі.

Інтернет – це глобальна інформаційна мережа, яка об'єднує велику кількість регіональних мереж та має на меті обмін даними і доступ до інформаційних та технологічних ресурсів. Формування комп'ютерного жаргону мережі як особливої мовної системи було зумовлено потребою обслуговувати професіоналів у сфері інформаційних технологій. Для того, щоб зрозуміти, яким чином формується ця система, треба зазначити ті сфери послуг, якими користується сучасна людина. Інтернет забезпечує доступ до таких інформаційних технологій, як: електронна пошта, універсальна система доступу до гіпертекстової інформації на Web-серверах у системі World Wide Web, система передачі текстових та програмних файлів, система підтримки груп новин UseNet newsgroups та організації телеконференцій, спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах тощо.

Комп'ютерна мова та мова Інтернету характеризуються високою швидкістю оновлення лексичного складу, але користувачі вживають лише незначну кількість одиниць комп'ютерного сленгу, хоча існує багато словників комп'ютерної лексики, зрозумілої універсальної англійської мови, тому що саме вона переважно обслуговує усебічні потреби Інтернет-мережі та Інтернет-ресурсів.

У випадку з новогрецькою мовою окремі словники комп'ютерної термінології, що складаються приблизно на 35% із запозичень (наприклад, *cookie, cache, modem, jpeg, tags*), на 40% – неологізмів (наприклад, *εκτυπωτής, φυλλομετρητής, ιστοσελίδα, κυβερνοχώρος, διακομιστής*) та на 25% – неосемантизмів (наприклад, *πύλη, ταχυδρομείο, δίκτυο*), існують в мережі в on-line режимі та зазвичай охоплюють специфічну лексику лише технічного комп'ютерного дискурсу [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986, 48-51]. Мова Інтернет-мережі є багатшаровою, оскільки обслуговує широкий спектр діяльності та інтересів сучасної людини. Тому доцільним вважаємо дослідження неологізмів відповідно до сфери послуг, що пропонує Інтернет-мережа.

Надання послуг електронної пошти, універсальної системи доступу до гіпертекстової інформації на Web-серверах у системі WWW, а також системи передачі текстових та програмних файлів вимагає від користувача обізнаності з комп'ютерними неологізмами-термінами, що є дійсно зрозумілими лише вузькому колу споживачів. Серед комп'ютерного нового "сленгу" можна виділити такі типи неологізмів:

- Неосемантизми [Клименко, Карпіловська 2008, 12], або семантичні неологізми, коли в мережі Інтернет використовується раніше відоме слово з новим значенням, наприклад, *ο Παγκόσμιος Πληφωριακός Ιστός* або *το Παγκόσμιο Πληφωριακό Δίκτυο, η πρόσβαση, η σύνδεση, το ταχυδρομείο, η πύλη, το ποντίκι* та ін. [5].

- Запозичення, що позначають нові поняття та реалії в мережі Інтернет. Треба зазначити, що можуть вживатися ці слова у кількох формах: як неадаптована латинська назва (*το Internet, το computer, το chat*), неадаптована грецька назва (*το Ίντερνετ, το κομπιούτερ, το τσατ*), або адаптована грецька назва (*το Διαδίκτυο, ο υπολογιστής, η τηλεδιάσκεψη*) [5]. Таким чином, в Інтернет-виданнях можна зустріти один із варіантів таких неологізмів, як:

- e-mail – το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο,*
- spam – το σπαμ,*
- chat – το τσατ,*
- router – ο δρομολογητής,*
- server – ο εξυπηρετητής,*
- browser – ο φυλλομετρητής,*
- cyberspace – ο κυβερνοχώρος,*
- hypertext – το υπερκείμενο,*
- provider – ο παροχέας або ο προμηθευτής,*
- network – το Δίκτυο* [5].

Система підтримки груп новин UseNet newsgroups та організації телеконференцій, публіцистичні веб-видання постачають в Інтернет-мову науково-технічні (*ο ταχυμεταφορέας, η ρευματοκλοπή, η πλοήγηση, ο ιχνηθέτης, η δικτύωση, η κλώνωση, η κλωνοποίηση, ο διατροφολόγος, ο βιοτεχνόλογος*), економічні (*το προμέτοχο, η τηλεδημοπρασία, η κυβερναγορά, ο κυβερνοεπιχειρηματίας, το ευρωχρηματιστήριο, το ευρωεπιτόκιο, η αντι-υποτίμηση*), суспільно-політичні (*ο αντευρωπαϊσμός, η αποκεντροποίηση*), побутові (*το λίφτιν, το πάρκιγκ, η ενδοδιαφορά ρετουσάρω, τεστάρω, τσεκάп, παναγιότητα*) та інші неадаптовані та адаптовані неологізми [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994, 92-96].

Треба зазначити, що Інтернет-неологізми утворюються за допомогою формування словосполучень, наприклад, *το ηλεκτρονικό έγκλημα, η ηλεκτρονική δήλωση, η υποκοσμική λογοτεχνία, η χρηματοδοτική μίσθωση, οι φάκοι επαφής, το κοινής χρήσης λογισμικό* та ін. [5].

Спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах формує такий шар лексики, що оновлюється частіше за всі зазначені. Саме в цих текстах спостерігається тенденція, що отримала назву "мовної економії" (О. Єсперсен) або "закону економії мовних зусиль" (А. Мартіне). Л.П. Попко вважає, що процеси, що відбуваються в лексичній системі мови і спрямовані на поліпшення мовної техніки, зрештою опосередковані зовнішніми стимулами, зокрема, актуалізацією якихось суспільних явищ. Остання обставина, на думку дослідниці, приводить в дію мовний механізм, який спонукає дати вже відомому поняттю зручне для даного стану мовної системи позначення, що відповідає тим чи іншим тенденціям в її сучасному розвитку [Попко 2007, 247-248]:

Google – γουγλάρω,

το κлік (click) – κλικάρω,

το μπλογκ (blog) – μπλογκάρω,

το линк (link) – линκάρω,

ο χάкер – ο χάκερας – хакеύω [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994, 75-79].

Як бачимо, саме в цій сфері відбуваються активні словотворчі процеси, наприклад, утворення дієслів від іменників, зазвичай, запозичень, або від аббревіаційних форм. Крім того, людина, яка часто користується Інтенет-послугами є *ιντερνετάκιας*, її дії описуються дієсловом *ιντερνετιάζομαι*, що є похідними словами від англ. *Internet*.

Рациональне використання мови дослідники мов пов'язують із застосуванням такого мовного явища, як аббревіація [Попко 2007, 248]. Усічення слова відбувається зазвичай у мові-донорі, аббревіатура стає запозиченням, розшифровується в мові-реципієнті,

після чого повторно утворюється аббревіатура. Це явище звичайне для мови Інтернет-мережі та доведене до автоматизму:

ADN – Advanced Digital Network – το Προηγμένο ψηφιακό δίκτυο – το ΠΥΔ, BIOS – Basic Input Output System – το Βασικό Σύστημα Εισόδου-Εξόδου της μητρικής – το ΒΣΕΕ [5].

Інколи греки користуються усіченими формами запозичених слів: наприклад, від *Wikipedia* вони залишили *η Βίκυ* та надали цій лексичній одиниці граматичну ознаку жіночого роду – від жіночого роду слова *η εγκυκλοπαίδεια*, що викликає час від часу певні гумористичні коментарі з боку користувачів Інтернету. У той час пошукова система *Google* має аналог чоловічого роду *ο Γούγλης*, напевно від чоловічого роду слова *ο οργανισμός Google Inc.*

Що стосується спілкування в соціальних мережах, у Греції найбільш розповсюдженими є фейсбук та твіттер. Звісно, цей факт було відображено на мові користувачів: з'явилося ціле словотвірне гніздо від *facebook*:

*το φέισμπουκ,
ο φεϊσμπουκάτος,
η φεϊσμπουκλού,
φεϊσμπουκάρω,
το ΦουΜΠού* [5].

Характерною рисою процесу інтернетизації мови є емоційна забарвленість друкованого тексту, яка відбувається за допомогою символів та лайків (від англ. *like*), що призводить не тільки до економії мовних, але технічних або фізичних зусиль під час написання текстів повідомлень. Крім того, процедура схвалення якихось дій або зображень в мережах Інтернет-спілкування сприяло появі оказіональних слів таких, як: *ο like-ιστής (ο λαϊκιστής), ο like-ισμός* [5].

Постійні користувачі Інтернет-послугами починають додавати символ "e-" до номінацій на позначення своїх звичайних дій, як правило, з іронічним підтекстом: *το e-καζάκι, η e-καφετιέρα, το e-παιχνίδι, η e-κουβέντα* та ін. [5].

Таким чином, аналізуючи вплив глобальної комп'ютерної мережі й новітніх технологій на різні аспекти життя, досліджуючи інноваційні процеси сучасної мови Інтернет-видань, можна стверджувати, що типові для новогрецької мови та грекомовної картини світу особливості творення і вживання неологізмів знаходять своє відображення у цій сфері. Перспективним є подальше дослідження їхньої специфіки.

1. Клименко Н.М., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексикону / Н.М. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. – К.: Видавничий дім Бураго, 2008. – 336 с.
2. Попко Л.П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. Монография. - ГАРККиИ, 2007. – 360 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική // Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παράρτ. αρ. 65 / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986: – 231 σ.
4. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη: Επιτροπή Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ., 1994. – 298 σ.
5. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών // Τεύχος 11. – Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2012. – 257 σ.

Плетенецька Ю.М., асп.,
Національний авіаційний університет

**СИНТАКСИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА РІВНІ
СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ДУБЛЬОВАНОМУ ПЕРЕКЛАДІ
АМЕРИКАНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ
"PIRATES OF THE CARIBBEAN: ON STRANGER TIDES"**

У статті описано синтаксичні перетворення на рівні словосполучення, а також проаналізовано прийоми відтворення одиниць малого синтаксису в дубльованому перекладі американського фільму, окреслено низку питань, що потребують подальшого детального опрацювання.

Ключові слова: малий синтаксис, словосполучення, укладання, перекладацький прийом.

В статье описаны синтаксические преобразования на уровне словосочетания, а также проанализированы приемы перевода единиц малого синтаксиса в дублированном переводе американского фильма, выделен ряд вопросов, которые нуждаются в дальнейшем изучении.

Ключевые слова: малый синтаксис, словосочетание, укладка, переводческий приём.

The article focuses on review of syntactic transformations on the level of word combinations, it analyses transformations which take place while translating small syntax units of dubbed Ukrainian version of American film, and highlights a series of aspects requiring further detailed elaboration.

Key words: small syntax, word combination, detection, translating method.

Поодинокі дослідження перекладу кінотекстів, а також брак спеціальних наукових розробок, присвячених перекладацьким аспектам словосполучень у комунікативному аспекті на прикладі сучасної американської англійської мови фільмів, еволюція поглядів на поняття малого синтаксису визначають актуальність теми статті.

Наша мета полягає у висвітленні окремих теоретичних і практичних питань, пов'язаних із відтворенням одиниць малого синтаксису в дубльованому перекладі АХФ "Pirates of the Caribbean: on stranger tides".

Труднощі, що виникають під час перекладу одиниць малого синтаксису визначаються, головним чином, розбіжністю у правилах лексико-семантичної та синтаксичної сполучуваності, а також вимогами, які висуває дубльований переклад. Причому ці три фактори можуть діяти як окремо, так і одночасно. Саме тому перед перекладачем постає вибір: зберегти первинний вид словосполучення, застосувати часткове перетворення чи скористатися повним перетворенням.

Перший прийом, повний переклад, застосовується в тих випадках, коли: а) обидва фактори правил сполучуваності повністю збігаються в мові джерелі та мові перекладу; б) загальний спосіб перекладу, вибраний для вихідного тексту вимагає детальної передачі особливостей вихідного тексту (наприклад у випадку академічного перекладу якогось тексту чи під впливом побічних прагматичних факторів, наприклад вимоги отримувача перекладу чи прагнення передати національно-культурні особливості тощо). Так, назва роману Достоевського "Брати Карамазови" зазвичай передається повним перекладом, який зберігає навіть вихідний порядок слів: "The Brothers Karamazov" – хоча більш нормативним для англійської мови було б словосполучення "The Karamazov Brothers" [Казакова 2001, 190].

Частковий переклад допускає декілька варіантів: звуження (пропуск одного чи декількох елементів вихідного словосполучення); розширення (додавання одного чи декількох елементів у словосполучення); функціональна заміна (зміна лексико-семантичного чи морфологічного статусу одного чи декількох вихідних елементів словосполучення); перестановка (зміна порядку слів в рамках словосполучення).

Зазвичай перекладач користується одночасно різними варіантами в межах загального прийому часткового перекладу. Так, словосполучення *her archaeologist husband* може бути перетворене за рахунок перестановки і функціонально-морфологічної заміни її

чолові-археолог чи за рахунок поєднання перестановки й розширення її чоловік, археолог за професією. Звуження, як правило, пов'язане або з відмінностями в традиційному найменуванні об'єктів, або зі стилістичними умовами контексту: вираз *creative activity* може бути переданий як повним перекладом *творча діяльність*, так і частковим, за рахунок прийому звуження спільно з лексико-семантичною заміною, *творчість*; вираз *civil servants* може відповідати повному *державні службовці*, але може отримати й звужену форму *чиновники*, в залежності від оціночних конотацій, які допустимі в даному контексті. У випадку традиційних відмінностей у способі вираження, звуження вихідного словосполучення є єдино правильним прийомом під час перекладу: *ne pri svoemu rozumi* – *insane*, *виховання і освіта* – *education, evening meal* – *вечеря*; тощо [Казакова 2001, 192].

Говорячи про художній текст, на нашу думку, є недоцільним розмежовувати зміни, до яких вдається перекладач, на формальні та семантичні, оскільки будь-яка трансформація буде нести певне семантичне навантаження. Отже, детальний опис синтаксичних перетворень, які відбуваються в дубльованих перекладах американських художніх фільмів можливий завдяки опису лексико-семантичних змін, які здійснюються під час перекладу, а також врахування абсолютної фонетичної відповідності як вимоги укладання, що у свою чергу, є передумовою дубльованого перекладу.

Синтаксичні перетворення на рівні словосполучень та їх частотність ми розглянули на прикладі американського художнього фільму: "Pirates of the Caribbean: on stranger tides" та його дубльованого перекладу.

Структурна організація мови художнього фільму: "Pirates of the Caribbean: on stranger tides" ("Пірати Карибського моря: на дивних берегах") є досить простою, що пов'язано, головним чином, з його жанром – пригодницький екшен. Досліджуючи переклад конструкцій малого синтаксису художнього фільму "Пірати...", ми з'ясували, що в 31,5% випадків застосовувався повний переклад. При цьому структури вихідних словосполучень були надзвичайно різноманітні: від простих і найпоширеніших, наприклад: A+N – *vicious rumor* – *злісні чутки*, *filthy pirate* – *бідний пірат*; comp.A+N – *man-made light* – *рукотворне світло*; N+prep+N – *way to the Fountain* – *дорога до джепела*; V+N – *to churn butter* – *бити масло*, N+V – *chance to improvise* – *шанс поімпровізувати*; pron.+N – *two Chalice* – *два келихи*, *eight bells* – *вісім склянок*; pron. + A – *nothing personal* – *нічого особистого*; V+prep.+N – *to dry in the sun* – *висихати на сонці*;

pron.+A+N – *these infernal chains* – ці проклятуці кайдани, до трьохкомпонентних словосполучень зі сполучником чи без, наприклад: A+conj.+A+N – *the notorious and infamous pirate* – *осоружений і сумнозвісний пірат*; A+A+N – *melancholy Spanish monarch* – *меланхолійний іспанський монарх*, складних трьохкомпонентних приєднаних словосполучень, наприклад: prep.+N+prep+pron.+N – *on account of your condition* – *з огляду на твоє каліцтво*. У решті випадків був застосований частковий переклад. При цьому найбільша частка перетворень була здійснена шляхом функціональної заміни (30,6%).

Під час перекладу словосполучення *honest mistake* – *помилився*, перекладач застосовує функціональну заміну але разом із звуженням. Такий прийом застосовується, на нашу думку, вдало, оскільки цей епізод, де Джек Спароу спілкується з Анжелікою і визнає те, що він помилився, є великого плану, то завдання перекладача полягає в досягненні збігу артикуляції. Звук /o/ першого складу прикметника *honest* збігається з таким самим дієсловом *помилився*. Укладання білабіальних звуків ("m", "v", "p", "b", "f"), що є обов'язковим правилом дубляжу, в цьому випадку також виконується. Збігається в обох словосполученнях і кількість складів. А семантику прикметника *honest*, який у перекладі не відтворюється, компенсує інтонація головного героя і сам відеоряд.

Наступне словосполучення *skeptical of predicting future* – *не беруся вгадувати майбутнє* вирізняється великим планом. Фонетична синхронізація досягається не повністю – 9 складів проти 11. Не всі відкриті й закриті голосні збігаються. Проте, навіть у таких кадрах абсолютна фонетична відповідність не є обов'язковою, хоча вона й бажана. Що стосується перекладацького прийому, маємо функціональну заміну зі зміною лексико-семантичного й морфологічного статусу іменної частини *I am skeptical* на дієслівну – *не беруся*, а також герундія *predicting* на інфінітив *вгадувати*. Такий прийом є виправданим, адже визначається насамперед дещо відмінними наборами частин мови – української та англійської.

У словосполученні *a man formerly of faith* – *людина віру втратила* прислівник *formerly* змінює морфологічний статус на користь дієслова *втратила*. Наявність дієслова *втратила*, на нашу думку, зумовлена необхідністю фонетичної синхронізації, адже кінець фрази припадає на крупний план і для вдалої відповідності необхідне слово з двома відкритими звуками.

У 18% випадків перекладу словосполучень ми прослідкували звуження, тобто скорочення кількості компонентів словосполучення-перекладу порівняно з вихідним. Скорочення, як правило, пов'язане з відмінностями у традиційному найменуванні об'єктів, зі стилістичними умовами контексту або з необхідністю укладання репліки тобто фонетичною синхронією.

Так, відтворення словосполучення *a fishing net* – *невід* вимагає застосування прийому звуження, що очевидно, визначається відмінністю у найменуванні предмету.

Відтворюючи словосполучення *a man in charge* – *начальство* перекладач знову вдається до звуження, яке пояснюється здебільшого необхідністю укладання та морським лексичним навантаженням. Вихідна репліка найманця на кораблі Чорної Бороди звучить як: *Do I look like a man in charge?* – *Я схожий на начальство?* За кількістю складів фрази майже однакові – 8 проти 7. У першій частині фрази фонетична відповідність є не повною, а от саме словосполучення *a man in charge* за артикуляцією дуже подібне до *на начальство* адже має два відкритих голосних звуки /æ/ й один /a:/. А в перекладі маємо три відкрити звуки /a/. Укладанням приголосних також досягається фонетична відповідність. Якщо ж пояснювати звуження в цьому випадку як прийом синтаксичного перетворення на рівні словосполучення, то воно, ймовірно, пов'язане із лексико-стилістичними умовами відеоряду.

Розширення словосполучення (додавання одного чи більше компонентів до словосполучення у перекладі) застосовувалось у 2,7% випадків. Стільки ж словосполучень потребували перестановки під час перекладу. Розширення дієслівного словосполучення *to battle fate* – *битися з долею* відбувається унаслідок різної синтаксичної сполучуваності компонентів дієслів. Керування дієслова *битися* в українській мові вимагає прийменника *з* (кимось) або *проти* (когось).

Відтворення словосполучення *pirate's hanging today* – *сьогодні повішення пірата* вимагає від перекладача застосування перестановки тому, що прислівник часу в українській мові традиційно стоїть на початку повідомлення.

Частотні співвідношення застосування перекладацьких прийомів синтаксичного перетворення на рівні словосполучень в АХФ "Pirates of the Caribbean: on stranger tides, продемонстровані в таблиці.

Приєм синтаксичного перетворення	Абсолютне число словосполучень	Число словосполучень у %
Повний переклад	198	31,5
Функціональна заміна	191	30,6
Звуження	113	18
Функціональна заміна + перестановка	51	8,2
Розширення	17	2,7
Перестановка	17	2,7
Функціональна заміна + звуження	17	2,7
Розширення + перестановка	17	2,7
Функціональна заміна + розширення	6	0,9

У цій статті ми розглянули проблему синтаксичних перетворень на рівні словосполучень в американському художньому фільмі *Pirates of the Caribbean: on stranger tides* у контексті лексико-семантичних змін, а також укладання реплік під час дубльованого перекладу художнього фільму українською мовою.

Синтаксичні перетворення були зумовлені, передусім, розбіжностями у правилах лексико-семантичної та синтаксичної сполучуваності, а саме: дещо відмінними наборами частин мов в обох мовах, відмінностями у традиційному найменуванні об'єктів, стилістичними умовами контексту. Іншою вагомою причиною синтаксичних перетворень виявилась необхідність виконання вимог, які висуває дубльований переклад, досягнення фонетичної синхронізації: укладання відкритих голосних та білабіальних приголосних, дотримання тайм-коду репліки. Здійснений аналіз дозволяє розглядати синтаксичні перетворення на рівні словосполучень, які відбуваються в американському кінотексті, як сукупність аспектів, що безпосередньо впливають на створення гармонійного тексту перекладу.

Отже, необхідність подальших досліджень визначається як потребою в узагальненні результатів окремих досліджень із питань теорії словосполучення та кіноперекладу, так і суттєвими перспективами розробок, пов'язаних із відносно новим для українського перекладознавства поняттям дубльованого перекладу кінотексту.

1. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English - Russian. – СПб.: "Издательство Союз", – 2001. – 320 с. 2. Малкович Т.І. Міжмовна синхронія в укладанні реплік художнього кінофільму//. – Вісник СумДУ Філологічні трактати. – Том 4, №1' 2012. – С. 63–68. 3. Luuken G.-M. Overcoming Language Barriers in Television. Dubbing and subtitling for the European audience. – Manchester, The European Institute for the Media, 1991. – 280 p. 4. Orero P. Topics in audiovisual. – Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2004. – 225 p. 5. Paquin, R. Translator, Adaptor, Screenwriter. Translating for the Audiovisual//Translation Journal Volume 2, Number 3, 1998. – Режим доступу: <http://translationjournal.net/journal/05dubb.htm>. 6. Reich, P. The film and the book in translation. Diplomova prace. – Brno, 2006. – Режим доступу: http://is.muni.cz/th/64544/ff_m/Diplomova_prace.pdf.

Пожидаева О.А., асп.,
Запорізький національний університет

АКСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ "ЖІНКА" І ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті розглядається оцінна структура концепту "жінка" в сучасній іспанській лексикографії, у межах якої виділяється сукупність домінантних ознак, що особливим чином представлені в мові та розкривають специфічні гендерні характеристики.

Ключові слова: *концепт, оцінка, гендер, жінка.*

В статье рассматривается оценочная структура концепта "женщина" в современной испанской лексикографии, в рамках которой выделяется совокупность доминантных признаков, которые особым образом представлены в языке и раскрывают специфические гендерные характеристики.

Ключевые слова: *концепт, оценка, гендер, женщина.*

The article deals with evaluation structure of the concept of "woman" in modern Spanish lexicography where the combination of dominant traits is revealed, which are presented in a special way and reveal the specific gender characteristics.

Key words: *concept, evaluation, gender, woman.*

Постановка проблеми.

Особливості мови визначаються суспільно-історичним досвідом, що й формує у свідомості носіїв мови картину світу, яка відрізняється від картини світу інших етносів, надає дійсності специфічне забарвлення. Тому вивченню поняття концепту в когнітивній лінгвістиці приділяється першочергове значення.

Актуальність дослідження полягає у спробі аналізу аксіологічних особливостей концепту "жінка" і його репрезентації в сучасній іспанській лексикографії. Життєдіяльність людини, її духовна, емоційна, ментальна сфера знаходяться в тісному зв'язку з оцінкою, яка вироблена у процесі взаємодії людини з навколишньою реальністю, унаслідок чого вивчення оцінки неможливо здійснити без звернення до антропоцентричної парадигми: у процесі оцінки людський фактор є першочерговим, а її важливість зростає під час кваліфікації усього, що безпосередньо пов'язане з людиною, колом її інтересів та потреб. Світ відображається мовою з різних сторін. У першу чергу, це дескриптивна сторона мовних виражень, оскільки мова відображає об'єктивну дійсність, явища, властивості речей, людину в сукупності її внутрішнього та зовнішнього змісту (думки, почуття, вчинки). По друге, це різні способи взаємодії людини та дійсності. При цьому оцінне членування світу невід'ємно властиве мовній свідомості, є універсальним явищем та відповідає самій природі людини. На основі соціально зумовленої цінносної картини світу воно актуалізується в мовних структурах. Соціологізовані оцінки мовної особистості як типізовані оцінні відношення до світу "омовлюються", тобто переробляються, об'єктивуються, опосередковуються мовою та семантизуються у певних мовних одиницях [Шмелев 2001, 8].

Аналіз досліджень і публікацій. **В останні роки багатогранна та складна аксіологічна проблематика розглядається не тільки в традиційних аспектах: логічному** (Н.Д. Арутюнова, І.І. Івін), **функціонально-семантичному** (О.М. Вольф, Н.М. Лукьянова, Т.В. Маркелова, М.А. Ягубова), **функціонально-граматичному** (Г.А. Золотова, Е.В. Клобуков, П.А. Лекант, В.В. Лопатин, Т.В. Шмелева, А.Н. Шрамм), **функціонально-стилістичному** (Ш, Баллі, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Т.Г. Винокур, Л.А. Новіков, І.А. Стернін, В.Н. Телія, В.І. Шаховський), **національно-культурному** (Ю.Д.Апресян, А. Вежбицька, Т.І. Вендіна, Ю.С. Степанов, А.Д. Шмельов), але й у світлі широко розповсюджених когнітивних та

прагматичних (Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, В.Н. Цоллер), текстових досліджень (В.П. Григор'єв, Е.И. Діброва, В.В. Леденьова, Т.С. Моніна, О.Г. Ревзіна, Г.Я. Солганік). Робляться спроби системного вивчення оцінних одиниць, функціонуючих в рамках дискурсів різного типу (Л.Т. Елоєва, А.Ю. Кузнецов, О.И. Рибальченко, О.В. Новікова). Значущість цих досліджень детермінована важливістю аксіосфери в національній, культурній свідомості мовної особистості. Не дивлячись на те, що оцінка вже тривалий час знаходиться в сфері уваги лінгвістів, гендерний аспект вивчення оцінки видається актуальною проблемою. Бувши найбільш яскравим представником прагматичного значення, оцінка більше ніж яке-небудь значення залежить від мовця. Оцінка виражає особисті погляди та уподобання мовця, а вони різноманітні в різних людей" [Арутюнова 1988, 6]. Зазначені характеристики оцінного значення дозволяють вивчати аксіологічну категорію в гендерній перспективі. Відповідно застосування аксіологічного підходу до аналізу мовних одиниць дає можливість "проникнення" у закриту для безпосереднього спостереження сферу ментальності, в систему цінносних настанов етносу, дозволяє експлікувати існуючі у свідомості ціннісні домінанти, визначити їх склад та співвідносність з точки зору універсальності та ідіоетнічності.

Мета запропонованої статті – розглянути аксіологічні особливості концепту "жінка" і його репрезентацію у сучасній іспанській лексикографії.

У нашому дослідженні визначені такі **завдання**:

- встановити оцінний складник структури концепту "жінка" в сучасній іспанській лексикографії;
- виокремити та проаналізувати домінантні ознаки під час оцінної кваліфікації концепту "жінка" на матеріалі іспанської мови.

Під час вивчення концепту "жінка" ми дотримуємося думки про те, що концепт – це одиниця мислення, що має складну, цілісну структуру, яка відображає знання про світ, що конструюються свідомістю та вербалізуються за допомогою мови. Вербалізація концепту може бути стійкою, тобто концепт може мати закріплені за ним мовні засоби вираження, або нестійкою, коли засоби вираження можуть бути нестабільними, знаходитися на стадії формування [Степанов 2001, 245].

Оцінна структура концепту "жінка" в іспанській мові визначається низкою параметрів, серед яких виділяються

домінантні для поля "людина" ознаки зовнішності та риси характеру. Першу групу складають такі універсальні поняття, як "зовнішність", "манери", "поведінка" та ін., а другу – "властивості особистості", наприклад "розум", "душа" і т.д. Можна виділити окремі ознаки, якщо вони відіграють яку-небудь роль для носіїв культури та особливим чином представлені в мові, розкриваючи тим самим специфічні характеристики конкретної мови, наприклад, соціальний статус, вік тощо.

Проведений аналіз показав, що домінантними сферами під час оцінної кваліфікації жіночої зовнішності в іспанській мові є обличчя, фігура, хода, одяг. Значущим під час оцінки обличчя, є колір волосся, очей та шкіри. Виявлено достатню кількість лексем, що називають жінку за рисами обличчя, наприклад: *ojinegra*, *ojipreta*, *ojos de carbón* (чорноока), *ojos de esmeralda* (зеленоока), *pelinegra, de pizos negra* (з чорним волоссям, чорнокудрява), *carriredonda* (круглолиця), *de cabellos dorados, de rizos de oro* (златокудрява), *pelirrubia* (блондинка). Актуальними для оцінки фігури є її параметричні дані, такі, як "зріст", "пропорційність", "особливості статури"; в іспанській мовній свідомості виділяється також аспект "жіночі форми", а саме "приваблива округлість форм": *fundillo* (апетитна жінка), *perita en dulce* (грушка в сиропі), *atractiva* (приваблива); "сексуальність" – *atrayente* (збаблива жінка). Оцінна кваліфікація ходи та рухів тіла, зокрема, такі властивості, як швидкість та рівномірність пересування тіла у просторі, осмислюються в картині світу носіїв іспанської мови, по перше, через ряд позитивних якостей – активність, рухливість, легкість, що співвідносяться з молодістю, а також статність, які асоціюються з уявленнями про внутрішню гідність, знатне походження – http://www.multitran.ru/c/m.exe?a=110&t=220439_2_5&sc=9 *vivaracha* (вострушка); *juguetera, retozona* (жвава жінка); *buena moza* (нава); *ninfa* (лебідка); http://www.multitran.ru/c/m.exe?a=110&t=304606_2_5&sc=18 *reina* (цариця); *señorona* (бариня); *galante* (кокетка); та по друге, через ряд негативних ознак – ваговитість, грузність, неповоротливість, поєднаних з уявленнями про старість, низьке соціальне положення: *zaragatera* (криклива, шумна), *camorrista* (вздорна жінка, сварлива), *moza viva* (бійка жінка), *mujerona* (бабище), *hembra* (баба), *ballena, vaca, chancha*, (довговя'за, жердина) та ін. В одязі релевантними для позитивної оцінки є ознаки: краса, чистота, акуратність, новизна, відповідність індивідуальності. Також оцінюється відповідність одягу моді та соціальним умовам. Іспанська мовна свідомість під час

оцінки жіночої зовнішності акцентує головним чином ознаку "каузація емоцій у суб'єкта оцінки", та краса визначається невідповідністю еталону або стандарту, а індивідуальними перевагами, наприклад: *Mujer el mundo está amueblado por tus ojos se hace más alto el cielo en tu presencia la tierra se prolonga de rosa en rosa y el aire se prolonga de paloma en paloma al irte dejas una estrella en tu sitio dejas caer tus luces como el barco que pasa* (О жінка, світ обставлений твоїми очами, небо є більш високим з твоєю присутністю, розширюється земний та повітряний простір, уходячи, ти залишаєш зірку світла за собою) (Висенте Уїдобро, Чілі); *Eres la boina gris y el corazón en calma. Dulce jacinto azul torcido sobre mi alma; boina gris, voz de pájaro y corazón de casa; Tu recuerdo es de luz, de humo, de estanque encalma* (Твій сірий берет і серце в моїй душі. Солодкий, синій гіацинт витає над моєю душею; сірим беретом, голосом пташки та домашнім серцем; Спогад про тебе є світлим, туманним, спокійним) (Пабло Неруда, Чілі).

Таким чином, аналіз аксіологічних характеристик, визначаючих семантику лексем, репрезентуючих концепт "жінка" в іспанській мові, дає підстави для таких **висновків**: було встановлено, що мотивам оцінки жіночої зовнішності в іспанському соціумі насамперед властиві емоційні критерії, що вказують на здатність викликати симпатію, прихильність або зробити позитивний потужний емоційний вплив. У словникових дефініціях ці критерії представлені або словами з категорії "приємного": *prenda*, *muñeca* (мила, миле створіння), *angelito* (приємна, ангелок), або з категорії "прекрасного" – *encantadora* (чарівна), *fascinadora* (чарівлива), або також "неприємного" іноді навіть "відразливого": *arrabalera* (базарна баба), *hombruna* (мужеподібна), *cochina* (бруднуля), *chancha* (грязнуля, замарзура).

Оцінка жіночої зовнішності також здатна варіюватися у межах однієї культури, що знаходить відображення у значеннях слів, які належать до різних функціональних стилів. Так, для розмовного пласту іспанської лексики характерне послаблення ознаки "краса" з інтенсифікацією психологічних оцінок або посилення естетичної ознаки у сполученні з негативною етичною й інтелектуальною оцінкою *joya* (мила), *china* (красуня), *maja*, *divinidad* (кряля).

При вивченні словникової дефініції концепту "жінка" з'ясовано, що його структура є неоднорідною. Він є одним з ключових концептів мовної картини світу. Таке складне ментальне утворення,

функціонуючи у просторі іспанської культури, відображає характер та спосіб культурно-історичної оцінки гендерної ролі жінки в іспанському соціумі.

Подальші перспективи дослідження. Перспективним на наш погляд є подальше вивчення та дослідження вираження оцінного компонента у структурі концептів, які репрезентують іспаномовну особистість, що допоможе виявити лінгвальні засоби вираження цих концептів і сприятиме розкриттю специфіки іспаномовної особистості.

1. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки / Н.Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1985. – № 3. – С. 13–24.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 339 с.
3. Бессонова О.Л. Концептуальна організація оцінного тезауруса англійської мови / О.Л. Бессонова // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: Дон ДУ, 2005. – Вип. 13. – С. 241–245.
4. Большой русско-испанский словарь / Под ред. проф. Г.Я. Туровера. – М.: Русский язык-Медиа, 2004. – 832 с.
5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф; вступ. ст. Н.Д. Арутюновой, И.И. Чельшевой. – Изд. 3-е, стереот. – М.: Наука, 2006. – 280с.
6. Испано-русский словарь современного употребления / Под ред. А.В. Садикова. – М.: Русский язык, 1998. – 896с.
7. Кочеткова Т.И. Эмоционально-оценочный компонент в аппозитивных словосочетаниях // Русский язык в школе. – 2005. – №1. – С. 83–89.
8. Маркелова Т.В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке // Филологические науки. – 1995. – №3. – С. 67–79.
9. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові: монографія / Г.І. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с.
10. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академ, проект, 2001. – 990с.
11. Трипольская Т.А. Семантическая структура экспрессивного слова и ее лексикографическое описание (на материале эмоционально-оценочных существительных со значением лица): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т.А. Трипольская. – Томск, 1985. – 18с.
12. Шмелев А.Д. Могут ли слова языка быть ключом к пониманию культуры / Вступит. статья кн. А.Вежицкой "Понимание культуры через посредство ключевых слов". – М., 2001. – С. 7–11.
13. Якушина Р.М. Динамические параметры оценки: (На материале современного английского языка): дис. ... канд. филол. наук / Р.М. Якушина. – Уфа, 2003. – 179с.
14. Real Academia Española – Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española. – Madrid: Espasa, 2001. – 1034p.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "СИНІВСЬКА ШАНОБЛИВІСТЬ" У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ

У статті здійснено аналіз концепту "синівська шанобливість" як конституюнту морально-етичної концептосфери мовної картини світу китайського етносу

Ключові слова: *концепт, конфуціанство, синівська шанобливість.*

В данной статье произведен анализ концепта "сыновья почтительность" как конституанта морально-этической концептосферы языковой картины мира китайского этноса.

Ключевые слова: *концепт, конфуцианство, сыновья почтительность*

In this research the analysis of the concept "filial piety" as a constituent of the Chinese ethnos' mental and ethical concept sphere is provided.

Key words: *concept, Confucianism, filial piety.*

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зміщенням наукової парадигми в напрямі антропоцентричного й комплексного підходів до лінгвістичних досліджень. Нова наукова парадигма відзначається дослідженням мови у її безпосередньому зв'язку з мисленням, свідомістю, світоглядом, культурою як окремої особистості, так і всього мовного колективу, до якого вона належить.

Одним з провідних напрямів досліджень сучасного мовознавства є когнітивна лінгвістика. Когнітивна лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мірою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду. Об'єктом когнітивної лінгвістики є мова як експонент когнітивних структур і процесів свідомості, а предметом – співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою та її мовленнєвою реалізацією [Селіванова 2008, 365].

Для усвідомлення універсальних й етноспецифічних компонентів структури концепту важливим є поняття національної мовної картини світу. І.О. Голубовська визначає мовну картину світу як

результат відображення дійсності звичайною, "наївною" свідомістю, яка, відбиваючись у конкретній мові, сприяє формуванню особливості для кожної національної мови суб'єктивної субстанції [Голубовська 2004, 31]. Особливості мовної картини світу етносу визначаються етнокультурною специфікою світосприйняття та світогляду.

У руслі когнітологічного напрямку сучасної лінгвістики активно досліджуються категорії, що позначають взаємопов'язані структури репрезентації знань і уявлень: концепт, концептосфера, концептосистема, концептуальна та мовна картини світу, концептуальний простір тексту. Активізація дослідження концепту пов'язана з появою наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. праць Н.Д. Арутюнної, О.С. Кубрякової, З.Д. Попової, Й.О. Стерніна, Р.М. Фрумкіної, А. Вежицької, В.І. Карасика, С.Г. Воркачова, В.А. Маслової, І.О. Голубовської, Т.П. Вільчинської та інших. У працях дослідників розглянуто різні аспекти визначення, існування, функціонування концептів.

Ю.С. Степанов характеризує концепт як "ідею, яка включає в себе абстрактні, конкретно-асоціативні та емоційно-оцінюючі ознаки, а також спресовану історію поняття" [Степанов 1997, 41]. "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – проста, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї" [Степанов 1997, 43].

Серед концептів, що стосуються етносу в цілому й окремої особистості зокрема, значне місце займають морально-етичні концепти, аналіз яких сприяє реконструюванню національної картини світу, тобто національного світогляду, усвідомленню ціннісних й мотиваційних орієнтирів нації. Морально-етичні концепти відображають шлях життєвої самореалізації людини, який регламентується цінностями, досвідом, характером й психоемоційним станом особистості. Дослідження такого виду концептів сприяє вивченню менталітету представників китайського етносу шляхом відображення поведінкових стереотипів.

Побудова людських взаємин у різноманітних сферах життя відбувається згідно із правилами та нормами суспільної поведінки, згідно з морально-ціннісними переконаннями, що виступають життєвими орієнтирами особистості. Саме тому мораль є фундаментальною основою суспільства. Повага є основою моралі. Мораль – це система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що

регулюють поведінку людей. Найважливішою функцією моралі є узгодження вчинків окремих осіб з інтересами інших людей, певної спільноти, суспільства у цілому[Лешан 2006, 205].

Починаючи з II ст. до н.е. конфуціанство почало укорінювати й зміцнювати позиції в управлінні державою й суспільством, конфуціанські ціннісні орієнтири стали загально визнаними й перетворилися на символ "власне китайського". Саме це призвело до того, що кожен китаєць за народженням та вихованням мав бути конфуціанцем. І навіть якщо з часом він усвідомлював щось інше й ставав, наприклад, даосом, буддистом, навіть християнином – усе одно, нехай не у переконаннях, а у поведінці, манері мислення, він підсвідомо залишався конфуціанцем [Васильєв 2000, 605]. Завдяки тогочасному превалюванню конфуціанства у правлячих верхівках, знання головних конфуціанських трактатів та ключових висловлювань надавало привілеї для подальшого кар'єрного росту людини, що значним чином стимулювало розповсюдження й укорінення конфуціанської моралі у свідомості китайців. Конфуціанські трактати завчалися напам'ять, відточувалась майстерність вільно писати на тему, що відбивали стародавню мудрість, тобто уся система освіти оберталася навколо конфуціанства. Деякі ключові висловлювання з конфуціанського "П'ятикнижжя" ("五经" [wǔjīng]) були відомими переважній більшості населення, зокрема й неписемним, що й призвело до скорочення й подальшої трансформації їх у фразеологізми.

У духовній культурі китайського етносу конфуціанські переконання автентичні й домінуючі. Ключовими принципами етико-філософського вчення конфуціанства є "істинний шлях" 道 [dào], "добродійність" 德 [dé], "шанобливість" 孝 [xiào]. п'ять чеснот конфуціанства 五常 [wǔcháng], зокрема: "гуманність" 仁 [rén], "ритуал" 礼 [lǐ], "мудрість" 智 [zhì], "справедливість" 义 [yì], "вірність" 信 [xìn]. Ціннісний компонент яких розкривається за допомогою аксіологічного характеру фразеологізмів.

Центральною фігурою конфуціанського вчення є ідеальна модель особистості "шляхетного мужа" 君子 [jūnzǐ], тобто людини вищих моральних якостей, досконалої особистості, що уособлює дотримання принципу "п'яти чеснот" (五常 [wǔ cháng]) як життєвого орієнтиру.

Згідно з результатами здійсненого нами психолінгвістичного експерименту серед респондентів-представників китайського етносу

віком від 19 до 35 років, яким було запропоновано обрати найважливіший за їхніми власними переконаннями морально-етичний принцип, нами з'ясовано, що наразі вершину ієрархії конфуціанських цінностей сучасної китайської молоді займають концепти "синівська шанобливість" та "доброчесність".

"Шанобливість до батьків та повага до старших братів – це основа людинолюбства" [Конфуцій 1992, 2]. Цей вислів ілюструє відносини, що мають панувати між батьками та синами, друзями, правителями та підлеглими. Таким чином, найважливішим обов'язком кожної людини є вшанування предків та прояв шанобливості 孝 *сяо*.

Сяо, тобто синівська шанобливість є одним з фундаментальних морально-етичних концептів конфуціанства. Сутність концепту "синівська шанобливість" полягає в пошані й присвяченні життя батькам, незалежно від того, чи заслуговують вони цієї пошани. Ідея полягає в тому, що дитина не лише має усім серцем любити своїх батьків, а й діяти згідно їх волі, служити їм вірно, проявляючи любов та синівську шанобливість. Навіть, якщо дитина не згодна зі своїми батьками, вона повинна проявляти м'якість та не суперечити їх бажанню, не має завзято відстоювати свої інтереси. Крім того, приймаючи рішення діяти згідно з батьківською волею, людині варто навчитися не ображатися на них. А це можливо лише за щирої любові та поваги до батьків. Діяти згідно з волею іншої людини всупереч власним переконанням та не приховувати образи на неї, під силу дійсно гуманній та багатій духовно людині.

Значна кількість друкованих збірок, що були присвячені правилам дотримання принципу синівської шанобливості у стародавньому Китаї, свідчить про звеличення принципу до рангу культу. У них оспівується героїчне дотримання принципу *сяо*, наприклад, як дитина варить бульйон з частин свого власного тіла задля того, щоб нагодувати своїх батьків підчас голодомору; або про те, як дівчина віддає пріоритет нагодувати батьків своїм грудним молоком, перед власними дітьми, для яких, у свою чергу, це має слугувати прикладом й натхненням на майбутнє ставлення до своїх батьків. Служіння, поховання й принесення жертв батькам за правилами ритуалу *лі* складає принцип синівської шанобливості *сяо*. Релігійні ритуали, соціальні відносини, відомості про урядування стародавніх правителів та стародавній календар були чітко викладені у трактаті "Лі цзі" ("礼记"), або "Нотатки про довершений порядок речей, правління й ритуалів", що входить до конфуціанського

"П'ятикнижжя" ("五经"). Справляти обряди, що були пов'язані з культом предків, входити у безпосередній контакт з предками міг тільки старійшина – старший за віком член клану. Тобто, вже у глибоку давнину суспільною повагою користувалися не лише померлі, а й старші з живих. На повазі до старших заснована власне ієрархія суспільних відносин. Адже ті, хто чітко усвідомили принцип пошани до старших, не стануть здійсмати бунт. Конфуціанство надало культу предків глибокого смислу символу соціального порядку й перетворив його у першочерговий обов'язок кожного китайця, універсальну й загальну норму поведінки [Васильєв 2000, 588].

Базовою нормою поведінки усіх молодших, підлеглих є беззаперечна покора й повага до старших. Сімейні відносини патріархальної сім'ї проектується на модель держави й суспільства. Чітка ієрархічність суспільного устрою Китаю, як наскрізна особливість конфуціанської моделі мислення, втілюється у мові. У китайській мові відсутні просто поняття: брат, сестра, бабуся, дідусь, натомість вживають лексеми 哥哥 gēge — старший брат; 弟弟 dìdì — молодший брат; 奶奶 nǎinai — бабуся (за лінією батька); 外婆 wàipó — бабуся (за лінією матері); 爷爷 yéye — дідусь (за батьківською лінією), 外祖父 wàizǔfù — дідусь (за материнською лінією). Тобто, брат може бути або старшим, або молодшим, й саме вік регулює ієрархію відносин, у лексемах *бабуся* й *дідусь* обов'язково зазначається їх належність до лінії батька та матері, що підкреслює патріархальність життєвого устрою. Адже, здійснивши аналіз лексем на позначення родичів, можна виділити ієрогліф 外 wài – належність родичів до сім'ї за материнською лінією, головні значення якого "зовнішній", "іноземний", "чужий". Ця лексема віддзеркалює положення про те, що наречені "входили" у нову сім'ю й усе, що існувало поза її межами, ставало другорядним, доньки ставали членами сім'ї чоловіка й чужими для своїх батьків. Загалом у китайській мові існує більш ніж півсотні лексем на позначення сімейних відносин.

Синівська шанобливість 孝 [xiào] за Конфуцієм є основою гуманності 仁 [rén], центральної категорії етико-філософського вчення конфуціанства. Як зазначають Л.Н. Борох та А.І. Кобзєв, *сяо* та *жень* можна розглядати як еквіваленти, що закріплені за різними сферами: "синівська шанобливість" - за ритуальною, а "гуманність" за політичною. Обидві категорії зорієнтовані на "життя", особливо це стосується *сяо*, що можна віднести до сфери "порядку" [Борох 1998,

53]. У китайській мові концепт "синівської шанобливості" репрезентований наступними номенами-вербалізаторами: 孝 [xiào] синівська шанобливість; 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний"; 孝子 [xiàozǐ] шанобливий син; 敬爱 [jìngài] шанувати, любити з повагою.

Найбільш характерною рисою пересічного китайця є його шанобливе ставлення до матері й батька. Прояв поваги щодо батьків належить до найважливіших справ, до яких спонукає конфуціанство. Непокірність батькам – тяжкий злочин. Унаслідок цього, китаєць шанує своїх батьків більше, ніж когось іншого. Наразі синівська шанобливість є морально-етичною нормою життя. Варто зазначити, що згідно із правилами, розробленими Конфуцієм, син батька злодія, вбивці або грабіжника може тільки шанобливо намагатися повернути його на шлях добродійного життя й не може свідчити проти нього в суді. Повага й турбота до батьків виражена лексемами 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 敬爱 [jìngài] шанувати, любити з повагою; 顺 [shùn] "покірний, слухняний".

Головою родини й усього клану завжди був батько, після смерті батька старший син займав місце голови сім'ї та отримував більшу частину спадщини, зокрема й дім з прахом предків. Інша ж частина майна порівну розподілялась між іншими синами. Незважаючи на те, що після створення нових сімей молодшими братами, головою яких вони були, вони протягом довгого часу продовжували знаходитися у залежності від старшого брата, який був уособленням голови лінії культу, спільного для усього клану. Саме старший син мав виконувати жертвоприношення. Синівська шанобливість та повага до старших братів сприяла розквіту культу клану й сім'ї. Семантичний компонент "шанобливі стосунки між братами" об'єктивізується у таких номенах-вербалізаторах: 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний".

Культурно-філософським підґрунтям семантичного компоненту "гідне виховання" є традиційна система китайського виховання дітей, фундаментом якої є конфуціанське етико-релігійне вчення. Китайські традиційні стилі виховання дітей суттєво відрізняються від західних. Під егідою тотальної суворості, найголовнішими факторами

виховання вважаються самоприниження й покірність дітей починаючи з народження. Виховання дітей починалось з раннього дитинства й полягало у втаємниченні у культ предків, суворому дотриманні церемоніалу, нормах синівської шанобливості *сяо*. Для звичайної селянської сім'ї конфуціанське виховання цим здебільшого й обмежувалось, а в заможних сім'ях дітей навчали класичним конфуціанським трактатом, писемним канонам й грамоті [Васильєв 2000, 618].

Відомий китайський піаніст Ланг Ланг зазначає, що якось у дитинстві він дещо запізнився на зайняття з фортепіано зі своїм батьком. Після гнівної тиради батько протягнув йому тридцять пігулок снодійного, зазначивши, що після такого розчарування він не хоче, щоб його син жив. Такого роду покарання сформували його ідеальну самодисципліну й наполегливість. У 2011 році західного читача шокувала книга професора Йельського університету Емі Чуа "Бойовий гімн матері-тигриці", у якій авторка описує традиційне виховання своїх дітей, що полягає у повному контролі, жорстоких покараннях й забороні усіх розваг. Інша книга "Мої діти – студенти Пекінського університету", автор якої Сяо Байю, пише під псевдонімом Батько-вовк, оповідає про те, яким чином четверо дітей автора вступили до Пекінського університету – найпрестижнішого вузу країни. Сяо Байю є прихильником найтрадиційніших методів виховання, що ґрунтуються на постійному пригніченні й регулярних фізичних покараннях. Згідно з даними проведеного нами психолінгвістичного експерименту, сучасна китайська молодь, з відвертою подякою ставиться до свого виховання у тотальній суворості й виправдовує навіть найбільш радикальні методи. У той же час, китайський уряд розробляє законопроект, що буде контролювати регулярне відвідування батьків на свято традиційного китайського нового року за місячним календарем 春节 [chūnjié] Чуньцзе. Адже, ця традиція існувала протягом віків, а останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, що почали нехтувати.

Отже, багаторічне річне домінування конфуціанства у правлячих верхівках й сфері культури сприяло глибокому вкоріненню конфуціанських принципів у світосприйнятті й умонастрої китайського етносу. Морально-етичні концепти конфуціанства просякнули свідомість етносу й знайшли своє вербальне вираження в лексичному й фразеологічному фонді китайської мови, зокрема в

особливих фразеологічних одиницях чен'юй. Номенами-вербалізаторами концепту "синівська шанобливість" є лексеми: 孝 [xiào] синівська шанобливість; 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний"; 孝子 [xiàozǐ] шанобливий син; 敬爱 [jìngài] "шанувати, любити з повагою". Концепт "синівська шанобливість" входить у ядро морально-етичної концептосфери китайського етносу. Це твердження доводять результати здійсненого нами психолінгвістичного експерименту. Сутність концепту "синівська шанобливість" полягає у пошані й присвяченні життя батькам, незалежно від того чи заслуговують вони цієї пошани, у повазі до старших, побудові шанобливих стосунків між братами й дотриманні ритуалів.

1. *Борох Л.Н., Кобзев А.И.* От магической силы к моральному императиву: категория *де* в китайской культуре / Л.Н. Борох, А.И. Кобзев. – М.: Восточная литература, 1998. – 422 с. 2. *Васильев Л.С.* История религий Востока / Л.С. Васильев. – М.: Книжный дом "Университет", 2000. – 821 с. 3. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: [монографія] / Т.П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 4. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія], 2-е вид., випр. і доп. / І.О. Голубовська – К.: Логос, 2004. – 284 с. 5. Конфуций. Изречения. – М., 1992, – 170 с. 6. *Лешан В.Ю.* Основы религиоведства: [підручник] / В.Ю. Лешан – Чернівці: Рута, 2006. – 306 с. 7. *Селіванова О.А.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О.А. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 8. *Степанов Ю.С.* Концепт. // Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Ю.С. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 838 с.

Покровська І. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВТОРИННІ ЗНАЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЛІТОЧИСЛЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню та опису вторинної номінації лексем мусульманського літочислення в турецькій мові на рівні слова та

фразеологізму (у широкому розумінні). Більшість одиниць наведена в різножанрових контекстах.

Ключові слова: вторинна номінація, лексема, фразеологізм.

Статья посвящена исследованию и описанию вторичной номинации лексем мусульманского летоисчисления в турецком языке на уровне слова и фразеологизма (в широком понимании). Большинство единиц подано в разножанровых контекстах.

Ключевые слова: вторичная номинация, лексема, фразеологизм.

This article is devoted to researching and describing the second nomination in the Muslim calendar's lexemes at the level of the words and phraseology. The vast majority of items are showed in the diverse genre contexts.

Keywords: second nomination, lexeme, phraseology units.

Мова знаходиться у процесі постійного розвитку, і у зв'язку з цим її номінативна система поповнюється новими вторинними найменуваннями, які не завжди встигають фіксувати словники. Унаслідок цього переважна більшість лексичних одиниць має первинну та вторинну номінацію. В. М. Телія зазначає, що переосмислені одиниці не змінюють свого матеріального вираження й стають основою "для утворення багатозначних слів, а також фразеологізмів різних типів" [Телія 1998, 336]. Вторинна номінація притаманна мовним знакам на позначення найрізноманітніших сфер людської діяльності, проте чи не один із найдовших ланцюгів асоціацій, метафор та метонімії притаманний релігійним поняттям, які століттями, набуваючи нових значень у соціумі, проникли не лише в розмовну мову, художні твори та белетристику, а й на шпальти публіцистичних видань і промови політичних діячів тощо.

Актуальність дослідження полягає в етнологістичному інтересі науковців до взаємозв'язку мови та релігії, впливу свідомості та підсвідомості індивідуума на утворення та сприйняття мовних знаків, у системі яких переосмислення лексичних одиниць на позначення днів мусульманського літочислення та їх функціонування в різнопланових текстах сучасної турецької мови займає вагоме місце.

Мета цієї наукової розвідки – виявлення вторинних значень лексем мусульманського літочислення на рівні слова та тексту в сучасній турецькій мові.

Об'єктом дослідження є узуальні лексичні одиниці турецької мови на позначення днів ісламського календаря, а **матеріалом** слугували словники, тексти та публікацій різної тематики, дані усного мовлення турків, зафіксовані у процесі спонтанного спілкування з носіями турецької мови та цілеспрямованого анкетування інформантів (регіон: Стамбул, освіта: вища).

Значний внесок у розкриття суті поняття вторинної номінації та розробку теорії значення слова зробили Ш. Балли, В. Г. Гак, О. Есперсен, О. С. Кубрякова, Є. Курилович, А. Сеше, П. О. Соболева, Л. Теньєр, А. Фрей. В останні роки семантична транспозиція як мовне явище на позначення процесів переносу лексичних значень та утворення одиниць вторинної номінації – метафор, метонімії тощо – стала предметом лінгвістичних досліджень останніх років (Ю. В. Філіппова, О. М. Шаліфова).

Переосмислення первинних значень слова характерне для лексики усіх стилів та жанрів, проте в конфесійній лексиці народів з монотейстичними віровченнями та сильним впливом релігії на суспільство займає особливе значення. Суттєвий слід у лексичному фонді сучасної турецької мови залишив багаторічний мусульманський спосіб життя турків-османів. Окремі лексеми та цілі вирази з Корану, хадісів (збірки правил поведінки та обов'язків правовірного мусульманина) стали основою значної кількості семантичних трансформацій, що своїми коренями сягають ще початку мусульманського літочислення, яке ведеться на основі ісламського календаря Хіджри з 622 года н. е. – дати переселення пророка Мухаммеда та перших мусульман з Мекки до Медину, з чим пов'язується поширення релігії *іслам*.

Ісламський місячний календар (тур. İslami (Hicri) takvim або Hicri-kameri takvim) складається з 12 місяців, які утворюють рік з 354 або 355 днів. Про розподіл днів на місяці відповідно до місячного календаря оповіщається в 53-й сурі Корану, яка має назву *Kamer suresi* (укр. Сура місячного періоду) [Kur'an-ı Kerim 1982, 527]. Назви місяців мусульманського календаря запозичені у турецьку мову з арабської і не відповідають назвам григоріанського календаря: *Muharrem*, *Safer*, *Rebiülevvel*, *Rebiülahir*, *Cemaziyelevvel*, *Cemaziyelahir*, *Recep*, *Şaban*, *Ramazan*, *Şevval*, *Zilkade*, *Zilhicce*. Цей календар був офіційним документом літочислення в Османській імперії і замінений на григоріанський 1 січня 1926 року в епоху Ататюрка, про що свідчать назви постанов: *Muharrem kararnamesi*, *Ramazan kararnamesi*.

Вторинні значення назв місяців розподіляються між їхніми назвами нерівномірно, переважно залежно від ролі того чи іншого місяця у релігійній обрядовості турків-мусульман. Найбільш відомим місяцем мусульманського календаря є дев'ятий місяць – *Ramazan* (укр. Рамадан, Рамазан) – місяць великого посту. Найбільше мусульманське свято Рамадан припадає вже на перші три дні наступного десятого місяця – *Шевваля*.

Нами встановлено, що назви місяців ісламського календаря мають значний ономастичний потенціал, утворюючи антропоніми та топоніми. Зокрема, назви місяців – *Muharrem*, *Safer*, *Recep*, *Ramazan* – це чоловічі імена, *Şevval* – жіноче [BTS]. І якщо раніше так називали винятково дітей, які народилися в ці місяці, то на сучасному етапі вказані імена вже досить часто не мають релігійного забарвлення. Ці імена загальновідомі, їх часто мають відомі політичні та культурні діячі: заступник Голови фракцій Республікансько-народної партії *Мухаррем* Індже, прем'єр-міністр Турецької Республіки *Реджеп* Таййіп Ердоган, поети *Мухаррем* Акман, *Мухаррем* Кубат, *Мухаррем* Айдин, співаки – *Мухаррем* Ерташ, *Шеввал* Сам і т. п. З поміж топонімів, утворених від переосмислених імен, слід виділити такі: *Muharrem* – село в ільче Кумлу, іль Хатай, *Recep* – село в ільче Чермік, іль Діярбакир, *Şaban* – село в ільче Банан, іль Ушак, *Ramazan*¹ – село Рамазан в ільче Елешірт, іль Агри, *Ramazan*² – село в ільче Першембе, іль Орду [BTS].

Назви днів мусульманського літочислення, віддаляючись від релігійних номінацій, утворюють метафори та словесні комплекси з переносним значенням – фразеологізми. Зокрема, відповідно до словника Турецького мовного товариства 5-й місяць місячного календаря *Cemaziyelevvel*, має, крім прямого, і переносне значення – "минуле" [TS 1988, 251]. У значенні "попередні етапи життя" ця лексема використовується в сучасній турецькій мові: *Kısaca cemaziyelevveli şöyle; 1963 Bayburt Çerçi köyü doğumlu, 1968-73 İlkokul Çerçi Köyü ilkokulunu, 73-76 Bayburt Ortaokulunu, 76-79 Bayburt Lisesini bitirdi...* (Farık Kılıç Farukalan. Hafiza-ı Beşer Özel 2 у газ. "Bayburt", 08.09.2012) – У короткому викладі його *біографія* наступна: У 1963 році народився в селі Черчі ільче Байбурт, у 1968 – 73 рр. навчався в початковій школі села Черчі, 73 – 76 рр. – неповний середній школі ільче Байбурт, 76 – 79 рр. – ліцеї ільче Байбурт.

Ця конотація вкладена також у відомий турецький фразеологізм *Cemaziyelevvelini bilmek (Birinin)* [ADS 1988, 679], *Cemaziyelevvelini bilmek* [Doğan 2005, 205] (букв. знати джемазієлеввелль (когось). Історію виникнення цього фразеологізму Омер Асим Аксой пов'язує

з тими часами, коли назви місяців ісламського календаря використовувалися в офіційній канцелярії Османської імперії. Наприкінці кожного місяця усі документи упаковувалися в пошиті з дорогих атласів та шовків торбини, на яких писали назви місяців. Один державний службовець, замовивши таку торбину для документів із чоловічих панталонів, склав документи, а зверху надписав чорнилом місяць їх складання: *Cemaziyelevvel* [ADS 1988, 679]. Пізніше службовець просунувся по кар'єрі, а цей життєвий факт ліг в основу фразеологізму, який активно вживається і зараз у таких значеннях: 1) знати чиесь погане ("славне") минуле: Заголовок газетної статті "*Ben Senin Cemaziyelevvelini... Ben de Senin...*" – "*Я твоє "славне" минуле.... А я твоє*" знаходить своє продовження в тексті публікації: *Dünden bugüne Türk basınındaki polemiklerde hep bir şey öne çıkar: Polemiğe tutuşan taraflar, öncelikle birbirlerinin üçüncü şahıslar tarafından bilinmeyen yönlerini gözler önüne sermeye gayret eder... Ve bir-iki karşılıklı yazılı atışmadan sonra, ilk söyledikleri söz daima: "Ben senin cemaziyelevvelini bilirim" olur.* (Emin Karaca. *Ben Senin Cemaziyelevvelini... Ben de Senin...* у газ. "Bir gün", 26.09.2011) – *З колишніх часів до сьогодні у полеміці турецької преси усе час щось з'ясовуються: Сторони, які дискутують, намагаються продемонструвати ті сторони, які невідомі третім особам... І після двох-трьох взаємних перепалок першим, що вони повідомлять: Я знаю все твоє "славне" минуле;* 2) детально досконало знати про щось (знати, як свої п'ять пальців [БТПС 1998, 148]): *Mehmet Hoca'nın cemaziyelevvelini de bilirim. Nevi şahsına münhasır mümtaz insanlarımızdan biri. Adam gibi bir adam. Hani meşhur tabirle on parmağında on, belki yirmi hüner var. Yalan, dolan, kavga, kin bulunmaz lügatında. Siyasetle ilgilenmez. Behimi işlerin semtine uğramaz. Repertuvarında mal, mülk, şan, şöhret diye bir kavram da barındırmaz* (Mustafa Turan. Ankara Gazi Üniversitesi Aktiviteleri у газ. "Yeni Haber", 23.04.2009) – *Я все знаю про пана Мехмета. Він вважається досить винятковою людиною. Узагалі ж то, чоловік, як чоловік. У нього десять пальців, проте, як кажуть, можливо, двадцять вмінь. Для нього не характерні брехня, обман, сварка, злість. Він не цікавиться політикою. Його не зустрінеш у хуліганських районах. Для нього не важливі майно, нерухомість, слава.*

Окрім назв місяців, до лексем мусульманського літочислення належать і назви окремих днів календаря, які набули метафоричних значень у сучасній турецькій мові: *Aşure günü* та *Kadir gecesі*.

Десятий день місяця Мухаррема – *Ашуре* (тур. Aşure günü) (***Aşure günü oruç tutanın, bir yıllık günahları affolur*** [Hadis-i şerifte] – *Хто поститься в день Ашуре, тому прощаються гріхи за увесь рік*) відповідно до мусульманських традицій є днем багатьох різних релігійних подій: день загибелі у військових операціях онука пророка Мухаммеда – Хусейна; день порятунку Ноевого ковчега, день народження пророка Ісуса, створення пророка Адема). У свідомості турецького народу назва зазначених подій набула таких значень: 1) змішаний, перемішаний: *Tarkan'ın yeni imajı biraz aşure gibi. Bir tutam Robbie Williams, bir tutam Boy George, bir tutam Rihanna.* (Alphan Melis. 'Aşure gibi' gençleşme у газ. "Milliyet", 30.09.2009) – *Новий імідж Таркана дуже строкатий. Це і риси Роббі Уільямса, і Боя Джорджа, і Ріанни*; 2) наповнений, переповнений, затиснутий: *trafik aşure gibi* [інформанти] (букв. рух, як ашуре) – *на дорозі пробка на пробиці*, *şehir aşure gibi* [інформанти] (букв. місто, як ашуре) – *люди у цьому місті, як оселедці у бочці*; 3) солодка страва зі злакових, яку традиційно готують у цей пісний день: *Aşure derin dini anlamları olan bir yiyecek* [інформанти] – *Ашуре – це страва, яка має глибокі релігійні корені. У цьому значенні даний концепт є складовим компонентом відомого турецького прислів'я: Aşure yemeye giden kaşığı taşıy* [ADS 1988, 157] (букв. той, хто йде їсти ашуре, з собою і ложку бере) – *слід завчасно готуватися до будь-якої справи*.

Ніч аль-Кадр, Ляйлят аль-Кадр (тур. Kadir gecesі, укр. Ніч Могутності) – 27-ма ніч місяця Рамазан, ніч передачі першої сури Корану Аллахом пророку Мухаммеду (97-ма сура Корану: *Biz onu (Kuran'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sana haber veren oldu mu? Kadir gecesі, bin aydan daha hayırlıdır.* [Kuran-ı Kerim 1982, 597] – *Ми послали його (Коран) у Ніч Могутності. Чи повідомляли тобі, що таке Ніч Могутності? Ніч Могутності більш благословенна за тисячу будь-яких місяців*). Концепт *Kadir gecesі* у сучасній турецькій мові є компонентом фразеологізмів *Kadir gecesі doğmuş* [ADS 1988, 896] (букв. той, хто народився у Ніч Могутності), *Anası Kadir gecesі doğurmuş* [ADS 1988, 574] (букв. його мати народила у Ніч могутності), які мають такі тлумачення: 1) бути везучим, удачливим, народитися під щасливою зіркою: *Kısmetli kişileri anası kadir gecesinde doğurmuştur.* (Erhan Tıgılı Ana: İçelim Şefkat Pınarını Kana Kana у газ. "Galata", www.galatagazete.com) – *Всі щасливі люди народилися у Ніч Могутності*; 2) бути здатним подолати труднощі, не зазнати шкоди у скрутній ситуації, народитися в сорочці: *Arafat dağına çıkıyorsunuz ve aslında sizlerde*

haklısınız; ananız sizi kadir gecesinde doğurmuş! (Murat Keçeci. Suni Terapiler // O gün haber, 13.08.2012) – *Ви підіймаєтесь на гору Арафат, але ви праві, чого ж боятися, Вас мати народила в сорочці.*

Отже, лексеми на позначення мусульманського літочислення упродовж їх тривалого функціонування в розмовній мові та свідомості турецького етносу, лаконічно інтегрувалися в ономастику та топоніміку, набули переносних та метафоричних значень, реалізувалися на рівні фразеологізмів та прислів'їв, збагатили й продовжують збагачувати турецьку національну мову образними та колоритними засобами вираження. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі словотворчого та фразотворчого потенціалу інших пластів релігійної лексики турецької мови різних стилів, які демонструють нерозривний взаємозв'язок між мовою та культурною спадщиною народу.

1. (БТРС) Большой турецко-русский словарь / ред. А. Н. Баскаков. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с. 2. Телия В.Н. Номинация [Текст] /В.Н. Телия // БЭС Языкознание. – Москва: Изд-во "БРС", 1998. – С. 336-337. 3. (ADS) Atasözleri ve deyimler sözlüğü / Hazırlayan: Aksoy Ömer Asım. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. – 1205 s.; 4. Bally Ch. Copule zéro et faits connexes, BSL, XXIII. 1922. 5. Doğan Mehmet. Büyük Türkçe Sözlük / Mehmet Doğan – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s. 6. BTS: Büyük Türkçe Sözlük [Metin]. Erişim modu: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> 7. Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi. – İstanbul: Medine-i Münnevver, 1982. – 603 s. 8. (TS) Türkçe Sözlük /Başkan prof. Dr. Hasan Eren. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.

Поліщук (Шадчина) А. С., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ ДжЕРЕЛА МОТИВУ "ГЕРОЙ У ЗВІРИНІЙ ШКУРІ"

Стаття, присвячена мотиву "герой у звіриній шкурі", засвідченому як в індоєвропейській (хетській, давньогрецькій, іранській та ін.) традиції, так і в епосі кавказьких народів. Особлива увага приділяється міграційному образу "вигязя в леопардовій або барсовій шкурі" в межах грецько-кавказьких паралелей у континумі анатолійських культур.

Ключові слова: давньогрецька, хетська, грузинська культура, шкура леопарда, епічний герой.

Стаття, посвящена мотиву "герой в звериной шкуре", засвидетельствованному как в индоевропейской (древнегреческой, хеттской, иранской и др.) традиции, так и в эпосе кавказских народов. Особое внимание уделяется миграционному образу "витязя в леопардовой или барсовой шкуре" в рамках греческо-кавказских параллелей в континууме анатолийских культур.

Ключевые слова: древнегреческая, хеттская, грузинская культура, шкура леопарда, эпический герой.

The article is concerning the motive "hero in an animal skin", attested in Indo-European (Hittite, Greek, Iranian, etc.) tradition, as well as in the epic poems of Caucasus. The most attention is paid to the migration image of "knight in the leopard skin" in view of the Greek-Caucasian parallels in the continuum of Anatolian cultures.

Keywords: Greek, Hittite, Georgian culture, the skin leopard, an epic hero.

У нашій попередній роботі [15], присвяченій реценції малоазійського концепту ЛЕОПАРД у давньогрецькій мовно-культурній свідомості, був описаний складний комплекс асоціацій, пов'язаний з образом хижака із плямистим хутром. Цей концепт, засвідчений уже в неолітичних культурах Малої Азії і Балкан – Чатал-Хююка, Хаджилара, Халафа, Вінчі, був успадкований і збережений у традиції наступних етнічних поколінь. При цьому саме індоевропейська мовно-культурна свідомість сприйняла як сам малоазійський корінь **prass-* північнокавказького походження на позначення леопарда (барса або пантери), так і широкий спектр супутніх уявлень. Зокрема, до символічних концептуальних функцій барвистого окрасу леопардової шкури належить асоціація з бінарною символікою космічної енергії. Відтак, починаючи з часів неоліту, леопард (іноді лев) ставав символом Великої Богині, а його шкура як ознака верховної влади – атрибутом її чоловічого паредра. У цьому контексті виникає алюзія до головного персонажу поеми Руставелі ზგბობღყაღბაბო "Вепхис-Ткаосані", відомої як "Витязь у барсовій шкурі"*, вказуючи тим самим на загальну проблематику індоевропейсько-кавказьких культурних контактів, якій присвячена ця робота. Матеріалом послужили давньогрецькі міфопоетичні твори, фрагменти хетських релігійних текстів, що зіставлялися з образами, виведеними в грузинському народному та літературному епосі, а також твори образотворчого мистецтва Балкан, Кавказу, Центральної та Малої Азії тощо.

Доісторичні зв'язки між кавказцями і власне протогрецькими племенами підтверджуються компаративістичними студіями з міфології (Абаев 1990; Чиковани 1971; Урушадзе 1980; Charachidzé 1986, Tuite 1997, 1998, 2006) і лінгвістики ([Гамкрелідзе, Иванов 1984, 904–909.]; Николаев 1985; Климов 1994). Найдавнішим грецьким джерелом про Ею/Колхіду, колхські племена, та плавання до них аргонавтів вважаються поеми Гомера. Зокрема, в "Одіссеї" (XII, 70) оспівується [Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα, παρ' Αἰήταο πλέουσα](#) "прославлений (для всіх бажаний) Арго, що плавав від Еета". А в "Іліаді" (II.856-7) вперше згадується пеласгійсько-колхське плем'я галізонів (Ἀλιζῶνες), які прийшли захищати Трою з далекої східної країни Аліби, відомої родовищами срібла. Характерно, що плем'я галізонів ототожнюється Страбоном (XII.3.19-20) із давньокартвельським (колхським) плем'ям халібів, відомих обробкою заліза і сталі. Антична традиція вказує, що завдяки халібам вперше почало видобуватися і оброблятися залізо.

За давньогрецькою традицією, Фессалія і Колхіда є країнами, які славилися чародійством та мистецтвом лікування. В "Іліаді" (XI, 740-741) згадується донька елідського царя Авгія, племінниця Еета, [Ἀγαμήδη Ἀγαμέδα, ἣ τόσα φάρμακα ἦδη ὅσα τρέφει εὐρέϊα χθών](#) "знала всі трави цілющі, скільки земля їх народжує". Феокрит (11, 16) іменує її Перімедою, апелюючи, можливо, до імені самої Медеї. А на острові чаклунки Кірки, яка доводилася Еету сестрою, росла чудодійна цілюща трава ῥῶλον, назву якій дали самі боги (Od.X.302-306). Хоча це слово не має певної етимології [Frisk 1960–1970, 282; Chantraine 1968–1977, 729–730], увагу дослідників привертає його близькість до груз. [მოლი](#) *molī* "трава"), яке в поемі Шота Руставелі має значення якоїсь магічної мазі [Гордезиани 1978, 208–209].

Одним з прикладів репрезентації кавказьких мотивів у давньогрецькій міфології є образ прикутого на Кавказі Прометея. Адже міф про Прометея виявляє дивовижну подібність до давньогрузинського сказання про Амірані: печінки обох героїв, за давнім поховальним ритуалом горців, викльовували шуліки. Така сама доля спіткала й гіганта Тітія, зображення якого (рис.1), до речі, містить символіку барсової шкіри.

Рис. 1. *Аполлон і Тімії*
Аттичний червонофігурний кратер.
470 – 465 рр. до н.е.
Париж, Musée du Louvre.

Багато міфічних героїв давнини одягали звірині шкури: персонажі шумерського епосу Еабані та його друг Гільгамеш, нартського – Сосруко і Батраз, іранського – Рустам, грузинського – Амірані і Таріел.

У Согдійській уривку про героя перського народного епосу Рустама описується його одяг зі шкури леопарда [Беленицкий,

Маршак 1976, 81–82], а в ранньоперській поемі "Шахнаме" його епітетом виступає слово *palanginarius*, що з грузинської перекладається *ver 'khvistqaosani* – "одягнутий у барсову шкуру".

Якщо звернутися до списку давньогрецьких воїнів, які носили

саме леопардову (барсову) шкуру, то першим варто згадати Ясона. З давнім пелазгійським світом цього героя пов'язує не лише подорож до Колхіди, а й походження імені *Ἰάσων* (пор. ім'я царя догрецького, ймовірно, фракійського, племені мініїв – *Ἰασος*), співвідносно з дублетними топонімами: *Ἰασος* в Ахайї, а також місто і острів поблизу Карії [Откупщиков 1980, 68; Откупщиков 1988, 45].

Опис зовнішності Ясона ми знаходимо в IV Піфійській оді Піндара (Pind. Pyth. IV. 79–81):

*ἴκετ' αἰχμαῖσιν διδύμαισιν ἀνὴρ ἑκπαῦλος· ἐσθὰς δ' ἀμφοτέρᾳ νιν ἔχεν.
ᾧ τε Μαγνήτων ἐπιώριος ἀρμόζοισα θηρτοῖσι γυίοις.
ἀμφὶ δὲ παρδαλέα στέγεται φρίσσοντας ὄμβρους·*
Прийшов страшний чоловік з парюю списів, і одяг він мав подвійний:

місцевий, магнетський, відповідний його дивовижним членам,
крім того загорнений був у леопардову шкуру від дрижів дощів.

Два види одягу воїна – цивільний і мисливський, – як і два списи, звичайно, виконують свою функцію не лише утилітарно. Застосований Піндаром бінарний код символізує маргінальність постаті самого Ясона й на вищому символічному рівні. Перед нами герой, що балансує між світом хтонічних пелазгійських божеств з рудиментами мисливської магії і наступаючим у Греції бронзовим віком, коли одночасно з корінним

переломом у матеріальній культурі від каменя до металу в родоплемінних стосунках посилюється значення індивіда.

Першу, "магічну", епоху безперечно представляє собою вихователь Ясона кентавр Харон. До речі, фесалійські кентаври (рис. 2), як і їхні малоазійські родичі сілени, ототожнені грецькою драмою із сатирами, в образотворчому мистецтві також змальовуються із зав'язаною на шиї шкурою леопарда.

Друга епоха – це ера військової демократії, коли починається розквіт героїчного епосу, де головною особою виступає вже не культурний герой шаманського типу, а воїн-багатир. Тим не менш цей новий тип героя може зберігати релікти попередньої стадії.

Рис. 2. *Кентавромахія*
Аттичний червонофігурний кілік.
480 р. до н.е. Пенсильванія. Музей
університету

Так, у ранньомікенську добу поширений "маргінальний" тип воїна-мага, на зразок вкритого барсовою шкурою Ясона, його супутника до Колхіди Геракла в шкурі лева (рис. 3) або Тесея – переможця напівбика-напівлюдини.

З-поміж гомерівських героїв у леопардові (або барсові) шкури вибираються Паріс і Менелай:

Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν
Ἀλέξανδρος θεοειδὴς παρδαλέην
ᾧμοισιν ἔχων καὶ καμπύλα τόξα καὶ
ξίφος· αὐτὰρ δοῦρε δῶο
κεκορυθμένα χαλκῶι

(Π.3.17).

παρδαλέη μὲν πρῶτα
μετάφρενον εὐρὺ κάλυψε ποικίληι,
αὐτὰρ ἐπὶ στεφάνην κεφαλῆφιν

Рис. 3. *Геракл у лев'ячій шкурі.*
Аттична амфора.
525-500 рр. до н.е. Бостон.
Музей образотворчого мистецтва

Паріс: у троянців вийшов
вперед Александр боговидий, з
барсовою шкуру і луком кривим
за плечима, й гострим мечем. У
руках
тримав два списи мідногострі.

Менелай: Спочатку закрив
спину широку плямистою
шкурою барса, потім на голову

ἀείρας θήκατο χαλκείην, δόρυ δ'
εἵλετο χειρὶ παχείῃ
(Π. 10.29).

*міцно насунув край мідного
шолому і списа взяв могутньою
рукою.*

Оскільки Менелай був одним із тих ахейців, які змогли опинитися в стінах Трої завдяки оболонці дерев'яного коня, то можна стверджувати, що в його образі двічі було проявлено мотив "герой у шкурі тварини": на макрорівні організації сюжету в епізоді з Троянським конем, коли він діяв в інтересах колективу, і на мікрорівні – в одяганні шкури леопарда перед двобоєм з Парісом за Єлену.

Аналогічно, одягаючи лев'ячу шкуру, вбираються у військові обладунки Агамемнон і Діомед:
ὀρθωθείς δ' ἔνδυνε περὶ στήθεσσι
χιτῶνα,
ποσσί δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ
πέδιλα,
ἄμφι δ' ἔπειτα δαφροῖν ἐέσσατο δέρμα
λέοντος
αἰθωνος μεγάλοιο ποδηνεκές, εἵλετο δ' ἔγχος
(Π. 10.21-4).

*Агамемнон: Вставши, він
одягнув на груди хітона, гарні
сандалії до ніг лискучих
прив'язав, потім шкуру великого
вогнисто-рудого лева, що до
п'ят досягала, і взяв спис.*

ὥς φάθ', ὃ δ' ἄμφ' ὥμοισιν ἐέσσατο
δέρμαλέοντος
αἰθωνος μεγάλοιο ποδηνεκές, εἵλετο
δ' ἔγχος

(Π. 10.177-8).

*Діомед: Мовивши так, на
плечі він накинув шкуру великого
вогнисто-рудого лева, що п'ят
досягала, і взяв спис.*

Шкуру пантери носить італійський герой Евандр, син аркадського царя Палланта, міф про якого, очевидно, репрезентує собою мікенську колонізацію Лаціума в XIII в. до н.е.:

Consurgit senior tunicaque indu
citur artus
et Tyrrhena pedum circumdat vincul
a plantis;
tum lateri atque umeris Tegeaeum s
ubligat ensem.
demissa ab laeva pantherae terga re
torquens

(Vg.Aen. 457-60).

*Старець встає й одягає на
тіло туніку, й тірренські в'яже
під стопи сандалії; потім і меч
він тегейський через плече
перевішує збоку й назад відкидає
шкуру пантери, що з лівого боку
звисала у нього.*

Рис. 4. *Ахілл і Мемнон*

Атична червонофігурна чаша. 490 - 480 рр. до н.е.
Бостон. Музей образотворчого мистецтва.

Інші герої одягають не шкури, а бронзові обладунки, які, проте, можуть зберігати архаїчні символи. На чорнофігурних вазах ми бачимо, що на панцирі Ахілла зображено лева і левицю, а на шії троянського героя Мемнона – пантера або леопард (рис. 4). При цьому хижі звірі виступають тотемними символами усього чоловічого союзу (згадаємо давньогрецьке паремійне позначення стосунків відданих друзів *Phil...a pardflewj Apostolius Col.paroem. 17.84.1 – дружба леопарда*).

Варто відзначити, що вкриті шкурами геОткупницьков Ю.В. рої, до речі не лише грецькі, не споряджаються в металеві обладунки. На фресці з Пенджикенту (Таджикистан) I пол. VIII ст. зображено подвиги Рустама, одягненого в каптан зі шкури леопарда і шаровари зі шкури тигра, тоді як інші воїни тієї ж композиції одягнені у важкі обладунки. Очевидно, воїн у леопардовому каптані вважався невразливим і без броні [Беленицкий, Маршак 1976, 82]. Магічну силу захисту леопардова шкура відіграла в історії порятунку троянця Антенора – друга і радника царя Пріама. У частині, присвяченій Малій Азії і Трої, Страбон (XIII.1.53.15), посилаючись на майже незбережену драму Софокла "Еант Локрійській", розповідає: Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἀλώσει τοῦ Ἰλίου παρδάλεαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἔαθῆναι τὴν οἰκίαν. Принаймні Софокл каже, що під час захоплення Іліона перед дверима дому Антенора була повішена шкура леопарда на знак того, що його дім дозволено залишити недоторканим. Згідно Гомеру, Антенор був найрозсудливішим серед старійшин Трої і закликав до примирення з греками. Коли Одисей і Менелай з'явилися в Трою вимагати видачі Єлени, він гостинно прийняв у своєму домі грецьких послів і переконав троянців не вбивати їх, тому в ніч взяття Трої його будинок, над входом до якого висіла шкура леопарда, не був пограбований.

З наведених вище прикладів використання звірячих шкур (П. 3.17, 10.23, 10.29, 10.177) помітно, що грецькі герої виступають переважно з лев'ячою атрибутикою, тоді як їхні східні супротивники, троянці (які є водночас і їхніми далекими родичами), мають своєю емблемою леопарда. Лев і леопард (барс, пантера) попри зовнішню подібність і спільність культових функцій, репрезентують різні аспекти символічних конотацій. На середньовічному розписі з Пенджикенту зображено богиню, що сидить на троні у вигляді лева і тримає в руках диски місяця і сонця. Справа від неї під диском місяця знаходився воїн у шкурі леопарда, а під диском сонця – воїн в одязі з шкури тигра. На фресці того ж періоду з Фундукістана (Афганістан) представлено двох воїнів: один – одягнений у каптан зі шкури леопарда і чоботи зі шкури тигра з півмісяцем за плечима, а інший – із жезлом, увінчаним сонячним диском. У Тохарістані і Фундукістані, витязь у леопардовій шкурі асоціювався з Махом – чоловічим божеством Місяця, відомим за Кушанськими монетами [Беленицкий, Маршак 1976, 82].

У багатьох хетських культових текстах об'єкти, детерміновані назвами лева (UR.MAH) і леопарда (PIMRIG.TUR, *pbr-lya-na*), також стоять поруч [24, с. 185], однак якщо за левом закріплюється солярна символіка, то за леопардом – срібно-місячна:

• *nu* DINGIR.MEЉ-naЉ [*hu*]/itar PIMRIG.TUR KUM. BABBAR
UR.MAH KUM.GI [ЉA]Ў.GIS.GI KUM.BABBAR ЉAH.GIS.GI
NA⁴ZA.GIN [A]Z KUM.BABBAR
uwanzi nu-za ITTI

Рис. 5. Зевс, який тримає в руках тірс і новонародженого Діоніса. Аттичний червонофігурний кратер. 460р. до н.е. Феррара, Національний музей.

DARA<MAS>HI.A AЉAR, ЉUNU appanzi. Прибули тварини богів: леопард срібла, лев золота, очеретяний кабан срібла, очеретяний кабан лазурового каменя, ведмідь срібла, і вони зайняли своє місце разом з оленями.

• ІЉТУ Ем ^dInar [*hu*]/itar KUM.BABBAR *udanzi* 1 *hupar* GEЉTIN ANA PIMRIG.TUR 1 *hupar* GEЉTIN ANA ЉAЎ.NITA *lahuanzi*. З храму Інар вони несуть тварин срібла. Вони здійснюють узливання однієї *hupar*-чаші вина леопарду і

однієї *hupar*-чаші вина кабану [The Hittite dictionary 1997, с. 185].

Однак леопард включений не лише до загальної мисливсько-астральної символіки касти воїнів, часто цей звір є символом царя. Як видно на рис. 5, поцятковане хутро вкриває трон верховного олімпійського божества – Зевса. Згідно Плутарху, Котіс (фракійський цар, 382–358 до н.е.), якому подарували леопарда, віддачував даруючому лева: *Κότις τῷ δωρησαμένῳ παράλιν ἀντεδωρήσατο λέοντα* (Plut. Regum 15). Відомо, що лев і леопард були парними звіриними символами хетського царя. На одній з ілюстрацій до рукопису "Шахнаме" роботи Султана Мухаммеда поч. XVIст. зображено першого міфічного царя Ірану Каюмарса та його придворних в одязі з плямистої шкіри.

З етнографічних джерел відомо, що претендент на пост верховного вождя в навунда, на південному березі Конго, повинен був відвідати так звану печеру леопарда для спілкування з духами, яким колись належала влада у цьому краї. Леопард ніби повинен був "обрати" достойного кандидата, оскільки леопард, будучи втіленням першоелемента світобудови, колись мав статус вище государя. Аналогічний обряд перевірки життєвої моці вождя являло собою полювання на леопарда правителя Буганди невдовзі після його сходження на престол [Йорданский 1991, 245]. Р. Грейвс [Грейвс 2005, 625–626] вважає, що поєдинок царя-жерця з дикими тваринами був обов'язковим елементом коронації в Греції, Малій Азії, Сирії і Вавілонії. Сцени боротьби з левами, грифонами, леопардами характерні і для мистецтва Скіфії та Кавказу. Зокрема, на південній стіні одного з найдавніших християнських храмів Грузії, Светіцховелі (XI ст.), можна побачити святого Георгія разом з левом і барсом [Гамсахурдия 1990].

У зв'язку з цим пригадується боротьба головного героя "Витязя в барсовій шкірі" з левом і барсом, що посідає одне з центральних місць у цьому епічному сказанні. Адже в поемі, що складається з 58 пісень, саме 24 пісня змальовує радикальний перелом в умонастрої головного героя Тарієла, який трапився після смертельного поединку з хижими тваринами. Епізод, присвячений спогляданню Тарієлом любовної сцени лева з барсом [VT 908], що спочатку нагадувала ідилію двох закоханих, а потім закінчилася їхньою агресивною боротьбою, неодноразово ставав предметом різноманітних інтерпретацій. У цій ситуації привертає увагу якась сновидна ірраціональність подій та їхніх мотивів: любовна сцена між тваринами різних видів, різка зміна настрою барса щодо свого

любовного партнера, бажання головного героя Таріела втрутитися у стосунки звірів, захищаючи "даму" і, дивно, навіть її поцілувати, невдячність барса щодо свого рятівника та різкий перехід до агресії в поведінці Таріела. Згідно з реконструкцією історичної основи поеми Д. Дандуровим [Дандуров 1937], згадана сцена є образним виразом того, що відбулося в XII ст. між спадкоємцем грузинського престолу Демною і майбутньою царицею Грузії Тамарою. Спочатку, після досягнення повноліття Демною-левом, у його стосунках з Тамарою-барсом усе йшло відносно мирно, і питання про його права на трон могло вирішитися успішно. Але барс (Тамара) почав задирати, і почалася боротьба, під час якої лев (Демна) почав долати барса. Тут заступився Таріел (прообраз осетинського царевича Давіда Сослана), який і вбив лева. Однак врятований ним барс (Тамара) замість подяки виявляє недобрі почуття до свого рятівника. Через це в героя рішив убити й барса. Можна лише додати, що у версії Дандурова не порушена, а навіть акцентована, традиційна інтерпретація символів лева і леопарда як царських осіб, як і їхня більш вузька гендерна демаркація. Проте вона також не заперечує й психологічної тлумачення: перемога Таріела в поєдинку з левом і барсом свідчить про його духовну зрілість, необхідну для переходу в інший духовний і соціальний статус – коронованої особи і шлюбного партнера, – який врешті-решт "Витязь в барсовій шкурі" здобуває в кінці поеми.

У грузинській інтерпретації назва поеми Руставелі ჯგუბოს ჭყაობაბო "Вепхис-Ткаосані" складається з декількох основ: ჯგუბო *ver'khvi* на позначення "*барса*", "*пантери*", "*леопарда*", ჭყაბო *tqavi* із значенням "*шкіра*", "*шкура*" і останній елемент ბაბო *sani* на позначення особи, що зрідка виступає в грузинських словах, як от: ხელობაბო *khelosani* "*художник*", "*ремісник*", "*майстер*", მანდილობაბო *mandilosani* "*дама*", "*жінка*". Таким чином, у заголовку напевно йдеться про особу, яка носить барсову шкуру. Нею може бути як переможець барса Таріел, так і царівна Нестан-Дареджан, яка метафорично іменується "*вогнезорою тигрицею*" [VT XIII], на згадку про яку лицар носить прекрасну шкуру.

Варто згадати, що символіка леопарда була притаманна стародавнім Богиням-матерям, починаючи з неолітичних породіль Чатал-Хююка, Хаджилара, Вінча, єгипетської покровительки мертвих Мафдет, хурритській богині Хебат, хето-лувійській Камрусепі, скіфській Хазяйці звірів Келермеського дзеркала VII ст. до н.е із Закубання, яка тримає за передні лапи двох леопардів.

Схожий образ представляє собою Артеміда (у своєму архаїчному минулому – володарка звірів на Криті), на ларці Кіпселла з барсом у правій руці, і левом – у лівій (Paus. V. 19. 5) [Поліщук (Шадчина), 84–88]. Вкритими леопардовими шкурами були також її шанувальниці амазонки та супутники Діоніса – менади.

Містичний зв'язок між жінкою і звірем, відомий з великої кількості художніх зразків палеолітичного мистецтва, прослідковується в неоліті та язичницьких традиціях аж до новішого часу. Це доводить, що у свідомості первісної людини жінка безпосередньо асоціювалася із тваринами як істота, що має на них певний вплив і вступає з ними в магічний контакт, який забезпечує успіх на полюванні. А. Окладников [Окладников 1950, 324], В. Косарев [Косарев 2004, 115–149] вважають, що звір і жінка, за законами первісної логіки, виявляються співпричетними один до одного, а мотив полювання перетинається з темою любові. Численні етнографічні дані також свідчать про дружбу й контакт жінки зі звірем, унаслідок чого народжується напівтваринна-напівлюдська дитина і саме так виникає рід, який має своїм предком-тотемом певного звіра.

Напевно тому мотив про звитяги зооморфного героя, що влітається в численні міфологічні, фольклорні та літературні сюжети, своє "класичне" використання знаходить у сюжеті "боротьби за жінку". В. Абаєв [Абаєв 1990, 438–447] наводить чимало таких прикладів з епосу народів Кавказу. Абхазький герой Хважарпис довго намагається оволодіти фортецею і звільнити свою наречену, прекрасну Гунда, але марно. На допомогу приходить Нарт Патраз, який наказує загорнути себе в коров'ячу шкуру і закинути її у фортецю. У шкурі корови Патраз проламав неприступні стіни і звільнив дівчину.

В осетинському варіанті володар фортеці Горі Елахсарттон відмовляється видати свою дочку за нарта Сослана. Тоді останній вирішує викрасти її силою. Він збирає велике військо і бере в облогу фортецю. Переконавшись, що силою нічого не вдіяти, Сослан зарізав бика, випатрав його, вліз в бичачу шкуру та ував із себе мертвого. Саме так йому вдалося виманити Елахсарттона з фортеці і вбити його.

У кабардинському варіанті для звільнення прекрасної і мудрої Сатаней нарти споряджають велике військо на чолі з могутнім воїном Узирмесом. Довго триває облога, але фортеця неприступна. Несподіванно перемогу приносить не уславлений Узирмес, а свинопас Горгоніж. Він випатрав кабана, вліз в його шкуру і

підкрався до фортеці. Потім метнув кабанячу шкуру на фортечну стіну і зруйнував її. Тим самим Сатанів була звільнена.

На думку В. Абаєва [1, с. 481], успішне взяття Трої греками завдяки оболонці дерев'яного коня є також переосмисленням і раціоналізацією давнього мотиву про боротьбу воїнів в образі тварин. Давня шаманська версія полягала в тому, що герой у боротьбі за жінку тимчасово набуває образу тварини і це приносить йому перемогу. Згадаємо, що з-поміж усіх героїв "Іліади" в леопардові (або барсові) шкури вбираються саме претенденти на руку божественної Єлени – Паріс і Менелай.

Сліди служіння й поклоніння Великій богині можна помітити в описі хетського релігійного ритуалу, у якому бере участь придворна особа – людина-леопард: PIRIG.TUR-аль *uizzi*. (*Людина*)-леопард *приходить (і мініуа-людина слідом за ним, він тримає лук богині і займає своє місце (tiyazi) перед богинею; чашник дає їм пити, і вони кланяються)* [The Hittite dictionary ... 1997, 185].

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можна стверджувати, що семантична матриця символіки звіриної (леопардової) шкури, яку можна реконструювати за зразками неолітичного образотворчого мистецтва Анатолії та Європи, знайшла своє відображення і подальший розвиток у наступний період бронзового віку. При цьому поширення "ритуалу шкури" охопило значний ареал від Кавказу до Центральної та Малої Азії, Балкан, де свого часу відбувався етногенез індоєвропейських та кавказьких народів. Усвідомлення особливої важливості мотиву "герой у звіриній шкурі" було притаманно грецьким, іранським, осетинським, а також грузинським, кабардинським і абхазьким рапсодам: їхні герої перед вирішальною сутичкою обов'язково загорталися в шкури лева, леопарда, бика, коня, кабана. Особливе значення надавалося царственій леопардовій шкурі, яка асоціювалася з енергією Місяця, додатково підкреслюючи її неперервний зв'язок з божественним жіночим началом, яке служило для героя магічним захистом та запорукою його дивовижних подвигів.

* У давньогрузинській мові слово *з ო ვეხი* "ვენхі" означало "барс", "пантера", "леопард", на відміну від його сучасного значення – "тигр".

1. Абаев В.И. Шаман сильнее воина / Василий Иванович Абаев // Избранные труды. Т. 1. Религия, фольклор, литература. Сост. и отв. редактор В.М. Гусалов. – Владикавказ: Ир, 1990. – С. 438–447. 2. Беленицкий А.М., Маршак Б.И. Черты мировоззрения согдийцев VII–VIII

вв. в Пенджикента / А.М. Беленицкий, Б.И. Маршак // История и культура искусства народов Средней Азии (древность и средние века). – М., 1976. – С. 75-89. 3. *Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры (в двух томах) / Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. – 1409 с. 4. *Гамсахурдия З.* Духовная миссия Грузии. Лекция, прочитанная на фестивале "Идриарти" в Тбилисской филармонии 9 мая 1990 г. / Звиад Гамсахурдия http://www.kolhida.ru/index.php3?path=_etnography/mneniya&source=01 5. *Гордезиани Р. В.* Проблемы гомеровского эпоса. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1978. – 394 с. 6. *Грейвс Р.* Мифы Древней Греции / Роберт Грейвс; [пер. с англ. К. Лукьяненко]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 1008 с. 7. *Дандуров Д.* Шота Руставели. – М.: Жургазобъединение, 1937. – 84с. 8. *Иорданский В.Б.* Звери, люди, боги. Очерки африканской мифологии / Владимир Борисович Иорданский. – М.: Наука. Гл. ред. вост. лит-ры, 1991. – 319 с. 9. *Климов Г.А.* Древнейшие индоевропеизмы картвельских языков / Георгий Андреевич Климов; [Отв. ред. Т.В. Гамкрелидзе]. – М., 1994. – 249с. 10. *Косарев В.Д.* Зверь и женщина: образы палеолита и традиционные религиозные верования Краеведческий бюллетень. – № 4. – Южно-Сахалинск, 2004. – С. 115–149. 11. *Николаев С.Л.* Северокавказские заимствования в хеттском и древнегреческом / С.Л. Николаев // Древняя Анатолия. – М.: Наука, 1985. – С. 60–73. 12. *Окладников А.П.* Неолит и бронзовый век Прибайкалья, I-II, Материалы и исследования по археологии СССР. – Вып.18 / Алексей Павлович Окладников. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 412 с. 13. *Откупщиков Ю.В.* Карийці в Причерномор'є (ономастика) / Ю.В. Откупщиков // Кавказ і Середземномор'є. – Тбілісі: Изд-во Тбилисского ун-та, 1980. – С. 65-78. 14. *Откупщиков Ю.В.* Догреческий субстрат / Юрий Владимирович Откупщиков. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. – 263 с. 15. *Поліщук (Шадчина) А.С.* Відображення малоазійського концепту ЛЕОПАРД в давньогрецькій мові і культурі / А.С. Поліщук (Шадчина) // *Studia Linguistica*. – Vol. V (II). – К.: "Київський університет". – С. 79-92. 16. *Урушадзе Л.В.* Страна волшебницы Медеи / Л.В. Урушадзе // Кавказ і Середземномор'є. – Тбілісі: Изд-во Тбилисского ун-та, 1980. – С. 21-28. 17. *Чиковани М.* Вопросы греческой и грузинской мифологии, Тбилиси, 1971. – 304 с. 18. *Charachidzé G.* Prométhée ou le Caucase / Georges Charachidzé // *Nouvelle bibliothèque scientifique*. – Paris: Flammarion, 1986. – 357 p. 19. **Tuite K.** Pelops, the Hazel-witch and the pre-eaten ibex: on an ancient Circumpontic symbolic cluster / **K.Tuite** // *Antiquitates Proponticae, Circumponticae et Caucasicae*, 1997. – Vol. II. – P. 11-28. 20. **Tuite K.** Achilles and the

Caucasus / **K. Tuite** // *Journal of Indo-European Studies*, 1998. – Vol 26. – №3. – P. 289-344. 21. **Tuite K.** The meaning of Dali. Symbolic and spatial associations of the South Caucasian goddess of game animals / **K. Tuite** // *Language, Culture and the Individual*. [ed. by Catherine O'Neil, Mary Scoggin & Kevin Tuite]. – Munich: Lincom Europa, 2006. – P. 165-188. 22. *Chantraine P.* Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots / Pierre Chantraine. – T.1-IV. Paris, Éditions Klincksieck, 1968-1977. – 1368 p. 23. **Frisk H.** *Griechisches etymologisches Wörterbuch* / Hjalmar Frisk. – Bd. I-III. – Heidelberg: Carl Witer·Universitätsverlag, 1960-1970. – 2428 p. 24. *The Hittite dictionary* of the Oriental Institute of the University of Chicago / Hans G. Güterbock, Harry A. Hoffner. – Vol. P. – Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 1997. – 407 p.

Пономаренко О. В., к.філол.н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗМІНА ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ XV СТОЛІТТЯ ЯК РЕАКЦІЯ НА НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВЕДЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття продовжує цикл досліджень, присвячених еволюції дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу. У ній підкреслюється вплив змін у зовнішньополітичних тенденціях на дипломатичний дискурс.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, історія, XV століття.

With this article the author continues the research of diplomatic discourse evolution in countries where the Romanic languages are spoken. It highlights the influence of changes in the foreign policy on the diplomatic discourse.

Key-words: diplomatic discourse, history, the XV century.

Данная статья – продолжение цикла исследований, посвященных эволюции дипломатического дискурса стран романского языкового ареала. В ней показано влияние изменений внешнеполитических тенденций на дипломатический дискурс.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, история, XV век.

Мова відображає зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а її стан і розвиток у цілому та окремих дискурсів зокрема значною мірою залежать від політичних, соціальних, економічних, культурних перетворень. Дипломатичний дискурс як контамінований вид

мовлення, що зазнає впливу суміжних дискурсів і модифікується, залежно від цільової аудиторії, упродовж свого становлення еволюціонував під впливом низки ключових факторів. До таких, зокрема, належать: соціальна організація та диференціація суспільства, котра змінювалася впродовж історії.

Цією статтею маємо на меті продовжити низку досліджень, присвячених розвитку дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу, зосереджуючись на впливові зовнішньополітичних тенденцій XV століття на теренах Європи на тогочасний дипломатичний дискурс.

Уважається, що перехід від *оказіональної* та *принагідної*, нерегулярної дипломатії, зумовленої необхідністю розгляду та вирішення конкретних проблем, до дипломатії перманентної та *регулярної*, у близькому до сучасного вимірі, коли посланець має загальний мандат представляти свою державу на території іншої (іноземної), започаткувався в Італії у середині XV століття як відповідь на нові потреби тогочасних італійських держав.

Після укладання миру в місті Лоді (у 1454 році) та створення "Священної ліги" розпочався період повоєнної адаптації та переходу на нові відносини. Упродовж цієї фази врегулювання стосунків держави-члени цього регіонального утворення приділяли основну увагу консолідації своєї влади та пошуку оптимальних засобів, для здійснення своїх повноважень за нових умов існування. Найважливішим завданням стало уникнути порушення рівноваги, котру вдалося досягти в Лоді такими титанічними зусиллями. Власне тоді дипломатія та мистецтво домовлятися виявили себе найповніше у досягненні цієї спільної, як заявляли більшість держав, мети, навіть за умов, коли представники різних країн не довіряли намірам інших і не вірили у їхню щирість. І вже у той час італійські держави визнавали, що на відміну від суто військової могуті, потенціал дипломатичних переговорів був сильнішим і дієвішим для контролювання ситуації всередині країни та у відносинах із сусідами, для ведення спостережень, уникання неочікуваних і непрогнозованих ситуацій, розвіювати непорозуміння та, зрештою, зберігати недоторканність своїх кордонів, незважаючи на постійні спроби внести зміни чи навіть розірвати договір, укладений у Лоді.

Відтак, саме з другої половини XV сторіччя починається відлік так званої "*сучасної*" дипломатії в Італії. Досі під сумнів дослідники ставлять значення тогочасних мирних засобів врегулювання політичної ситуації, як, власне, і те, чи варто італійцям пишатися цим,

оскільки завданням першої дипломатичної місії Італії було не допустити, щоб на півострові, на відміну від того, що сталося на території тогочасної Франції, Англії, Іспанії, одній із держав вдалося взяти гору над іншими.

З одного боку, досягти цієї мети вдалося, а з іншого – тогочасна дипломатія Італії, як виявилось, певним чином полегшила Карлу VIII, королю Франції, завоювання півострова у 1494 році. Відтоді Італія перестала бути центром автономної влади, а її держави, на загал, були змушені, задля виживання та забезпечення власних амбіцій на місцевому рівні, адаптуватися до правил гри в політиці, яку проводив сильний протектор. Логічно, що зі зменшенням суверенітету, зменшилася й дипломатична активність, відображаючи роль Італійського півострова у Європейській історії. Але навіть ці роки занепаду Італійської держави були для її дипломатії значимими та плідними. Найперші приклади, які спадають на думку, – це численні місії Макіавеллі як представника Флорентійської республіки на початку XVI сторіччя. У цих місіях і народилися зразки дипломатичного письма, на яких навчалися наступні покоління (йдеться про: "Il Ritratto di cose di Francia" та "Il Rapporto di cose della Magna").

Але статус не усіх держав на півострові був понижений до рівня регіонів. Венеціанська республіка зі своїми особливостями та держави Церкви з їхнім "*напським*" дипломатичним дискурсом відчутно впливали на політику сусідніх країн. Саме ці італійські держави приділяли дедалі більшу увагу застосуванню виключно дипломатичних засобів врегулювання відносин і здійсненню зовнішньої політики, чим і долучилися до формування та викристалізування на протязі багатьох років основних рис, символів, правил і традицій "*романської*" дипломатії.

Венеція, зокрема, була достатньо свідомою власної вразливості як країни на міжнародному рівні, так само як і крихкості своєї влади та відносної незначущості свого впливу, відтак постійно пильно стежила за подіями у світі. Після занепаду Константинополя у 1453 році та посилення впливу Османської імперії на південних кордонах Європи, Венеція перетворилася на типову прикордонну державу, яка безпосередньо контактувала на суші та на морі з потенційним ворогом. З плином часу перспективи здійснення Великого хрестового походу проти спільного ворога на захист християнських принципів ставали дедалі примарнішими. Тому Республіка почала приділяти щоразу більше уваги виваженій міжнародній політиці (що одразу є позначилося на пом'якшенні лексичних форм і мовленнєвих тактик),

а також виявляла зростаючий інтерес до найменших змін, навіть словесних натяків або умовних знаків, які згодом ставали доленосними для певних політичних рішень і кроків. Зрозуміло, що вже було недостатньо займатися виключно відстежуванням основних ліній політики потужних держав. Тому в 1425 році була розроблена низка заходів і настанов, які визначали, повторюючи основні принципи, розроблені ще в античні часи, діяльності дипломатів, які, повертаючись із закордонної місії, мусили повідомляти – спочатку лише усно, а потім і у письмовій формі – результати власних спостережень і висновки про країну перебування Раді уряду ("кабінетові міністрів"). Саме у ті часи з'явилися доповіді і промови Захарії Контаріні (Zaccaria Contarini), представлені після завершення його місії до Франції у 1492 році, Андре Грітті (Andrea Gritti), подані після повернення з місії у Константинополі у 1503 році, та Вінченцо Квіріні (Vincenzo Quirini), написані по завершенню перебування в Німеччині у 1507 році. Ці три документи вважалися класичними та склали основу, зразок для написання дипломатичних звітів тих часів. Згадані документи були правильно структурованими та містили вичерпну інформацію навіть за сучасними мірками. Зокрема, у них ішлося про політичну, географічну, економічну, релігійну ситуацію країни, де квартирувала італійська дипломатична місія, водночас створювався детальний портрет іноземного соврана (керівника країни), його міністрів і провідних членів суду. Повнота наданої інформації була такою, що повідомлених фактів вистачало не лише для здійснення міжнародної політики Венеціанської республіки, але й для здійснення значно ширшого кола питань внутрішньодержавного значення.

Ця італійська система дипломатії (так звана "diplomazia residente"), включно з притаманним їй мовленням, поступово поширилася на решту країн Європи, де у діяльності дипломатичних місій реалізовувалися функції багато в чому схожі на ті, що буди закріплені за дипломатами півострова в другій половині XV століття. Варто відзначити, що головною з таких функцій стало досягнення мирних домовленостей та утримання рівноваги шляхом ведення перемовин в епоху прагнення кожної держави розширити і збільшити свій уплив. Така стратегія поведінки дипломатів дозволила уряду стежити, збирати та аналізувати інформацію про намірів сусідів і не мати неочікуваних і небажаних сюрпризів.

На думку Т. Дуранті [Duranti, 2009, 2], як результат низки обставин (значний розвиток інституту дипломатії, кількісного та

видового розширення джерел форм творення дипломатичного дискурсу), "привілейованим" періодом у його розвитку справедливо називати усе XV сторіччя чи Пізнє Середньовіччя – зовнішню політику держав у епоху Відродження. Останні поширено розвивали дво- та багатосторонні відносини, активно відкриваючи на територіях одна одної дипломатичні представництва, формуючи й відповідний вид мовлення – орієнтований не лише на співвітчизників чи представників однієї країни, але на мультиетнічне сприйняття.

З одного боку, цей період визначається як *"periodo comunale"*, коли більшість місій і послів виконували формальну функцію представників своєї влади (комун). Як наслідок, їхнє мовлення зводилося до усного виголошення заготовлених промов, озвучення позиції власного уряду (*"il suo compito pare principalmente quello di riferire verbalmente un messaggio e riprendere la strada di casa"*) [Duranti, 2009, 3]. З іншого боку, поруч з дипломатами у таких закордонних представництвах працювали й особи "дотичних" професій (*latamente diplomatici* (*procuratori, sindaci*) [Duranti, 2009, 3]), які мали право виступати від себе. По суті, вони й стали тогочасними творцями живого усного дипломатичного мовлення. Основними питаннями, які порушувалися дипломатами Пізнього Середньовіччя були торгівельно-економічні. Вони вели переговори, складали тексти та підписували комерційні трактати, а також деякі угоди про створення політичних союзів – дво- та багатосторонніх. Відповідно, дипломатичний дискурс кінця 15 століття збагачувався переважно термінами у цих сферах спілкування. З огляду на зростаючу необхідність дедалі частіше проводити переговори та брати в них активну участь, а не лише представляти чи повідомляти позицію своїх комун, згодом для здійснення цих повноважень дипломатам були надані ширші повноваження, що стало додатковим поштовхом у розвитку дипломатичного дискурсу, і зокрема – пошуку в релевантних комунікативних стратегій і тактик.

Лексикон дипломатів збільшувався і за рахунок необхідності називати нові реалії дипломатичних відносин, які виникли у той період. Зокрема, практики залишати італійських дипломатів (для продовження виконання певних завдань) у країнах акредитації, навіть після періоду, зазначеного у вірчих грамотах, отримало назву *"diplomazia residente"* від *"residenzialità degli ambasciatori"*. Історики, які досліджували момент зародження нової дипломатії, визнали міланського оратора Нікодемо Транкедіні Nicodemo Tranchadini першим послом-резидентом (*ambasciatore residente*) – особою, яка виконувала свою місію упродовж

певного фіксованого періоду. І все ж, головною рисою нової дипломатії та дипломатичного дискурсу, що утверджувався, був відхід від чітко встановлених кліше та формальностей і перехід до спонтанного, практичного, як його тоді називали, мовлення та відповідного способу здійснення міжнародної політики.

У XVI та XVII сторіччях, крім вироблення основ і засад дипломатичної діяльності й норм мовлення, дипломати дослідники їхньої діяльності розмірковували над тим, як необхідно ставитися до вчинків і діяльності послів та інших працівників місій. Зокрема, з цього приводу були опубліковані такі значимі твори, як: трактат Альберіка Джентілі (Alberico Gentili, Лондон, 1585 рік) "De iure belli"; трактат Шарля Паскаля (Charles Paschal) "Legatus"; твори професора Крістофа Бесольда (Christoph Besold, Страсбург, 1624 рік); праця Гаспара Брагачча Пьяченціно (Gaspere Bragaccia Piacentino, Пьяченца, 1627 рік) "L'ambasciatore", "L'ambasciatore; збірка рукописів Роберта Оттона (Robert Cotton, Лондон, 1651 рік) "A relation of the proceedings against ambassadors who have miscarried themselves"; книга голландського юриста Корнеліуса Ван Біркеншоека (Cornelius van Bynkershoek, 1721 рік) "De foro legatorum" і т.д.

Сучасні дослідники сходяться на думці, що усі згадані твори, прямо чи опосередковано пропонували впроваджувати у сфері дипломатії принцип взаємності у найширшому розумінні (включно, у мові та мовленні, які складали повсякчас основу дипломатичної діяльності – спілкування). Іншою спільною рисою згаданих видань було те, що саме в них і закладалися та описувалися основи дипломатичної доктрини, до яких могли звертатися представники різних держав, послуговуючись ними для мирного, часто виключно вербального врегулювання конфліктів і усунення спірних питань.

Коли Товариство гугенотів Великобританії та Ірландії (Huguenot Society di Londra) розпочало пошук і збір свідчень про боротьбу, що передувала релігійній боротьбі та різанині у Франції, зокрема і у Ніч святого Варфоломія, то виявилось, що одним з найоб'єктивніших і чи не єдиним документально підтвердженням джерелом тогочасних подій були матеріали, відправлені із закордонних місій у Парижі в Італію двома венеціанськими послами, Мікелем Соріано та Марком-Антоніо Барбаро (Michele Soriano e Marc-Antonio Barbaro), між 1 листопада 1560 року та 10 листопада 1561 року.

Очевидно, що в епоху Середньовіччя Європейські країни вплинули значною мірою на формування дипломатичного дискурсу.

При цьому Італії та Франції належала роль "законодавців лінгвістичної мови" у цьому процесі.

Подальші дослідження автора будуть стосуватися розвитку дипломатичного дискурсу в наступних століттях.

Duranti Tommaso. La diplomazia bassomedievale in Italia // "Reti Medievali". – 2009. – ISSN 1593-2214. – http://fermi.univr.it/rm/repertorio/rm_duranti.html.

Прима О.І., асист.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена питанню укладання аксіологічного словника турецької мови.

Ключові слова: аксіологічний словник, аксіолінгвістика, етнолінгвістика, цінність.

Статья посвящена вопросам, связанным с составлением аксиологического словаря турецкого языка.

Ключевые слова: аксиологический словарь, аксиолингвистика, этнолингвистика, ценность.

The article is devoted to the problems of Turkish axiological dictionary compiling.

Key words: axiological dictionary, axiological linguistics, ethno linguistics, value.

У сучасній лінгвістиці усе більшого значення набуває антропологічний підхід, що передбачає дослідження мовних процесів у їх нерозривному зв'язку з потребами комунікативної діяльності. Коли людина сприймає навколишній світ, вона одночасно виражає своє оцінне ставлення до нього. Оцінка як семантична категорія охоплює ціннісний аспект значення мовних виразів [Вольф 2002, 4]. Звернення до ціннісних основ культури пов'язане з одним із центральних понять філософії – поняттям цінності, що набуло поширення й в інших галузях гуманітарного знання. Значний інтерес до категорії оцінки в сучасному мовознавстві пояснюється

різноаспектністю оцінки, її взаємопов'язаністю з іншими лінгвістичними категоріями, що надає широкі можливості для досліджень. Наявність значної кількості суперечливих моментів і невіршених питань, зумовлених з'ясуванням особливостей означеної категорії, породжує розвиток суміжних наук, зокрема, аксіологічної лінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, концептології. Результатом методологічної роботи науковців може стати лексично опрацьований упорядкований збірник заголовних слів. Йдеться, зокрема, про *аксіологічний словник*, що міститиме основні аксіологічні категорії певної мови, тобто відображатиме цінності народу, репрезентовані мовними одиницями. Зазначимо, що незважаючи на популярність теми оцінки та аксіології серед дослідників, досі немає опублікованих аксіологічних словників.

У лексикографічній практиці виділено дві великі групи словників, визначених за класом явищ, що описуються: *словники енциклопедичні*, які містять опис понять, і *словники лінгвістичні*, предметом опису яких є мова. Відбір слів та надслівних одиниць номінації в будь-якому словнику залежить від його типу. При формуванні концептуальної основи словника враховуються власне мовні (лексикологічні, граматичні) та соціолінгвістичні аспекти [Князькова 1978, 25].

Працюючи над проблемою методики укладання аксіологічного словника, ми досліджували праці, здійснені в цьому напрямку. Хочемо представити найбільш значущі, на наш погляд, роботи, присвячені проблемам теоретичного обґрунтування методики укладання словників нового типу.

"Антологія концептів" за редакцією В.І. Карасика та Й.А. Стерніна свідчить про розвиток нової галузі знання – лінгвістичної концептології – науки, метою якої є опис лінгвістичними засобами названих у мові концептів, основних одиниць свідомості, що можуть репрезентуватися, об'єктивуватися та вербалізуватися за допомогою мовних засобів. Аналіз сукупності мовних засобів, що об'єктивують концепт, уможливорює опис вербалізованої частини концепту. Антологія, у такому випадку, є словником нового типу – "концептуарій" культурно-значущих смислів, закріплених у мовній свідомості та комунікативній поведінці. В основу книги покладено дисертаційні дослідження, присвячені концептам, – складним ментальним утворенням, вербалізованим у різноманітних мовних одиницях. Наголосимо, що дослідження проведено на матеріалі російської, англійської,

німецької, французької та китайської мов. Насамперед, це концепти: *побут, воля, дружба, душа, серце, розум, закон, здоров'я, краса, кохання, ненависть, обман, пунктуальність, свобода, страх, туга, подив, розум, форма, мова* [Карасик 2005, 2].

Натомість Єжи Бартмінський у "Словнику народних стереотипів та символів" оперує розумінням стереотипу як суб'єктивно детермінованим уявленням про предмет, що охоплює як описові ознаки, так і ознаки оцінки, а також є результатом інтерпретації дійсності в межах соціально-пізнавальних моделей. [Толстая 2006]. Праця Єжи Бартмінського є етапною у галузі етнолінгвістики – напрямку мовознавства, що орієнтується на дослідження зв'язку мови та духовної культури, мови та духовного менталітету, мови та народної творчості, їх зв'язку, взаємозалежності та різних видів кореспонденції [Толстой 1995]. У словнику Бартмінського наукові статті представлено новим способом, матеріал обрано на основі польської народної концептуалізації світу. Вибір одиниць у люблінському словнику дуже селективний, зважаючи на те, що вони надзвичайно вичерпно опрацьовані. На відміну від словників, які походять від наукової категоризації реалій та явищ, етнолінгвістичний словник охоплює багато значень, заснованих на категоризації носіїв мови, якими нехтують у таксономічних визначеннях. Опрацювання в межах фасета з відокремленою документацією уможливорює просте користування систематизованими текстами, які зведені до максимально однорідної форми. Наголосимо, видання "Словник народних стереотипів і символів" заплановано здійснити в семи томах: 1) *космос*; 2) *рослини*; 3) *тварини*; 4) *людина*; 5) *суспільство*; 6) *релігія*; 7) *час, простір, міри, кольори*), а для кожного тому передбачено кілька книг [Айдачич].

Важливим також в аналізі проблемних питань, пов'язаних із укладанням аксіологічного словника, є проект створення польського аксіологічного словника колективом славістів під керівництвом Є.Бартмінського. Наголосимо про неодноразові спроби реалізації цього проекту, однак окреслене питання залишилося невирішеним: основною темою дискусії була і залишається проблема однозначного визначення бази порівняння. Що розуміється під "базою": слово, поняття чи річ; який саме мовний стиль (розмовний чи публіцистичний) варто брати до уваги? Можливо, слід будувати дослідження на основі художньої літератури, яка є критерієм нормативності слова та його значень, та джерелом збагачення лексики в цілому? Не менш суперечливим виявився і предмет порівняльних досліджень. Які цінності варті дослідницької уваги:

цінності "високого ідеологічного рівня", на кшталт *свобода і рівність, гідність, права людини, демократія, толерантність*, або ж побутові цінності: *життя, здоров'я, робота, кар'єра, гроші*? А, можливо, загалом *людина? чоловік і жінка? сім'я, шлюб, дитина, народ, батьківщина, патріотизм*? Чи слід почати з просторових понять, таких, як *будинок, регіон, держава*? Більше того, враховуючи історико-культурологічну парадигму країни, мова якої досліджується, можливо, варто зосередитися на понятті *релігія*? [Бартмінський].

На думку Є. Бартмінського, існує два основні способи, за допомогою яких можна визначити, які цінності важливі й можуть бути визнані складовою гіпотетичного канону колективних цінностей певного народу. Емпіричний спосіб ґрунтується на перевірці, зокрема, анкетним методом, які цінності декларують носії окремих мов і культур. Можливо, в цьому випадку варто орієнтуватися на загальні категорії, універсальні цінності та опозиції (*близький / далекий, свій / чужий*) і, відповідно, шукати їх відображення, аналізувати своєрідність інтерпретацій в окремих національних культурах. В обох випадках можна скористатися найбагатшим дослідницьким досвідом лінгвістів, соціологів, філософів культури та літературознавців, які останнім часом збагатили гуманітарну галузь ґрунтовним дослідженням, присвяченим аналізу синкретичної природи цінностей [Бартмінський].

Хотілося б відзначити проект "100 слів сторіччя" ("100 Wörterdes Jahrhunderts"), впроваджений товариством німецької мови (GfdS), м. Вісбаден. Завдання проекту полягало в доборі 100 слів німецької мови, які, на думку представників лінгвокультурного товариства, найбільш яскраво відображають події минулого сторіччя. У результаті проведеного відбору було сформовано список зі ста слів, яких отримав назву "слова сторіччя". Загалом, слова сторіччя позначають ключові поняття, в яких сконцентровано "відчуття і сприйняття реальності"; за кожним словом стоїть суспільно-політична, економічна чи історична подія, а також соціокультурні процеси, що особливо впливовими німецькому лінгвокультурному суспільстві в ХХ ст. Слова сторіччя є продуктом комунікативно-когнітивної діяльності мовної особистості. Означені лексеми аксіологічно конотовані, що зумовлено існуючою в концептуальній картині світу системою цінностей та ціннісних стереотипів, пов'язаних із результатами когнітивно-дискусивної діяльності мовної особистості. Мовним матеріалом практичного дослідження слугували 498 мікротекстів зі словами сторіччя. У свою чергу, мікротексти було відібрано з німецьких відомих періодичних

видань, які містять інформацію про різні аспекти суспільного, економічного та політичного життя. Зазначимо, що тексти орієнтовані на різні групи адресатів. Таким чином, цілком логічним є врахування критерію частотності функціонування слів сторіччя в означених мікротекстах, що уможливило аналіз системності репрезентації означених лексем у німецькому лінгвокультурному просторі в цілому [Кашкина].

При дослідженні певного мовного осередку предметом аналізу є як рівень основних семантичних опозицій [Жданова 2003] і цілих лексико-семантичних полів (наприклад, назви людей, почуттів, актів мови) [Апресян 2006], так і окремі концепти, наприклад: *людина, душа; будинок, батьківщина; щастя, гнів; доля* та інші.

Скориставшись класифікацією Бартминського, ми хочемо запропонувати наступний список цінностей, визначальних для турецького мовного осередку [Бартминський]:

1. **Просторові поняття:** Ev (дім), bölge (регіон), ülke (країна), Türkiye (Туреччина); Avrupa (Європа), Asya (Азія); dünya (світ), Yer (земля); doğu (схід), batı (захід);

2. **Поняття, що стосуються людини, її життєвих позицій та особистих якостей:** İnsan (людина/особа); aşk, sevdâ, (любов), dostluk (дружба), bağlılık (вірність), onur (гідність, честь); namus (чесність), vicdan (совість); cesaret (відвага), kahramanlık (героїзм); слова з негативною оцінкою: ihanet (зрада), nefret, kin (ненависть), intikam (помста);

3. **Поняття, що стосуються співтовариства людей, соціальних позицій і якостей:** Aile (сім'я) evlilik (шлюб); halk (народ), toplum (суспільство), insanlık (людство); adalet (справедливість), kardeşlik (братерство), dayanışma (солідарність), sorumluluk (відповідальність); misafirperverlik, (гостинність);

4. **Політичні поняття:** Devlet (держава), iktidar (влада), siyasal parti (політична партія); yurtseverlik (патріотизм); demokrasi (демократія); sosyalizm (соціалізм), komünizm (комунізм), kapitalizm (капіталізм), enternasyonalizm (інтернаціоналізм); küreselleşme (глобалізація); devrim (революція), terörizm, terdışçılık (тероризм);

5. **Загальноживані ідеологічні поняття:** Özgürlük (свобода), eşitlik (рівність), bağımsızlık (незалежність); yurt, vatan (батьківщина);

6. **Поняття, пов'язані з релігією та вірою:** İslamiyet (Іслам), Peygamber (пророк), günah (гріх), din (релігія), cami (мечеть);

7. **Загальні поняття:** iyilik (добро), kötülük (зло); gerçek (правда), yalan (брехня); din (релігія), bilim (наука, знання); güzellik (краса), gelişme (прогрес); iş (робота), çalışkanlık (працьовитість).

Вичленування аксіологічних домінант залежить від мови та культури, у контексті яких вони розглядаються. Для кожної мови слід знайти властиві їй цінності, спробувати визначити їх значення та ієрархічну структурованість, реконструювати спосіб розуміння означених цінностей. Аксіологічну лексику практично неможливо охопити повністю, тож цей список можна постійно продовжувати. Завдання нашої роботи передбачає вибір лексичних одиниць, які домінують у системі цінностей окремо взятої культури. Ми не встановлювали чітких меж такого списку. На даному етапі дослідження простежується, що набір цінностей, важливих для турецької культури, перетинається з домінантами інших мовних культур, тобто йдеться про перетин культурних парадигм у широкому розумінні цього поняття [Красных].

Аксіологічну систему турецької культури можна реконструювати на основі певних жанрів текстів. Такими аксіологічними жанрами є етикетна лексика. Аксіологічно змістовними є вітання з сімейними, релігійними і державними святами [Бартмінський]. Наприклад, "*Yeni işinde başarılı ve mutlu olman dileğiyle*", "*başarılar ve her daim mutluluklar seninle olsun*" "*unutma ki insan sevebildiği kadar insandır*". Лексичний матеріал, джерелами якого є сайти рубрики "*Hazır Mesajlar*" ("готові повідомлення"), відображає побутові та життєві цінності пересічних турків. Доволі показове також використання аксіологічної лексики в написах на машинах, побажаннях у листівках, що визначає вектор наших майбутніх наукових студій, пов'язаних із аналізом означених мовних одиниць у цілому та створенням відповідної лексикографічної праці.

Враховуючи результати нашого дослідження, можемо стверджувати, що аналіз аксіологічної лексики, структурування ієрархічних взаємозв'язків понять, вербалізованих мовними одиницями турецької мови, уможливило реконструкцію канонічного набору цінностей, що становлять ядро турецької культури.

1. Антология концептов. Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. – 352 С.; 2. *Айдачич Деян*. Про польського мовознавця Єжи Бартмінського <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/14120> 3. *Анпресян Ю.Д.* Языковая картина мира и системная лексикография. – М.: Языкиславянских культур, 2006.–288 с.

4. Бартаминский Ежи, Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике Переводпольского. Составитель и отв. редактор – С.М. Толстая – М.: Индрик, 2005. – 527 с. 5. *Бартаминский Ежи*. Какие ценности участвуют в формировании языковой картины мира славян? <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/13522>; 6. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 120–127; 7. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.; 8. Гиндин С. И. Частота слова и его значимость в системе языка // Лингвостатистика и вычислительная лингвистика. – М.: 1982. – Вып. 628.; 9. Жданова В.Н. Экспериментальный подход в портретировании концептов сферы своей/ чужой. – Люблин: "Etnolingwistyka", 2003. – Т. 15. – С. 81–95; 10. Князькова Г.П. К проблеме отбора слов в словарях // Современность и словари. – Л.: Наука, 1978. – С. 20–32; 11. Каушкина Ольга. Эвалуативный потенциал немецких слов столетия как культурно-специфическое явление. *Kalbos Studijos*. 2002. Nr. 2 *Studies About Languages*. 2002. No. 2. http://www.kalbos.lt/zurnalai/02_numeris/05.pdf 12. Красных В.В. Коды культуры и метрически-эталонная сфера / В.В. Красных // Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: Гнозис, 2002. – С. 231–257. 13. Толстая С.М. Постулаты московской этнолингвистики. – Люблин: "Etnolingwistyka", 2006. – т. 18. – С. 7–27; 14. Zgusta L. *Manual of Lexicography*. – Praha: Academia, 1971. – 360 p.; 15. Толстой Н.И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин // Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М., 1995. – С. 27–40; 16. Толстая С.М. Стереотип и картина мира // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология. Материалы международной научной конференции. – Екатеринбург, 2009. – С. 262–264.

Приходько И. Г., к. филол. н., н.с.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЗАКАЗНЫЕ МАТЕРИАЛЫ В ПЕРИОД ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КАМПАНИЙ: МЕДИЙНОЕ ОСВЕЩЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ

У статті розглядаються особливості медійного висвітлення проблеми замовних матеріалів у період виборчих кампаній.

Ключові слова: медіалінгвістика, медіатонік, замовні матеріали.

В статье рассматриваются особенности медийного освещения проблемы заказных материалов в период избирательных кампаний

Ключевые слова: медиалингвистика, медиатопик, заказные материалы.

The article discusses the mass-media lighting of the customized materials problems during election campaigns.

Key words: media linguistics, media topic, customized materials

За последние 20 лет лингвистическое исследование медиакommunikации превратилось в одно из наиболее перспективных направлений в современном языкознании – медиалингвистику. Её становление и развитие, по мнению Т. Г. Добросклонской, было обусловлено рядом факторов: стремительным ростом информационно-коммуникационных технологий, выразившимся в частности, в создании глобальной сети медиа коммуникации; формированием и развитием единого информационного пространства как новой виртуальной среды текстового общения; становлением и научным осмыслением понятия "язык СМИ"; осознанием необходимости применения интегрированного подхода к изучению медиаречи, основанного на объединении усилий представителей разных гуманитарных дисциплин; рассмотрением исследований языка СМИ в рамках медиалогии (media studies) – новой самостоятельной дисциплины, предметом которой является всесторонний анализ исторического развития, современного состояния и особенностей функционирования всего комплекса средств массовой коммуникации [Добросклонская 2008, 5].

Данное направление связано с изучением функционирования языка в сфере массовой коммуникации и предполагает "комплексный, интегрированный подход к анализу медиаречи, который позволяет не только понять её внешние особенности, но и раскрыть внутренние механизмы её порождения, распространения, а также воздействия на массовую аудиторию" [Добросклонская 2008, 4].

В рамках подобного комплексного системного подхода в центре внимания исследователей находятся такие вопросы, как определение функционально-стилевого статуса медиаречи, способы описания различных типов медиатекстов, их лингво-форматные признаки, влияние социокультурных факторов на выбор языковых средств, лингво-медийные технологии воздействия и др. [Рогозина 2001; Сметанина 2002; Щелкунова 2004; Чудинов, Будаев 2006; Пастухов 2008, 2010; Чичерина 2008; Новикова 2009; Полонский 2009; Кожемякин 2010].

Анализ содержательной стороны медиатекстов позволяет говорить о системе устойчивых, регулярно освещаемых в масс-медиа тем – тематической доминанте. К таким регулярно воспроизводимым темам (в терминологии Т. Г. Добросклонской – *медиатопикам*) относятся политика, бизнес, спорт, культура, погода, новости международной и региональной жизни и т. п. [Добросклонская 2008, 43; Ермолаева, Геворгян 2012]. В печатной прессе и интернет-изданиях они выносятся в постоянные рубрики и разделы сайта.

В СМИ, как правило, выделяются два широких медиатопика – "новости международные" и "новости домашние", которые, в свою очередь, внутренне тематически структурированы. В силу специфики украинской общественно-политической жизни (страна с 2004 по 2010 годы пребывала в перманентном выборном процессе) произошло изменение украинского массмедийного дискурса и основным политическим нарративом, по наблюдению Л. А. Кудрявцевой, стали "Выборы" [Кудрявцева 2010]. Соответственно, главенствующее место в домашних новостях отводится медиатопику "политические новости", где основной массив информации посвящен сообщениям о выборах.

Поскольку, освещая события политической жизни страны, СМИ не ограничиваются ролью беспристрастного наблюдателя, а весьма активно участвуют в выборном процессе, масс-медиа захлестнула волна материалов о политических партиях и их лидерах, предвыборных программах, перипетиях избирательных кампаний и т. д., большая часть которых носила откровенно заказной характер. Явление приобрело столь массовый характер, что освещение ситуации со свободой слова и прессы в стране стало одной из постоянных тем украинских СМИ. Содержательная сторона этого медиатопика формируется за счет распространения материалов, посвященных двум основным проблемам – усилению цензуры и преобладанию в масс-медиа заказных материалов.

Активно обсуждая на страницах печатных и Интернет-изданий, круглых столах и пресс-конференциях данную проблему, представители СМИ отталкиваются от нескольких тезисов: 1) заказные материалы – это зло, поскольку укрепляют стереотипное представление о "продажности" прессы и масс-медиа, лишняя раз подтверждают мнение о том, что СМИ лишены объективности, и тем самым подрывают доверие целевой аудитории; 2) заказные материалы – это всего лишь бизнес-проект, один из источников доходов редакций и телеканалов; 3) заказные материалы – это проявление коррупции в сфере СМИ и экономическое преступление;

4) заказные материалы – это манипулирование общественным сознанием [Подробнее см.: Приходько 2011].

Для обозначения понятия "заказные, платные статьи в СМИ" в профессиональном сленге журналистов существует ряд номинаций: 'материал под заказ, проплаченная статья (сюжет), которую выдают за обычный журналистский текст, материал информационного характера на общественно важную тематику' – **джинса, заказуха**, 'заказные публикации и перепубликации' – **размещалово**, 'скандальные разоблачения, направленные на подрыв репутации' – **компромат, грязь**, 'скандальный материал ярко выраженного негативного содержания, который имеет деструктивный характер и направлен на подрыв репутации конкурента (как правило, политического)' – **чернуха**, 'кампания по дискредитации' – **мочилово**.

В результате обсуждения на страницах печатных и электронных изданий, в телеэфире и на радио проблемы преобладания заказных материалов, репортажей и сюжетов в период избирательных кампаний сленговые слова, первоначально употреблявшиеся только в узкопрофессиональной сфере, стали широко известны рядовым носителям языка: *"Продажная пресса, заказная статья, черы пиа, джинса, пропаганда, мочилово... Или облагороженный вариант – "материалы на коммерческой основе". Все эти слова и выражения прочно вошли в лексикон украинских медийщиков"* (Новый день, №60 (773), 10.06.2011). Следствием такой популяризации и постоянного использования сленговых единиц в окружении общественно-политической и экономической лексики стало:

1) расширение сочетаемости (например, **"заказуха"** может быть политической, чёрной, бизнес-, интернет-заказухой; **"джинса"** – региональной, экономической, избирательной, выборной, политически музыкальной, хитрой; **"мочилово"** – заказным, информационным, политическим, откровенным, очередным, бездумным, жесточайшим, интеллектуальным, колоссальным, ноябрьским, оранжевым, цивилизованным; **"чернуха"** – дополнительной, заказной и грубой);

2) введение в массмедийный обиход новых устойчивых словосочетаний (например, **"рынок заказухи"**, **оплаченная джинсовая пресс-конференция**, **машина "джинсы"**, **джинсовый журналист**, **джинсовость материала**, **джинсовый материал**, **джинсовый конвейер**, **джинсовая зависимость**, **вал "чернухи"**);

3) появление новых производных (например, от слова "джинса" образуются глаголы **"джинсить"**, **"джинсовать"** и **"проджинситься"**: "Кроме того, специалисты отмечают, что если раньше **"джинсилы"** лишь отдельные журналисты, то сегодня это обычная практика для руководства каналов и зданий" ("Истеблишмент", 02.11.2007); "Журналистов Безлюдной ушли. Как теперь **джинсовать?**" (PR-портал, 14.12.2009); "Наибольшее количество **"джинсы"** "Телекритика" насчитала на телеканале **"1+1"**... Не меньше **"проджинсился"** и "Интер". Зато канал **"СТБ"** на этих выборах был просто паинькой – **"заказуху"** с новостями практически не мешал" ("Истеблишмент", 02.11.2007)) [Подробнее см.: Приходько 2012].

Материалы заказного характера, в том числе и направленные на дискредитацию политических противников и конкурентов, присутствуют во всех видах массмедиа – в печатных и электронных изданиях, в Интернете, на телевидении и радио: **"И все их СМИ целую неделю в июне этого года занимались жесточайшим мочиловом ПРиБЮТа"** (Сегодня, 09.10.2009); **"Чернуха от имени Данилишина гуляет по Интернету и скоро "завоняет" в телеэфире?"** (unian.net, 08.09.2011); **"Особенно это касается интернет-изданий. И очень трудно отличить, где заканчивается свобода слова и начинается явное заказное "мочилово". Ведь словом можно убить, если не человека, то веру в него – точно. Достаточно вспомнить хотя бы "пленки майора Мельниченко". А при соответствующем техническом прогрессе очень скоро появятся и "диски от майора Мельниченко" и даже "видео от майора Мельниченко", так сказать, home video"** (Advisers.ru, 30.05.2007); **"Всевозможные ток-шоу превратились в интеллектуальное мочилово друг друга"** (Politiko.ua, 16.03.2011). Причем они могут размещаться где угодно: начиная от сетевого агентства новостей и заканчивая личной страничкой какого-либо политика или популярным форумом в Интернете; в любой рубрике газеты или журнала, будь то аналитический или развлекательный материал: **"Интересно, почему же тогда в твиттерах и прочих записях в социальных сетях от редакторов нынешних "демократических СМИ" звучат взаимные обвинения и подозрения в "перехвате тем", размещалове, и т. п.?"** (<http://www.politonline.ru/rssArticle/11828762.html>).

Еще больший простор для подобных материалов предоставляет телевидение: **"Как передает корреспондент ЛІГАБізнесІнформ, во время выборов многие украинские телеканалы стали "подставкой**

для микрофона" политиков. В эфире, особенно телеканала "1+1", преобладали заказные новости, посвященные неприкрытому пиару политических сил" (<http://news.liga.net/news/N0747084.html>); "Наибольшее количество "джинсы" "Телекритика" насчитала на телеканале "1+1". Более того, там под "джинсу" даже был создан специальный проект – "Тільки про головне", где политики уже заранее были готовы к острым вопросам журналистов, что делало их в глазах телезрителей политическими геркулесами" (<http://establishment.com.ua/articles/2007/11/2/2237/>); "В течение последних нескольких недель политическая тематика на телевидении была в зените. И фигурировала она не только в новостях, политических ток-шоу и спецпроектах. Материалы с элементами политического пиара пытались втиснуть в программы развлекательного сектора, а также выдать за музыкальные видеоработы. Профессионалы эту игру в прятки называют "джинсой"" ("День", 28.09.2007).

Как пример распространения и выхода политической "джинсы" на телевиденье за рамки новостийного формата можно привести клип группы Queens "Украина. Юля": "Думается, что с недавних пор "джинсой" мы можем называть не только журналистские работы. В частности, прекрасные примеры заказного труда демонстрируют музыканты. В последнее время зрители телеканала "М1" имели возможность достаточно часто видеть на экране клип некой группы Queens на песню "Украина. Юля". Девушки модельной внешности вместе с "королевой r'n'b и хип-хопа" Настей Каменских абсолютно, на наш взгляд, недвусмысленно поют о том, что "с Юлей вместе будем мы". Вряд ли идет речь о какой-то неизвестной никому Юле, которая, согласно тексту музыкального произведения, должна привести к светлому будущему и единой Украине. Еще один намек – фигурирование в клипе фирменной косы, завитой калачиком, и легко опознаваемых и неглубоких национальных мотивов (колористика, одежда)" ("День", 28.09.2007) или распространение фильма-антирекламы ("На местное телевидение запустили чернуху о Тимошенко". Все областные государственные телерадиокомпании получили распоряжение поставить в эфирную сетку фильм "Украденный попкорн", который является черным пиаром против Юлии Тимошенко" (Украинская правда, 15.08.2011))

В качестве объекта таких скандальных материалов, имеющих ярко выраженную негативную направленность, могут выступать: политические конкуренты – как отдельные лидеры ("Например, для

оранжевой журналисткой тусовки табу на **мочилово Ющенко** (именно мочилово, а не критику) разрушил журналист Сергей Лещенко своими статьями о сыне Бога" (Сегодня, 10.10.2009); "Да, был телеканал Интер. И там был перебор в другую сторону – **мочилово Тимошенко**" (Сегодня, 10.10.2009)); "А я при этом вспоминаю сюжеты 1+1 образца лета 2009 года. Тогда абсолютно не шла речь ни о какой сбалансированности в политических сюжетах – канал вел линию на поддержку Юлии Тимошенко и **мочилово Януковича**" (Сегодня, 08.05.2010); "Стало известно, кто оплачивает чернуху на Сергея Кивалова. Кампания по дискредитации народного депутата Кивалова, развязанная в СМИ, носит явно заказной характер" (УРА-Информ, 22.02.2011)), так и политические партии ("*И все их СМИ целую неделю в июне этого года занимались жесточайшим мочиловом ПриБЮТа*" (Сегодня, 09.10.2009), "А во вторник, когда ее речь зазвучала, как президентская предвыборная и содержала '**мочилово**' своих '**белоголубых**' оппонентов и давала понять, что БЮТ опять готов к оппозиции, женщину с косой взяли и назначили" ("День", N 222, 19.12.2007)); представители бизнеса ("*А вот долго Юрий Витальевич не протянет, потому что <...> необходим сугубо под парламентские выборы, постоянное "мочилово" олигархов вскоре надоеет, и люди начнут больше испытывать дискомфорт от бандитизма на улицах и произвола милиции*" (сайт партии регионов, 01.06.2005)); организации ("*СБУ установила дельцов, запустивших в СМИ чернуху о банках*" (24.ua, 15.10.2011) и даже страны ("*Лукашенко: "Мочилово" Беларуси заказал Медведев. Россией бы занимался, пользы больше бы было*" <...> Спустя некоторое время Лукашенко уточнил свои высказывания о заказчиках "мочилова"" (News in.ua, 02.10.2010).

А вот заказчиках подобных материалов СМИ предпочитают не говорить открыто, а только предполагают, кто это может быть: "**Чернуха** от имени Данилишина гуляет по Интернету и скоро "завоняет" в телеэфире?" (unian.net, 08.09.2011); "**Интернет-заказуха**" – дело безопасное: обычно трудно установить реального заказчика материала и настоящих владельцев того или иного ресурса" (<http://www.dix.ru/4561>);

Таким образом, в период избирательных кампаний одной из регулярно освещаемых в украинских масс-медиа тем является "Свобода слова и прессы в стране". Содержательная сторона этого медиатопика формируется за счет распространения материалов,

посвященных двум основным проблемам – усилению цензуры и преобладанию в масс-медиа заказных материалов. В результате широкого массмедийного освещения проблемы и активного использования в своих текстах элементов профессионального сленга журналистов представители масс-медиа способствуют популяризации и распространению субстандартной лексики. Так, благодаря речевому воздействию СМИ, слова *джинса, заказуха, размещалово, мочилово, чернуха*, обозначающие 'заказные публикации' и 'скандальные разоблачения, направленные на подрыв репутации', первоначально функционировавшие в ограниченной профессиональной среде, стали хорошо известны рядовым носителям языка.

1. *Добросклонская Т. Г.* Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М., 2008. 2. *Ермолаева Е. Н., Геворгян М. В.* Особенности реализации медиатопики "Война" в современном новостном дискурсе (на материале англоязычных СМИ) // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2012. – Вып. 2(40). – С. 71 – 74. 3. *Кожемякин Е.* Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – №2 (73). – 2010. – Вып. 11. – С. 13 – 21. 4. *Кудрявцева Л. А.* Особенности массмедийного политического дискурса Украины "послемайданного" периода // "Русский язык, литература, культура в школе и вузе". – 2010. – №4(34). – С. 7–15. 5. *Новикова А. А.* Анализ медиатекстов – основа американской медиаобразовательной стратегии // Инновации в образовании. – 2009. – № 4. – С. 72 – 96. 6. *Пастухов А. Г.* Медиатексты в дискурсивных сообществах // Язык средств массовой информации как предмет междисциплинарного исследования: Материалы 2-й Междунар. конф. / Сост. М. Н. Володина. – М., 2008. – С. 209 – 212. 7. *Пастухов А. Г.* Медиатекст в гипертекстовом представлении (о некоторых способах выражения отношения к действительности) // Гипертекст как объект лингвистического исследования: Мат-лы Всерос. науч.-практ. конф. 15 марта 2010 г. / отв.ред. С. А. Стройков. – Самара, 2010. – С. 95 – 102. 8. *Приходько И. Г.* Сленг в украинских СМИ: репрезентация понятий 'заказные публикации' и 'скандальные разоблачения' // Русский язык в поликультурном мире. 2011. Сб. научн. ст. – К.: ТОВ "Издательский дом "Аванпост-прим"", 2012. С. 104 – 113. 9. *Приходько И. Г.* "Джинса" и "заказуха" в СМИ как ретрансляция интересов бизнеса и политиков // Русский язык в поликультурном мире. 2010. Сб. научн. ст. К, 2011. С. 148 – 157. 10. *Рогозина И. В.* Медиатекст и смысл; Медиатекст как средство социальной регуляции //

Концептуальная картина мира и интерпретационное поле текста с позиций лингвистики, журналистики и коммуникативистики. – Барнаул, 2001. 11. *Сметанина С. И.* Медиа-текст в системе культуры: динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX в. – СПб., 2002. *Полонский А. В.* Современный медиадискурс: ключевые идеи и слова // Русский язык в современном медиапространстве. М-лы Междунар. науч.-практ. конф. – Белгород: БелГУ, 2009. – С. 151 – 160. 12. *Чичерина Н. В.* Медиа-текст как средство формирования медиаграмотности у студентов языковых факультетов. М., 2008. 13. *Чудинов А. П., Будаев Э. В.* Дискурсивное направление в зарубежной медиалингвистике // Известия уральского национального университета. – № 45(2006). – Проблемы образования, науки и культуры. – Вып. 20. – С. 167 – 175. 15. *Щелкунова Е. С.* Публицистический текст в системе массовой коммуникации. – Воронеж, 2004.

Проконова Л.Л., д.ф.н., проф.,
КНТУ "Політехнічний інститут"

ВПЛИВ ШВИДКОСТІ МОВЛЕННЯ НА ФОРМАНТНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ГОЛОСНИХ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті наведено формантну характеристику голосних німецької мови, отриману на сонографі. Аналізується залежність артикуляції від темпу мовлення.

Ключові слова: сонограма, голосний звук німецької мови, темп мовлення, тривалість звучання, форманти F1, F2, F3.

В статье приведена формантная характеристика гласных немецкого языка, полученная на сонографе. Анализируется зависимость артикуляции от темпа речи.

Ключевые слова: сонограмма, гласный звук немецкого языка, темп речи, продолжительность звучания, форманты F1, F2, F3

The article deals with the formant characteristic of the German language vowels, got on a sonograph. The dependence of the articulation on the speech tempo is analyzed.

Keywords: sonogram, vowel sound of the German language, tempo of speech, duration of sounding, formants F1, F2, F3

Формантна характеристика голосних німецької мови була здійснена на сонографі в Лабораторії експериментальної фонетики

Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова під керівництвом проф. Златоустової Л.В..

Сонограми були зняті з двох фраз: "Der Roman wird gewöhnlich in Prosa verfasst" та "Eben der Roman macht die russische Literatur weltbekannt". Кожна фраза була прочитана німцем, німецьким диктором, 10 разів. Тривалість першої фрази складала: 5 сек. – 5 сек. – 5 сек. – 6 сек. – 4 сек. – 4 сек. – 4 сек. – 3 сек. – 3 сек. – 2 сек.. Тривалість другої фрази складала: 7 сек. – 6 сек. – 6 сек. – 5 сек. – 5 сек. – 5 сек. – 4 сек. – 4 сек. – 3 сек. – 3 сек.. Фразовий наголос у першій фразі припадав на "in Prosa", а в другій фразі на "weltbekannt". Вимірювалися F1, F2, F3 в наступних голосних: [o:], [a:], [I], [ø:], [I], [o:], [a] з першої фрази і [e:], [o:], [a:], [a], [v], [i:], [a:], [u:], [ε], [a] з другої фрази.

[o:] в слові "Roman" показує значну змінність із прискоренням темпу мовлення. Збільшується коефіцієнт і незначною мірою F1 – від 300 до 400 Hz, збільшується F2 – від 700 до 800 Hz, і з'являється досить високе F3 – до 1800 Hz.

[o:] в наголошеному слові "Prosa" виявляє в основному ту саму картину, тільки F1 знижується до 200, а F4 збільшується до 2000.

[a:] в слові "Roman" і в слові "weltbekannt" свідчить про досить низьку F1 – від 200 до 300, середню величину F2 – 700, дуже високу F3 – до 2000. При збільшенні темпу мовлення зменшується F1 до 200, збільшується F2 до 900 і збільшується F3 до 2000, F3 до 2100.

[I] у слові "wird" має досить низьку F1 – від 200 до 250, середнього рівня F2 – до 700 та F3 – від 700 до 2000, 2100.

[ø:] має досить високу F1 – до 400, F2 – до 800, F3 – до 1200 та 1500, 1800, 2000 і поступово у швидких варіантах знижується F2 та F3.

[u:] має низькі показники F1: 100, 150, F2: 700, 800, F3 досить високе – до 1500, що поступово зменшується за даними F2 та F3.

[e:] має досить низьку F1 – до 150, 200, середній показник F2: 900, 800, і дуже високу F3, F4 – 2000 і поступово із підвищенням швидкості знижує F2 та F3.

Дані спостереження свідчать про те, що формантна картина при прискоренні темпу мовлення змінюється, так само як і змінюється відповідна артикуляція, вона у голосних високого підняття [i:], [u:] дещо централізується й наближується до артикуляції коротких відповідних голосних [I], [v]. Артикуляція голосних середнього підняття [o:], [e:] зсувається у напрямку до відповідних коротких [ɔ] та [ε], тобто і тут відбувається певна централізація. Щодо голосного низького підняття [a:], то артикуляція відбувається в протилежному

напрямку до шва [ə]. Лабіалізований [ø:] переживає ту саму трансформацію як і інші голосні, тобто артикуляція рухається у напрямку до відповідного короткого голосного [œ].

Отже, при прискоренні темпу мовлення у голосних відбувається редукція не тільки кількісна, але й якісна, тобто змінюється артикуляція, вона централізується і стає подібною до відповідних коротких голосних. Крім того, відбувається якісна редукція, тобто зміна тембру голосних, що можна встановити, спостерігаючи фортантну картину.

Радзівська С. О., к. філол. н., доц.,
Національний транспортний університет

ТЕРМІНОСИСТЕМА НАНОНАУКИ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена терміносистемі нанонауки. Авторка розглядає формування та розвиток терміносистеми нанонауки, визначає її особливості, аналізує переклад нанонаукових термінів з англійської мови на українську.

Ключові слова: терміносистема, нанонаука, нанонауковий термін, терміносистема нанонауки, переклад термінів.

Статья посвящена терминосистеме нанонауки. Рассматриваются формирование и развитие терминосистемы нанонауки, определяются ее особенности, анализируется перевод нанонаучных терминов с английского языка на украинский.

Ключевые слова: терминосистема, нанонаука, нанонаучный термин, терминосистема нанонауки, перевод терминов.

The article deals with the nanoscience term system. The author describes the formation and development of the nanoscience term system, reveals the peculiarities of the system, as well as analyses the translation of nanoscience terms into Ukrainian.

Key words: term system, nanoscience, nanoscience term, nanoscience term system, terms translation.

У контексті поглиблення міжнародних зв'язків особливий інтерес до англійської мови як домінуючої у сфері науки набуває фахового спрямування. У сучасному мовознавстві ця спрямованість на розгляд перекладу мовних одиниць робить внесок у розповсюдження

наукових теорій, концепцій, прогресивних новітніх ідей, сприяючи розвитку, впорядкованості й вдосконаленню терміносистем різних галузей та підгалузей наукового й технічного знання. Результатом таких практичних кроків і наукових пошуків є істотні досягнення у сфері теоретичного й методологічного осмислення проблематики узгодженості національної та міжнародної термінологій, головним питанням якої є оптимальна відповідність між терміносистемами в українській і англійській мовах.

Актуальність статті зумовлено необхідністю інвентаризації термінології нанонауки як нової сфери досліджень, що сьогодні інтенсивно розвивається.

Метою цієї праці є виявлення особливостей перекладу нанонаукових термінів.

Матеріалом обрано: 1) англomовні лексикографічні джерела; 2) довідники, монографії, посібники та різноманітні джерела з нанонауки.

Об'єктом статті є нанонаукова терміносистема, а **предметом** – особливості перекладу англійських нанонаукових термінів українською мовою.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що його результати є внеском до висвітлення особливостей еволюції терміносистем у сучасну епоху.

Аналіз наукових досліджень. Одним із основних понять, що використовуються у термінології для дослідження та розв'язання вказаних вище проблем, є поняття "термін". Беручи до уваги велику кількість трактувань цього поняття, слід звернутися до його аналізу. Підґрунтям багатьох сучасних вітчизняних досліджень термінів стали праці Д.С. Лотте, В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, О.О. Реформатського, О.С. Ахманової, Л.С. Бархударова, В.І. Карабана, О.І. Чередниченка, Т.Р. Кияка, І.С. Квитка, А.С. Д'якова, Е.Ф. Скороходька, В.І. Коптілова, М.Д. Степанової, І.І. Чернишова та інших як вітчизняних, так і українських вчених.

Згідно з концепцією Е.Ф. Скороходька, науковий термін – це слово чи усталене словосполучення, що виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності, та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі, йому можна приписати такі необхідні й достатні ознаки: 1) співвіднесеність зі спеціальним поняттям, 2) відтворюваність (адже термін вважаємо за мовну одиницю), 3) наявність дефініції, яка вміщує термін у відповідну термінологічну систему. У той же час ці

ознаки в цілому є критерієм приналежності мовної одиниці до категорії термінів [Скороходько 2006]. Дослідники розрізняють загальнонаукові, загальнотехнічні та вузькоспеціалізовані терміни; класифікують за різними принципами, за сферами знань, діяльності тощо. Отже, термін існує лише в системі термінів, тобто серед інших термінів, з якими він пов'язаний певними відношеннями.

Відразу ж зазначимо, що загальною метою термінознавства є турбота про те, щоб процес утворення та вживання термінів зробити більш керованим, сприяти раціоналізації професійного спілкування, взаєморозумінню фахівців. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять теорії, яка описує певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності [Бондарець 2006, 15–16]. Так, адекватний переклад термінів, розуміння наукового тексту вимагає аналізу терміносистеми. При цьому зауважимо, що потреба в нових підходах до лексикографічного опису терміносистем усвідомлюється на тлі нинішньої ситуації в галузевій лексикографії, де існуючі словники нерідко відбивають стан розвитку мови науки 30-літньої давнини, а тому далеко не завжди їх матеріал є актуальним для сучасного наукового мовлення [Жалай 2011, 4].

Особливості терміносистеми нанонауки визначають специфіку перекладу українською мовою відповідних термінів. Хоча термін "нанотехнології" вперше ввів у науковий обіг у 1974 р. професор-матеріалознавець Токійського університету Норіо Танігучі, поштовхом до розвитку цієї галузі знання вважається лекція фізика-теоретика, Нобелівського лауреата Ричарда Фейнмана "Там, унизу, багато місця", прочитана в Каліфорнійському університеті на різдвяному вечері 29 грудня 1959 р. У ній учений доводив, що не існує жодних перешкод для того, щоб створювати речі прямо з атомів. Відтоді термін швидко подолав межі вузькоспеціального і нині набув широкого вжитку.

Видається доцільним підкреслити міждисциплінарність нанонауки, для якої ключовими є такі галузі: *nanoscience*, *nanobiology*, *nanobiotechnology*, *nanotechnology*, *nanophysics*, *nanomechanics*, *nanotribology*, *nanofluidics* тощо. Разом із тим спостерігаємо тенденції до інтеграції напрямів нанонауки. Проілюструємо цю особливість терміносистеми нанонауки таким термінологічним словосполученням та його визначенням:

Biomolecular electronics it is the field in which biotechnology is crossed with electronics. The branch of biotechnology that deals with the electroactive properties of biological materials, systems, and processes together with their exploitation in electronic devices.

For example, during 2003, Susan L. Lindquist utilized yeast prions (which self-assemble into fibers that are 60 to 300 nm long) to create nanowires by subsequently coating those fibers with gold or silver. Bioelectronics will attempt to replace traditional semiconductor materials (e.g., silicon or gallium arsenide) with organic materials such as proteins (e.g., in biochips), or/and "hybrid" materials such as nanowires.

У цілому визнається, що для правильного перекладу терміна необхідно знати його словотвірну, морфологічну структуру, семантичні відмінності від загальнонародних слів. Тобто застосування прийомів дескриптивного, лексико-семантичного, словотвірного, компонентного аналізу, аналізу словникових дефініцій тощо дозволяє окреслити специфіку нанонаукових термінів і звільняє від неозумовленого звернення до лексикографічних джерел під час перекладу.

У науковій літературі висувається чимало вимог до термінів. Так, наприклад, термін "біомолекулярна електроніка" відповідає правилам і нормам української мови; є змістовним, йому притаманна дефінітивність, бо він має обмежений, чітко зафіксований зміст; систематичним; відносно незалежним від контексту, точним, однозначним; стислим, експресивно нейтральним тощо, а також виконує обидві основні функції: номінативну, називаючи поняття, та функцію відображення змісту поняття. Наведемо наш варіант перекладу вищенаведеної термінологічної одиниці та її визначення.

Біомолекулярна електроніка – це галузь, яка виникла в результаті інтеграції біотехнології з електронікою. Розділ біотехнологій, який вивчає електроактивні властивості біологічних матеріалів, систем та процесів разом із їх використанням (експлуатацією) в електронних приладах.

Наприклад, у 2003 році, С'юзан Ліндквіст (Susan L. Lindquist) використала пріони дріжджів (що самозбираються у волокна від 60 до 300 нм завдовжки) для створення нанопроволок шляхом покриття цих волокон золотом чи сріблом. Завдяки досягненням біоелектроніки буде замінено традиційні напівпровідникові матеріали (наприклад, кремній або арсенід галію) на органічні, такі як білки (наприклад, в біочипах), або/та "гібридні" ("схрещені") матеріали, такі як нанопроволоки.

Важливою, на нашу думку, є особливість терміносистеми нанонауки, яка полягає в тому, що водночас ті самі терміни, які належать до декількох терміносистем цих галузей, можуть зазнавати дещо іншого семантичного наповнення в кожній з них. Ця особливість може призводити до непорозуміння між спеціалістами відповідних напрямів нанонауки. Так, внутрішньомовна та міжмовна омонімія є притаманною і для лінгвістичних одиниць сфери нанонауки. Водночас, слід пам'ятати, що деякі терміни стають багатозначними у процесі їх формування, розвитку і функціонування, бо одна й та сама форма пристосовується до позначення різних предметів, явищ, процесів тощо. Багатозначність терміна виражається в наявності в лексикографічному джерелі декількох варіантів перекладу однієї і тієї ж одиниці. Варто відзначити, що контекстуальний аналіз допомагає вирішити цю проблему. Навіть коли точний еквівалент віднайти не вдається, аналіз словникової статті в поєднанні з вивченням контексту, в якому вжитий термін, гарантує його вірний переклад.

Як приклад наведемо термін "cell" та його визначення.

1) ***Cell** A device that converts chemical energy into electrical energy or vice versa when a chemical reaction occurs in the cell. Typically, it consists of two metal electrodes immersed into an electrolyte with electrode reactions at the electrode – solution surfaces.*

Батарея – пристрій, який перетворює хімічну енергію в електричну енергію або навпаки, коли хімічна реакція відбувається в батареї. Як правило, вона складається з двох металевих електродів, занурених в електроліт; на поверхні контакту електрона з розчином відбуваються електродні реакції.

2) ***Cell** The fundamental self-containing unit of life. The living tissue of every multi-celled organism is composed of these fundamental living units. Certain organisms may consist of only one cell, such as yeast or protein bacteria, protozoa, some algae, and gametes (the reproductive stages) of higher organisms. Larger organisms are subdivided into organs that are relatively autonomous but cooperate in the functioning of that plant or animal. Unicellular (i.e., single-cell) organisms perform all life functions within the single cell. In a higher organism (i.e., a multicellular organism), entire populations of cells (i.e., an organ) may be designated a particular specialized task (e.g., the heart to facilitate circulation). The cells of muscle tissue are specialized for movement and those of bone and connective tissue, for structural support.*

Клітина – фундаментальна самоузгоджена одиниця живого організму. Жива тканина кожного багатоклітинного організму складається з таких одиниць. Деякі організми утворені лише з однієї клітини: дріжджові або білкові бактерії, найпростіші, деякі морські водорості та гамети (репродуктивні стадії) вищих організмів. Більші організми поділяються на органи, які є відносно автономними, але взаємодіють у функціонуванні кожної рослини чи тварини. Одноклітинні організми виконують усі життєві функції у межах однієї клітини. У вищому (багатоклітинному) організмі сукупність клітин (орган) може виконувати конкретну функцію (наприклад, забезпечення серцем кровообігу). Клітини м'язової тканини пристосовані для руху, а кісткова та з'єднувальна тканини – для структурної опори.

Таким чином, при перекладі українською мовою нанонаукових термінів, які виступають головними носіями інформації у текстах, перекладачеві слід зосередити увагу на максимально точному та коректному відтворенні фахової інформації з урахуванням численних мовних і позамовних чинників.

Другою особливістю терміносистеми нанонауки є те, що значну кількість термінів використовують представники інших галузей знань, які не є спеціалістами в нанонауці. Беручи до уваги другу особливість, погодимось із К.С. Макеевим щодо доцільності певної "відкритості" фахової мови, яку забезпечує розроблена терміносистема, що дає доступ непрофесіоналам до участі у фаховій комунікації. Як приклад можна навести фахову мову медицини, де такими зацікавленими особами інколи є пацієнти, які досить часто не володіють фаховою лексикою, а отже, і відповідним фондом знань. Крім того, така відкритість допускає збагачення мови лексичним фондом інших суміжних фахових мов [Макеев 2010, 10].

До особливостей терміносистеми нанонауки можна віднести і наявність значної кількості термінів, які складаються з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження, а також значну кількість запозичень з англійської мови, якою оприлюднюються наукові досягнення на міжнародному рівні.

Зауважимо, що префікс *нано-* походить з гр. *νάννοϛ* й означає "карликовий", нанометр – одиниця, що дорівнює 10^{-9} м. Наведемо приклади термінів з цим префіксом: *nanobelts* – *нанопояси*, *nanobody* – *нанотіло*, *nanocapsule* – *нанокансула*, *nanocoating* – *нанопокриття*, *nanocomposite* – *нанокомпозит*, *nanocomputer* – *нанокомп'ютер*,

nanocrystal – нанокристал, *nanodiamond* – нанодіамант, *nanofabrication* – нановиробництво, *nanomaterial* – наноматеріал та інші.

Отже, суттєвою рисою нанонауки є те, що дослідження, умовно кажучи, виконуються на атомно-молекулярному рівні. Такий підхід і зумовлює частотність уживання відповідних термінологічних одиниць. Приміром, термін *molecule: biorecognition molecule* – біорозпізнавальна молекула; *macromolecule* – макромолекула; *artificial molecule* – штучна молекула; *polar molecule (dipole)* – полярна молекула (диполь); *adhesion molecules* – адгезивні молекули; *chiral molecules* – хіральні молекули; *informational molecules* – інформаційні молекули тощо.

Тобто, особливості терміносистеми нанонауки вимагають від перекладача ґрунтовних знань в цій сфері. Як бачимо, існує чимало інших, пов'язаних з молекулою, термінопонять, що вживаються на позначення молекул певних речовин, специфічних різновидів молекул, частин молекул або скупчення молекул, а також вживаються для опису не лише речовини, але її характеристик, різноманітних процесів, станів, методів тощо, які задіяні під час досліджень: *amphiphile* – амфіфіл; *acceptor* – акцептор; *buckminsterfullerene (buckyball)* – бакмінстерфулерен (бакібол); *chain polymer* – полімерний ланцюг; *chelating agent* – хелатна добавка (компонент); *coenzyme* – кофермент; *conjugate* – кон'югат (парна або сполучена молекула); *dendrimer* – дендример; *free radical* – вільний радикал; *functional group* – функціональна група; *hapten* – гаптен; *inducer* – індуктор; *metalloproteins* – металобілки; *molecular propeller* – молекулярний пропелер; *nucleic acid* – нуклеїнова кислота; *comparative molecular field analysis (CoMFA)* – порівняльний аналіз молекулярних полів; *molecular beacon* – молекулярний маяк; *molecular bridge* – молекулярний міст; *molecular diagnostics* – молекулярна діагностика; *molecular diversity* – молекулярна різноманітність; *molecular dynamics* – молекулярна динаміка; *molecular machines* – молекулярні машини; *molecular mechanics* – молекулярна механіка; *molecular modeling* – молекулярне моделювання; *molecular nanomotors* – молекулярні наномотори; *molecular propeller* – молекулярний пропелер; *molecular sieves* – молекулярні сита; *molecular wire* – молекулярна провідка тощо.

Відомі учені-термінологи, А.С. Д'яков та інші до головних принципів термінотворення, особливо якщо терміни створюються через переклад науково-технічної літератури, відносить такі: 1) перекладений термін повинен якомога ближче текстуально та за змістом відповідати тому ж

самому терміну або поняттю мовою оригіналу, а також за своїм словотвором не повинен бути громіздким та носити штучний характер; 2) не слід вводити неперекладених іншомовних слів, якщо можна підібрати свій термін, що точно передає науково-технічне поняття; 3) терміни з греко-латинських елементів можна вводити, якщо навіть існують свої слова, що передають те ж саме поняття [Д'яков 2000]. Наведемо приклад і наш переклад:

Self-Assembly (of a large molecular structure) *The essentially automatic ordering and assembly of certain molecules into a large structure. Examples of such large molecular structures (often called supramolecular structures or supramolecular assemblies) include nanofibers, nanowires, micelles, reverse micelles, ribosomes, nanotubes, tobacco mosaic virus (TMV), and peptide hydrogels.*

Самозбірка (про велику молекулярну структуру) – автоматичне упорядкування та збірка певних молекул у велику структуру. Прикладами таких великих молекулярних структур (їх також часто називають надмолекулярними структурами чи надмолекулярними збірками) є нановолокна, нанодроти, міцели, зворотні міцели, рибосоми, нанотрубки, вірус тютюнової мозаїки (ВТМ вірус мозаїчної хвороби тютюну) та пептидні гідрогелі.

У цілому можна констатувати, що терміносистема нанонауки характеризується наявністю таких ознак: а) цілісністю, оскільки нанонаукові терміни в сукупності складають цілісну терміносистему, яка надає загальне уявлення про нанонауку; б) відповідністю суми частин цілому, бо описує загальні основи нанонауки, при цьому водночас існують терміни наномедицини, нанобіології, нанохімії тощо; можна також виокремити терміни природничих та технічних наук; в) певною сталістю, оскільки терміносистема нанонауки відбиває систему поглядів на даному етапі, хоча нанонаука розвивається стрімкими темпами; г) структурованим характером, тобто є ієрархічною з підсистемами, що відбивають родо-видові відношення, відношення цілого та його частини, відношення об'єктів та їхніх ознак тощо.

У сучасних термінологічних дослідженнях використовують ієрархічний, генетичний або операційний методи конструювання терміносистем. З-поміж зазначених методів нами було обрано операційний, який полягає у здійсненні відбору термінів з джерел, хоча, беручи до уваги специфіку терміносистеми нанонауки, можна не обмежуватися цим методом, обрати будь-який з інших. Основною базою добору термінів стали нещодавно опубліковані за кордоном

гlossарії, книги. За критерій добору слугували вмотивованість і поширеність термінологічних одиниць у мові.

Прийняття постулату про нерозривний зв'язок вербального та ментального дає змогу перекладати нанонаукові терміни, вивчаючи їхні особливості. Оскільки система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі і необхідною умовою її подальшого прогресу, приємно підкреслити, що розвиток термінологічної системи нанонауки стає закономірним результатом досягнень не тільки закордонних, але й вітчизняних учених.

Дійсно, в Україні вже накопичено цінний досвід роботи в галузі нанонауки. Аналіз даних досліджень світу свідчить, що нанонаука буде розвиватися у таких основних напрямках: фундаментальні дослідження нанометричних явищ, процесів, об'єктів; розробка технологій синтезу наноматеріалів, необхідної апаратури, і впровадження їх, а також стандартів такого виробництва, у практичну діяльність людини; вивчення властивостей наночастинок і наноматеріалів; отримання нанопрепаратів для застосування у медичній практиці, дослідження їх лікувальних та можливих токсичних властивостей; дослідження природних наноструктур та наномеханізмів у функціонуванні біологічних систем; вивчення впливу нанотехнологій і наноматеріалів на навколишнє середовище; дослідження соціальних аспектів у зв'язку з розвитком нанотехнологій; підготовка спеціалістів в галузі нанотехнологій [Чекман 2012, 21].

Підсумуюмо, що стрімкий розвиток нанонауки, інтенсифікація міжнародних зв'язків у цій відносно новій, але надзвичайно перспективній сфері вимагають від українських учених знань еквівалентів, міжмовних відповідників, що спричиняє пильну увагу до проблеми знаходження оптимальної відповідності між англomовною та українomовною терміносистемами нанонауки шляхом здійснення перекладацької діяльності.

При цьому переклад нанонаукових термінів українською мовою й розвиток терміносистеми нанонауки можна розглядати як засіб захисту та подальшого розвитку української мови [Чередниченко 2007]. Адже, повноцінне функціонування національної мови в науково-технічній сфері здебільшо залежить від пізнавально-інформаційної досконалості термінології. Саме тому вдосконалення терміносистеми нанонауки є перспективним напрямом сучасної перекладознавчої термінографії.

1. *Бондарець О.В.* Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури: Навч. посібник / Бондарець О.В., Терещенко Л.Я. та ін. – Харків: НТУ "ХПІ", 2006. – 136 с. 2. *Д'яков А. С.* Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : Видав. дім "KM Academia", 2000. – 216 с. 3. *Жалай В.Я.* Сучасна лінгвотермінографія і принципи створення нового словника-довідника української лінгвістичної термінології / Жалай В.Я., Биховець Н.М., Линник Т.Г., Пархоменко А.Ф., Рахманова І.І., Рубашова Л.М. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – 2011. – С. 3–27. 4. *Макеев К.С.* Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / К.С. Макеев; Київ. Нац. ун-т ім.Т.Шевченка. – К., 2010. – 19 с. 5. *Нанонаука*, нанобіологія, нанофармація. Монографія / [І.С. Чекман, З.Р. Ульберг, В.О. Маланчук, Н.О. Горчакова, І.А. Зупанець]. – К.: Поліграф плюс, 2012. – 328 с. 6. *Скороходько Е. Ф.* Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос: Укр. ін-т лінгвістики і менеджменту, 2006. – 100 с. 7. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.

Рибалкіна Ю.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРАБО-ПЕРСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛЕКСИЦІ ІНДІЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті зосереджено увагу на етимологічних особливостях та генетичному складі лексики індійської традиційної медицини в цілому та арабо-перських запозиченнях в лексиці індійської традиційної медицини зокрема. Виділено семантичні групи запозичень арабо-перського походження.

Ключові слова: походження лексики, етимологія лексики індійської традиційної медицини, арабо-перські запозичення.

В статье сосредоточено внимание этимологических особенностях и генетическом составе лексики индийской традиционной медицины, а также арабо-персидских заимствований. Выделены семантические группы заимствований арабо-персидского происхождения.

Ключевые слова: происхождение лексики, этимология лексики индийской традиционной медицины, арабо-персидские заимствования.

The article is focused on etymological features of the Indian traditional medical system, its derivational peculiarities and Perso-Arabic loan words in particular. Semantic groups of Perso-Arabic loan words have been determined.

Keywords: lexicon of Indian traditional medicine, loan words, terms of Perso-Arabic origin.

Медицина має складний і багатогранний понятійний апарат, у якому відображається розвиток наукової думки в певний період. По мірі поглиблення знань медичної науки ускладнюються поняття, кожна епоха розробляє власне коло понять. Це свідчить про те, що медична лексика є продуктом історичного розвитку, в ній відображені усі етапи соціального прогресу, рівні розвитку науки, взаємини з іншими країнами.

Словниковий склад сучасної літературної мови гінді в цілому та лексика індійської традиційної медицини (ЛІТМ) зокрема є результатом тривалого розвитку. У ньому простежуються лексичні нашарування різних епох, починаючи з глибокої давнини і до сьогодення. ЛІТМ, що є **предметом** дослідження цієї статті, це номени, які позначають медичні терміни, лексику медичного соціолекта, а також нетермінологічну (повсякденну) медичну лексику, яка функціонує не тільки в науковій, а й у інших підсистемах мови.

Вивчення медичної лексики мови гінді, що є однією з найдавніших професійних терміносистем, в історичному аспекті залишається **актуальним** з огляду на епізодичне розкриття цієї теми нашими попередниками. **Метою** статті є виділення лексики арабо-перського походження в ЛІТМ.

Жодна лексична система не може існувати без іншомовних запозичень, навіть за умови, що вона зберігає народну основу, оскільки лексична система є складовою частиною національної лінгвальної системи, у якій широко представлені міжмовні контакти. Кожний етап іншомовних запозичень пов'язаний зі змінами в суспільно-політичному, науковому та культурному житті країни, її зв'язками з іншими державами та їхніми мовами, мовною політикою держави. ЛІТМ не є винятком.

Етимологічний склад сучасної літературної мови гінді неодноразово ставав предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: С.К. Чатерджи, Єлізаренкова Т. Я., Зограф Г. А., Баранніков П. А., Bailey T. G., Bloch J., Grierson, George A., та ін. В "Сравнительном словаре индоарийских языков" Тернера закладені основи етимології новоіндійських мов.

Спроби дослідження етимологічного складу медичної лексики мови гінді знаходимо в напрацюваннях польської дослідниці-індолога Агнешки Кучкевич Франш, яка торкається проблеми арабо-перської лексики в мові медицини.

На нашу думку, аналіз арабо-перських запозичень в ЛІТМ потребує короткого історичного та лінгвістичного екскурсу.

Історичні передумови. Торгівельні зв'язки Індії з арабськими країнами існували з давніх часів. Задовго до появи ісламу арабські торговці закріпили домінуючі позиції в морській торгівлі кількох індійських портів. У цей час відбувався і обмін надбаннями медичної науки. Арабські лікарі, оволодівши знанням індійської медицини, включили його в свої писемні пам'ятки.

В X-XI ст. Індія зазнала відчутного культурного та мовного впливу мусульман. У результаті нападів шаха Газневі населення тюркського, перського та афганського походження потрапило до Індії. Переселенці з арабських країн оселилися в Пенджабі, Делі та деяких районах штату Гуджарат. З часом вони адаптувалися та почали сприймати Індію, як батьківщину, водночас розвиваючи середньовічну культуру Індії.

Друга хвиля поширення мусульман – захоплення Делі в 1192 році, їх поширення до Бенгалії, на південь до Декану. Хороші відносини Персії з Індією, сприятливі економічні та політичні умови в останній зумовили міграцію лікарів та вчених з перських міст до Індії, в пошуках місць, де вони почувалися у відносній безпеці та могли продовжувати свою творчу діяльність. Правляча верхівка Індії надзвичайно привітно приймала біженців. Вони займали ключові посади і були в числі лідерів мусульманської громади в Індії. Делі стало більшим центром культури і слави, ніж Багдад. У цей час медична система мусульман Унані була представлена індійському султанату. Ця нетрадиційна медична система пройшла свій шлях до Індії з Центральної Азії через Іран.

Медична традиція XI ст. Центральної Азії та її представник лікар і філософ Ібн Сіна (Авіценна) міцно укоренилися в Ірані упродовж

наступних століть, головним чином в Ширазі. Більшість визначних лікарів, які працювали при індійських правителях були з Ширази або з північного Ірану.

Султани династій Кхільджі та Тулака брали до двору видатних лікарів, хірургів і офтальмологів Унані. Вони продовжували практикувати медицину на нових землях та писали медичні тексти. Однією з перших робіт є створена відомим істориком при дворі Фіруз Шаха Тулака (1351–1388 р.р.) Зія-уль-дін Барані. Праця включає перелік лікарів того часу і, ймовірно, ранню документацію медицини Унані в Індії.

Серед основних центрів, де практикувалася і викладалася медицина Унані міста Лакхнау, Делі, Хайдарабад, Джайпур та Лахор. Вони стали центрами відновлення сімей лікарів, які мали тісні зв'язки з лікарями і хірургами медичних центрів Персії, зокрема з міст Гілян, Шираз та Табрез. Сім'ї лікарів користувалися прихильністю могольських правителів та написали багато важливої медичної літератури для майбутніх поколінь.

Під час правління імператора Акбара (1556-1605 р.р.) багато вчених у пошуках слави та популярності прибуло до Індії, де політичні умови та космополітична атмосфера були сприятливими для їх розвитку. Відомий історик Абуль-Фазл нараховує 29 видатних лікарів, які віддали данину Акбару. До їх числа належить Хакім Алі Гілані, автор об'ємних коментарів праці Ібн Сіні Аль-Канун (al-Qanun) та Хакім Шарф-уль-Дін Хасан, який у 1556 році уклав фармацевтичну енциклопедію Tibb-i Shifai (Медицина Шифаї), розмістивши назви медичних препаратів в алфавітному порядку.

Пізніше, в XVII – XVIII ст. суд Великих Моголів надавав притулок перським ученим, які втікали до Індії. Серед них Хакім Айн-уль-Мульк Ширазі, особистий лікар правителя Дара Шікох, видатний окуліст і хірург, автор перекладів Альфас-уль-Адвія (фармацевтична номенклатура) англійською мовою.

Під час правління Аурангзеба (1659-1707 р.р.) було опубліковано більшість праць з медицини Унані. Як правило, ці тексти написані або перекладені перською з арабської мови. До найбільш значних творів цього часу належать Туфан уль Атіба (Tuhfah-ul-Atibba), який пояснює частини al-Qanun Ібн Сіні та Riyaz-e-Alamgiri Хакіма Мухаммеда Реза Ширазі у віршах. Більшість підручників, що використовувалися викладачами Унані для навчання студентів,

також відносяться до цих часів. Тут варто відзначити медичні збірники, укладені Мухаммадом Акбар Арзані [Bagchi 1987, 127].

Це лише короткий дискурс в історію розвитку медицини Унані. Матеріал дуже обмежений і зосереджений в різних історичних та медичних текстах, що склалися під час мусульманського правління, проте мова цих текстів залишається найбільш важливим джерелом арабо-перської лексики.

Лінгвістичне підрунтя. З поширенням ісламу в VII ст. розповсюджувалося використання арабської мови як священної мови Корану у всіх віддалених країнах Халіфату. Однак як розмовна мова вона використовувалася лише на Близькому Сході та Північній Африці. Далі на схід в Персії та на частині Центральної Азії, перська залишається домінуючою розмовною мовою, а незабаром перетворюється на мову літератури та адміністрування. Ця класична перська була основною в іранській групі, яка зберегла свою індо-європейську структуру та основний словниковий запас, приймаючи в той же час величезну кількість запозичень з арабської із злегка зміненою арабською в'яззю. Саме цю арабезовану перську окупанти принесли до Індії як основну мову культури. Вона була відома як мова фарсі, від назви центральної іранської провінції Фарс. Внутрішня простота, іменники без категорії роду та відмінків, а також нескладна фонематична система, сприяли поширенню фарсі. В Індії вона стала особливо прийнятна як один з найближчих родичів в Ньюіндоарійській групі, до якої належить і мова гінді.

Проте, арабська зберегла певну питому вагу. Нею володіли освічені мусульмани та користувалися вчені для написання наукових текстів. Під час правління Акбара, навчання лікарів починалося з арабської риторики, граматики і філософії, що мало особливий відбиток на працю Ібн Сіні Qanun fi.t-tibb та Kitab al-shifac ("Книга зцілення") [Кучкевич-Франш 2003, 3].

Джерельною базою дослідження арабо-перських лексем в ЛІТМ ми обрали загальнономвні словники. Для такого дослідження було зібрано матеріал, суто медичні терміни, або ж такі, що так чи інакше пов'язані з медициною. До груп не входять похідні, а лише основні лексеми. Увесь матеріал був розділений на п'ять семантичних груп.

Загальна лексика. Включає найбільш поширену медичну лексику, що використовувалася в повсякденному житті та мала важливе значення для порозуміння між пацієнтом та лікарем. Імовірно, ці лексеми потрапили до мови гінді з перської разом із лексемами на

позначення предметів щоденного вжитку (назви страв та засобів праці) та назвами різновидів медичної діяльності. Це лексеми: *sehat*, *tabīyat* "здоров'я", *hakīm* "лікар", *mariz* "пацієнт", *hāl*, *hālat*, *bīmārī kī hālat* "стан", *hāl-behāl* "знесилення", *āzāz*, *bīmārī*, *marz* "хвороба", *tibb* "медицина", *davā*, *ilāj* "ліки, препарати", *be-ilāj* "невиліковна хвороба", *timar*, *tīmārdārī* "догляд", *jaṭgāh* "хірург", *jaṭgāhī kā samal* "хірургічна операція".

Назви частин людського тіла. Ці лексеми, імовірно, також належать до групи старших запозичень. Більшість із них стосуються основних анатомічних частин тіла, на які можна легко вказати пальцем та побачити своїми очима, такі як: *saḡ* "голова", *caśm* "очі", *cehrā* "обличчя", *abrū* "брови", *dandān* "зуб", *goś* "вухо", *dast* "рука", *gardan* "шия, горло", *sīnā* "груди, молочні залози", *gān* "стегна", *nākhūn* "нігті". До назв внутрішніх органів відносяться *dil* "серце", *magz*, *dimāg* "мозок", *jīgar* "печінка".

Назви хвороб. Ця категорія включає лексеми, що стосуються найбільш поширених захворювань людей в Індії, а також їх симптомів. Сюди відносяться захворювання: *zūkām*, *nazlā* "нежить", *bukhār* "лихоманка", *kharīs* "хриплість голосу", *dard* "біль", *sardard* "головний біль", *peciś*, *dast* "біль у кишечнику чи діарея", *qabz* "запор", *āsob* / *āsūb* "запалення очей", *cesak* "віспа", *dama* "астма", *haizā* "холера", *fīrāNg rog* "сифіліс" та інші види венеричних захворювань, під загальною назвою *garīmī*.

Назви лікарських рослин і речовин, що використовуються для приготування ліків. Як уже було сказано, арабські лікарі володіли хорошим знанням індійської медицини, особливо традиційним індійським траволікуванням. Лікарі Гілян і Шираз, що прибули до Індії, переклали місцеві медичні трактати, оскільки відомі їм назви рослин і препаратів були перською чи арабською мовами, що спричиняло непорозуміння з місцевими лікарями. Контактуючи з традиціями індійського траволікування лікарі Унані внесли нові арабо-перські назви рослин, що використовуються в Аюрведі та гомеопатії і мали індійські назви, що генетично походили з санскриту. Ця група запозичених слів є найбільшою. Це назви рослин, різні частини яких використовувалися для лікування багатьох захворювань, назви отрути і протиотрути, назви речовин різного виду, що використовувалися в медицині: *aḡm* "опій", *afsanṭīn* "гірка полинь", *ālū* "чорнослив", *bādām* "мигдаль", *bādyān* "фенхель, аніс", *banafśā* "фіалка", *cuqandar* "буряк", *ilāuscī* "кардамон", *kiśmīs* "родзинки", *pyāz* "цибуля", *sandal* "сандалове дерево", *unnāb* "жожоба".

Терміни пов'язані з медициною Унані. Ці слова походять безпосередньо з традиції медицини Унані. У мові гінді їх не багато, і тільки основні були запозичені здебільшого з арабської мови: назви чотирьох akhlāt "рідин", які є життєво важливими складовими людського тіла: dām "кров", червона рідина організму, balgham "харкотиння", прозора рідина, safta "жовч", жовта рідина, saudā "чорна жовч". Ці чотири рідини є основними arkān "елементами". Проте з чотирьох лише лексема, що означає повітря havā зберегла арабську форму. Решта: земля, вогонь і вода позначаються лексемами власне гінді: mittī, ag, rāni. Інші основні терміни медицини Унані запозичені мовою гінді: nabz "пульс", baul "моча", barāz/birāz "кал", що допомагали лікарям Унані діагностувати захворювання.

1. *Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś* Medical Terminology of Perso-Arabic Origin in Hindi, - Instytut Filologii Orientalnej - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego MCCLXI – 2003 Prace Językoznawcze * z. 121. 2. *Баранников П. А.* Основные черты лексической синонимии современного хинди: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1963. 3. *Бархударов А.С.* Факторы формирования и развития лексики ринди (к проблеме синхронной и диахронической классификации лексических систем) //Индийское языкознание: материалы конференции 7–10 дек., 1970 г. – М.: Наука, 1978. – С.36–45. 4. *Бархударов А.С. Бескровный В.М.* Хинди - русский словарь. – М., 1972. – 912с. 5. Лексические заимствования в языках зарубежного востока; Социолингвистический аспект: [Сб. статей] / АН СССР, Ин-т языкознания; [Отв. ред. Е.А. Кондрашкина]. – М.: Наука, 1991. 6. *A.K. Bagchi* Medicine in Medieval India. 11th to 18th Centuries, New Delhi, 1987. 7. Glossary of Sanskrit Terms for the Ayurvedic Practitioner, By Marisa Laursen and Robert Talbert, 2004.

Рибачок С.М., к. філол. н., доц.,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

У роботі розглядається проблематика сучасних досліджень економічного дискурсу. Виділяються телеологічні, онтологічні, когнітивні, комунікативні, мовні аспекти дискурс-аналізу даного феномену.

Ключові слова: дискурс-аналіз, економічний дискурс, соціальна практика.

В работе рассматривается проблематика современных исследований экономического дискурса. Выделяются телеологические, онтологические, когнитивные, коммуникативные, языковые аспекты дискурс-анализа данного феномена.

Ключевые слова: дискурс-анализ, экономический дискурс, социальная практика.

The article deals with the problems of modern economic discourse. The theological, ontological, cognitive, communicative and language aspects of economic discourse analysis are considered.

Key words: discourse-analysis, economic discourses, social practice.

Експансія дискурсної проблематики, категорій дискурсу та власне дискурс-аналізу зумовила бурхливий розвиток як нової наукової парадигми аналізу гуманітарних знань, так і методологічної основи для вирішення актуальних міждисциплінарних проблем суспільних практик.

Основні тлумачення поняття *дискурс*, представлені теоретиками дискурсу Арутюновою Н.Д., Дейком Т., Макаровим М., Карасиком В., Кусько К., Селівановою О.О. та ін. відображають не тільки різноманітність наукових підходів, точок зору та багатоаспектність дискурсу як предмету наукового аналізу, але також і динаміку розвитку дискурсної методології, що співвідноситься з різними етапами становлення дискурс-аналізу. Виділяються такі основні підходи до дискурсу-аналізу.

Формальний підхід тлумачить дискурс у вузьколінгвістичному смислі – як текстову одиницю розмовного та письмового мовлення, послідовність висловлювань. Формальний дискурс-аналіз співвідноситься з першим етапом розвитку теорії дискурсу, зі структурною лінгвістикою, не виявляє міждисциплінарні зв'язки, і не фокусує увагу на екстралінгвістичних чинниках дискурсу.

Прагматичний підхід привертає увагу дослідників до екстралінгвістичних чинників дискурсу: прагматики висловлювання та їх зумовленості культурними, соціальними та психологічними факторами (Дж. Остін, Грайс П., Серль Дж.). Дискурс тлумачиться як комунікативна подія, що відображається в текстах та конструюється її учасниками відповідно до їхніх цілей.

Становлення *функціональних* теорій розширює зміст терміну дискурс від текстової одиниці розмовного та усного мовлення, комунікації до соціальної (суспільної) практики і розглядається як спосіб функціонування мови в соціальному контексті, як соціально-семіотичне утворення (Дейк Т., Карасик В., Кожемякин Е. А.). Актуальними в рамках такого підходу є аналіз політичних, соціальних, економічних – у цілому інституційних – процесів як соціальних та дискурсних практик, що експлікують детермінованість текстових структур соціальними, когнітивними, політичними, історичними та культурними контекстами. Це передбачає інтерпретативну схему дослідження: дискурс аналізується як важлива форма та базовий "режим" функціонування інституту. Під інститутом розуміється певна форма організації, регулювання, упорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей; елемент соціальної структури суспільства. Ознаками інституційного дискурсу є його визначальні компоненти – учасники, цілі, тематика. Разом з тим, міждисциплінарність та трансдисциплінарність такого підходу зумовлює розвиток *критичного дискурс-аналізу* як спроби виявити ідеологічні аспекти мови у соціальній практиці. Таким чином, тлумачення дискурсу значною мірою залежить від дослідницького підходу на певному етапі становлення дискурс-аналізу.

Теоретиками дискурсу, також, пропонується трьохрівнева концепція, що задає три основні ракурси його дослідження: 1)дискурс як текст (аналіз граматичного, лексичного, синтаксичного рівнів); 2)дискурс як дискурсивна практика (аналіз діалектичних зв'язків з іншими дискурсами, текстами, за допомогою таких понять, як інтертекстуальність, інтердискурсивність, пресупозиції, імплікації тощо); 3)дискурс як соціальна практика (аналіз діяльного, функціонального, генеративного потенціалу мови для представлення та конструювання соціальної дійсності, дискурсивного порядку в соціальних інститутах та сферах) [Кравченко 2012, 22].

Визначаючи статус дискурс-аналізу Філіпс Н. та Харді С. наголошують, що це – методологія, яка пояснює способи пізнання соціального світу, а також система методів, необхідних для його вивчення. "Іншими словами, соціальна реальність твориться і стає реальною в рамках дискурсів, а соціальні взаємодії не можуть бути повністю зрозумілі без співвіднесення до дискурсів, в яких формуються їхні значення. Тому завдання дискурс-аналітиків – вивчити зв'язок між дискурсом і реальністю". [Филлипс Н., Харди С., 2009]. Дискурс-аналіз перетинається з різними дослідницькими

методами, моделями і стратегіями і дає можливість говорити про набір дослідницьких практик, дискурсну методологію, міждисциплінарну методологічну програму. Оцінюючи сучасний академічний статус, проблеми та перспективи дискурсних досліджень, можна вважати, що дискурс-аналіз розглядається як нова аналітична перспектива досліджень соціальних практик, знань.

Власне під таким кутом зору актуальним є аналіз *економічного* – як економічної практики, що управляється і оцінюється економічними акторами відповідно до їхніх цілей, економічних інститутів, специфічної системи економічних знань – економічної науки, – що матеріалізується у формі текстів, які можуть розглядатися як дискурсні "єдності", що конструюють економічну реальність.

Сучасні дослідження економічного дискурсу, можна умовно поділити на дві групи. Прихильники першої – пов'язують його вивчення з власне лінгвістичним (формальним) підходом до контекстної реалізації мови економіки та економічних текстів, прихильники другої – тлумачать економічний дискурс як екстралінгвістичний феномен, фокусують свою увагу на його дискурсній організації, тобто семіотико-мовному і прагматичному аспектах дослідження, таких як цілі комунікації, автор та реципієнти, направленість, хронотоп, інформаційний континуум, систему цінностей, система концептів та інш. [Шамраєва, 2011, 211]. Власне, предмет вивчення змінюється: від аналізу окремих термінів та термінологій, особливостей економічних текстів до виявлення семіотичного потенціалу мови в процесі конструювання економічної реальності. Подані аспекти аналізу економічного дискурсу потребують узагальнення та побудови теоретичної моделі, що передбачає здійснення комплексного (міждисциплінарного) дослідження методами лінгвістики, когнітивістики, соціології, теорії аргументації тощо, у якій би відображалися конститутивні параметри дискурсу, які з однієї сторони є ядром для тематично близьких текстів, а з іншої дозволяють говорити про дискурс як про багатоаспектний соціальний, психічний, когнітивний, мовний та мовленнєвий феномен. Така теоретична узагальнена модель може включати відповідні аспекти аналізу дискурсу: телеологічний (цілі, інтенції); онтологічний (природа реальності та об'єктів, що номінуються в дискурсі); когнітивний (форми та методи пізнання, конструювання та відтворення знань); мовний (граматичний, лексичний, синтаксичний рівні); текстовий (тексти, жанри, стилі);

комунікативний (характер прагмалінгвістичних відношень) [Кожемякин Е.А., Кротков Е.А., 2008, 164].

Телеологічний аспект включає в себе цілі дискурсу як вираження його функціональності. Економічний дискурс як різновид інституційної дискурсивної практики є гетерогенним утворенням, специфіка якого зумовлена сукупністю економічних теорій, кількість яких постійно зростає.

Різні теоретичні економічні школи по-різному формулюють цілі науки. Різні цілі також походять з різних релігій та ідеологій, тобто з різних систем цінностей. Існують більше сорока різних економічних вчень та теорій, з яких реально конкуруючими є біля десятка. Кожна з цілей економіки реалізується в тій чи іншій економічній теорії. Отже, узагальнюючи, можна виділити такі цілі економіки: забезпечення життєдіяльності (господарювання); справедливий обмін та розподіл; прибуток/збагачення, соціальна зайнятість; забезпечення зростаючих потреб; соціалізація – інституціоналізм; масове співробітництво; оптимальне використання та збереження ресурсів. Такі цілі конструюють "мовну реальність" сфери економіки з метою маніпуляції свідомістю як способу контролю за діями економічних суб'єктів у процесі перерозподілу багатств.

Власне у економічних відношеннях комунікативна функція економічного дискурсу реалізується в ряді специфічних взаємопов'язаних форм – інформаційної, організуючої, контролюючої, мотивуючої, маніпулятивної, оцінюючої, легітимізуючої та прогнозуючої, які складаються з комунікативних інтенцій, що конкретизують основну мету соціалізації людини – перетворення в члена суспільства, який розділяє систему універсальних і специфічних цінностей, знань і думок, норм і правил поведінки відповідного економічного інституту. Аргументація економічного дискурсу виникає з особливостей дискурсивної практики, прагматичної орієнтованості на прогнозування, переконування, що супроводжується стимулюванням інтересу та спонуканням до вираження емоцій щодо ймовірного розвитку економічної ситуації, на вибір певної стратегії як типовий вибір одного визначеного товару з багатьох інших. Вибір є складною ментальною операцією, необхідною умовою якої є наявність альтернативи. Аналіз можливих альтернатив, визначення переваги грають важливу роль в економіці і знаходяться в тісному зв'язку з такими поняттями, як "корисність", "ймовірність", "ризик" та інші. Перевага в економічній дискурсивній практиці стосується ключових

концептів ТОВАР, ВИРОБНИЦТВО, ЗБУТ, ПОПИТ. Економічна дискурсивна практика стосується всіх верств суспільства й усіх рівнів персональних та суспільних відносин як між юридичними, так і між фізичними особами.

Економічні дискурси реалізують прагматичну структуру "Купівля-Продаж". Концепт ГРОШІ в економічних дискурсах раціоналізує прийняття рішень, дозволяє кількісно співвідносити ринкову пропозицію з бажаннями і можливостями (попитом) покупця. Учасники ринку будують аргументацію за допомогою математичних розрахунків. Це істотно полегшує, у порівнянні з іншими типами дискурсу, визнання обґрунтованості або необґрунтованості претензій сторін. На відміну від політичних дискурсів економічні меншою мірою задіюють цінність солідарності, скоріше вони сприяють розвитку індивідуалізму. Економічний інтерес, який лежить в основі дискурсів у цій сфері, має виражений егоїстично-стратегічний характер.

Мові економіки властива інформативність та експресія, експліцитність викладу та компресія, стереотипність та практична спрямованість. Характерною рисою економічного дискурсу є метафоричність, що виявляється в потребі використання метафор для пояснення та усвідомлення економічних явищ, а також як засобу маніпулювання свідомістю і підтримки соціальних уявлень певної групи суб'єктів. Лексичі мови економіки притаманна стратифікаційна варіативність спеціальної лексики: термінологічної та професійної (причому остання виявляє стилістичну неоднорідність та розпадається на професіоналізми та жаргонізми, які семантично дублюють терміни та характеризуються експресивною насиченістю та підвищеною ідіоматичністю). Проте вона не є замкнутою системою та проникає у різні сфери діяльності.

Однією з основних особливостей текстів економічного дискурсу є багатство текстових форм та видів.

Очевидно, що такий складний феномен як економічний дискурс, який переростає, на межі тисячоліть, в синтез глобального, концентрованого загальнопланетарного знання, потребує подальших наукових пошуків із метою створення узагальненої теоретичної моделі, яка б дозволила виявити його конститутивні ознаки, провести порівняльний аналіз, а також отримати нову методологічну основу для вивчення інших інституційних дискурсів.

1. *Кожемякин Е.А.* Современный дискурс-анализ. Дискурсный поход к изучению культуры. / электронный журнал. – <http://discourseanalysis.org>. выпуск 1, том 1, 2009. 2. *Кожемякин Е.А., Кротков Е.А.* Методологические аспекты изучения дискурсивных практик.// Труды ИСА РАН. Т.38. – 2008. 3. *Кравченко Н.К.* Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа. – Луцк: ЧП "Волиньполиграф", 2012. – 251с. 4. *Филлипс Н., Харди С.* Что такое дискурс-анализ? Современный дискурс-анализ / электронный журнал. – <http://discourseanalysis.org>. – 2009. – Выпуск 1, том 1. 5. *Шамраева К.В.* Сложноструктурированный институциональный экономический дискурс как лингвокогнитивный феномен//Вестник МГОУ Серия Лингвистика №4. – 2011. – С.209–215.

Римар Є.Ф., ад'юнкт,
Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ SAVAŞ İ ЙОГО ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА В ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена визначенню сутнісних характеристик концепту "savaş" та його аналізу на рівні фреймової структури. Найбільший інтерес становлять комбінаторні моделі реалізації концепту.

Ключові слова: концепт, фрейм, слот, війна.

Статья посвящена определению сущностных характеристик концепта "savaş" и их анализу на уровне фреймовой структуры. Наибольший интерес представляют комбинаторные модели реализации концепта.

Ключевые слова: концепт, фрейм, слот, война

The article deals with defining the essential characteristics of the concept "savaş" and their analysis at the level of frame structures. The combinatory expression of the concept characteristics is of the greatest interest.

Keywords: concept, frame, war.

Провідним напрямком сьогоднішньої когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, для якої характерне прагнення певним способом співвіднести мовні форми з їх ментальними репрезентаціями, встановити способи представлення інформації в людській свідомості й описати взаємозалежності, що існують між ними і мовою.

Згідно з новими концепціями основна функція мови полягає не стільки в передачі інформації, скільки в орієнтації особи в її власній когнітивній області, тобто мова розглядається як система орієнтуючої поведінки, де прагматична функція відіграє вирішальну роль.

Названі факти свідчать про актуальність теми дослідження, яка багато в чому визначається якісним зсувом парадигми лінгвістики у бік ментальної семантики. Крім того, сучасній науці властивий антропоцентризм. Значущість індивідуальних параметрів суб'єкта, що говорить, у зв'язку з цим істотно зростає.

Перспективним методом когнітивного дослідження, що дозволяє описати семантику мовних одиниць, об'єднуючи мовну і немовну інформацію, є метод фреймової семантики. За його допомогою можна спробувати представити когнітивну структуру у вигляді фрейму, який лежить в основі значення певної групи лексем.

Фрейм формується або декількома предикатами при одному суб'єкті, або шляхом встановлення реалій між декількома суб'єктами, об'єднаними у рамках стандартної ситуації [Дем'янков 1996, 187–189].

В основу проведеного дослідження покладена така гіпотеза. Концепт "savaş" (укр. "війна") є складним ментальним утворенням, у якому можна виділити певні ознаки. Проаналізований концепт відбивається в мовних одиницях різного типу, характеризується національною специфікою, є культурним концептом, тобто має образні, понятійні й ціннісні характеристики.

Тема конфліктів, війн, протистояння посідала важливе місце у свідомості людини, і можна без перебільшення сказати, що історія людства та історія кожної окремої цивілізації – це історія воєн.

Суспільно-політичний феномен "savaş" відіграє виключно важливу роль в житті людини і суспільства. Цьому явищу присвячено окремі лінгвістичні та філософські дослідження, особливо актуальні на сучасному етапі розвитку науки і суспільства. Метою цієї роботи є спроба розглянути лінгвофілософський аспект у розумінні концепту "savaş", що найчастіше представлений абстрактним ім'ям, яке відрізняється багатоліккістю і неоднорідністю екстенціоналу. За ним стоять іменники (*війна, мир, перемога, поразка, воїн, бій*), прикметники (*войовничий, ворожий, мирний, смертельний*) і дієслова (*воювати, боротися, перемогти, померти, вижити*).

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) визначити сутнісні характеристики досліджуваного концепту;
- 2) розглянути концепт "savaş" на рівні фреймової структури.

Наукова новизна полягає в тому, що в статті вперше в рамках поточного дослідження здійснюється фреймова репрезентація змістовного наповнення концепту "savaş" в турецькій мовній картині світу.

Досліджуваний нами концепт реалізується в мові за допомогою різноманітних засобів і займає важливе місце в мовній картині світу, у якій існують універсальні бінарні опозиції, представлені лексемами "savaş - barış" (укр. "війна - мир"), "kötü - iyi" (укр. "зло - добро"), "ölüm - yaşam" (укр. "смерть - життя"). Ці дуальні аспекти тісно переплітаються в історії мови та світової культури в цілому.

Концепт "savaş" як багатовимірне смислове утворення моделюється нами у вигляді фрейму як моделі для вимірювання та опису знань (ментальних репрезентацій), що зберігаються в пам'яті людей.

Досліджуваному концепту відповідає фрейм, який має досить складну багаторівневу структуру. Вона представлена поняттями, які безпосередньо асоціюються з війною: конфлікт, боротьба, протистояння; військові дії; війна та її види; бойова техніка та озброєння; учасники війни; міжособистісні відносини людей, що беруть участь у війні; результат війни та її наслідки.

Різні ознаки, що складають семантику слова "savaş", можуть бути виражені окремо, наприклад в словах "savaş" (укр. "війна"), "savaşçı" (укр. "воїн"), "saldırgan" (укр. "войовничий"), або в сполученні з іншими лексемами – з різним ступенем наявності досліджуваної ознаки в значенні. Проаналізувавши турецький лексичний матеріал, ми виявили, що найбільш суттєвою є пов'язана з війною ознака, яка і була покладена в основу побудови фрейму концепту "savaş" в нашій роботі.

Найбільший інтерес, на наш погляд, має комбінаторний вираз цієї ознаки, наприклад: ratlamak – спалахувати (про війну). У значенні цього дієслова в турецькій мові присутня пов'язана ознака "раптовість", яка асоціюється з несподіванкою початку війни. Ця ознака війни конкретизується в напрямку "порушити мирне існування несподівано, раптово".

Простежуються певні напрямки взаємозв'язку концепту "savaş" з близькими за змістом словами в турецькій мовній картині світу. Наприклад, по відношенню до лексики "çatışma" (укр. "конфлікт") виділяються наступні асоціації: протистояння, зіткнення, збройна боротьба як спосіб вирішення різних суперечок і розбіжностей при неможливості усунути протиріччя мирними засобами. Ці асоціації подані лексичними одиницями, виділеними методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел: "savaş" (укр. "війна");

"*catışma*" (укр. "зіткнення"); "*savaşım*" (укр. "протиборство"); "*yarışma*" (укр. "бій"); "*askeri harekat*" (укр. "воєнні дії"); "*ilgilerin çelişkisi*" (укр. "суперечність інтересів"); "*düşmanlık*" (укр. "ворожнеча"); "*meydan savaşı*" (укр. "битва, бій").

Також ми встановили, що в турецькій мові є велика група дієслів, які виражають ідею розвитку протистояння, боротьби, конфронтації: "*savaş atmak*" (укр. "кидати в бій", "*savaşa katılmak*" (укр. "брати участь у війні"), "*savaş dışı olmak*" (укр. "виходити з ладу").

Специфіку поля "види війни" визначає велика група прикметників, які широко використовуються в сфері політики і міжнародних відносин для номінації видів воєн: "*deolojik savaş*" (укр. "ідеологічна війна", "*iç savaş*" (укр. "громадянська війна"), "*dünya savaşı*" (укр. "світова війна"), "*soğuk savaş*" (укр. "холодна війна"), "*sömürge savaş*" (укр. "колоніальна війна"), "*kimyasal savaş*" (укр. "хімічна війна"), "*hava savaş*" (укр. "повітряна війна"), "*adil savaş*" (укр. "справедлива війна"), "*nükleer savaş*" (укр. "ядерна війна").

Концепт "*savaş*" є складовим елементом власних назв, що позначають назви воєн: "*Birinci Dünya Savaşı*" (укр. "Перша світова війна"), "*İkinci Dünya Savaşı*" (укр. "Друга світова війна").

У дослідженні встановлено, що у фразеологічній семантиці турецької мови ознака війни конкретизується за тими ж напрямками, що і в лексиці. Аналіз оціночних характеристик фразеологізмів турецької мови показує, що об'єктами негативної оцінки виступають наступні дії, позначені дієслівними сполученнями:

- 1) здавати свої позиції без бою,
- 2) програвати, зазнавати поразки,
- 3) зраджувати,
- 4) виявляти боягузтво,
- 5) дезертирувати,
- 6) загрожувати агресією,
- 7) сіяти ворожнечу, викликати війну,
- 8) ворогувати,
- 9) вбивати, знищувати людей,
- 10) виявляти невиправданий ризик,
- 11) втручатися в чужі справи,
- 12) видавати секрети,
- 13) бути налаштованим войовничо.

Позитивно оцінюються такі характеристики:

- 1) хоробрість,
- 2) самопожертва,
- 3) самовладання, витримка, мужність,
- 4) ризик заради перемоги над супротивником,
- 5) несхвалення війни, підтримка мирного курсу
- 6) невтручання в чужі справи.

У результаті проведеного нами відбору фразеологічного матеріалу була виділена група словосполучень, які позначають різне ставлення людей до війни: *nükleer silahların testlerini yasaklamak* = заборонити випробування ядерної зброї; *barış politikası gütmek* = проводити політику миру; *barıştirici* = миротворець; *harp kundakçısı* = палій війни.

Таким чином, на фразеологічному рівні засоби репрезентації концепту "savaş" представлені досить широко.

Лінгвокультурологічний аналіз дозволив нам визначити сутнісні характеристики досліджуваного концепту: концепт "savaş" – це етнічний, культурно-обумовлений, структурно-смысловий концепт, який базується на понятійній основі та включає у свою архітектуру образ і оцінку.

Війна як соціальне, так і суспільно-політичне явище є фрагментом мовної картини світу, що має численні етноспецифічні особливості, зумовлені історичними факторами. Найочевидніше відмінності виявляються на рівні фреймової структури.

Дослідження підтверджує, що концепт "savaş" знаходить множинний і варіативний прояв у турецькій мові, реалізуючись в семантиці одиниць різних рівнів в межах різноманітних комбінаторних моделей.

1. Демьянков В.З. Фрейм. // Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1996. 2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. // Когнитивная семантика: Материалы 2-ой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. Часть 2. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. 3. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. 4. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 22. – М., 1988.

ЗМІСТ

Клименко Н.Ф. ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНІ КАТЕГОРІЇ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)	3
Лучканин С.М. ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНОГО РУМУНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ХХ ст.	16
Мазепова О.В. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ПЕРСЬКОМУ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ	24
Макарук Л. Л. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІКТОГРАМ ТА ІДЕОГРАМ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	37
Маковійчук Л. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ "ЧОЛОВІК" У ТВОРАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ ст. (КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД)	43
Малікова О.В. СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ АКЦІОНАЛЬНОГО ФРЕЙМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО РЕЛІГІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>DIVINE LOVE</i>	54
Мальонкіна О. М. ЛЕКСИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ ШКІЛЬНИХ ДРАМ ТА ІНТЕРМЕДІЙ ХVІІІ ст.	64
Мариненко П.І. АНДАЛУСИЗМИ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	70
Миколенко Т. М. МОВА МІСТА: ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ ЕТАП ВИВЧЕННЯ	77
Михайленко О. О. МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ	83
Михайлець В.О. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗООМОРФНИХ ТА ФІТОМОРФНИХ ПЕРЕВТІЛЕНЬ У ПОЕМІ ОВІДІЯ "МЕТАМОРФОЗИ"	89
Михайлова Є.В. МОРФОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОПИСУ СЛОВА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ	96
Наснко Г.М. ПОПУЛЯРНЕ БОГОСЛІВ'Я ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ століття: ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ	101
Сингаївська Г.В. АРАБІЗМИ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ІСТОРІЯ ЗАПОЗИЧЕННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	109
Науменко Л. П. КОНСТИТУЕНТИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО БІЗНЕС-ДИСКУРСУ	115
Недайнова І.В. ДИСКУРС ІДЕОЛОГІЙ "ГЛОБАЛІЗМ/АНТИГЛОБАЛІЗМ" ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ПРОЦЕСІВ	124

Несина І. І. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	130
Ніка О.І. БАРОКОВИЙ КОНЦЕПТ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ.....	135
Нікітюк Т.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОНФРОНТАТИВНОГО МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ ПРОКЛЬОНУ У ТУРЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	141
Нікіфорова Є.Ю. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ "ТРОЛЬ" В АНГЛОМОВНІЙ ФОРУМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	149
Нікіфорова Л.І. ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-СПРЯМОВАНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....	157
Нужна К.А. ПСИХОЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ ФРАНЦІЇ.....	163
Обручникова О.П., Кеба О.М. БАГАТОУДАРНИЙ ТА ОДНОУДАРНИЙ ВІБРАНТИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ ЯК НОВИЙ ЗРАЗОК АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ ВІДМІННОСТІ.....	170
Онуфрієва Ю.С. ПОЯВА АНГЛІЦИЗМІВ В ДАВНЬОВЕРХНЬО-ТА СЕРЕДНЬОВЕРХ НЬОНИМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	178
Павліченко Л.В. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСКУРСУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА (на матеріалі різних видів допиту).....	184
Павлюк А.Б. ФЕНОМЕН МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ПИТАНЬ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА.....	190
Палійчук А.Л. ФОКАЛІЗАЦІЯ ТА СКОРОЧЕННЯ НАРАТИВНОЇ ДИСТАНЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	198
Пальчевська О.С. МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗНИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТАМИ-МІФОЛОГЕМАМИ ЧОРТ/ДІАВОЛ.....	203
Пасічник Г.П. АКТУАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ "СВІТЛО" І "ТЕМРЯВА" У ГІПЕРКОНЦЕПТІ ПЕЙЗАЖ (на матеріалі англomовного художнього дискурсу ХІХ – початку ХХ століть).....	210
Петрова Г. Л. ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ СУГЕСТІЇ В НОВОГРЕЦЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ.....	218
Письменна Ю. О. РОЛЬ ПРОТОТИПНОЇ ЛЕКСИКИ У СТВОРЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (на прикладі української лексеми <i>село</i> , російських лексем <i>деревня</i> , <i>село</i>)	224
Пічахчи О.В. НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ.....	231
Плетенецька Ю.М. СИНТАКСИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА РІВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ДУБЛЬОВАНОМУ ПЕРЕКЛАДІ АМЕРИКАНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ "PIRATES OF THE CARIBBEAN: ON STRANGER TIDES"	236

Пожидаєва О.А. АКСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ "ЖІНКА" І ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	242
Пойнар Л.М. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "СИНІВСЬКА ШАНОБЛИВІСТЬ" У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ	248
Покровська І. Л. ВТОРИННІ ЗНАЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЛІТОЧИСЛЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ	255
Поліщук (Шадчина) А. С. ІНДОЄВРОПЕЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ ДЖЕРЕЛА МОТИВУ "ГЕРОЙ У ЗВІРИНІЙ ШКУРІ"	261
Пономаренко О. В. ЗМІНА ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ XV СТОЛІТТЯ ЯК РЕАКЦІЯ НА НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВЕДЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ	274
Прима О.І. СТРУКТУРНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ	280
Приходько И. Г. ЗАКАЗНЫЕ МАТЕРИАЛЫ В ПЕРИОД ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КАМПАНИЙ: МЕДИЙНОЕ ОСВЕЩЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ	286
Прокопова Л.І. ВПЛИВ ШВИДКОСТІ МОВЛЕННЯ НА ФОРМАНТНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ГОЛОСНИХ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.	
Радзієвська С. О. ТЕРМІНОСИСТЕМА НАНОНАУКИ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ	296
Рибалкіна Ю.О. АРАБО-ПЕРСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛЕКСИЦІ ІНДІЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ	305
Рибачок С.М. ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ	311
Римар Є.Ф. КОНЦЕПТ SAVAŞ І ЙОГО ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА В ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	317

Наукове видання

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 43

Частина 3

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 18,89. Наклад 100. Зам. № 213-6485.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 07.04.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02